

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DOĞU PERİNÇEK'İN ESERLERİ-39

Doğu Perinçek
Kemalist Devrim-7
**TOPRAK AĞALIĞI
VE
KÜRT SORUNU**

2. Basım

KAYNAK YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

© Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.nindir.

Birinci Basım: Mart 2010

İkinci Basım: Mart 2010

Kapak Resmi: Nuri Kurtcebe
Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın
Baskı: Analiz Basım Yayın

ISBN: 978-975-343-577-2

KAYNAK YAYINLARI: 560

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA

TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 6/3
34430 Galatasaray-İstanbul

web adresi: www.kaynakyayinlari.com

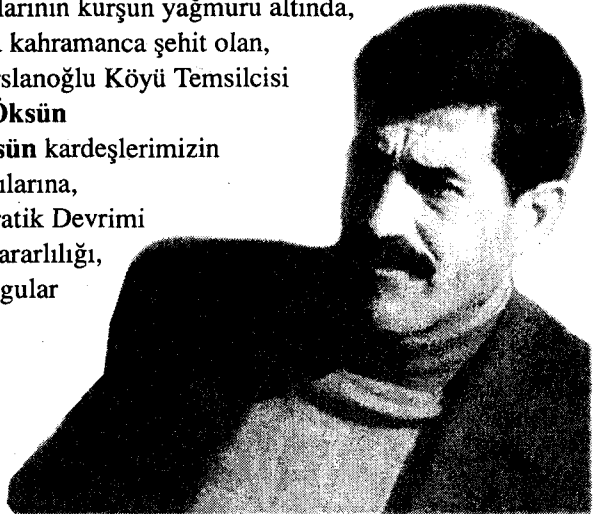
e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com

Tel: (0212) 252 21 56-99 Faks: (0212) 249 28 92

Matbaa: 0212 501 82 87

Doğu Perinçek
Kemalist Devrim-7
TOPRAK AĞALIĞI
VE
KÜRT SORUNU

Diyarbakır Bismil ilçesi
Arslanoğlu (Cumhuriyet) köyünde,
Cumhuriyetimizi cumhuriyet yapmak için,
"Köylüye Toprak
"Millete Birlik
"Vatana Bütünlük"
özlemiyle yürütülen
toprak ve özgürlük mücadelesinde,
17 Temmuz 2008 günü, saat 9.30'da, Bismil yolunda,
Ağanın adamlarının kurşun yağmuru altında,
vuruşa vuruşa kahramanca şehit olan,
İşçi Partisi Arslanoğlu Köyü Temsilcisi
Muhyettin Öksün
ve **Ömer Öksün** kardeşlerimizin
unutulmaz anılarına,
Millî Demokratik Devrimi
tamamlama kararlılığı,
Yürekten duygular
ve saygıyla...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	17
I) KEMALİST DEVRİM'E GÖRE TOPRAK AĞALIĞININ YASADIŞI TEMELİ	23
II) DEVRİMCİ CUMHURİYETİN KÖYLÜ FELSEFESİ VE PROGRAMI	26
Kemalist Devrim'in Niteliği ve	
Halkı Seferber Etme Felsefesi	26
Kemalist Devrim'in Tarım ve Köylü Programı	31
İzmir İktisat Kongresi'nde Çiftçi	32
"Köylü Aşkıyla" Aşar'ın Kaldırılması ve Kamulaştırmalar	33
Göçmenlere ve Topraksız Çiftçiye Toprak Dağıtımı	35
1920'lerde Yapılamayan	38
III) ŞARKTA DEREBEYLİĞE KARŞI SİNİFSAL ÇÖZÜM ARAYIŞLARI	40
1925 Şeyh Said İsyanı Dersleri	40
Şark Raporlarındaki Şark Kaygıları	46
Kemalist Yönetimin Şark Raporlarına Göre	
Doğu ve Güneydoğu Anadolu Gerçekleri	54

<i>Derebeylik Sistemi</i>	54
<i>Kürt Marabasının Hali</i>	60
<i>Dinsel Sömürü ve Baskılar</i>	61
<i>Cumhuriyet Otoritesinin ve Güvenliğin Bulunmaması</i>	62
<i>Aşiretler Arasında Silahlı Kavgalar</i>	63
<i>Eşkıyalık ve Çapul</i>	65
<i>Türklerin Kürtleşmesi ve Bölgenin Kürtleşmesi</i>	67
<i>Cumhuriyet Hükümetlerinin Sorumluluğu</i>	69
Kemalist Yönetimin Şark Raporlarına Göre	
Kürt Meselesinin Özü	71
Millî Değil Sınıfsal	71
Millî Eşitsizlikler	73
Kemalist Yönetimin Şark Raporlarındaki	
Çözüm Önerileri	74
<i>Derebeylik Sisteminin Temizlenmesi İçin</i>	
Öncelikle Askerî Harekâtın Başarılması Şartı	75
Devletin Yaptırım Gücünün Kullanılması	76
Ağalığın Tasfiyesi ve Köylüye Toprak Dağıtılması	79
İdarenin Yeniden Örgütlenmesi	
Halkın Güvendiği Bir Yönetim Kurulması	84
Başka Yörelere Yerleştirme	85
Yobazlığın Tasfiyesi ve Mezhep Ayrılıklarının Giderilmesi	87
Türkleştirme	87
"Derebeylik Sistemi Böyle Yıkılır mı?"	91
Yeniden Toprak Reformu	93
1935 Kurultayı'nda Toprak Dağıtımının	
CHP Programına Alınması	96
İsmet İnönü ve Celal Bayar Raporları	101
İnönü Raporu	102
Celal Bayar Raporu	104

IV) DEREBEYLİĞE KARŞI YASALAR

VE UYGULAMALAR	107
1934 İskân Kanunu	107
1935 Vakıflar Kanunu	113
Tunceli Kanunları	114
İçişleri Bakanlığının 1935 Toprak Kanunu Tasarısı	116
İçişleri Bakanlığının 1937 Toprak Kanunu Tasarısı	117
Sağlık Bakanlığının 1937 Toprak Kanunu Tasarısı	118
Tarım Bakanlığının 1938 Toprak Kanunu Tasarısı	119
Kamulaştırma ve Toprak Dağıtımı İçin	
1937 Anayasa Değişikliği	119
Dersim İsyanı ve Bastırılması	123
<i>Cumhuriyet Devrimi ile Aşiret Ağaları Karşı Karşıya</i>	123
<i>İlerici ve Gerici Güçlerin Değerlendirmesi</i>	132
Dersim Dersleri	132
1920 ve 1930'ların Bilançosu	150
Atatürk Toprak Reformu Diye Diye Aramızdan Ayrıldı	153
İkinci Dünya Savaşı Yılları	154
Çiftçiye Topraklandırma Kanunu	155
Toprak Ağalarının Karşı Koyuşu	157
Toprak Reformu Niçin Yapılamadı	159

V) KÜÇÜK AMERİKA SÜRECİNDE

TOPRAK REFORMU MÜCADELESİ	161
1961 Anayasası'nda Toprak Reformu	161
1970'lerdeki Toprak Reformu Başarısızlığı	162
Temizlenemeyen Aşiret Yapısı	164
12 Eylül 1980 Türkiye'sinden Güneydoğu ve	
Doğu Manzaraları	171
Köylünün Feryadı	172
Apocular İddianamesi'nin Saptadığı Acı Gerçekler	173
Toprak Reformu Masallarına Devam	174

12 Eylül 1980 Sonrasında	
Gladyo-Mafya-Tarikat Rejiminin Kurulması	178
Bulgaristan Dersi	179
VI) GÜNÜMÜZDE DURUM VE ÇÖZÜM	181
Diyarbakır'ın Bismil Köylerinde Cumhuriyet	181
Ne Kadar Cumhuriyetiz?	182
Bismil'li Muhyettin Öksün'ün Demokrasi Destanı	184
Jandarma Memet ve Topraksız Memo	188
SONUÇ	190
Bir: Tarih ve Devrim Dersleri	190
İki: Bölünme ve Terörün Zemini	196
Üç: Seçenekler ve Halkın Çözümü	198
Dört: Yakıcı Görev	204
KAYNAKÇA	207
DİZİN	219

ÖNSÖZ

Bu kitapta, Kemalist Devrim'in Ortaçağ kurum ve ilişkilerine karşı uygulamaları ile Kürt sorunu arasındaki bağlantılar inceleniyor.

Kemalist Devrim üzerine çalışan birçok araştırmacı, Atatürkçülüğün sınıf mücadelesini reddettiği görüşündedir. Oysa İstiklâl Savaşımızın kendisi iç ve dış cephede sınıf mücadelesidir. Emperyalizm, bir sınıftır ve emperyalizme karşı mücadele de, bizim gibi Ezilen Milletler açısından sınıf mücadelesinin milletlerarası boyutudur. Kaldı ki, her bağımsızlık savaşı, aynı zamanda bir iç savaştır. Nitekim, İstiklâl Savaşı iç cephede 23 gerici isyanın ezilmesiyle yürütülmüştür. Bu gerici isyanlara karşı savaş da sınıf mücadelesiydi. Karşımızda feodal ve komprador sınıfları temsil eden Osmanlı padişahının ve gericiğin üzerimize sürdüğü kuvvetler vardı.

Atatürk, Cumhuriyet Devrimi'nin sınıfsal düşmanlarını sık sık belirlemiştir. *Kemalist Devrim-2 Din ve Allah* başlıklı kitapta, bunlar açıklandı ve çözümlendi.¹ Atatürk'ün "Türkiye şeyhler, dervişler, müritler ve mensuplar ülkesi olamaz" sözü, aslında bir sınıf mücadelesi programıdır ve uygulanmıştır. Bu program, Ortaçağ'ın hâkim sınıflarına ve arkalarındaki emperyalizme karşı mücadeleyi öngörür. "Cumhuriyet Devrimi Kanunları" adı verilen bütün yasalar, devleti ve toplumu feodal sınıflardan arındırmaya ilişkin düzenlemelerdir ve uygulanmıştır. İstiklâl Mahkemeleri, Devrim Kanunları'nın uygulanması için, idam cezalarına kadar varan yaptırımları

¹ Bkz. Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim 2 Din ve Allah*, Kaynak Yayınları, Geliştirilmiş 6. basım, İstanbul, 2007, özellikle s.24 vd.

hükme bağlamışlardır ve hükümler infaz edilmiştir. *Ağa, Bey, Paşa Gibi Unvan ve Lakâpları Kaldıran Kanun*'un gerekçesinde, amacın bu unvanları "toplumsal ve ekonomik temelleriyle birlikte ortadan kaldırmak" olduğu belirtilmiştir. Nitekim elinizdeki kitapta görüleceği üzere, yasalar çıkartılarak, Osmanlı hanedanının ve diğer feodal sınıf ve dinsel zümrelerin mülkiyetlerini kamulaştıran ve toplumun hizmetine kazanan uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bunların hepsi, Ortaçağ güçlerine karşı sınıf mücadelesi kapsamındadır.

Kemalist Devrim, 19. yüzyıl ortalarında başlayan Türkiye'nin millî demokratik devriminin en güçlü atılımıdır. Millî demokratik devrimlerde sınıf mücadelesi, emperyalizm işbirliği burjuvazi ve feodal sınıfları hedef alır. Marx'ın da çok özlü belirttiği gibi, "Her toplum önüne çıkan sorunları çözer." Hiçbir topluma, hiç kimse sınıf mücadelesi adına, tarihsel olarak önünde olmayan bir gündemi dayatamaz. Tarihe meydan okuyan veya tarihe çalım atabilecek kudrette bir güç yoktur.

Burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesi, 19. yüzyılın en gelişmiş kapitalist toplumlarının gündemiydi. Almanya ve İtalya bile, 19. yüzyılın sonlarında hâlâ millî birliği ve millî devletin kuruluşunu tamamlamak için mücadele ediyorlardı; demokratik devrim aşamasındaydılar. Marx ve Engels, kendi ülkelerindeki bu millî birleşmeleri desteklediler. 19. yüzyıl ortalarında, Lincoln'ün önderlik ettiği devrimci iç savaş döneminde, ABD'nin önünde bulunan tarihsel sorun da aynıydı. 19. yüzyılın sonlarında, kapitalizmin kalesi olan Avrupa'da dahi, burjuvazi ile proletarya arasındaki mücadelenin belirleyici önemde olması, kapitalizmin çok gelişmiş olduğu birkaç ülkeyle sınırlıydı. İnsanlığın büyük çoğunluğunu oluşturan Asya, Afrika, Latin Amerika ve Doğu Avrupa ise, demokratik devrimler çağını yaşıyordu.

Bu nedenlerle sınıf mücadelesini burjuvazi ile proletarya arasındaki mücadeleye indirgemek, 19. yüzyıl açısından bile, Batı Avru-

pa merkezli bir tarih şaşkınlığıdır; hele Kemalist Devrim Türkiye'si açısından şaşzamanlılığın da ötesinde, bastığı topraktan haberi olmayanların cehalet örneğidir.

Kemalist Devrim'in Ortaçağ sınıflarına karşı mücadelesi elinizdeki kitapta işlenmiştir. Ancak Devrimin yaptıkları var, yapamadıkları var. Türk Devrimi, toprak ağalığını ve şeyhliği kökünden temizleyememiştir ve arkasından bir karşıdevrim gelmiştir. Acaba bu başarısızlıkta sınıf mücadelesi gerçeğinden ürkmemenin payı nedir? Aslında toplumumuzun bugün yaşadığı bütün sorunlar, işte burada düğümlenmektedir.

Kemalist Devrim, toprak ağalığını ve şeyhliği niçin köklü olarak temizleyemedi? Toprak ağalığının varlığını sürdürmesi ile Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden emperyalist-kapitalist sisteme bağlanması arasındaki ilişkiler nelerdir? Ortaçağ kalıntıları, Kemalist Devrim'in yıkımında hangi rolleri oynadı?

Feodalizmin kökünü kurutamayan Cumhuriyet, bugün hangi tehditlerle yüz yüze gelmiştir; hangi tarikat ağları içinde debelenmektedir, hangi bölünmelerin kenarına yuvarlanmıştır ve hangi bedelleri ödemektedir?

Toprak ağalığı, aşiret reisliği ve şeyhlik ile Kürt isyanları ve bugünkü bölücü kalkışmalar arasındaki ilişkiler nelerdir?

Feodalizmin köklü tasfiyesi görevini yerine getiren Çin Devrimi, bugün dünyanın en hızlı ekonomik ve toplumsal gelişme örneğini ortaya koyarken, Türkiye niçin devrimini yitirmiş ve bir yıkımla karşılaşmıştır? Demokratik devrimlerin sınıf mücadelesi programını önüne koyan ve toplumun bilincine çıkaran devrimler ile Kemalist Devrim'in ideolojik yönelişleri arasındaki farklar nelerdir? Bu farklar, hangi yol ayrımlarına neden olmuş ve bizim geleceğimizi nasıl etkilemişlerdir?

Kemalist Devrim, niçin İsmet İnönü'nün de itiraf ettiği gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sürdürülemedi? Niçin bir karşı-

devrimin kuyusuna düştük ve bugünkü yıkıma geldik? Türkiye bu yıkımdan nasıl çıkacaktır?

Bu sorulara, birçok düşünür ve siyasetçimiz çeşitli cevaplar verdiler. Ancak Kemalist Devrim döneminde ve sonrasında, toprak ağalığı ile Kürt meselesi arasındaki ilişki, ilk kez bu çalışmada, bir kitap kapsamında incelenmektedir.

Elinizdeki çalışmanın, Kemalist Devrim dizisinden çıkan diğer kitapları da incelemek için bir merak uyandırmasını umut ederim. Bu dizinin tamamı, bir bütünlük taşımaktadır ve Kemalist Devrim konusunda bütünüyle belgelere dayanan en kapsamlı çalışmadır. Belgelerin büyük çoğunluğu ilk kez Kemalist Devrim dizisiyle genç kuşaklara duyurulmaktadır.

Özellikle *Kemalist Devrim-4 / Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası* başlıklı kitap, Atatürk Devrimi'nin Kürt meselesine ilişkin pratiğinin diğer cephesini ele alıyor. Millî meselelerin bir yüzü, Ortaçağ ilişkilerinden kurtulmak ise, diğer yüzü de emperyalizmden bağımsızlıktır.

Elinizdeki kitapta, Kürt sorununun esas olarak feodalizme karşı mücadelenin bir parçası olduğu 1925 sonrasını inceliyoruz.

Kemalist Devrim-4 / Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası'nda ise, Kürt sorununun esas olarak emperyalizme karşı mücadelenin bir parçası olduğu dönemi işledik.

Bu açıdan Kemalist Devrim'in 7. kitabı, 4. kitabın devamıdır.

Kemalist Devrim-2 / Din ve Allah kitabı ise, Ortaçağ'ın hâkimiyet sistemi ile dinler arasındaki ilişkiyi Türk Devrimi bağlamında inceliyor ve laikliği halk hâkimiyeti anlamına gelen gerçek içeriğiyle açıklıyor.

Bu satırları, 23 Nisan 1920'de kurulan Cumhuriyet'in 90. yılında, Cumhuriyet devrimciliğinin zincire vurulduğu Silivri duvarlarının arkasından yazıyoruz. AKP iktidarı, Atatürk Cumhuriyeti'ni hapisanelerde koruyor. Tayyip Erdoğan-Abdullah Güller, Cumhuriyeti artık hapisanelerde "muhafaza ve müdafaa" ediyorlar.

Gerçekçi olalım: ABD güdümlü Büyük Ortadoğu Projesi eşbaşkanlarının ve ABD'nin gizli sözleşmeli personelinin tepesinde oturduğu bir mafya-gladyo-tarikat rejimine, cumhuriyet denemez. Emperyalist merkezlerden açılımlara sürülen bir devlet yönetimine, demokratik devlet denemez. Tarikat ağları içinde çırpınan bir topluma da demokratik toplum denemez.

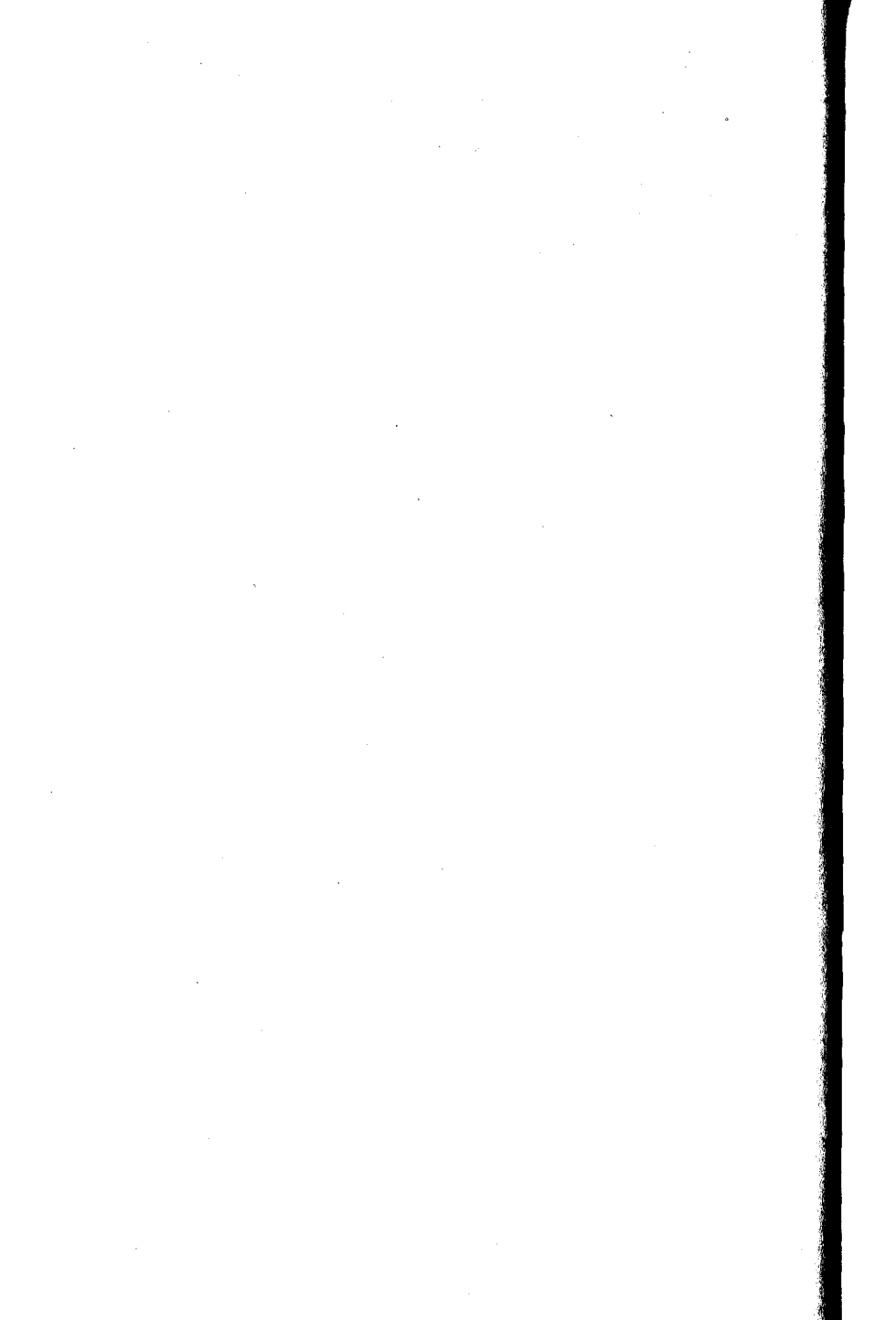
Artık kabul etmek zorundayız: Bizim korunacak ve kollanacak bir Cumhuriyetimiz kalmamıştır. Bizim yeniden kurulacak bir Cumhuriyetimiz vardır.

Bugün Türkiye halkı, Devrimci Cumhuriyetimizi hem devlet katında hem toplumsal ilişkiler düzleminde yeniden kurmak göreviyle yüz yüzedir. Türkiye, Ortaçağ karanlıkları içinde bölünmek için yine devrim yapma zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Bu koşullarda, toprak ağalığı ile Kürt meselesi arasındaki ilişkiyi Kemalist Devrim'e uzanan tarihsel boyutları içinde incelemek ve değerlendirmek, bir varolma görevi, bağımsızlık ve bütünlük görevi, özgürlük görevi, çağdaş yaşama görevi, bir devrim görevidir.

Tartışılması ve eleştirilmesi umuduyla.

7 Ocak 2010

Silivri L Tipi 4 Nolu Cezaevi, F-9

GİRİŞ

Kürt meselesinin emperyalizm tarafından derinleştirildiği gerçeği, ABD'nin 1991'deki Körfez saldırısı ve 2003'te Irak'ı işgaliyle bir kez daha kanıtlandı. Çağımızda millî mesele, emperyalizme karşı mücadele meselesidir.

Millî mesele, aynı zamanda feodalizmden kurtulma meselesidir. Kralların ve sultanların tahtlarını deviren, derebeylikleri ortadan kaldıran demokratik devrimler, köylüyü toprağa bağımlılıktan kurtardı, millî piyasayı oluşturdu ve milleti yarattı. Millî devletler bu temelde kuruldu.

Türkiye, iki yüzyıldır emperyalizme karşı savaşıyor. İstiklâl Savaşımız, bu sürecin dünya ölçeğinde etkileri olan en güçlü atılımıdır. Türkler ve Kürtler, bu savaşta bir millet halinde kaynaşma iradesini ortaya koydular ve Kemalist Devrim'in resmî belgelerinde saptandığı üzere millî devletlerini birlikte kurdular. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Misakı Millî sınırları içinde yaşayan halkın devrimle bir millete dönüşmesine büyük bir ivme kazandırdı. Türk milletini oluşturan bu sürecin tamamlanması için, Devrimin Atatürk'ün deyişiyle "arasız devrimler"le sürdürülmesi gerekiyordu.¹ Emperyalizme bağımlılığa son veren Devrimin, önündeki yeni gö-

¹ *CHP Dördüncü Büyük Kurultayında Genel Başkan Kamâl Atatürk'ün Söylevi*, 9.5.1935, Ankara, s.3-12; *Nafia İşleri Mecmuası*, Mayıs 1935, sayı 12, Nafia Vekâleti Neşriyat Müdürlüğü, s.5-8; *Ulus*, 10 Mayıs 1935, Numara: 4950, s.1-3; *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1935, Numara: 3944, s.1-11; Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1945, s.365.

rev, toplumu Ortaçağ kurum ve ilişkilerinden arındırmaktı. Kemalist Devrim, bu ikinci görevi yerine getirmede de kuşkusuz çok önemli işler başardı. 30 Ağustos 1922 zaferinden İkinci Dünya Savaşı'na uzanan süre, devrimin yeni görevlerinin üstesinden gelebilmek açısından çok kısadır. Buna rağmen sultanlık ve halifelik yıkılmış ve Ortaçağ ilişkilerine çok ağır darbeler indirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'nin cephesini zorunlu olarak dışa çevirmesini gerektirdi. Savaş bittikten sonra demokratik devrimin yarım kalan görevleri yine Türkiye'nin önündeydi. Ama artık Atatürk yoktu. Yaşanan tecrübe, Büyük Önderden sonra devrimci iradenin zaafa uğradığını gösterdi. İsmet İnönü, devrimlerin 1939 yılından sonra devam etmediğini, 1945 yılında belirtiyor ve bu durumu "Cihan Harbi"yle açıklıyordu.²

Savaştan sonra, daha CHP yönetimi zamanında Türkiye, kendine yeni bir yol çizdi. ABD'nin başında bulunduğu sisteme bağlanma yönünde adımlar birbirini izledi. İnönü hükümetinin genç bakanlarından Nihat Erim, "Küçük Amerika olacağız" hedefini açıkladı. Böylece CHP yönetimi, devrimin sona erdiğini ve emperyalizme bağımlılaşma sürecinin başladığını resmen ilan ediyordu. CHP içinden çıkan toprak reformu karşıtlarının kurduğu Demokrat Parti (DP), 1950'de "Küçük Amerika olacağız" programının asıl sahibi olarak iktidara geldi. Nihat Erim'in sloganı, artık DP lideri Celal Bayar'ın sloganı olmuştu. Türkiye'nin siyasal ve ekonomik yapısı, "Küçük Amerika" stratejisiyle belirlendi. 1950'den sonra yalnız iktidar partisi olan DP değil, muhalefetteki CHP de, kendisini Batı'nın emperyalist-kapitalist sistemi içinde tanımladı. İktidarı ve muhalefetiyle yeni siyasal sistem kurulmuş ve Kemalist Devrim'in yıkılması süreci başlamıştı.

27 Mayıs 1960 İhtilali, bir yönüyle Kemalist Devrim'in yıkımına itirazdı. Ama kafalar karışık. 27 Mayıs önderliği, yeterince berber ve tutarlı bir programdan yoksundu; Batı sisteminden bağımsız-

² İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, c.2, Ankara, 1983, s.60.

lığı öngören bir çözüme kararlı olarak yönelemedi. Türkiye'de 1945'ten beri Atlantik rüzgârı esiyordu. Bu ortamda, uygarlıktır diye, Batı'nın emperyalist-kapitalist ülkelerinin siyasal rejimlerine özeniliyordu. Kemalizmin yerini liberalleşme alıyordu. 1961 Anayasası, Cumhuriyet'in Atatürk zamanında tanımlanmış niteliklerini değiştirdi. 1937'de Anayasa'nın 2. maddesine konan "Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik" Anayasadan çıkarıldı ve Türkiye Cumhuriyeti, Batı Avrupa ülkeleri örnek alınarak "Demokratik, laik, sosyal hukuk devleti" diye tanımlandı. Türkiye'nin ilerici, çağdaş 1961 Anayasası bile Atlantik akımından kurtulamamıştı. Böylece 1945'ten beri fiilen uygulanan Atlantik sisteminin programı, 1960'tan sonra Anayasa'ya da yazılmış oldu. Başka deyişle 1945 sonrasının siyasal pratiği Anayasaya geçirildi ve Türk Devrimi'nin temelini oluşturan program, siyasal seçeneklerden biri haline getirildi. Artık Türk Devrimi'nin halkçı, devletçi ve devrimci programı, muhalif seçenektir; hatta yasaklanan, zaman zaman hapsilere tıkılan seçenektir. İktidardaki seçenek, emperyalizm güdümlü liberalizm oldu. Bu programla ve Atlantik sistemine bağlı iktidarlara toprak reformu yapılamazdı ve yapılamadı. Bu koşullarda 1961 Anayasası'nın toprak reformu emri de kâğıt üzerinde kaldı.

Peki, siyasal düzlemdeki bu sürecin, toplumsal-ekonomik zemin, sınıfsal nedenleri yok mudur?

Kürt meselesi tartışılırken, özellikle bazı milliyetçi ve Atatürkçü çevreler, bu meselenin "Kürt meselesi" diye anılmasına itiraz ederler ve meselenin feodalizmden kurtulmak olduğunu vurgularlar. Bu kabul, meselenin Kemalist Devrim'le kökten çözülemediğinin saptanmasını da içerir. İşte tartışılması ve çözümlenmesi gereken sorun budur. Devrimin yarım kalması, emperyalizme Kürt meselesini kullanma fırsatı vermiş ve mesele Türkiye'nin önüne bütün ağırlığıyla yığılmıştır.

Tarihte çok örnek vardır: Zamanı gelen sorunların üzerine yürünemezse, o sorun, daha da büyür, başka sorunlar da yaratır, bir dağ gibi toplumsal sürecin karşısına yığılır. Kemalist Devrim'in önderleri, Doğu ve Güneydoğu'da toprak meselesi çözülmezse, Cumhuriyet'in yıkımının gündeme geleceğini çok açık ve kesin ifadelerle saptamışlardı. Atatürk'ün, İnönü ve Celal Bayar'ın, Yusuf Akçura'nın, Mahmut Esat Bozkurt'un, Naşit Hakkı Uluğ'un korktuğu oldu. Cumhuriyet yönetimi, bu kitapta tartışılacak nedenlerle toprak meselesini köklü olarak çözemedi. Dahası, 1930'larda Ortaçağ ilişkilerini temizlememenin getireceği yıkıcı sonuçları ateşli anlatımlarla ortaya koyanlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devrimin bu görevini savsakladılar ve hatta bazıları karşısına dikildiler. Türkiye, ABD'nin denetimine girmişti. Böylece toprak ağalığı, şeyhlik ve aşiret reisliği, Güneydoğu'da Kürt meselesini ağırlaştırdı; bölücü kalkışmalar için elverişli bir zemin hazırladı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktidarın adım adım emperyalizm ile feodalizm ittifakına teslim edilmesi, en sonunda bağımsızlığımızı bütünüyle yitirme, Ortaçağa dönme ve bölünme tehdidiyle karşı karşıya gelmemize neden oldu. Toprak ağalığını tasfiye edemeyen Cumhuriyet, zamanla emperyalizm ve toprak ağaları tarafından fethedildi.

Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), ABD'nin projesidir. Ancak Türkiye'nin bu emperyalist plan karşısında önemli zaafılar içine düşürülmesinin iç cephedeki sorumluları, 1945'lerden Tayyip Erdoğan'lara uzanan iktidar sahipleridir.

Bu süreçte 1945-1970 arası, Kemalist Devrim mevzilerinin yine de diri olduğu dönemdir. 1960'ların iktidar sahipleri hâlâ kamu iktisadi teşekkülleriyle övünmektedirler. Devlet, barajlar yapmakta, fabrikalar kurmaktadır. Laikliğin altı, ancak sinsi sinsi oyulmaktadır; açık saldırıya pek cesaret edilememektedir.

12 Mart 1971 darbesinden 24 Ocak-12 Eylül 1980'e uzanan zaman dilimi, Kemalist Devrim'in kazanımlarının sarsıldığı, ancak

yine de yaşadığı dönemdir. Ne var ki 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine sokulmuş, arkasından 12 Eylül 1980 darbesiyle bu sürecin sopayla uygulanmasına geçilmiş ve hele 1990'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ABD küreselleşme saldırısını başlatmış ve AKP iktidarı tezgâhlanarak Kemalist Devrim'e son darbe indirilmiştir. 22 Temmuz 2007 genel seçimi, Turuncu Karşıdevrimin kritik hamlesi olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet kurumlarının yıkılması süreci, Türk Silahlı Kuvvetleri dışında büyük ölçüde tamamlanmış ve ABD güdümlü mafya-gladyo-tarikat rejimi kurulmuştur. Böylece Kürt meselesi açısından da emperyalizmin amaçladığı çözüme gelinmiştir.

AKP iktidarının 2009 yazında başlayarak birbiri ardı sıra gündeme getirdiği Kürt Açılımı, Alevi Açılımı, Ermeni Açılımı ve Kıbrıs Açılımı; emperyalizmin Türkiye'yi etnik gruplara ve cemaatlere bölerek yeniden yapılandırılması harekâtının son taarruzudur. Bu süreç, ABD'nin patronluğunda BOP Eşbaşkanlığı'nın yönetim mevzilerinden ve PKK'nin yönettiği Güneydoğu belediyeleri aracılığıyla yürütülmektedir. ABD emperyalizmi ve İsrail tarafından Irak'ın kuzeyinde kurulan Kukla Devlete ise, Türkiye'yi bölme harekâtının sınırlarımız dışındaki üssü işlevi yüklenmiştir.

Genelkurmay başkanları, yıllardır Türkiye'nin Cumhuriyet çağının en tehlikeli döneminde bulunduğunu belirtiyorlar. Düne kadar "Türkiye'ye bir şey olmaz" diyen parti başkanları, "Türkiye bölünüyor" diye feryat ediyorlar.

Peki buraya nasıl geldik?

Meselenin Ortaçağ ilişkileriyle bağlantısını incelemenin ve sap-tamanın zamanı çoktan gelmiştir ve hatta geçmektedir.

Konunun Kemalist Devrim bağlamında incelenmesi ise, şarttır.

I

KEMALİST DEVRİM'E GÖRE TOPRAK AĞALIĞININ YASADIŞI TEMELİ

Ülkemizde toprak ağalığı sınıfı, mirî arazi sisteminin 19. yüzyılda çözülmesiyle oluşmuştur. Osmanlı tarihçileri, mirî toprak düzeninden özel mülkiyete geçiş süreci içinde, eşrafın ve nüfuzlu kişilerin, geniş toprakları nasıl zorbalıkla ve yasadışı yollardan ele geçirdiklerini belirtirler. Bilindiği gibi Osmanlı devletinde toprak mülkiyeti padişaha aitti. Ancak toprağın tasarrufu, timar, has ve zemet yoluyla beylere veriliyordu. Bir kısım topraklar ise, mülk arazi idi. Bu topraklarda özel tasarrufun ötesinde özel mülkiyet geçerliydi. Satılmaları mümkündü.

Tanzimat Devri'nde köy topraklarında mirî toprak düzeninden kişi mülkiyetindeki toprak düzenine geçildi. Bu süreçte nüfuzlu kişiler, ayan artığı eşraf, geniş toprakları türlü yollardan kendi üzerlerine tapuya geçirdiler. Böylece toprak ağalığı ortaya çıktı ve hızla gelişti.

Osmanlıların dirlik esasına dayanan toprak düzeni bozulduktan sonra; toprakları hizmet ya da kira karşılığı ellerinde tutanlar, daha sonra bu toprakların mülkiyetine sahip olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda toprakların yasal olmayan yollardan ele geçirilmesine ilişkin yöntem ve örnekler, 1945 yılındaki "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası" tartışmalarında uzun uzun anlatılmıştır. Bu konuda TBMM Tutanakları'nda geniş malzeme bulunmaktadır.¹

1 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 7, cilt 17 ve 18.

Toprak ağaları, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşı zaferinden sonra, tehcir edilen Ermenilerin ve kaçan Rumların terk ettikleri topraklara elkoyarak daha da güçlendiler. Bu olay, İstiklâl Savaşı sonrasında TBMM kürsüsünden şöyle sergilenmiştir:

"Memleketi kurtarır kurtarmaz, kaçanların geride bıraktıkları ve emval-i metruke dediğimiz taşınır ve taşınmaz malların ne duruma getirildiğine bakınız, kapanın elinde kaldı. Bağırınız durdunuz ne oldu?"²

Araştırmacılar, toprakların zamanaşımı yoluyla özel mülkiyete geçirilmesi dışında, 1 746 580 dönüm hazine arazisinin özel kişilerce gasp edildiğini hesaplamışlardır. Çayır ve meraların ele geçirilmesinde bulunan rakamlar ise, toprak ağalarının yasadışı başarılarının ne kadar büyük olduğunu kanıtlıyor. 1934 yılındaki 443 milyon dönüm çayır ve mera, 1967 yılında 261 milyon dönüme düşmüştür. Kamuya ait 200 milyon dönüme yakın toprak böylece büyük toprak sahiplerinin eline geçmiştir.³

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, 1934 yılında İşkân Kanunu dolayısıyla yaptığı konuşmada aynen şunları söylemektedir:

"Devlet, araziye metruk arazi diye muhacire veriyor. Onlar da imar ediyorlar. Sonra herhangi bir sahibi çıkıyor ve diyor ki, bu benim mülkümdür. Tapusunu gösteriyor ve muhaciri sokağa atıyor."⁴

Toprak ağaları ve mütegalibe takımı, Cumhuriyet döneminde "olağanüstü kazandırıcı zamanaşımı" kurumundan yararlanarak da topraklarını genişletmişler ve devlete ait büyük toprak parçalarını

2 Örneğin Trabzon Mebusu Ali Şükrü'nün 6 Aralık 1922 günkü oturumdaki konuşması için bkz. *Yakın Tarihimiz*, c.IV, s.77.

3 Doç. Dr. Gürhan Çelebican'dan aktaran: Prof. Dr. Ümit Doğanay, "Olağanüstü Kazandırıcı Zamanaşımı Yoluyla Gayrimenkul Mülkiyetinin Kazanılması", *Türk Hukuku ve Toplumu Üzerine İncelemeler*, Türk Kalkınma Vakfı Yayınları, No I, s.257.

4 Suat Aksoy, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul, 1969, s.56.

kendi adlarına tapu siciline geçirmişlerdir. Bu gerçek hemen herkes tarafından kabul edilmektedir.⁵

Toprak ağalarının elindeki toprakların önemli bir kısmı tapusuzdur. Ağaların gasp ettiği bu toprakların önce tapuya geçirilmesi tasarrımı, toprak reformunun baltalanması için kullanılmıştır:

"Ülkemizde tarım topraklarının büyük ölçüde tapusuz olduğu, bu topraklar üzerindeki hakların belirsiz olduğu, dolayısıyla bu toprakların mülkiyet hakkının kime ait olduğunun saptanması gerektiği düşünülebilir. Ancak bu görüş özünde hukuksal değil siyâsaldır, bir temel tercihi yansıtır. Çünkü tarım topraklarının sahipleri Osmanlı İmparatorluğu döneminden bugüne kadar topraklarının tapusunu alamadılar. Önce onlara mülkiyet haklarını belgeleyen tapularını verelim sonra toprak reformu yapmaya çalışalım demekten başka bir şey değildir. Bu da temel bir siyasal tercihtir."⁶

Özetleyecek olursak, Türkiye'de toprak ağalarının ellerindeki toprakların kaynağı incelendiği zaman şu olgularla karşılaşırız:

- Padişah fermanı ile toprak sahibi olmak,
- Çeşitli yollardan hazine topraklarına el koymak,
- Kurtuluş Savaşı'nda şehit olanların topraklarını gasp etmek,
- 1915 yılında zorla göç ettirilen (tehcir) Ermenilerin veya savaştan sonra göç eden Rumların topraklarına konmak,
- Tefecilik yoluyla yoksul köylülerin topraklarını ele geçirmek,
- Güçlü ailelere dayanarak, toprakları zorbalıkla almak,
- Aşiret toprakları ve taşınmazlarının reisler, ağalar, beyler ve şeyhlerin üzerinde bulunması,
- Şeyhlik ve dini inançların sömürülmesi yoluyla toprak elde etmek,
- Rüşvet ve tapu yolsuzlukları gibi yasadışı yollardan geniş toprakları ele geçirmek.

5 Prof. Dr. Ümit Doğanay, *age*, s.232.

6 Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Haldun Özen, *Toprak Reformu Kongresi 1978*, s.96.

II DEVRİMCİ CUMHURİYETİN KÖYLÜ FELSEFESİ VE PROGRAMI

Kemalist Devrim'in Niteliği ve Halkı Seferber Etme Felsefesi

19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Türkiye'nin millî demokratik devrimi ve bu devrimin doruğu olan Kemalist Devrim, özünde bir köylü devrimiydi. Devrim'in önde gelen yönetici ve düşünürlerinden Mahmut Esat Bozkurt, "Türk İhtilali'ne Türk Köylü İhtilali denilebileceğini" belirtir.¹ Bozkurt, Kemalist Devrim'le kurulan Cumhuriyetin temel görevinin köylü meselesini halletmek olduğunu kesin bir dille ortaya koyar:

"Türkiye'de köylü meselesi, son büyük ihtilalden doğan yeni devlet sistemimizin bir direk, bir temel meselesidir."²

İsmet İnönü, 1930 yılında Sivas'ta, "Anadolu'nun ortasında kurulmuş bir köylü hükümetiyiz" saptamasıyla Kemalist hükümetin kimliğini açıklar.³

1 Mahmut Esat Bozkurt, "Öz Türk Köylüleri", *Anadolu dergisi*, İkinciteşrin (Kasım 1939) ve *Teori*, sayı 218, Mart 2008, s.74.

2 Mahmut Esat Bozkurt, *Türk Köylü ve İşçilerinin Hakları*, s.26'dan aktaran: Dr. Hakkı Uyar, *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt*, 1. basım, Büke Yayınları, İstanbul, s.118.

3 *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, İstanbul 1938, s.277'den aktaran: Muzaffer Erdost, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal Ekonomik ve Siyasal Yapısındaki Yeri", *Toprak Reformu Kongresi 1978* içinde, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 1978, s.207.

Türk Devrimi'nin düşünürleri, kuşkusuz 19. yüzyıl sonlarından beri demokratik devrimin köylüye dayanacağı bilincindeydiler. Bu kavrayış, özellikle 1908 Hürriyet Devrimi öncesinde ve daha sonra İttihat ve Terakki'nin yönetimi döneminde olgunlaştı. İttihat Terakki Cemiyeti'nin 1908 yılında Selanik'te gizli olarak toplanan kongresinde kabul edilen 21 maddelik programın 14. maddesinde "çiftçinin topraklandırılması yollarının aranacağı" vurgulanmaktaydı.⁴ Toprak meselesi Meşrutiyet'ten sonra Meclisi Mebusan'da da tartışıldı, büyük toprak sahiplerinin topraklarının topraksız çiftçilere dağıtılması savunuldu.⁵

İstiklâl Savaşımız, başlangıçtaki örgütlenme döneminde öncü aydınların savaşıydı. Hatta Sakarya Savaşı'nın nazik anlarına kadar bu özelliğin sürdüğünü görüyoruz. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın deyişiyle, "Mehmetçiğin savaşı kabul etmesiyle" birlikte, artık köylü savaşı karakterini kazandı. Zaten savaşın başka türlü zafere ulaştırılması da mümkün değildi. Yakup Kadri'nin "Yaban" romanında kerpiç duvarların dibinde gazete kâğıdına tütün saran ve bitini ayıklayan köylü, öncülere güvenerek savaşa başlayınca ülkenin kaderi değişti.

Atatürk, bir millî demokratik devrim önderi olarak, derin bir tarih bilinciyle, ama o kadar da içtenlikle köylüye sarsılmaz bir güven besliyordu. Başka çaresi de yoktu. O'nun bir yetim olması, Balkanlar'daki büyüme koşulları ve onuruna düşkünlüğü, o müthiş formülü bulmasını açıklayan bireysel etkenlerdir. Atatürk, Cumhuriyeti "Kimsesizlerin kimsesi" olarak tanımlamıştı. Köylü, kimsesizlerin en kimsesiziydi.

13 Eylül 1920 günü kendi imzasıyla Meclise sunduğu Halkçılık Programı, kimsesizlerin programıydı ve toprak meselesine de gön-

4 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.I, 2. baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, Ocak 1988, s.66 ve c.III, 1. baskı, İstanbul, Temmuz 1989, s.229.

5 Prof. Dr. Ümit Doğanay, "1923-1938 Döneminde Toprak Reformu Sorunu", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları* içinde, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği Yayını, İstanbul, Eylül 1977, s.365 vd.

dermede bulunuyordu.⁶ Bu programın ürünü olan 20 Ocak 1921 tarihli ilk Anayasa, yine o kimsesizlerin anayasası idi.⁷ Kurtuluş Savaşı yıllarında, köylüye güvenme, köylüye dayanma ve köylüyü seferber etme siyaseti o kadar zorunlu ve o kadar güçlüydü ki, Atatürk Sivas'ta 1919 yılı Kasım ayında yapılan Heyeti Temsiliye Toplantısı'nda, parasızlık nedeniyle jandarma teşkilatının dağıtılması durumunda, "her köye kendi inzibatını temin ettirmek" çözümünü öneriyordu.⁸

Kurtuluş Savaşı yıllarında, gerçi koşulları yoktu, ancak devrimin Ziya Gökalp gibi düşünürleri toprak reformunu savunuyor ve Celal Bayar'lar köylüye Bolşevikliği ve toprak reformunu anlatıyorlardı.⁹

Atatürk'ün demokratik devrimde köylünün konumunu ve rolünü çok güzel açıklayan şu sözleri, hem ideolojik tavrını yansıtır, hem de yürektendir:

"Türkiye'nin hakiki sahibi ve efendisi, hakiki üretici olan köylüdür (Şiddetli ve sürekli alkışlar). O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve layık olan köylüdür (Sürekli alkışlar). Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi

6 Halkçılık Programı için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.9, s.323 vd.

7 1921 Anayasası için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.302 vd.

8 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.5, s.284. Resmî adı Heyeti Temsiliye toplantısı olan ve 13 gün süren bu görüşmeleri, Doğan Avcıoğlu "İkinci Komutanlar Toplantısı" diye anıyor. "Birinci Komutanlar Toplantısı", bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından sonra, 16-21 Haziran arasında yapılmış ve sonunda *Amasya Tamimi* yayımlanmıştı. 16-28 Kasım 1919 tarihleri arasında gerçekleşen "İkinci Komutanlar Toplantısı", özellikle Meclisi Mebusan'ın açılması, İstanbul Hükümeti'ne karşı izlenecek siyaset, Ordunun ve yönetimin parasız kalması nedeniyle uygulanacak çözümleri görüştü ve karara bağladı. Okuyucularımıza *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nin doğru ve eksiksiz olarak yayımladığı tutanakları incelemelerini salık veririm. Kurtuluş Savaşımızın hangi koşullarda gerçekleştiğini en iyi kavratan metin, belki de Kasım 1919 toplantı tutanaklarıdır (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.5, s.163-306).

9 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3. basım, Remzi Kitabevi, c.II, İstanbul, 1978, s.457 ve 466.

hükümetinin iktisadi siyaseti bu asli gayeyi elde etmeye yöneliktir. (...)

"Hakikaten yedi asırdan beri cihanın muhtelif taraflarına sevk ederek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna karşılık daima hakaret ve aşağılama ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlık ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık ve cabbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu asli sahibin huzurunda bugün büyük bir hicap ve ihtiramla hakiki vaziyetimizi alalım (Şiddetli alkışlar)."¹⁰

1 Mart 1922 günü, Büyük Taarruz hazırlıkları sırasında, Meclis kürsüsünden ilan edilen bu sözler, hararetle alkışlanmış, fakat yeterince hayata geçirilememiştir.

Uygulanması için, yöneticilerin "halkın hizmetçisi" olmayı benimsemeleri ve yönetimin iktidarı halka hizmet ruhuyla kullanması gerekiyordu. Atatürk, 1937 yılında çiftliklerini hazineye bağışlamasını, "Türk köylüsüne naçizane bir vazife" olarak açıklıyordu ve Başbakan İsmet İnönü'ye çektiği, Meclis kürsüsünden okunan telgrafta hükümet etme anlayışını da özetliyordu:

"Hartırlarsınız, Türk köylüsünün Türkün efendisi olduğunu söylediğim zamanı. Ben o efendinin arzu ve iradesi altında senelerden beri çalışmış olan bir hadimim (hizmetçiyim). Mevzuubahis olan hediye yüksek Türk milletine benim asıl vermediği düşündüğüm hediye karşısında hiçbir kıymeti haiz değildir. Ben icabettiği zaman en büyük hediyem olmak üzere Türk milletine canımı vereceğim."¹¹

10 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.12, s.279.

11 Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s.673.

Burada köylünün hizmetkârı olmaktan millet için can vermeye uzanan bir devrimci kültür görülüyor. Türk Devrimi'nin fedailer geleneği konuşmaktadır. Türkiye yönetim tarihi, bir bakıma vericiler ile alıcılar arasındaki büyük mücadelenin tarihidir. İktidarı bir hizmet olanağı olarak gören halk devrimcileri ile iktidarı nimetlerin paylaşılması makamı olarak gören yiyiciler arasındaki bu mücadele, kuşkusuz sınıfsal bir temele oturmaktadır ve sınıf mücadelesidir. Kemalist Devrim, emperyalizme ve Ortaçağ kalıntısı hâkim sınıflara karşı, köylü ve işçiden sanayici ve tüccara kadar halk sınıflarının devrimiydi. Önderlik milli burjuvazideydi. Atatürk'ün köylüyü efendi yapma davası yarım kaldığı içindir ki, devrim görevlerini tamamlamamıştı.

Kemalist Devrim'in hedefi, halk hâkimiyetine dayanan özgür ve çağdaş bir toplum kurmaktır. O toplumun büyük çoğunluğu, yüzde sekseni çiftçi ve çobandı. Halk hâkimiyeti anlamıyla gerçek demokrasi, özgürleşme ve zenginleşme, sonuç olarak o büyük çoğunluğun efendileşmesi, özgürleşmesi ve zenginleşmesiydi. Yarı-feodal ilişkilerin hâkim olduğu o koşullarda, büyük çoğunluk çiftçi ve çobandı. Türkiye'nin bir devrimle değişmesi, özetle çiftçi ve çobanların değişmesiydi. Atatürk, o zaman Kemalist yönetici kadro içinde, halkın ancak kendi devrimci eylemi sayesinde değişebileceğinin farkında olan az sayıda önderin başında bulunuyordu. Devrim, yalnız eski sistemin yıkılması için değil, devrimci sınıfın o devrimi yaparken kendisini değiştirmesi için de gerekliydi. Devrimin en sonunda devrimi yapanları değiştirmek için gerekli olduğunu Atatürk anlamıştı, ama devrimin önder kadroları da anlamış mıydı? Bu sorunun cevabını, Atatürk'ün İktisat ve Adalet Bakanlarından Mahmut Esat Bozkurt'tan dinleyelim:

"Bir gece beraber oturuyorduk. (...) Atatürk, Türk köylüsünü 'efendi' yerine getirmediğçe memleket ve millet yükselemez, dedi.

"Bir de hatıra anlattı:

"- Ben, dedi. Bulgaristan'da ataşemiliterdim. Tedansanlı bir pastahanede oturmuştum. İçeriye, temiz giyinmiş, ayağı çarıklı bir Bulgar köylüsü geldi, oturdu. Masaya vurdu. Kimse aldırış etmedi. Hatta bir an evvel gitmesini arzu eden bir yüz gösterdiler. Bir daha vurdu; ayağını da vurdu. Garsonlar geldi ve:

'''- Burası sizin için değil, dediler. Nihayet patron geldi. 'Çık buradan' dedi. Köylü:

"- Kimi ve nereden kovuyorsun? Bulgaristan benim sabanım-la ve tufengimle yaşıyor, utanmaz diye bağırdı. Polis çağırdılar. Ona da aynı cevabı verdi. Polis bir şey yapamadı, dışarı çıkıverdi ve pasta reçel getirdiler.

"İşte dedi. Türk köylüsünü bu hale getireceğiz."¹²

Kemalist Devrim, Türk köylüsünü "o hale" getirebildi mi veya ne kadar getirdi? Bu sorunun cevabı, devrimin hedefine ne kadar ulaşabildiğinin de cevabıdır.

Kemalist Devrim'in Tarım ve Köylü Programı

Kemalist Devrim'in tarım ve köylü programı, basit bir iktisadi kalkınma programı değildir; öncelikle bir iktidar programıdır. Devrimin önderi, köylünün (halkın) bir devrimle efendi haline gelmesi amacını ilan etmişti. İzlenecek siyasetler, Atatürk'ün deyişiyle "Memleketimizin topraklarını koklayarak ve bu topraklarda bizzat çalışan insanların sözlerini işiterek" tespit olunacaktı.¹³

¹² *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.94.

¹³ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.14, s.315.

Bu programın uygulanması için, Kemalist yönetim temel bir program metni kabul etmedi; ancak tarım alanında gerçekleştirilecek uygulamalar, çeşitli program, kanun ve kararnamelerde saptandı. Özetle şu görevlerin yerine getirilmesi öngörülmüştür:

- Padişahlık ve halifeliğin toplumsal ve ekonomik temeli olan toprak ağalığını, beyliği, aşiret reisliğini, tarikat ve cemaat liderliğini, şeyhliği, müritliği, mensupluğu temizlemek, köylüyü özgürleştirmek, ülke bütünlüğünü sağlam temele oturtmak, Doğu ve Güneydoğu'da güvenlik ve huzuru sağlamak için toprak reformu;

- Köylü üzerindeki vergi yüklerinin hafifletilmesi;

- "Eğitim programının ilk hedefi" olarak, "bütün köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıttacak kadar coğrafi, tarihî, dinî ve ahlakî malumat vermek ve dört işlemi öğretmek"; ayrıca çiftçiyi çağdaş tarım üretimi bilgi ve teknikleriyle donatmak;

- Çiftçiyi çiftçi birliklerinde ve kooperatiflerde örgütlemek;

- Çiftçiye hizmet eden tarım istasyonları ve devlet çiftlikleri kurmak;

- Çiftçiye tarım kredisi, tarım aleti sağlamak, tarımda modern tekniklerin ve makinenin kullanılması.

İzmir İktisat Kongresi'nde Çiftçi

Kurtuluş Savaşı zaferinden hemen sonra, 17 Şubat-4 Mart 1923 günleri arasında İzmir İktisat Kongresi toplandı. Kongre'nin iki hafta sürmesi dikkat çekicidir. Kongre delegeleri arasında çiftçiler önemli bir kesimi oluştuyordu. Kongre'de 1135 delegenin 425'i çiftçiydi.¹⁴

¹⁴ Bkz. Prof. Dr. A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.19; A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar*, 2. baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, s.185.

İktisat Kongresi kararlarında, çiftçi ve tarım sorunlarına 95 madde tutan geniş yer ayrılmıştı. En önemlisi, köylünün belini büken ve tarımda yeniden üretim olanaklarını boğan Aşar vergisinin kaldırılması talebidir. Ayrıca Ziraat Bankası aracılığıyla köylüye kredi sağlanması için geçerli önlemler kararlaştırıldı. Yol vergisi de kaldırılmalı, çalışma esasları getirilmeliydi. Bütün bunlarla birlikte derebeylik ile şeyhliğin tasfiyesi ve toprak dağıtımı gibi kökten bir program yapılmadı. Ancak Hazineye ait toprakları işleyen zilyet konumundaki çiftçilere bu arazilerin bedelsiz olarak dağıtılması kararlara geçti. Osmanlı'nın son yüzyılında yabancılara toprak satışının özellikle Ege bölgesinde yol açtığı sonuçlardan dersler çıkarılmıştı. Yabancılara toprak satışı yasaklanmalıydı. Tarımda devlet koruması ve desteği şarttı. Devlet, çiftçiye araç ve gereç sağlamalıydı. Zararlılarla mücadele konusunda da devlete görevler düşüyordu.

Kararlarda, tarım üretimini verimli kılmak için çiftçinin eğitilmesine ağırlık veriliyordu. Tarım okulları kurulacaktı. İlk ve ortaokullarda uygulamalı tarım dersleri okutulacaktı. 1940 ve 50'lerde bu dersleri biz de okuduk, Ankara Sarar İlkokulu'nda ve Atatürk Lisesi'nde öğrenci iken, okul bahçesinde bize ayrılan yerlerde çeşitli tarım bitkileri yetiştirdik. Yine İzmir İktisat Kongresi kararlarına göre, üreticiye tarım bilgisi veren dergi, kitap ve kitapçıklar bedelsiz olarak verilecekti. Orduda askere de uygulamalı tarım dersleri öngörülüyordu.

"Köylü Aşkıyla" Aşar'ın Kaldırılması ve Kamulaştırmalar

Kemalist Devrim'in köylünün yükünü hafifletmek ve üretim gücünü geliştirmek için yaptığı en önemli uygulama, Aşar'ın kaldırılmasıdır. TBMM, 15 Şubat 1925 günü 552 sayılı kanunu kabul ederek bütçe gelirinin üçte birini oluşturan Aşar vergisini kaldırdı.

Böylece köylünün devlet bütçesinde omuzladığı yük, yüzde 10'a çekildi.¹⁵ Atatürk'ün deyişiyle "Aşar kâbusu"ndan kurtulmak, köylüye ferah getirdi; köylünün daha çok üretme ve daha müreffeh yaşama arzusunu güçlendirdi.¹⁶ İnönü, Aşar vergisinin kaldırılmasının tarihsel önemini şu vurgularla açıklamıştır:

"Malî bünyede yapılmış büyük, korkunç bir ameliyat idi. Malî bakış açısından tehlikeli bir sınava maruz kalan herhangi bir hükümet, ancak idealist bir köylü aşkı olmak hasletiyle, bütçenin asırlardan beri alışılmış üçte biri üzerinde böyle bir tecrübeye girişebilirdi."¹⁷

Cumhuriyet Devrimi Kanunları, kuşkusuz bir bütün olarak Kemalist yönetimin demokratik devrimdeki köktenci tutumunu yansıtır ve bu açıdan ülkeyi feodalizmden arındıran özellikleriyle köylü meselesinin çözümünde de önemli işlev görmüşlerdir. Bu kanunların konumuz açısından en önemli yanı, tazminatsız kamulaştırmalar yoluyla feodal mülkiyete ağır darbeler indirmesidir.

3 Mart 1924 tarihli "Halifeliliğin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye Dışına Çıkarılmasına İlişkin Kanun"un 8, 9 ve 10. maddeleri, padişahların ve vârislerinin tapuya kayıtlı-kayıtsız bütün taşınır ve taşınmaz mallarını tazminatsız olarak kamulaştırmıştır.

İkinci önemli uygulama, tekke, zaviye ve türbelerin önce hükümet kararnamesiyle, sonra kanunla kapatılması ve okullara dönüştürülmesidir. 2 Eylül 1925 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri başkanlığında toplanan Hükümet, 2413 Sayılı Kararname'nin 4. maddesiyle kapatılan tekkelerin ve zaviyelerin elverişli

15 Aşar'ın kaldırılması konusunda bkz. Ferit İlsever, *Cumhuriyet Devrimi Kanunları*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, s.91 vd. Yine Aşar ve tarım siyasetlerine ilişkin Meclis tartışmaları konusunda bkz. Işıl Çakan, *Türk Parlamento Tarihinde İkinci Meclis*, Çağdaş Yayınlar, İstanbul, Haziran 1999, s.277 vd.
16 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.18, s.102.

17 Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, İstanbul, 1938, s.277'den aktaran: Muzaffer Erdost, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal Ekonomik ve Siyasal Yapısındaki Yeri", *Toprak Reformu Kongresi 1978* içinde, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 1978, s.208.

olanlarının okul haline getirilmesi hükmünü koymuş ve uygulamıştır. Hemen arkasından üç ay sonra 13 Aralık 1925 günü yürürlüğe giren kanunla tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, bu kez kanun düzeyinde hükme bağlanmıştır.

Kemalist Devrim'in feodal mülkiyeti kamulaştırma yoluyla ortadan kaldıran uygulamalarını daha önce *Teori* dergisinde yayımlanan "Cumhuriyet Devriminde Kamulaştırma" başlıklı yazıda geniş bir şekilde incelediğimiz için burada yinelemiyoruz. Ancak incelenmesini özellikle öneriyoruz.¹⁸

Göçmenlere ve Topraksız Çiftçiye Toprak Dağıtımı

1925 yılında çıkarılan 716 sayılı Kanunla, muhacirlere ve topraksız çiftçilere toprak dağıtılması uygulamasına başlandı. 1934 yılına kadar süren toprak dağıtımı, feodal ilişkileri hedef almadığı gibi yetersizdi. 6-7 bin dönüm tarla, 160 bin bağ, 170 bin dönüm bahçe bu kapsamda topraksızlara dağıtıldı. 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu'yla dağıtılan topraklar 1944 yılına kadar 4,6 milyon dekara ulaşacaktır.

Yine 1925 yılındaki 442 sayılı Köy Kanunu da, önemli yenilikler getirdi. Köylünün emeğine dayanarak köyün yolunu, sulamasını, orman işlerini ve diğer hizmetlerini gerçekleştirecek bir düzenleme getirildi; imece geleneği yasalastırılmış oldu. En önemlisi köyde doğrudan demokrasi kurumları oluşturuluyordu. Bütün köylünün katıldığı köy derneği kuruldu. Kadınlara köyde seçme ve seçilme hakkı tanındı, kadınlar artık muhtar olabilecek ve Köy İhtiyar Heyetine girebilecekti ve bu hakkı hayata geçiren uygulamalar hemen başladı.¹⁹

18 Doğu Perinçek, "Cumhuriyet Devrimi'nde Kamulaştırma", *Teori*, sayı 134, Mart 2001, s.27 vd.

19 Orhan Özkaya, "Toprak Reformu, Özgürlük Bağımsızlık ve Gerçek Demokrasi Demektir", *Teori*, sayı 237, Ekim 2009, s.54.

Aynı yılın sonunda hükümet, Meclise sunduğu 885 sayılı İskân Kanunu taslağında, Türk kültüründen olup Türkiye'ye gelmek isteyen muhacirlerin ve yurt içindeki gezginci göçbelerin yerleştirilmeleri için, toprak dağıtımını da içeren önlemler öngörüyordu. Taslağa göre, iskân uygulaması Cumhuriyet ideolojisine uygun olarak gerçekleştirilecekti. Ülkedeki nüfus boşluğu doldurulacak, ekonomik sorunlar çözülecek, üretim artırılacak, gezginci aşiretler ve göçbeler çağdaş hayata kavuşturulacak, asayiş ve millî birlik sağlanacaktı. Araştırmacı Fikret Babuş'a göre, bu kanun taslağı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan iskân siyasetinin amaçlarını ifade eden ilk önemli metinlerdendir. Ancak Meclisin komisyon çalışmaları aşamasında, arazi dağıtımını öngören maddeler kanundan çıkartıldı. Toprak ağalarının etkisi, Cumhuriyetin ihtiyaçlarına ağır basmıştı. Kanun, 30 Haziran 1926 tarihinde, bu tırpanlanmış haliyle kabul edildi.²⁰

Şeyh Sait Ayaklanmasından sonra ve Ağrı bölgesinde ayaklanma belirtilerinin saptanması üzerine, hükümet, Cumhuriyeti hayata geçirmeye ve bölgede güvenliği sağlamaya yönelik yeni yasa hazırlıklarına girişti. 22 Aralık 1926 tarihinde Meclise sunulan kanun önerisi bu kapsamdadır. Öneride, Osmanlı sultanlığının ihmalleri üzerinde duruluyor, Doğu'daki yönetimin Cumhuriyete yakışmadığı vurgulanıyordu. En önemlisi, "ikinci bir hükümet" konumunda bulunan, "kendisine ruhanî bir hava vererek halkı doğru yoldan saptıran bozguncu zorbalar" hedef alınıyordu.

19 Haziran 1927 günü kabul edilen 1095 sayılı Kanun, sıkıyönetim bölgesinde ve Beyazıt (Ağrı) ilinde devrimlere ve reformla-

20 Fikret Babuş, "Türkiye'de İskân ve Toprak Sorunu", *Teori*, sayı 218, Mart 2008, s.52 vd. Serkan Tuna, aynı kanundan 1097 sayılı yasa diye söz ediyor. Dayandığı kaynak, *Düştur*, III. Terip, c.8, Ankara, Devlet Matbaası, 1946, s.847 vd. Bkz. "1930'lu Yıllarda Toprak Reformuna Yönelik Çabalar", *Bilgi ve Bellek*, sayı 6, Yaz 2006, s.120.

ra karşı çıkan, genel güvenliği ve toplumsal düzeni bozan 1500 kişi ile kaçak ve mahkûm durumundaki 80 isyancının aileleriyle birlikte Batı illerine taşınmalarını öngörüyordu. Kendilerine terk edecekleri mülklere karşılık yeni mülk ve arazi verilecekti.²¹

Bu Kanun, altı ay geçmeden 5 Aralık 1927 tarihinde 1178 sayılı Kanunla değiştirildi, Batı'ya taşınan kişilerden Şeyh Sait Ayaklanmasına ve sonraki olaylara karışmayanların eski yerlerine dönmelerine olanak sağlandı. Bölgelerinde şiddet, isyan ve zorbalığı alışkanlık haline getirenler ve yerleştirildikleri bölgelerden kaçarak eşkiyaya katılanlar da üç ay içinde pişmanlık açıklamasında bulunmaları halinde kanun hükmünden yararlanacaklardı.²²

Ağrı'daki ayaklanma tehlikesi nedeniyle yine Haziran 1927'de 1164 sayılı Umumî Müfettişlik Kanunu çıkartıldı.

1929 yılında Doğu bölgesinde ikinci bir toprak dağıtma ve kamulaştırma uygulaması oldu. 1505 sayılı kanunla Doğu illerinden Batıya göç ettirilenlerin topraklarının köylüye, aşiret üyelerine ve göçmenlere dağıtılması öngörülmüyordu. Batıya göç ettirilen ailelere de gittikleri yerlerde toprak verilecekti. Bu kanun doğrultusunda çıkartılan 9132 sayılı Hükümet Kararnamesiyle Doğudan göç ettirilenlere verilmek üzere bazı çiftlikler kamulaştırılmış ve araziler dağıtılmıştır. Yine 25 Aralık 1929 tarihinde çıkartılan diğer bir kararnameyle "çalışan Türk köylüsünün" işleyebileceği kadar toprak dağıtılması hükme bağlanmıştır.²³

1930 yılında bu kez "Arazi Tevzii Kararnamesi" çıkarılarak, yine güdük kalan bir toprak dağıtımı girişimi oldu.

21 Meclis çalışmaları konusunda bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: II, c.33, İçtima senesi IV (Yetmiş altıncı içtima) 18 Haziran 1927, s.153-159'dan aktaran: Fikret Babuş, *aynı yazı*, s.52 vd.

22 Fikret Babuş, *aynı yazı*, s.53.

23 Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, 080.18.01.21.01 ve 080.18.01.07.63.04'ten aktaran: Erdal İnce, *Türk Siyasal Yaşamında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2009 s.35.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1934 yılında İskân Kanunu'nun çıkarılmasına kadar, çoğu göçmenlere olmak üzere 6.787.234 dönüm arazi, 157.422 dönüm bağ ve 168.659 dönüm bahçe dağıtımı yapıldığı belirtiliyor.²⁴

1920'lerde Yapılamayan

Kemalist yönetim, 1920'lerde Ortaçağ'dan kalma kurum ve ilişkileri temizleyecek köklü ve kapsamlı bir uygulamada bulunamadı. Kurtuluş Savaşı yıllarında, devrim önderlerinin toprak reformunu savunan açıklamaları oldu. Ancak savaş bittiği zaman, nüfusun çok az olması, ekilmeyen geniş arazilerin bulunması, en önemlisi toprak talep eden bir köylü hareketinin bulunmaması nedenleriyle toprak dağıtımı gündeme gelmedi. Hatta Atatürk, 1923 yılı başında, "arazi sahiplerinin de himaye edilecek insanlar" olduklarını şöyle açıkladı:

"Bizde büyük araziye kaç kişi sahiptir? Bu arazinin miktarı nedir? İncelenirse görülür ki, memleketimizin genişliğine nazaran hiç kimse büyük araziye malik değildir."²⁵

Bu konuşma, Atatürk'ün "memleketimizde birçok milyonerlerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız" vaadinde bulunduğu konuşmadır.²⁶

Savaştan yeni çıkmıştık. Nüfus yetersizdi. Bir kısım topraklar işlenemiyordu. Bu koşullarda, mesele toprakların dağıtımı olarak değil, toprağı işleyecek nüfusu çoğaltmak olarak görülüyordu. Atatürk, 2 Şubat 1923 günü İzmir halkıyla yaptığı uzun söyleşide, Türkiye'nin 8 milyon nüfusuna karşılık Türkiye'nin yarısı kadar toprağa sahip olan Almanya'nın 70-80 milyon nüfusa sahip bulunduğunu

24 Ömer Lütfü Barkan, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Ziraî Bir Reformun Ana Meseleleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.6, No: 1-2, Ekim 1944-Ocak 1945, s.61.

25 Atatürk'ün *Bütün Eserleri*, c.15, s.119.

26 Aynı eser, s.120.

na dikkat çekiyordu. "Bu koskoca memleketi sekiz milyon işleyemez, işletemez"di.²⁷

Burada dar ekonomik bakış açısını görüyoruz. Ortaçağ ilişkilerinin bir devrimle tasfiyesi, bir ekonomi sorunu olmaktan öte, halkçı devrimci bir demokrasi kurulmasının olmazsa olmazıydı. Ayrıca toprak devrimi ile Kürt sorunu arasındaki bağ, o yıllarda göz ardı edilmiştir. Ama hayat, kendi gündemini dayatacaktır.

Nitekim 1930'larda toprak meselesine bakış değişti. Dar ekonomik anlayışlar terk edildi. Mesele, Ortaçağ'dan kurtulma, özgürleşme ve milletin bütünlüğünü sağlama açısından ele alındı.

²⁷ Aynı eser, s.91.

III ŞARKTA DEREBEYLİĞE KARŞI SINIFSAZ ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

1925 Şeyh Sait İsyanı Dersleri

1925 yılından sonra Kemalist yönetimin, yoksul köylünün toprak özlemine bakışında göze çarpan bir değişme oldu. Şeyh Sait İsyanı, meseleye yeni bir boyut getirmişti.

Atatürk, 1923 yılında, memlekette büyük arazi sahiplerinin bulunmadığını, arazi sahiplerinin himaye edilecek insanlar olduğunu belirtmişti. Ancak işte o arazi sahipleri ve onlarla bağlantılı olan şeyhler, yalnız köylülere baskı uygulamakla kalmıyor, aynı zamanda bölücü ve gerici isyanların da başını çekiyorlardı. Bu nedenle 1925 Şeyh Sait İsyanından sonra, Doğu ve Güneydoğu'daki feodal ilişkilerin köklü tasfiyesi, Cumhuriyet Devriminin gündemine girdi. Devrimin önderleri ve düşünürleri, ağalık ile bölücülük arasındaki bağlantıları son derece açık ifadelerle ortaya koydular ve Cumhuriyetin toprak ağalığına ve şeyhliğe kararlı olarak neşter atması gerektiğini vurguladılar.¹

Atatürk, 1 Kasım 1925'te Meclisin yeni dönem çalışmalarını açarken, Şeyh Sait İsyanının gerici karakterine değindi ve devletin yaptırım gücünü kullanmasının altını çizdi.²

1 Bu konuda bkz. Doğu Perinçek, "Cumhuriyet Devrimi'nde Kamulaştırma", *Teori*, sayı 134, Mart 2001, s.19 vd.

2 Atatürk'ün *Bütün Eserleri*, 1 Kasım 1925, c.18, s.101 vd; Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, I, s.337 vd.

Aynı vurguları, Ağrı isyanından sonra yaptığı 1 Kasım 1930 konuşmasında da görüyoruz.³

1920 ve 1930'lu yıllarda Doğu ve Güneydoğu'daki isyanların gerici niteliği üzerinde ilerici ve devrimci yazarlar görüş birliği içindedir. Bu gerici nitelik, hem dünya ölçeğindedir; hem de içtedir. Kalkışmaların emperyalist devletlerle işbirliği halinde gerçekleşmesi veya onlarla aynı cephede buluşması, kuşkusuz belirleyicidir. Doğu ve Güneydoğu isyanları, İngiltere ve Fransa'nın hizmetindeydi. İç cephedeki saflaşma da, çok açıktı. İsyancılar, devrimci yükseliş halindeki Cumhuriyete karşı koyan ağalara ve şeyhlere dayanmaktaydı.⁴

İsmail Hüsrev Tökin, Şeyh Sait İsyanının sonuçlarını 1934 yılında yazdığı kitabında şöyle özetlemiştir:

"Derebeyi düzeninin zora dayanan hukuk kurallarının sarsılmasına ve birçok yerlerde tasfiyesine vesile oldu. Esasen isyan, derebeylik toplumsal düzeni ile devrim düzeninin derebeylik toplumsal ilişkileri aleyhine olan genişlemesine karşı derebeylerinin bir reaksiyonundan (irtica hareketinden) başka bir şey değildi."⁵

3 Atatürk'ün Bütün Eserleri, 1 Kasım 1930, c.24, s.301; Atatürk'ün Söylev ve Demecleri, I, s.363 vd.

4 Şefik Hüsnü, *Komintern Belgelerinde Türkiye-5 / Yazı ve Konuşmalar*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1995, s.18 vd. Hikmet Kıvılcımlı, *İhtiyat Kuvvet Şark*, s.194; Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, I, s.156 vd; IV, s.1344 vd; Uğur Mumcu, *Kürt İslam Ayaklanması*, 1. basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991; Bilal Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923 ve Kürtçülük 2 (1924-1999)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007 ve Ankara 2009. Abdullah Öcalan da, İmralı'da 1999 yılında yapılan yargılanması sırasında, Şeyh Sait'in Mustafa Kemal yönetimi tarafından "Kürt olduğu için değil, gerici olduğu için bastırıldığını" belirtmiştir ve Atatürk'ün bu uygulamasını destekleyen açıklamalarda bulunmuştur.

5 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 1. baskı, Kadro Neşriyatı, Ankara 1934; 2. baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1990, s.180.

Konumuz toprak ağalığı ve Kürt sorunu olduğu için, bölücü isyanlarla emperyalizm arasındaki somut bağlantılar üzerinde durmayacağız. Ancak değinerek geçeceğiz.

Genelkurmay'ın Kürt isyanları konusundaki iç yazışma ve raporlarında dış kışkırtmalar önemle belirtilmiştir. Genelkurmay yayınlarında, Musul meselesi nedeniyle "İngiltere Intellicens Service'in Doğu'ya özel bütün metodlarını kullanarak Türkiye içinde karışıklıklar çıkarmaktan bir an geri kalmadığı" vurgulanmaktadır. Kürt Bağımsızlık Komitesi'nin silah ve cephaneyi İngiliz hâkimiyetinde bulunan Musul'da depo ettiği ve ayaklanmanın birinci aşamasından sonra da fiilî İngiliz yardımının başlayacağı saptanmıştı. Komite, ayrıca ayaklanma geliştikten sonra İstanbul'da Kürtlerin silahlı bir harekete girişmesini, hareket dinci olduğu için İstanbul halkının da katılımını, İngiltere'nin silah ve para yardımıyla Cumhuriyet hükümetinin devrilmesini ve İngiltere'nin Vahdettin'i İstanbul'a getirip tahta oturtmasını da düşünmüştü.⁶

Şeyh Sait İsyanı sırasında yayımlanan gazeteler, "İngiliz parmağı"nı vurgulamışlardır.⁷

Kemalist yönetim, uluslararası düzlemde de bazı büyük devletlerin sorumluluğunu açıkça belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Şeyh Sait İsyanından sonra, Cemiyeti Akvam (Milletler Cemiyeti)'da resmen İngilizleri suçlamıştı.⁸ Başbakan İsmet Paşa, 1925 yılı olaylarını dört yıl sonra yorumlarken, "İngiltere'nin koruyuculuğu altında bir Kürt devletinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulması" amacını saptar ve isyanın "yıkıcı, bölücü, bozguncu" karakterini belirtir.⁹ Aynı İsmet Paşa, onyıllar sonra anıları-

6 Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, c.I, Kaynak Yayınları, s.114, 118.

7 *Tevhidi Efkâr*, 24 ve 28 Şubat 1925'ten aktaran *Türk Parlamento Tarihi II. Dönem 1923-1927*, c.I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.640 vd, 662 vd. Geniş bilgi için bkz. *aynı eser*, s.610 vd.

8 Tevfik Rüştü Aras'ın 4 Eylül 1925 günü yaptığı konuşma için bkz. *Lozan'ın İzleminde 10 Yıl*, s.24.

9 Dr. Cengiz Kürsad, "Cumhuriyetimizin Korunması ve Taktirî Sükun Kanunu IV", *Belgelerle Türk Tarihi*, Şubat 1991, sayı 72, s.33.

nı anlatırken, Şeyh Said İsyanı ile İngiltere arasındaki ilişkiyi kanıtlayan "kesin deliller bulunmadığını" söylemiştir.¹⁰

Araştırmacılar da çoğunlukla İngiliz ilişkisini çeşitli belgelere dayanarak saptarlar.¹¹ O tarihte Türkiye Komünist Partisi'nin önderi olan Şefik Hüsnü (Değmer), Komünist Enternasyonal organında, Şeyh Said İsyanının emperyalizmle ilişkisini ve gerici niteliğini şu sözlerle vurgulamıştır:

"Tarihe baktığımızda Türkiye ne zaman bir gelişme ve yenileşme dönemine girmişse, yayılmacı devletlerin şu ya da bu şekilde büyük güçlükler çıkardıklarını ve sonuç olarak Türkiye'nin gelişmesinin kesintiye uğradığını görürüz. Bu yöndeki son çabalar olan, bazı aşiretlerin cahilliğinden ve yobazlığından yararlanarak onları Kemalistlerin laiklik reformlarına karşı ayaklanmaya kışkırtma girişimleri tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştır."¹²

Dr. Hikmet Kıvılcımlı da, Şeyh Said ve Ağrı isyanlarının hem iç hem dış cephede gerici karakterde olduğunu belirtmiştir.¹³

Batılı devletlerin yanında yer alan yazarlar ve Batıcı Kürt milliyetçileri ise, bu bağlantının üzerini örtmeye çalışmaktadırlar.¹⁴

İngiltere'nin İstanbul'daki görevlilerinden Mr Henderson, Başbakan Mc Donald'a gönderdiği 23 Temmuz 1924 tarihli raporda,

10 İsmet İnönü'nün Anıları, Cumhuriyet'in İlk Yılları I, Cumhuriyet gazetesi eki, s.71.

11 Bkz. Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi, I, s.156 vd; IV, s.1344 vd; Bilal Şimşir, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu (1924-1938), Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara 1975; Uğur Mumcu, Kürt İslam Ayaklanması, 1. baskım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991.

12 Şefik Hüsnü, Komintern Belgelerinde, s.18 vd.

13 Hikmet Kıvılcımlı, İhtiyat Kuvvet Şark, s.194.

14 Robert Olson, The Emergence of the Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion 1885-1925, University of Texas Pres, Austin 1989. "The International Aspects of the Sheikh Said Rebellion" başlıklı bölüm, s.128 vd; Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nin Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.127 vd.

Doğu'da harekete geçmeye hazırlanan Kürt yerel komitelerinin tam yetkili temsilcisinin elçilikte görevli Mr Ryan'la görüşmek istediğini, ancak "doğal olarak" reddedildiğini belirtmektedir.¹⁵ Tahran Büyükelçisi Sir Perry Lorain'in Londra'ya gönderdiği 7 Ekim 1925 tarihli raporda ise, Şeyh Sait'in oğullarından Ali Rıza'nın, İngiltere'yi ziyaret için Tebriz'deki İngiliz yetkililerine başvurduğu bilgisine rastlanıyor. Ziyaretin, bağımsız bir Kürt devleti kurulması yolunda İngiliz hükümetinin desteğini sağlamak için talep edildiği, yine raporda yer alıyor. Ancak Büyükelçi, ziyaretin yararsız olacağını, İngiltere'nin 'bağımsızlıktan yana olmadığını' Ali Rıza'ya duyurmuş.¹⁶

Bağdat'taki Fransız Komiserliği'nin raporu da, isyancıların İngiliz ilişkisine işaret etmektedir.¹⁷

Şeyh Sait ayaklanmasının İngilizler tarafından kısıktıldığı konusunda en açık saptamalara, Sovyetler Birliği ve Komünist Enternasyonal kaynaklarında rastlıyoruz. Stalin yönetimi, Şeyh Sait ayaklanmasını, İngiliz emperyalizmi ile işbirliği halindeki gerici Kürt ağaları ve şeyhlerinin karşıdevrimci girişimleri olarak kınamıştır. Sovyetler Birliği ve Komünist Enternasyonal organları, Terakkiperver Fırka'nın da Şeyh Sait ayaklanması ile ilişkisini önemle belirtmiş ve her iki cephede Atatürk'ün devrimi sürdürme kararlılığını desteklemişlerdir. Sovyetler Birliği'nin Ankara'daki Büyükelçisi Aralov, isyanı İngilizlerin örgütlediğini kaydeder.¹⁸ Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi (KEYK) ayaklanmanın emperyalist işbirlikçisi gerici karakterini 1926 raporunda belirtmiştir.¹⁹ Bu raporda, Kemalist yönetimin, "Şeyh Sait ayaklanmasını bastırmakla,

15 Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle*, s.3-10 ve Kürkçüoğlu, s.310.

16 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1978.s.311 vd.

17 Alparslan Işıklı, *Sosyalizm Kemalizm ve Din*, s.160.

18 Aralov, *Türkiye Hatıraları*, s.231.

19 Doğu Perinçek (Derleyen), *Komintern Belgelerinde Türkiye Dizisi-4 / Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi*, Aydınlık Yayınları, s.155.

"ülke içinde ve dışında saygınlığını önemli ölçüde artırdığı" ve "Şeyh Sait'i destekleyen İngiliz emperyalizminin hesaplarını boşa çıkardığı" vurgulanmaktadır. Komünist Enternasyonal, isyan sırasında ve sonrasında yaptığı yayınlarda, Şeyh Sait İsyanı ile İngiliz emperyalizminin Sovyetler Birliği'ni kuşatma politikası arasındaki bağlantılara özellikle dikkat çekmiştir.²⁰ Komünist Enternasyonal organları, Ağrı isyanından sonra da aynı tavrı almışlardır.²¹ Mehmet Perinçek, Rus devlet arşivlerinde 2009 sonbaharında yaptığı araştırmalarda, Kürt isyanlarının emperyalist devletlerle bağlantılarına ilişkin önemli belgeler bulmuştur ve yakında yayımlayacaktır.

En ilginç olanı, İngiliz raporlarıdır. Bunlardan bazılarında, Londra yönetiminin ayaklanmayı doğrudan Türkiye yönetimi tarafından planlanmış olacağı yönünde şüpheler taşıdığı yazılıdır.²²

Şeyh Sait ve Ağrı isyanlarından sonra Kemalist yönetimin top-
rak ağalığına ve şeyhliğe karşı sert bir yöneliş içine girdiği, hem

20 Bu konuda Frankfurt kitaplığında aylarca çalışarak Komünist Enternasyonal'in bütün yayınlarını sayfa sayfa taradım ve beş kitap halinde yayımladım. Şeyh Sait İsyanı konusunda bkz. *Komintern Belgelerinde Türkiye-3 / Kürt Sorunu*, Yeniden düzenlenmiş 2. basım, derleyen Doğu Perinçek, çevirenler Fatma Artunkal ve Şule Perinçek, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1994, s.15 vd, 17 vd, 22 vd, 33 vd, 39, 44 vd. Almanca kaynaklar bu kitapta belirtilmiştir.

21 Komintern'in yayın organlarından olan *Internationale Presse-Korrespondenz*'te 19 Ağustos 1930 tarihinde yayımlanan M.I. imzalı yazıda, isim isim adları sayılarak Kürt ağalarının Londra'daki Sömürgeler Bakanı'na, Milletler Cemiyeti'ne ve Irak Süleymaniye'deki idari makamlara başvurusu aktarılmaktadır. Dilekçede, Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti talep edilmesi yanında, Türkiye düşmanı görüşlere de yer verilmiştir. Bkz. *Komintern Belgelerinde Türkiye-3 / Kürt Sorunu*, s.56 vd.

22 İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın 4 Mart 1925 tarihli raporunda, Ankara hükümetinin ayaklanmayı şu amaçlarla düzenlemiş olabileceği öne sürülüyor: Bir: "Asilerin elebaşılarının 'kardeşlerini kurtarmak üzere' Musul'a girmelerini ve sonra da bütün bu bölgeyi Türkiye'ye teslim etmelerini sağlamak." İki: "Irak Kürtlerinin Türkiye'de başarılı bir ayaklanmayı gerekçe yapıp Türkiye Kürtleriyle birleştiklerini ilan etmeleri ve sonunda bir bütün halinde Ankara'ya bağlanmalarını sağlamak." Üç: "Hiç olmazsa ayaklanmayı bahane edip, Irak sınırına yığınak sağlamak." (PRO, FO.371/10867 E 1360/1091/44'ten aktaran Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s.159.

resmî raporlara hem de gazetelere yansımıştır. Daha önemlisi, isyanların temelinde ağalık ve şeyhliğin bulunduğu saptanmış ve toprak dağıtımı yönünde çözüm arayışları başlamıştır. 1945 yılında Toprak Kanunu çıkartılırken, Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu, bu konudaki çabaların 1930-31 yılının Aralık ayında başladığını belirtir.²³ Çok çarpıcıdır, 1935 ve 1937 yıllarındaki ilk Toprak Kanunu tasarılarını, Ziraat (Tarım) Bakanlığı değil, Dahiliye (İçişleri) Bakanlığı hazırlamıştır. Kemalist yönetim, meseleyi her şeyden önce güvenlik düzleminde ele almıştır.

Şark Raporlarındaki Şark Kaygıları

Ağa ve şeyhlerin yönetimindeki isyanlardan sonra, Cumhuriyet yönetimi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu gerçeğini araştırma konusunda yoğun çalışmalar başlattı. Kemalist Devrim'in önde gelenleri ve araştırmacılar incelemelerde bulunmuş ve raporlar yazmışlardır.

Aslında Doğu ve Güneydoğu Anadolu konusundaki incelemelere Osmanlı devleti zamanında başlanır. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

- Anadolu Müfettişi Umumisi Müşir (Mareşal) Şakir Paşa ile 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa arasındaki yazışmalar (1896)²⁴
- Mutasarrıf Mardinî Arif Bey Raporu (1903)²⁵
- Mutasarrıf Celal Bey Raporu (1906)²⁶

Cumhuriyet dönemi raporları ve incelemeleri ise, yoğun olarak 1925 yılından sonra başlar. Cumhuriyet yönetimi raporlarının kök-

23 Serkan Tuna, "1930'lu Yıllarda Toprak Reformu'na Yönelik Çabalar", *Bilgi ve Bellek*, Yaz 2006, sayı 6, s.129.

24 Jandarma Umum Kumandanlığı'nın *Dersim* başlıklı raporu, 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 2000, s.112. Bu rapor, dipnotlarda kısaca *Dersim* diye anılacak ve Kaynak Yayınları'nın 3. basımına gönderme yapılacaktır.

25 *Dersim*, s.162 vd.

26 *Dersim*, s.165 vd.

leri, Ziya Gökalp'in *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* başlıklı incelemesine kadar uzanıyor. Gökalp, bu incelemeyi son dönemlerinde yazmıştı ve 25 Ekim 1924 günü tamamlayamadan aramızdan ayrıldı. Yakın zamana kadar birçok sayfasının kayıp (!) olduğu söylenen bu eserin tam metnini, Şule Perinçek buldu ve Kaynak Yayınları yayımladı.²⁷

Cumhuriyet yönetimi zamanında hazırlanan inceleme ve raporlar arasında saptayabildiklerimiz şunlardır:

- Kütahya Mebusu Naşit Hakkı (Uluğ) Bey'in "Doğu'dan Bir Mektup" başlıklı rapor niteliğindeki çalışması (Diyaribekir, 12 Temmuz 1925)²⁸

- Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey Raporu (2 Şubat 1926)²⁹

- Elâziz Valisi Cemal (Bardakçı) Bey'in Raporu (1926)³⁰

- Millî Emniyet Hizmetleri (MEH) Teşkilatı'nın Van Vilâyeti Raporu (21 Mart 1928)³¹

- MEH'in Urfa Vilâyeti Raporu (5 Nisan 1928)

- MEH'in Hakkâri Vilâyeti Raporu (8 Nisan 1928)

- MEH'in Elâziz Vilâyeti Raporu (9 Nisan 1928)

27 Ziya Gökalp'in bu eserinin yeni harflerle basımı daha önce yapıldı. Ancak eksikti. Tam metni için bkz. Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

28 Naşit Hakkı Uluğ'un bu çalışması, 1932 yılında *Derebeyi ve Dersim* başlığıyla basıldı (Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932). 2. basımını Kaynak Yayınları okuyucuya sundu, İstanbul, 2009.

29 *Dersim*, s.167 vd. Ayrıca aynı kaynaktan özetleyen Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, 2. basım, Kaynak Yayınları, s.169 vd; *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.2, s.165; Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, 16. baskı, um:ag Vakfı Yayınları, Ankara, Ağustos 1996, s.29.

30 Raporun tamamı için bkz. Cemal Bardakçı, *Devşirmeler'le Sığıntılar'dan ve Müttegallibe'den Neler Çektik*, Bolu Vilayet Matbaası, Bolu 1942; özeti için bkz. *Dersim*, s.170 vd. Ayrıca aynı kaynaktan özetleyen Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.169 vd; *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.2, s.166; Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.29 vd.

31 Bu raporlar MEH tarafından Doğu ve Güneydoğu vilayetleri konusunda Başbakanlığa sunulmuş. Bkz. Hamit Pehlivanlı, *Yeni Türkiye*, sayı 23-24, Eylül-Aralık 1998, s.432-437.

- MEH'in Mardin Vilâyeti Raporu (12 Nisan 1928)
- MEH'in Siirt Vilâyeti Raporu (19 Nisan 1928)
- MEH'in Diyarıbekir Vilâyeti Raporu (Tarihi belli değil, diğer raporlar gibi 1928 yılında olduğu tahmin ediliyor)
- Elâziz Valisi Nizamettin Ataker'in İsmet Paşa'ya sunduğu Rapor (Tarihi belli değil)³²
- Birinci Umumî Müfettişi İbrahim Tali (Öngören) Bey'in Birinci Raporu (1930)³³
- Büyük Erkânı Harbiye Reisliği'ne Rapor (1930 Plümer Harekâtı sonrası)³⁴
- 1930 Plümer Harekâtı'nın "ikinci safhası"nı yöneten 3. Fırka Kumandanı Halis Paşa (Korg. Ömer Halis Bıyıktay) Raporu (1930)³⁵

32 Vilâyet raporlarının hepsinin kaynağı Hamit Pehlivanlı, *aynı yerde*.

33 Rapor için bkz. *Dersim* içinde, s.50 vd, 173 vd. Naşit Hakkı Uluğ da İbrahim Tali Bey'in raporuna değiniyor, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.171 vd. Cumhuriyet yönetiminde Umumî Müfettişlik kurumu, Şeyh Said ayaklanmasından sonra 25 Haziran 1927 tarihinde 1164 sayılı yasayla kuruldu. Hangi illerde müfettişlik kurulacağı yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmişti. Aynı yıl çıkarılan bir nizamnameyle (tüzükle) umumî müfettişliklerin görev ve yetkileri düzenlendi. Hemen 1927 yılında ilk kurulan Birinci Umumi Müfettişlik, Elazığ, Urfa, Bitlis, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt ve Mardin illerini kapsıyordu. İbrahim Tali (Öngören) Bey bu göreve atandı. Dr. İbrahim Tali (Öngören), bilindiği gibi Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkan heyette bulunuyordu. Daha sonra 10 Eylül 1920'de Bakû'da toplanan Doğu Halkları Kurultayı'na Ankara'daki BMM Hükümeti'nin Temsilcisi olarak katılmıştı. İkinci Umumî Müfettişlik, 1934 yılında Edirne, Kırklareli ve Çanakkale illerini kapsayan alanda kuruldu. Üçüncü Umumî Müfettişlik ise, Dersim'de düzeni sağlamak için 6 Ocak 1936 günü kuruldu ve başına Korg. Hüseyin Abdullah Alpdoğan getirildi (Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.20, 26). Birinci Umumi Müfettişliği'nin bizim öğrenebildiğimiz iki raporu bulunmaktadır. Bunları Birinci ve İkinci diye adlandırdık. Birinci raporu İbrahim Tali Bey, 1928 yılı Temmuz ayında yaptığı gezinin gözlemlerine dayanarak yazmıştı. Bu rapor 1930 yılı tarihini taşıyor. İkinci raporu ise, 21 Aralık 1931 tarihliidir. Her iki raporun geniş özeti için bkz. *Dersim*, s.173 ve s.174 vd.

34 Bu rapor, zamanın Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a sunulduğu için, "Fevzi Çakmak Raporu" diye de anılıyor. Örneğin Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.34. Özeti için bkz. *Dersim*, s.181 vd.

35 Özeti için bkz. *Dersim*, s.184 vd. Ayrıca bkz. Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.35 vd.

- Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Raporu (18 Kasım 1931)³⁶
- Birinci Umumî Müfettişi İbrahim Tali Bey'in İkinci Raporu (21 Aralık 1931)³⁷
- Jandarma Umum Kumandanlığı Raporu (1932 ?)³⁸
- Erzincan Valisi Ali Kemâli Bey'in Erzincan kitabı (1932)³⁹

36 Özeti için bkz. *Dersim*, s.190 vd. Ayrıca bkz. Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.41 vd.

37 Birinci Umumî Müfettişi II. Kalem 3316 Nolu Raporunun özeti için bkz. *Dersim*, s.174 vd. Ayrıca bkz. Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*.

38 Raporun 2. ve 3. basımı, dört sayfası (58. 90. 95 ve 123. sayfalar) eksik olarak Kaynak Yayınları tarafından 1998 yılında yayımlanmıştır. Bkz. *Dersim*, 2. basım, İstanbul, Ekim 1998; 3. basım, İstanbul, Eylül 2000.

Dahiliye Vekâleti Jandarma Umum Kumandanlığı'nın III Ş. I Ks. Sayı 55058 sayılı *Dersim* başlıklı raporunun kapağında sol üst köşede, "Gizli ve zata mahsus" uyarısı yer alıyor. Raporun üzerinde tarih bulunmuyor. 1932 yılı öncesine ait olayları anlatmasından ve en son Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın 18 Kasım 1931 tarihli raporunu özetlemesinden hareketle, 1932 yılında yazıldığı kestirilebilir. Raporun kayıt altında 100 adet basıldığı yine kapakta sağ alt köşede belirtiliyor. Başka deyişle raporun verildiği 100 devlet sorumlusu bellidir. Bizdeki örneğinin kapağında *Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi* kaşesi bulunmaktadır. Çok geniş bilgi veren ve birikimli uzmanlar tarafından yazıldığı anlaşılan bu rapor, özellikle *Dersim* konusunda en önemli birkaç kaynaktan biridir. İncelenmesini özellikle öneririz. Raporda ilerde aktaracağımız üzere, devletin hazırlattığı çok sayıda raporun özetleri de yer alıyor. Bu rapor, dipnotlarımızda kısaca *Dersim* diye anılacak ve Kaynak Yayınları'nın 3. basımına gönderme yapılacaktır. Raporun fotokopisinin Uğur Mumcu'da da bulunduğu anlaşıyor. Katledildiği için yarım bırakmak zorunda kaldığı *Kürt Dosyası* kitabını yazarken rapordan geniş ölçüde yararlanmış. Raporun eksik olan dört sayfasının bulunduğu Kaynak Yayınları'ndan sevinçle öğrenmiş bulunuyoruz. Bu eksik sayfalar da yerine konarak 4. basımın 2010 yılı baharına kadar yayımlanacağını da okuyucu-ya duyuruyoruz. Sunuşunu hazırlıyorum.

39 Ali Kemâli, *Erzincan*, 1. basım, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1932. Erzincan eski Milletvekili Sadık Perinçek'in dilini sadeleştirdiği ve yayına hazırladığı 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 1992. Erzincan Valisi Ali Kemâli'nin bu kitabı, geniş bir rapor niteliğindedir. O dönem valilere hazırlatılan raporların genişletilmesiyle ortaya çıktığı düşünülebilir. Kitabın içeriği, Erzincan ile sınırlı değildir. Kürt tarihi, toplumu, aşiretler, *Dersim* olayları konusunda geniş bilgi bulunmaktadır. Büyük emekle ve bilgiyle hazırlandığı görülmektedir. İncelenmesi önerilir.

- İsmail Hüsrev Tökin'in "Türkiye Köy İktisadiyatı" başlıklı kitabı (1934)⁴⁰
- Başvekil İsmet İnönü Raporu (21 Ağustos 1935)⁴¹
- İktisat Vekili Celal Bayar'ın Şark Raporu (10 Aralık 1936)⁴²
- Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Umumî Müfettişler Konferansı'nı Açış Konuşması (7 Aralık 1936)⁴³

40 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı* başlıklı kitabında, bütün Türkiye'nin köy yapısını incelemekle birlikte, Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki derebeylik ilişkilerine özel bir önem vermektedir. Tökin'in bu çalışması, Türkiye köylerindeki toplumsal ekonomik ilişkiler üzerine yazılmış bilimsel çalışmaların temel kaynağı özelliğindedir ve dayandığı teorik temel, bilimsel yöntem ve kaynaklarının zenginliği açısından bugünkü çalışmalar için de önemlidir. Tökin'in bu eserini hazırlarken, zamanın devlet raporlarından geniş ölçüde yararlandığı da anlaşılıyor, 1. basım, Kadro Mecmuası Neşriyatı, Ankara 1934; 2. baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul 1990. Bu kitaptan yaptığımız alıntılar, genç kuşakların anlaması için sadeleştirdik.

41 İsmet İnönü Raporu'nun özgün metnini görmedik. Saygı Öztürk'ün yayınladığı metinden yararlandık. Bkz. Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, İstanbul, Aralık 2007.

42 Celal Bayar Raporunun "Gayet Mahrem ve Zata Mahsustur" damgalı tam metni Celal Bayar'ın kızı, Bursa E. Milletvekili Nilüfer Gürsoy'da bulunmaktadır. Kaynak Yayınları, bu metnin tamamını Sayın Nilüfer Gürsoy'un aydınlatıcı ön-sözüyle yayınlamıştır. Bkz. Celal Bayar, *Şark Raporu*, Cumhuriyet'in Gözüylü Kürt Meselesi Dizisi-1, Önsöz Nilüfer Gürsoy, dilini sadeleştiren Nejat Bayramoğlu, 1. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2006.

43 Dersim olaylarından hemen önce gerçekleşen bu konferansa katılımın, çok dar tutulduğu anlaşılıyor. O nedenle aslında konferans yerine toplantı denmesi daha uygun olur. Toplantıdan üç gün sonra, İktisat Vekili Celal Bayar, Şark Raporu'nu hükümete vermiştir. Toplantıya Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'dan başka Birinci Umumî Müfettişi Abidin Özmen, İkinci Umumî Müfettişi General Kâzım Dirik, Üçüncü Umumî Müfettişi Tahsin Uzer, Dördüncü Umumî Müfettişi Korg. Abdullah Alpdoğan, Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer, Gümrük Muhafaza Umum Komutanı Tuğğ. Seyfi Düzgören, Jandarma Umum Komutanı Korg. Naci Tinaz ile İzmir Valisi Fazıl Güleç ve Yozgat Valisi Yahya Sezai Bey katılıyorlar. Konferans konusunda bkz. Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.93 vd. Şükrü Kaya'nın Umumî Müfettişler Konferansı'ndaki Açış Konuşması'na Uğur Mumcu göndermede bulunmuş, fakat içeriği hakkında bilgi vermemiş. Bu açış konuşmasının metnine herhangi bir kaynakta rastlamadık. Bulunması ve yayımlanması yararlı olur.

- Birinci Umumî Müfettiş Abidin Özmen'in Umumî Müfettişler Konferansı'ndaki Konuşması (7 Aralık 1936)⁴⁴
- Üçüncü Umumî Müfettişi Tahsin Uzer'in Umumî Müfettişler Konferansı'ndaki Konuşması (7 Aralık 1936)⁴⁵
- Dördüncü Umumî Müfettişi Korg. Abdullah Alpdoğan'ın Umumî Müfettişler Konferansı'ndaki Konuşması ve Raporu (7 Aralık 1936)⁴⁶
- Dördüncü Umum Müfettişliğinin İkinci Raporu (1937 veya 1938)⁴⁷
- Kütahya Mebusu Naşit Hakkı Uluğ'un "Tunceli Medeniyete Açılıyor" başlıklı rapor niteliğindeki çalışması (1939)⁴⁸
- Kâzım Karabekir'in *Kürt Meselesi* başlıklı incelemesi ve önerileri⁴⁹
- Esat Uras Raporu⁵⁰

44 Asıl adı Zeynelabidin Özmen olan Birinci Umumî Müfettişi Abidin Özmen, bu göreve Dersim olaylarının arifesinde 1935 yılında getirildi. Diyarbakır'da bulunan müfettişlik görevini, 1943 yılında Trakya Genel Müfettişliği'ne atanana kadar sekiz yıl yürüttü. Abidin Özmen'in konferanstaki bu konuşması rapor olarak anılıyor. Metni için bkz. Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, İstanbul, Aralık 2007, s.90-115. Özeti için bkz. Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.93 vd.

45 Konuşmadan aktarılan birkaç cümle Uğur Mumcu'da yer alıyor. Bkz. *Kürt Dosyası*, s.103.

46 Korg. Alpdoğan'ın konuşmasından sonra raporunu Dahiliye Vekili'ne verdiği belirtiliyor. Bkz. *Kürt Dosyası*, s.106. Konuşmanın bu rapora dayandığı anlaşılıyor. Özeti için bkz. Uğur Mumcu, *aynı eser*, s.103 vd.

47 Bu raporu görmedik. Ancak Hasan Saltık, Mayıs 2010'da Alev Er ile birlikte yayımlayacakları *Dersim 38* başlıklı kitapta bu rapora yer vereceklerini belirtiyor. Bkz. *Sabah*, 19 Kasım 2009.

48 Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, 1. basım, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939; 2. basım (2. sayfadaki künyede yanlışlıkla 1. basım yazılmış), Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.

49 Kâzım Karabekir, *Kürt Meselesi*, 2. basım, Emre Yayınları, İstanbul 1994. Kâzım Karabekir'in görüşleri, Uğur Mumcu'nun kitabında da yer almaktadır. Bkz. *Kürt Dosyası*.

50 Bu raporun metnine bugüne kadar ulaşabilmiş değiliz.

- Birinci Umumî Müfettişi Avni Doğan Raporu (1 Kasım 1943)⁵¹

- Genelkurmay Başkanı Org. Kâzım Orbay'ın emriyle yayımlanan "Doğu Bölgesindeki Geçmiş İsyancılar ve Alınan Dersler" başlıklı çalışma (16 Mart 1946)⁵²

- Burhan Ulutan Raporu (1947)⁵³

Cumhuriyet yönetiminin Şark gözlemlerini ve Şark kaygılarını yansıtan bu raporlar, özellikle Şeyh Said İsyanından sonra 1925-1928 yıllarında yoğunlaşıyor. 1930 Ağrı isyanından sonra ve Derişim meselesinin büyümesi karşısında, 1930'ların ortalarında yerinde incelemeler yapılıyor. Bu arada önemli kararlar alınıyor ve uygulamalar da başlıyor. 1934 yılında İskân Kanunuyla ilk önemli düzenleme yapılmış ve uygulanmıştır. 1935 yılı 9-16 Mayıs günlerinde CHP 4. Büyük Kurultayı toplanmış ve toprak dağıtımı ilk kez Parti programına alınmıştır. Bu, çok önemli bir karardır; devrimci bir iradenin oluşması ve ortaya konmasıdır. Nitekim bu iradenin ürünü olarak 1935 ve 1937 yıllarında Toprak Kanunları hazırlanmıştır. Bu ortamda, bizzat Başvekil İsmet İnönü, 1935 yılı baharında bölgeyi geziyor ve 21 Ağustos 1935 günü raporunu Ata-

51 Jnd. Alb. Nazmi Sevgen, Avni Doğan Raporu'nun "63 büyük sayfa" olduğunu ve içeriğinde "uzun süreli bir temsil (özümleme) ve ıslah programının nasıl hazırlanacağı" konusunda görüşler bulunduğunu belirtmektedir. Devamlı şu değerlendirmeye yapılıyor: "Rahmetlinin hükümete teklif ettiği hayırlı işler yapılmış olsaydı, herhalde Doğu Anadolu'yu bugünkü çehresiyle görmeyecektik." Yine de rapor uyarıcı oluyor ve İçişleri Bakanı Hilmi Uran, Avni Doğan Bey'e yolladığı 20 Haziran 1944 tarihli yazıda, "Şark vilâyetlerinde durumu mahallinde görmek ve incelemek" istediğini belirtiyor. Bkz. Nazmi Sevgen, *Doğu'da Kürt Meselesi*, Harp Akademileri Yayını ve *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.3 içinde, s.37.

52 Tam metni için bkz. *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.3, s.47-90. Org. Orbay'ın ön yazısında, "Ordu subay ve eratını aydınlatmak, kıtalarını eşkiya ve çete muharebelerine hazırlamak maksadıyla Genelkurmayca tertip ettirildiği ve 3000 tane gönderildiği, bölüklere kadar dağıtılacağı" emir yer almaktadır.

53 Burhan Ulutan Raporu'nu görmedik, ancak adı Saygı Öztürk'ün *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu* kitabında belirtilmektedir.

türk'e ve hükümete sunuyor. 1936 yılı sonlarında inceleme görevi bu kez İktisat Vekili Celal Bayar'a veriliyor. Bayar, 10 Aralık 1936'da raporunu sunuyor ve bir yıl içinde Atatürk tarafından Başvekilleğe getiriliyor. Atatürk'ün son iki yılının iki başbakanının da Şark meselesi üzerine rapor hazırlamaları, o yılların öncelikli gündemini yansıtıyor. Bu iki rapor, meselenin çözümü için, hazırlık döneminin tamamlandığı ve uygulamanın başladığı bir döneme denk düşmektedir.

Şark raporlarının önemli bir kısmı, Jandarma Umum Komutanlığı'nın büyük olasılıkla 1932 yılında hazırladığı, *Dersim* başlıklı tarihsiz raporunda özetlenmiş bulunuyor.⁵⁴ Bu çalışmanın birikimli uzmanlar tarafından yapıldığı anlaşıyor. İçinde çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Yarım yüzyıllık arkadaşım Uğur Mumcu da *Kürt Dosyası* başlıklı kitabında bu raporların bazılarını özetlemiştir.⁵⁵ Yine Bursa eski Milletvekili Sayın Nilüfer Gürsoy, Celal Bayar'ın *Şark Raporu* kitabına yazdığı Önsöz'de raporları sıralıyor ve önemlerini tartışıyor.⁵⁶

Şark Raporlarındaki görüşleri üç ana başlık altında topluyoruz:

Bir: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Gerçekleri.

İki: Kürt meselesinin özüne ilişkin görüşler.

Üç: Çözüm önerileri.

Önce 1925-1934 incelemelerindeki saptamaları özetleyeceğiz. Başka deyişle Cumhuriyet yöneticilerinin gözüyle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu gerçeklerini ve çözüm önerilerini ele alacağız. Başvekil İsmet İnönü ve İktisat Vekili Celal Bayar'ın raporlarını, diğer raporlardan ayrı inceleyeceğiz.

54 *Dersim*, 3. basım, Kaynak Yayınları.

55 Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.19-51.

56 Celal Bayar, *Şark Raporu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2006, s.10 vd.

Kemalist Yönetimin Şark Raporlarına Göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu Gerçekleri

Derebeylik Sistemi

Kemalist yönetim ve düşünürleri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da derebeylik sisteminin varolduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Bu sistem, Osmanlı devlet ve toplumundan kalmıştır. Cumhuriyet yöneticilerinin feodalizm belirlemeleri, hiç kuşkusuz tarih araştırmalarıyla bağlantılıdır. Atatürk'ün önderliğinde yürütülen bu çalışmalarda, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin dayandığı toplumsal-ekonomik kuruluşun, feodal nitelikte olduğu saptanmıştı. Lise *Tarih* kitapları, bu sistemi "İslam-Türk feodalitesi", "Selçuklu feodalitesi" ve "Osmanlı feodalitesi" diye anıyordu.⁵⁷

Bölgede Cumhuriyet otoritesinin bulunmayışı, Kürt isyanları, aşiret savaşları, soygunculuk, anarşi, ağa ve aşiret reisi sömürüsü ve zulmü, dinsel yobazlık ve hurafeler, hep derebeylik sistemine bağlanmaktadır. Raporlarda bu konuda değişik bir sava rastlanmıyor.

Cumhuriyete karşı yıkıcı ve bölücü ayaklanmaların toplumsal ve ekonomik zeminini tahlil konusunda, en olgun incelemelerin, o tarihlerde 31-32 yaşında olan İsmail Hüsrev Tökin tarafından yapıldığı söylenebilir. Tökin, *Kadro* dergisindeki yazıları yanında, 1934 yılında yayımladığı *Türkiye Köy İktisadiyatı* başlıklı önemli kitabıyla da dikkat çekiyor. Köy ekonomisi alanında dönemin en birikimli bilim adamı olduğu görülüyor. İsmail Hüsrev Bey, köylük alanlardaki sınıfsal ilişkileri bilimsel yöntemle incelemiş ve yerin-

57 *Tarih*, III, 1931, s.1, 2, 46; 1941 basımı, s.1, 2, 10, 55 vd. Atatürk'ün önderlik ettiği tarih çalışmalarının başında, yolgösterici metin olarak 100 adet basılan *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s.596-605. Bu metin Kaynak Yayınları tarafından yeniden basıldı. *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

de çözümler önermiştir.⁵⁸ Tökin, 1930'ların toplumsal-ekonomik ilişkilerini şöyle özetler:

"Türkiye'de bugün derebeylik nizamının mevcut olmadığını yahut kalkmış olduğunu iddia edemeyiz. Bütün Osmanlı devrinin toplumsal çehresini vermiş olan derebeylik ilişkileri, ülkenin çeşitli bölgelerinde yerel ve tarihî şartlara göre, değişimler geçirerek başka başka şekiller alarak devam ede gelmiştir. Bugün geniş Anadolu toplumunun yapısı, kanı, henüz bu Ortaçağ kalıntılarından temizlenip kurtulamamıştır.

"Anadolu'da bugün derebeylik rejimine az bir değişim ile saf bir şekilde Doğu ve Güneydoğu illerinde, tamamen değişmiş bir şekilde Orta ve Batı illerinde rastlarız.

"Doğu ve Güneydoğu illerinde genellikle toprak ve köylünün üretim araçları aşiret reislerinin, beylerin ve ağaların mülkiyeti altındadır."⁵⁹

Tökin, Doğu ve Güneydoğu'da ağa ve bey mülkiyetinin kaynağının yasal olmadığını özellikle belirtir:

"Kürt beylerinin arazisi Osmanlı arazi teşkilatının çerçevesi içine alınmamış ve sonuç olarak koyu bir toprak köleliğine dayanan bir düzen asırlarca hüküm sürmüştür."⁶⁰

"Doğu illerinde derebeyliğin kökeni cebir ve tahakkümden gelmiştir. Cebir ve tahakkümün kökeni de fetihtir. (...) Vakıtle 'Kürt beyleri', yani derebeyi hükümetçikleri reisleri hu-

58 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1990, s.136 vd. Metnin dili elinizdeki kitaba sadeleştirilerek alınmıştır. İsmail Hüsrev'in *Kadro* dergisinin iki sayısında dizi halinde yayımlanan "Millet İçinde Sınıf Meselesi" başlıklı incelemesi de, köylerdeki sınıfların bilimsel bir tahlilini içermektedir. Bkz. *Kadro*, sayı 25 ve 26, İkinci Kanun 1934, s.34 vd; Şubat 1934, s.20 vd.

59 Aynı eser, s.176.

60 Aynı eser, s.166.

dukları içinde bulunan araziyi 'mülkiyet üzre zapt ve tasarruf etmişlerdir. Bu hükümetçikler arazisinde yaşayan köylü, beylerin tebaası sayılırdı. Bugün bile Güneydoğu'da bazı yaşlılara sorulduğu zaman cevap olarak kendilerinin meselâ 'Hatip Bey' veya 'Cemal Bey' tebaası olduklarını söylerler."⁶¹

"Şark vilâyetlerinde derebeylik 'hukuk bağlantıları' cumhuriyetin 'özgür anlaşmalara' dayanan demokratik hukuk kaideleriyle tam bir zıtlık halindedir." Tökin'e göre, şehirde ferde hürriyet veren Medenî Kanun geçerli iken, köyde ise "ferdin hürriyetini tanımayan ve fertleri fertlere cebren tabi kılan derebeyi hukuku" yürürlüktedir.

Bu toplumsal zeminde, Tökin iki tür toplumsal mücadele saptar. Birisi, derebeyleri ile köylüler arasındaki sınıf mücadeleleridir. Diğeri ise, "birbirlerinin gözünü çıkarmakla meşgul olan" aşiretler ve aşiret reisleri arasındaki mücadelelerdir.

Bu "sınıf hâkimiyet sistemi", beye çalışmadan yaşama imkânını vermektedir." Bey, "üreticinin (maraba) ürününe havadan ve cebirle ortak olmaktadır."⁶²

Naşit Hakkı (Uluğ) da, İsmail Hüsrev (Tökin) gibi, "Vaktiyle bütün aşiretin ortak malı olan servetin aşiret ağalarının eline geçtiğini" saptamakta⁶³ ve Doğu'daki mülkiyet ilişkilerini bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir:

"Derebeyi; bey, ağa, şeyh ve çelebi hepsi birdir. Lakâpları ne olursa olsun bu mazi yadigârları birbirinin aynıdır. (...)

"Bey: Bütün kudret ve heybeti ile müessesistir. Bir köy, beş köy, on beş köy, kırk köy, seksen bir köy, yüz altmış dokuz köy (...) özmalıdır. Köyün toprağı, evleri, havası, suyu, rüzgârı, içindeki insanlar, hayvanlar, sabanlar, gövendere, inekler ve öküzler birbirinden farksız olarak beyin malıdır.

61 *Aynı eser*, s.177 vd.

62 *Aynı eser*, s.181.

63 Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.112.

"Bu eşyalar içinde en zavallısı insanlar değil midir?

"Saban ve çatı cansızdır, hissetmez. Fakat ömrü elli altmış seneyi bulan zavallı insan burada, şeytan adasında müebbet ağır hizmete zincirlenen bir mahkûmdan daha sert bir rejime tabidir."⁶⁴

Naşit Hakkı, 1925 yılında Doğu bölgesindeki Kürdün, "toprağa bağlı" olduğunu saptamaktadır.⁶⁵ 1939 yılında durum değişmemiştir. Hayat, "toprak esaretine" benzemektedir. Dersimliler, ağalıkla seytilliğin "maddi ve manevi baskısı altında bir mujikten (Rus yoksul köylüsü) farksızdırlar. (...) Ferd ağaya karşı hiçbir hak iddiasında bulunamaz. (...) Ağa müsaade etmeyince evlenilemez. (...) Hak bakımından kızların ailede şahsiyeti yoktur. (...) Hak iddia edenlerin can, mal ve ırzını tehdit etmenin her zaman kolayını bulan ağa, tapulu arazisinin sınırlarını o kadar genişletmiştir ki, geride o köyün asıl halkına yer kalmamıştır denebilir."⁶⁶

Diğer rapor ve incelemeler de, aşiret reisleri ve ağaların tahakkümünü yer yer somut örneklerle anlatırlar. Bu konuda bölgede yıllarca valilik yapmış Ali Kemali'nin gözlemleri çok çarpıcıdır:

"Reis, aşiret üyelerinin gözünde bir hükümdar, olağanüstü bir varlıktır. (...) Önce kuvvetle çevresindekilere zorbalık eden reis, yaşanan çevredeki araziye bütünüyle kendi üzerine geçirmiştir. Araziyi akraba ve yakınlarına işletir. Aşiret bireylerinden araziye muhtaç olanlar, ziraatle geçinmek isteyenler, ya aşiret çevresinden uzaklaşmaya ya da arazisinden bir kısmını kiralamak için reise başvurmaya mecbur olmuşlardır. Ortakçı, kiracı veya maraba denilen bu zavallılar, sanki bir l orçmuş gi-

64 Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, 1925 basımı, s.10-11; 2. basım, Kaynak Yayınları, s.13-14. Aynı saptamalar yine canlı bir dille Naşit Hakkı Uluğ'un 1939 yılında yayımladığı *Tunceli Medeniyete Açılıyor* başlıklı kitabında da bulunmaktadır. Bkz. s.112 vd.

65 Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, s.19.

66 Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.112 vd.

bi ağanın, yani aşiret reisinin bütün angaryalarını da görürler. Bunu yapmazlarsa ağa kendilerini kovar, gerçek veya hayali bir suç ile –çünkü aşiret bireylerinden her birinin cezai takibatı gerektiren birkaç suçu vardır– hükümete teslim eder, süründürür, çocuklarını ve ailesini yok eder, perişan eder.

"Bazı aşiretlerin bireyleri reise bir tür *cizye* vermekle de yükümlüdürler. Seyitlere verilen armağan ve ödenek gibi buna da 'uma' denilir."⁶⁷

Dr. Şefik Arif ise, benzer gözlemleri Urfa vilâyeti için yapmaktadır:

"Köyler bütünüyle eşraf ve ağaların tapusuz malıdır. Eşraftan en fakirinin üç dört köyü vardır. Otuz kırk köye sahip ve köyün bütün gelirini toplayan ağalar vardır. Köylü emeğinin ürününden ancak yaşamasını pek eksik olarak sağlayan bir kısmını alır. Kalan kısmı, mal sahibi olan eşraf ve ağalara aittir."⁶⁸

Bu derebeylik ilişkileri içinde ağaların ve reislerin elindeki alanın genişliğini veren bilgiler de belirtilmektedir. Örneğin Dersim'de Seyit Rıza, 230 köye hükmetmektedir. Reisler, bu topraklardan geçenlerden "toprak bastı" parası almaktadır. Seyit Rıza'nın hükümrانlık alanı, Batı illerine kadar uzanmaktadır. Kendisinin "Maliye Nâzırı", İstanbul'a giderek her yıl Kürtlerden *cizye* toplamaktadır. Bu vergiyi ödemeyenlerin Dersim'deki ailesi baskılara uğramaktadır.⁶⁹

Özetle, "avam halk, reis, şeyh, bey ve ağanın kayıtsız şartsız esiri" durumundadır.⁷⁰

67 Ali Kemali, *Erzincan*, Kaynak Yayınları, s.166 vd.

68 Dr. Şefik Arif, *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Urfa Vilâyeti*, Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâleti Neşriyatı, s.21'den aktaran Tökin, *age*, s.177.

69 Tökin, *age*, s.179.

70 Bu "esir" kavramı, raporların neredeyse hepsinde kullanılıyor. Örneğin Hamdi Bey ve İbrahim Tali raporları için bkz. *Dersim*, s.168, 176.

Dersim'de oluşan derebeylik sistemine, bir de İçişleri Bakanı gözüyle bakalım. Şükrü Kaya, 1931 yılı Kasım ayında Başvekâlete Elazığ'dan yolladığı şifrede, sistemi şöyle anlatıyor:

"Seyit Rıza'nın günden güne nüfuz ve hükmünü artırdığına şahit olunmaktadır. Yağma ve hırsızlıklardan en çok istifade ettiği ve hükümete en az önem verdiği için diğer aşiret ağaları görünüşte onu lanetlemekte, fakat hakikatte ona gıpta eylemekte ve gittikçe nüfuz ve üstünlüğünü kerahetle kabul etmektedirler.

"Dışarıdakilerle ilişkilerinden şüphe edilen ve Koçkiri'ye kadar nüfuzu şamil olan ve dışarıdaki katil ve hırsızları da himaye ederek silah kuvvetini ve adamlarını arttıran bu adam kesin tedbirler alınmazsa, geleceğin Dersim için hazırlanmış bir şefidir.

"Arzettiği hal ve manzara şahıslardan çok bir sistem. O sisteme karşı idaredeki ihmalin neticesidir.

"Bu durumu kuran sistem, aşiret hayat ve gelenekleridir. Bu sistemi zararlı ve tehlikeli yapan en etkili sebep ise aşiretin silahlı olmasıdır."⁷¹

En önemli saptama, Doğu'daki derebeylik sistemi ile devlet yönetimi arasındaki ilişkilerdir. Naşit Hakkı derebeylerinin memurlara hükmettiğini cesaretle ortaya koyar: Bey, istediğini astırıp kestirebilmektedir. Memurları "maymun gibi" oynatabilmektedir. Hükümet dairesinde masanın başına çöküp istediği işi yaptırabilmektedir. Jandarmayı kullanabilmektedir. Hatta devlet merkezinde kurduğu vaziyete güvenerek önüne geleni korkutabilmektedir. Devlet nüfuzunu kullanabilmekte ve satabilmektedir.⁷²

71 Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başvekâlete Raporu, *Dersim* içinde, s.193.

72 Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, 1. basım, 1932, s.14; 2. basım, s.10 vd, 19.

Kemalist iktidarın yöneticileri ve düşünürleri, Ortaçağ ilişkilerini açıklarken, bütün burjuva demokratik devrim önderleri gibi, sınıf mücadelesi teorisinin araçlarını kullanırlar.⁷³ Çünkü belli sınıfları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadırlar. Kimisi daha köktenci, kimisi daha ılımlı olmakla birlikte, toplumun ağalardan, beylerden, aşiret reislerinden ve şeyhlerden temizlenmesi gerektiği konusunda görüş birliği içindedirler. İsmail Hüsrev (Tökin), Doğu illerindeki derebeylik ilişkilerinin, Cumhuriyetin özgür iradeyle yapılan anlaşmalara dayanan demokratik hukuk kuralları ile tam bir çelişki halinde olduğunu belirler. Dolayısıyla bu ilişkiler, yasadışıdır; meşru sayılamaz.⁷⁴ Cumhuriyet Devriminin birikimli düşünürlerinden Sadri Ethem (Ertem) de, bu sınıf ilişkilerine CHP'nin Halkçılık ilkesi açısından bakar. Halkçılık, "mütegalibe, zadeğân, hanedan ve ağanın sömürü tarzlarının" tamamen karşısındadır.⁷⁵

Kürt Marabasının Hali

Raporlarda, ağanın ve şeyhin ezdiği topraksız köylülerle, aşiret mensuplarıyla ve genel olarak yoksul ve zavallı halkla birleşme, yoksulları derebeylerinin denetiminden kurtarma ve Kemalist yönetimin yanına çekme eğilimi görülür. Bu nedenle maraba ve yandaşlarla yüz yüze görüşmelere yer verilir. Birinci Umumî Müfettişi İbrahim Tali Bey, 1929 yılında bir yoksulla konuşmasını şöyle aktarır:

"Dersim'li, reisin bulunduğu tarafı göstererek, —o ölmeyecek kadar verir, biz onun için çalışıyoruz— dedi."⁷⁶

Erzincan Valisi Ali Kemali ise, bölgedeki halk çoğunluğunun 1930'ların başındaki halini şöyle anlatmaktadır:

73 Bu konuda bkz. Doğu Perinçek, "Burjuva Liberal Tarihçilik ve Kemalizm", *Sa-
cak*, sayı 30, Temmuz 1986.

74 Tökin, *age*, s.179.

75 Sadri Ertem, *Türk İnkılâbının Karakterleri*, Kaynak Yayınları, s.85, 99.

76 *Dersim*, s.51.

"Ağanın, beyin, aşiret reisinin mezra denilen arazisinde birer in tarzında yaptırmış olduğu kulübeye 'maraba' adıyla sığınır; her gün oradan kovulma tehlikesi, her an ağanın bir darbesine uğramak endişesi içinde pek sınırlı olan tarlasını eker ve bir iki keçi besler. Bütün mal varlığı, altına serdiği bir çul, kırık bir testi ve birkaç odun parçasıdır. Kursağına yufkadan ve kaktıktan başka bir şey girmez. Üstü başı lime limedir. Çıplak, aç ve son derece hırslıdır."⁷⁷

Dinsel Sömürü ve Baskılar

Büyük toprak mülkiyeti, aşiret reisliği veya zorbalıkla ele geçirilen geniş topraklar üzerindeki denetim yanında, şeyhlik ve seyitlik gibi dinsel kurumlar aracılığıyla yürütülen sömürü ve baskılar da, Kemalist yönetimin hedefi olmuştur. Örneğin Erzincan Valisi Ali Kemali, "Sivrilere aşiret reislerinin hepsinin aşiretlerini tahakküm altına almak için" uydurma dinsel köklere yaslandıklarını saptar. Bunlar, kendilerinin "tahire soyuna yahut aşerei mübeşşireden bir kişinin soyuna mensup olduklarını" aşiretlerine inandırmışlardır.⁷⁸ Bilindiği gibi, aşerei mübeşşire, "cennetlik oldukları sağlıklarında kendilerine müjdelenen on kişi"dir. Şeyhlik ve seyitlik, bütün Doğu ve Güneydoğu'da halktan ürün olarak veya para olarak vergi toplama, armağan alma, angarya yaptırma yetkisi sağlamaktadır. Naşit Hakkı'nın belirttiği gibi, "Dersim'in baş belası seyittir. Seyit Dersim'in her şeyini sömürür."⁷⁹

Doğuda tarikatlar ve medreseler, eskiden beri örgütlüdür. Seyitlerin yönettiği medreselerde ileri gelenlerin çocukları eğitim görmektedir.⁸⁰

77 Ali Kemali, *Erzincan*, Kaynak Yayınları, s.173.

78 Ali Kemali, *Erzincan*, Kaynak Yayınları, s.166.

79 Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, 1. basım, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939; 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2007, s.91.

80 Vitali, *Türkiye Asyası*, 1891'den aktaran: *Dersim*, s.67 vd.

Raporlar ve incelemeler, tarikat şeyhleri ve bağınaz hocaların isyanlarda oynadıkları role özellikle dikkat çekiyorlar. Bölgedeki kalkışmalar incelenirken, din reislerinin "kışkırtmaları" özellikle vurgulanır.⁸¹

Cumhuriyet Otoritesinin ve Güvenliğin Bulunmaması

Raporların hemen tamamı, Doğu ve Güneydoğu bölgesinde devlet otoritesinin zayıflığına dikkat çeker. Hele Dersim'de devlet neredeyse yoktur. "Dört yüz yıldır Dersim'e hükümet nüfuzu girmemiş, otorite kurulmamıştır."⁸² Bir hükümet vardır; ancak aşiret reislerinin ve ağaların hükümetidir. Bu yerel derebeylik yönetimini, Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, "Dersim hükümeti" diye adlandırmaktadır.⁸³

En çarpıcı olanı, bölgede devletin yaptırım gücünü temsil etmesi gereken İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın itirafıdır:

"Hükümet ve teşkilatı, zabıtası, mahkemesiyle bir heyulâdan ibarettir.

"Bu mekanizma hükmünü ancak silahsız ve itaat eden halk üzerinde etkili olabileceğinden, nüfuz ve sultasını bunlar üzerinde yürütmekte ve dağdaki şakilere ve aşiretlere karşı bir emrini ve hükmünü infaz edememektedir. Aksi bir netice olarak, hükümet halk nazarında aşiretlerin ve onların ağalarının nüfuzunu artırmaktadır.

"Dersim içi, düzenli hükümet teşkilâtına rağmen tamamiyle anarşiktir; dıştan görünüşü silahlı, teşkilâtlı hırsızlar yatağı ve ocağı olmasıdır. Bu ocak gün geçtikçe kızışmakta ve etrafını yakmaktadır. (...)

81 Örneğin Vali Cemal Bardakçı'nın ve Hamdi Bey'in raporları için bkz. *Dersim* içinde, s.170 ve 172. Yine bkz. Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim ve Tunceli Medeniyete Açılıyor*.

82 Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı Raporu, *Dersim* içinde, s.171.

83 Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.168.

"Yakın zamanlarda hasıl olacak netice, etraftaki halkın gasp ve istismar sahalarına tabi oldukları ağaların hükmü nüfuzuna girerek köle olmakla veyahut birçoklarının hazırlandığı gibi evlerini, baskınlarını terk etmekle Dersimlilerin nüfuz ve tecavüz hudutlarının artması veyahut da silah tedarik ederek daha gerilerdeki silahsız ve uysal halka musallat olarak Dersim sisteminin genişlemesi olacaktır."⁸⁴

Cumhuriyet yönetimi ve düşünürleri, görüldüğü gibi, Dersim'deki silahlanmanın nedenini saptarken, halkı sorumlu tutmak yerine, sistemi suçlamışlardır. Ağa zulmü yanında, aşiretler arasındaki kavga ortamında, "Her Dersim'li hayatını ve malını koruma kaygısıyla silahlı bulunmak zorunda kalmıştır."⁸⁵ Aşiretler, kendilerini korumak, çapul ve aşiret mensupları üzerindeki otoriteyi sürdürmek amacıyla silahlı kuvvetler oluşturmuşlardır. Dersim'de vergi toplanmamakta ve çağı gelenler askere alınamamaktadır.⁸⁶

Dahası İçişleri Bakanı'na göre, derhal köktenci uygulamalara gidilmezse, Dersim'in derebeylik sisteminin çevreye yayılma tehlikesi günceldir. Naşit Hakkı (Uluğ) da, 1925 yılında yaptığı incelemede, Dersim'deki güvensizlik ortamının yayılma tehlikesini, kendi diliyle şöyle anlatır:

"Ya Dersim taşarsa? O zaman Dersim büyük bir bela selidir. (...) Ne mal, ne hayat; o hiçbir şey tanımaz. Vurur, keser, kırar, parçalar, yüklenir ve döner."⁸⁷

Aşiretler Arasında Silahlı Kavgalar

Naşit Hakkı Bey (Uluğ), Şeyh Sait İsyanı üzerine 1925 yılında gerçekleştirdiği Doğu ve Güneydoğu gezisinden sonra, aşiretleri

84 *Dersim* içinde, s.192.

85 Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı Raporu, *Dersim* içinde, s.171. Aynı yönde Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.168.

86 Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Raporu, *Dersim* içinde, s.197 vd.

87 Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, Kaynak Yayınları, s.29.

"Dersim'in Kara Listesi" başlığı altında yazmış ve hangi aşiret han-gisine düşman somut olarak belirtmiştir. Dahası, hükümetlerin bu aşiretler arasındaki düşmanlıkları kullanmasını Cumhuriyet dev-rimcisinin diliyle eleştirmiştir:

"Bu kara listenin yüzlerce yıldan beri Dersim dağlarında asılı bulunduğundan hiç sorumlu yok mudur?

"Bu sorunun cevabı çok acıdır: Bu kalabalığın asayişini temin edemeyen hükümetler, bu nefretlerden istifadeyi; bir idare hikmeti saymışlar ve bu düşmanlıkları sürekli körüklemişler, biri ayaklanınca öteki ile bastırmak suretiyle her kan davası-na yeniden yüz kan davası katmışlardır.

"Onun için Dersim, hükümete ne istibdat (Abdülhamit des-potluğu kastediliyor), ne meşrutiyet zamanında inanmıştır."⁸⁸

Aşiretler arasındaki kavgalara, diğer raporlar da önemle yer ve-rir. Aşiretlerin ve kabilelerin arasında karşılıklı gasp ve düşmanlık-ların sürüp gittiği vurgulanır.⁸⁹ Bunların arasında zamanın İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 1931 yılı Kasım ayında Elazığ'dan Başve-kâlete yolladığı şifreli rapor, en somut olanıdır:

"Dersim'in tecavüz eden ve saldırgan aşiretleri de birbirine karşı hasım ve küskün bir durumdadır. Aralarında çatışma, öl-dürüşme ve hırsızlık daimidir. (...) Kendileriyle ayrı ayrı gö-rüşüldüğü vakit, bütün fenalığı yapan hasım olan aşiret reisi-dir. Hükümet onun vücudunu kaldırırsa Dersim meselesi hal-ledilir.

"Her birinin ayrı ayrı şikâyetle ittifak ettikleri şahıs Seyit Rı-za ile Haydaranlı reisleri Kamer ve Hıdır ağalardır."⁹⁰

88 Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, Kaynak Yayınları, s.29.

89 Örneğin Cemal Bardakçı Raporu, *Dersim* içinde, s.171.

90 Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başvekâlete Raporu, *Dersim* içinde, s.193.

Erzincan Valisi Ali Kemali, Kürt aşiretleri arasındaki düşmanlık ve kavgaları gözlemlerine dayanarak anlatır:

"Hasımlar birbirinin hayvanlarına elkoyar ve gasp ederler. Yalnızca buldukları aşiret fertlerini öldürürler. En sonunda silahlı çatışmaya başlarlar. Bu takdirde karşılıklı düşmanlık halinde olanların dostu olan aşiretler, ya silah veya cephane vermek suretiyle yardım ederler. Yahut onlar da fiilen çatışmaya katılırlar. Bu harpler sırasında köy basmak, adam öldürmek bilhassa mevaşiyi sürüp götürmek 'günah' sayılmaz. Düşmanlıkların senelerce devam ettiği vakidir."⁹¹

Eşkialık ve Çapul

Raporlar, çapulun Dersim'de bir yaşam tarzı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu konuda en geniş bilgi, Dahiliye Vekili Şükrü Ka-ya'nın, bölgeyi dolaştıktan sonra, "Başvekâlet Yüksek Makamına" yolladığı 18 Kasım 1931 tarihli raporunda bulunmaktadır:

"Arapkir, özellikle Kemaliye'nin Dersim ilçeleri çevresindeki halkının Dersimlilerden çektiklerini dinledikten ve gördükten sonra Dersim meselesile yakından ilgilenmemek mümkün de-ğildi.

"Dersimi daha iyi görebilmek için Ovacık ve Nazımiyeye ve Dersimlilerin tecavüzlerinin zararlarını iyice anlayabilmek için de Kigi (Kiği), Kemah ve Erzincan, hatta Kangal'a kadar gitmek lazımdır. (...)

"Dersim'i çevreleyen ilçelerin 150 000 nüfusluk halkı; Dersimlilerin sürekli saldırı ve tecavüzlerinden gittikçe daha ziyade zarar görmektedirler. Dersim'e yakın çevrelerin kazanç ve hayatları Dersimlilerin ayakları altında her gün çiğnenmektedir. Toplu büyük çetelerin köy basması, sürüleri götür-

91 Ali Kemali, *Erzincan*, 1932 basımı, s.198.

mesi, direnenleri öldürmesi, yol kesmesi son aylarda adi vakalar sırasına geçmiştir. Dersim'e yakın yerlerdeki halk, malından ve canından emin olmadığı gibi manevi cesaret ve dirençlerini de kaybetmiş bulunuyorlar. Bu yakın çemberin dış çevresi de cezasız kalan bu vakaların tesiri altında ziraat ve ticaret noktasından maddeten zarar görmekte ve güvensizlik yüzünden manen acı çekmektedirler."⁹²

İçişleri Bakanı, Dersim'in içinde de aynı "acıklı manzara"nın görüldüğünü vurguluyor. "Dersim, Çemişkezek, Pertek, Mazgirt ve Hozat ilçelerindeki genellikle Türkler ve aşiret hayatını terk ederek silahları alınan çiftçilerin" hangi koşullarda yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

"Devlete asker ve vergi veren bu halk canını ve malını korumak için Batı ve Kuzey aşiretlerine vergi vermek mecburiyetinde olduğu gibi her gün de soyulmak ve öldürülmek tehlikesindedirler. Soyulanlar pek çoktur. Öldürülenler de vardır. Köyünden tarlasına gidemeyen veyahut şehre sığınan köylüler pek çoktur."⁹³

Soygunculuğun ve çapulculuğun nedeni de gerçekçi olarak saptanmıştır. Birinci Umum Müfettişi İbrahim Tali Bey, halkın "başka türlü yaşama olanağı bulunmadığını" belirtir.⁹⁴ Yine Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı da, soygunculuğun yaşam kaygısından geldiğine işaret eder:

"Üç beş şahıs dışında, ağalar ve reisler dahil, tek mil Dersimliler müthiş bir fakrî zaruret içinde çırpınmaktadırlar. Gasp ve soygunculuklarının sebebi yaşamak hissi ve endişesidir."⁹⁵

92 *Dersim* içinde, s.191 vd.

93 *Aynı eser*, s.191 vd.

94 İbrahim Tali Raporu, *Dersim* içinde, s.177.

95 Cemal Bardakçı Raporu, *Dersim* içinde, s.171.

Erzincan Valisi Ali Kemali Bey ise, eşkıyalığın "açlıktan kurtuluş yolu" olduğunu, çok etkili bir dille anlatır:

"Kafasında vurup kırmaktan, çalıp çırmaktan başka belki hiç, hiçbir şey iz bırakamamış; doğanın yarattığı ilkel yaratıktan pek az farklı; yalnız yaşamak için yemek ihtiyacını duyan bu zavallıların sonunda bulabildikleri kurtuluş yolu (?) eşkıyalıktır. Eşkıyalık, bunu meşru gören ve örtbilecek olan aşiret reisine karşı mutlak bir teslimiyeti ve hükümete karşı da itaatsizliği doğurmuştur. Bu itaatsizlikte cahillerin rehberi yine aşiret reisleridir."⁹⁶

Türklerin Kürtleşmesi ve Bölgenin Kürtleşmesi

Raporlar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun etnik yapısını incelemeye özel bir önem veriyorlar.⁹⁷ Bu konuda daha çok Dersim üzerinde yoğunlaşıldığı görülüyor. İki tez yineleniyor:

Birincisi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, özellikle Dersim'de yaşayan Türklerin geçmişte ve halen Kürtleşmesidir.

İkincisi, Kürtlerin çevreye yayılarak bölgeyi Kürtleştirmeleridir.

Türklerin Kürtleşmeye devam etmesi olayı, hangi yoldan olursa olsun, derebeylik sistemine bağlanıyor. Bu konuda Naşit Hakkı (Uluğ)'nın 1925 yılındaki açıklamaları ilginçtir:

"'Kürt' toprakla alınıp satılır. Toprağa sahip olanların malıdır.

"Türk'ün başı yukardadır. Esirlik damgasını alına vurdurmaz. Bir Türk köylüsünün üzerine çökebilmek için onu önce Kürtleştirmek şarttır. Osmanlı devleti bu olumsuz asimilasyon işinde derebeyine yardım etmiştir."⁹⁸

96 Ali Kemali, *Erzincan*, Kaynak Yayınları, s.173.

97 "Dersim'in ırkî vaziyeti" başlığı altında geniş bir inceleme Jandarma Umum Kumandanlığı Raporu'nda bulunmaktadır, *Dersim*, s.29 vd. Yine bkz. Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri*, s.129-134.

98 Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, s.19 vd.

1934 yılında İsmail Hüsrev Tökin de aynı gözlemde bulunuyor. Tökin, önce gazeteci Yusuf Mazhar Bey'in "Şark seyahatinde" görüştüğü bir Türk marabanın şu sözlerini aktarır:

"Beylerin elinden gelse bizi de Kürt yapacaklardır. Aramıza Kürt sokmak ve onlarla marabalık yapmak isterler. Bir kere köye Kürt girdi mi bizim işimiz biter. Çünkü bey, ölmeyecek kadar darı verse de, Kürt eyvallah eder. O vakit beyin bizden çekineceği kalmaz. Bize de Kürtler gibi muamele etmeye başlar. Şurada iki saat mesafedeki bir köyün bizim gibi Türk olduğunu dedelerimiz söylerler. Şimdi orada bir tek Türk kalmamıştır. Bey oraya Kürtleri doldurmuş ve Türkleri de Kürtlere benzetmiştir."⁹⁹

Tökin, devamla bölgede Türk ile Kürt köylüsü arasındaki farkın bir sistem ve sınıf farkı olduğunu belirtiyor:

"Kürt aşiret gelenekleri ve din bağları dolayısıyla ve zor yoluyla aslında sömürüye daha çok boyun eğdiğinden beyin gözünde randımanı yüksek bir üretim aracıdır. Bunun için derebeyi arazisindeki Türk unsurunu da itaatli Kürt unsuru haline getirmeyi sınıfı menfaatinin gereklerinden sayar. Bugün bütün Elâziz, Malatya çevre ve yöresi tamamiyle Türk iken Kürtleşmiştir."¹⁰⁰

Türklerin Kürt aşiretleri arasında kalarak veya Kürtlerin göçle çoğunluk haline gelmeleri sonucu zorla Kürtleştirildiği üzerinde de durulmaktadır. Örneğin İsmail Hüsrev (Tökin), "Kürtçe konuşan aşiretlerin, Doğu illerinde birçok Türkleri cebirle Kürtleştirdiklerine, yani Kürtçe konuşan aşiretlerin unsurları haline getirdiklerine" değinmektedir.¹⁰¹

99 Yusuf Mazhar, "İsyan Sahasında 1800 Kilometre", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1925'ten aktaran: Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s.184.

100 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s.184.

101 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s.182.

Diğer bir Kürtleşme nedeni ise, imparatorluk zamanındaki asayişsizliktir; yani güvensiz ortamdır:

"Kürtler tarafından daimî saldırılara, daimî tecavüzlere uğrayan Türk köyleri kurtuluş yolunun Kürtçe konuşan aşiretler içinde millî varlıklarını eritmekte bulmuşlardır."¹⁰²

Derebeylik sisteminden kaynaklanan son bir neden ise, "Türk unsurların mezhep yoluyla Kürtlük içinde eritilmeleridir."¹⁰³

Uluğ ve Tökin, Kürtleşmede derebeylik sistemine ve üretim sürecindeki sınıfsal ilişkilere gönderme yaparken, Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, Kürdün Kürtleşmesi denebilecek bir sürece dikkat çekiyor. Hamdi Bey, 2 Şubat 1926 tarihli raporunda "Dersim gittikçe Kürtleşiyor, mefkûreleşiyor (ölküleleşiyor), tehlike büyüyor" saptamasında bulunuyor. Buradaki "Kürtleşme" bir özümleme değil, fakat Kürtler içinde Kürtlük fikrinin yayılmasıdır.

Cumhuriyet Hükümetlerinin Sorumluluğu

Raporları yazan yetkililer, meselenin Osmanlı feodal toplumundan miras kaldığını saptamakla birlikte, Cumhuriyet hükümetlerini de sorumlu tutmakta ve özeleştirilerde bulunmaktadır. Bunların önemli bir kısmına, yukarda raporların saptadıkları gerçekleri inceleyen değindik. İlerde başbakan düzeyindeki incelemelerin ürünleri olan raporlarda da, hükümetlerin hataları üzerinde açık yüreklilikle durulduğunu göreceğiz. En çarpıcı hükümet eleştirisini, yine hükümetin İçişleri Bakanı yapar. Şükrü Kaya, incelemelerden sonra yazdığı raporda, bölgede hükümetin varlığını, yukarda belirtildiği üzere "hayalet" benzetmektedir. Hükümet, ancak silahsız halk üzerinde "sulta" kurmuştur. Aşiretler ve dağdaki eşkıyaya hükmü

102 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s.185.

103 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s.182.

geçmemektedir. Halkın gözünde, hükümet ağaların ve aşiret reislerinin gücünü artırmaktadır.¹⁰⁴

Vali Cemal Bardakçı da, Dersim'de "bilimsel anlam ve kapsamıyla bir hükümet otoritesi kurulmadığını", bu nedenle her Dersimli'nin "Hayatını, malını muhafaza kaygısıyla silahlı bulunmak zorunda kaldığını" belirtir. Bu durumun sorumlusunun hükümet olduğunu saptar.¹⁰⁵

Raporlarda, özellikle hükümetin aşiret reisleri ve ağalara dayanması eleştirilmektedir. Bölgedeki derebeylik sisteminin devam etmesinin en önemli nedeni buradadır. "Bey devlet merkezinde tesis ettiği vaziyete güvenerek" önüne geleni korkutabilmektedir. "Hükümet dairesinde masanın başına çöküp istediği şeyi yaptırmak için" jandarmayı kullanabilmektedir. "Memurları elinde maymun gibi oynatabilmektedir."¹⁰⁶

Erzincan Valisi Ali Kemâlî Bey, "Hükümetin kanun ve adalet kavramlarıyla uzlaştırılmayan gelişigüzel hareketlerinin (...) mütegalibenin nüfuzunun kurulmasına neden olduğunu" vurgulamaktadır.¹⁰⁷

Müfettiş Hamdi Bey, hükümetin bazen ihsanda bulunan, bazen zaafa düşen, bazen de "sebepsiz ve sonuçsuz şiddete" başvuran istikrarsız politikalarından yakınmaktadır.¹⁰⁸

Vali Cemal Bardakçı, büyük ve küçük memurların "halka reva gördükleri muameleleri, tahrik ve tazyikleri" eleştirmekte, bunlar son bulursa, "Dersimliler Cumhuriyetin çok sadık ve fedakâr hadimleri olabilirler" umudunu ifade etmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁴ *Dersim* içinde, s.192.

¹⁰⁵ *Dersim* içinde, s.171.

¹⁰⁶ Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, Kaynak Yayınları, s.10.

¹⁰⁷ Ali Kemâlî, *Erzincan*, Kaynak Yayınları, s.166.

¹⁰⁸ Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.168.

¹⁰⁹ Cemal Bardakçı Raporu, *Dersim* içinde, s.170.

Kemalist Yönetimin Şark Raporlarına Göre Kürt Meselesinin Özü

Millî Değil Sınıfsal

1920'lerin ve 1930'ların yöneticileri ve çevresindekiler, Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki bütün meselelerin, aslında derebeylik sorununda düğümlendiği konusunda genellikle görüş birliği içindedirler. Atatürk'ün son başbakanları İsmet İnönü ve Celal Bayar da, Şark meselesinin özünü, Osmanlıdan kalma ağalık ve şeyhlik düzenine bağlamaktadırlar. İlerde raporlarını önemleri nedeniyle ayrıca özetleyeceğiz. Ancak burada resmî görüşü belirlemek açısından Bayar raporunun ilgili bölümünü alıyoruz:

"Doğu illeri bizim rejimimize gelinceye [Osmanlı dönemi] kadar kesin bir tarzda hâkimiyetimiz altına girmemiştir. Geçmiş hükümetler halk üzerindeki hâkimiyetlerini ağalar ve şeyhler aracılığıyla yürütmek istemişlerdir. Ağalar ve şeyhlerin soyduklarının bir kısmını hükümet erkânına vermeleri suretiyle ortaklaşa idarei maslahat devri yaşanmıştır."110

Yalnız İnönü ve Bayar raporları değil, bütün raporlarda, olumsuz olan her şeyin temelinde derebeylik sisteminin bulunduğu saptanmaktadır. Bölgede silahlı ayaklanmalar, devlet otoritesinin kurulamamış olması, soygunlar ve çapulculuk, aşiret kavgaları, halkın yoksulluğu ve esaret düzeyinde ezilmişliği, aynı zamanda tarikat ağlarında ve din reisliğinin pençesinde kıvrınmaları, hep aynı nedendir. Hatta Türklerin Kürtleşmesi olayı bile, hep derebeylik ilişkilerine bağlanmaktadır.

Ortaçağ sistemini hedef alan bu tavrın en tutarlı örneğini, İsmail Hüsrev Tökin'in bilimsel açıklamalarında buluyoruz:

"Kürt meselesi, bir milliyet hareketi değil, bir sınıf mücadelesi meselesidir. Çünkü millî bir hareket ancak ve her şeyden evvel iktisadî ve millî bir menfaat ortaklığından doğabilir.

"1. İktisadî menfaat ortaklığı, bir iktisadî işbölümünün neticesidir. Bu iş bölümü ise meta iktisadiyatının ve dünya iktisadiyatıyla temasın yüksek bir gelişme aşamasında kurulabilir. Halbuki Doğu illerinde ne görüyoruz. Dış dünyaya karşı bir kapalılık. Üretici pazar için değil kendi ihtiyaçları için üretimde bulunmaktadır. Her üretici ziraat olsun (yiyecek gibi) sınaat olsun (giyecek gibi) bütün ihtiyaçlarını bizzat kendisi ailesi fertleriyle sağlamaktadır. Her üretici, ailesiyle beraber pazara karşı hem de diğer ailelere karşı soyutlanmış vaziyettedir. Böyle kendine yeten ve birbirleriyle herhangi bir işbölümüyle bağlı olmayan ailelerden oluşan bir otarşik [kendi kendine yeten] iktisat biriminde herhangi bir iktisadî menfaat ortaklığı olabilir mi?

"2. Acaba böyle bir iktisat sisteminde bir millî menfaat ortaklığı, millî bir birlik var mıdır? O da yoktur. Çünkü bütün aşiretler ve aşiret reisleri birbirlerinin gözünü çıkarmakla meşguldür. (...) Bu birbirini yiyen insanlar arasında bir millî menfaat ortaklığının, bir millî birliğin olamayacağı gayet tabiidir. Bugün birçok Kürt aşiretlerinin birbirlerine düşmanlıklarına son vermiş olmaları bir millî menfaatin savunulmasından gelen bir anlaşma değil, sırf elden gitme tehlikesi pek artmış olan bir sınıf hâkimiyetini, bir sınıf menfaatini elbirliğiyle korumak endişesinden doğan bir birleşmedir. Çünkü bu sınıf hâkimiyeti, üreticinin (marabanın) ürününe havadan ve zorla ortak olmak suretiyle beye çalışmadan yaşamak imkanını vermektedir. Esasen burada da derebeyinin iktisat zihniyeti, üretimi pazarın taleplerine uygun ve rasyonel bir şekilde düzenleyerek kâr sağlama zihniyeti değildir. Ruhlarda yaşayan öznel itici güç, kendi ihtiyaçlarını giderme gayesidir. Bu ruh hali, toprakta fiilen çalışan köylüde ailesinin ihtiyacını imkan dairesinde sağlamak, derebeyinde ise sınıfsal kudretini geniş-

letme ve takviye ederek bey gibi bir hayat sürmek şeklinde tezahür eder."¹¹¹

Tökin, üretim tarzına ve sınıfsal ilişkilerine dayanarak, Doğu ve Güneydoğu'da bir millî piyasa ve millî çıkar ortaklığı olmadığını belirttiikten sonra, bu gerçekler ışığında "Acaba bir Kürt milleti var mıdır?" sorusunu ortaya atar ve 1934 yılında şu cevabı verir:

"Doğu illerinde henüz millet olarak oluşmuş bir Kürt milleti yoktur. Kürtçe konuşan aşiretler ve bunlar tarafından Kürtçe konuşmaya zorlanmış Türk unsurları vardır. Bu Kürtçe konuşan aşiretlerde bir milletin taşıdığı nitelikleri henüz bulamayız. Millet yüksek toplumsal bir kategoridir. Millet kategorisi ancak fertleri arasında evvela sıkı bir işbirliği, ikincisi iktisadî, siyasî, kültürel, tarihî bir menfaat ortaklığı olan toplumlarda şekil bulabilir. Vatanın bir ucundaki fert diğer ucundaki fert gibi aynı millî menfaatler karşısında aynı heyecanı duyar ve aynı millî ruh birliğini hisseder. Dolayısıyla aşiret zıtlıkları içinde birbirini yiyen ve millî bir işbirliğinden yoksun, fakat fertleri arasında sadece dilde ortaklık olan bir toplumu oluşmuş bir millet olarak kabul etmek bir görüş hatası olur."¹¹²

İsmail Hüsrev (Tökin), sonuç olarak Kürt meselesini bir millî mesele değil, bir sınıf mücadelesi meselesi olarak görmektedir; Kürt isyanlarını da bir millî hareket olarak değil, derebeylerinin ve aşiret reislerinin çağdaş Cumhuriyete gerici sınıfsal direnişleri olarak tahlil etmektedir. Bu değerlendirme, bilimsel usavurmalarda aynı olgunluk görülme bile, hemen bütün raporlarda ortaktır.

Millî Eşitsizlikler

Ancak açıkça belirtilme bile, Kemalist yönetici ve araştırmacıların bu sınıfsal tahlilleri yaparken, dolaylı olarak millî eşitsizlik-

¹¹¹ İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s.180 vd.

¹¹² İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s.182.

lerin varlığını kabul ettikleri de görülmektedir. Raporlara göre, Kürt köylüsü Türk köylüsüne göre daha çok sömürülmektedir, daha eziktir ve daha yoksul ve daha perişandır.

Naşit Hakkı (Uluğ), bölgede "Kürt" ile Türk arasındaki ayrımın, "toprakla alınıp satılan" ile "esir" konumunda olmayanlar arasındaki ayrıma denk düştüğünü belirtmektedir. Uluğ'a göre, "'Kürt' toprağa ot gibi bağlı"dır; Türk ise "esirlik damgasını alnına vurdurmaz".¹¹³

Tökin'in belirttiği üzere, "Kürt aşiret gelenekleri ve din bağları dolayısıyla ve cebir yoluyla sömürüye daha çok boyun eğmektedir".¹¹⁴

Yusuf Mazhar Bey'in Türk marabadan aktararak anlattıkları da aynı olguyu saptıyor. Kürtlerin marabalıği beyler için daha kârlıdır. Beyler onları daha fazla soymaktadır. Kürt köylüsü beylerden daha çok korkmaktadır.¹¹⁵

Kemalist Yönetimin Şark Raporlarındaki Çözüm Önerileri

Raporları yazanlar, gerçekleri saptamanın ötesinde, elbette esas olarak çözüm önerileri getirmektedirler. Raporlar, zaten çözüm için hazırlanmıştır ve hep çözüme yöneliktir. Çözüm önerileri, askerî, idarî, toplumsal, kültürel ve eğitsel alanları kapsamaktadır. Öneriler şu başlıklar altında toplanabilir:

1. Devletin yaptırım gücünün etkili olarak kullanılması,
2. Derebeylik ilişkilerinin, ağalığın, beyliğin ve şeyhliğin köklü tasfiyesi,
3. Topraksız ve az topraklı köylüye toprak dağıtılması,

113 Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, s.19 vd.

114 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s.184.

115 Yusuf Mazhar Bey, "İşyan Sahasında 1800 Kilometre", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1925'ten aktaran: İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s.184.

4. Başta ağalar ve aşiret reisleri olmak üzere bir kısım halkın başka yörelere yerleştirilmesi,
5. Kamu yönetiminin iyileştirilmesi,
6. Halkın kazanılması için kamu hizmeti,
7. Bölge halkının Türk milleti içinde eritilmesi, başka deyişle Türkleştirilmesi,
8. Okullar açılması ve eğitim,
9. Yol, su, elektrik, köprü gibi kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi.

Raporlarda önerilen uygulamaları tek tek ele alacak olursak:

Derebeylik Sisteminin Temizlenmesi İçin Öncelikle Askerî Harekâtın Başarılması Şartı

Raporlarda, temel çözüm olarak derebeylik sisteminin temizlenmesi üzerinde birleşilmektedir. Ancak bunun yapılabilmesi için, öncelikle Dersim bölgesinde "Dersim hükümeti" diye anılan aşiret reislerinin otoritesinin ve silahlı güçlerinin etkisiz hale getirilmesi gerekmektedir. Bütün raporlar, bunu yakıcı ön mesele olarak gündeme getirmekle birlikte, en berrak saptama Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nındır. Bakan, 1931 yılı Aralık ayında yaptığı gezi sonunda, düşünülen bütün reformların ancak askerî harekâtın başarısından sonra yapılabileceğini açık ve kesin bir dille saptamıştır.¹¹⁶ Kaya, silahların toplanması, ağaların ve aşiret reisi olabilecek kimselerin Dersim'den uzaklaştırılması, ağanın esiri durumundaki topraksız köylülerin yerinde veya nakledildiği yerde topraklandırılması gibi temel uygulamaların askerî harekâta bağlı olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁷

Toplumsal, idarî, kültürel ve eğitsel alanda öngörülen programın uygulanması, bölgede hükümet olmayı gerektiriyordu. Oysa bölgede Cumhuriyet hükümetinin değil, ağaların yerel hükümetinin hükmü geçmekteydi. O kadar ki, raporlar, bölgedeki Cumhuriyet

¹¹⁶ Şükrü Kaya Raporunun geniş bir özeti için bkz. *Dersim*, s.190 vd.

¹¹⁷ Şükrü Kaya, *Dersim* içinde, s.194.

yönetiminin, memurların ve jandarmanın da, ağalara bağlı olduklarını, ağalara dayandıklarını, ağaların iktidarını koruduklarını cesaretle saptamaktadırlar. Bu durumda, Cumhuriyetin köylü programını uygulaması, öncelikle bölgedeki derebeylik iktidarının yıkılmasını zorunlu kılmaktaydı. Bu konuya ilerde Dersim Dersleri bölümünde derinlemesine gireceğiz.

Şark raporlarında, toprak dağıtılabilmesi için, öncelikle askerî harekâtla ve başka yerlere yerleştirilmeleri yoluyla, ağaların ve aşiret reislerinin otoritesine son verilmesi zorunlu görülmektedir. Halkın güvendiği bir yönetimin kurulması da, toprak dağıtımını uygulamasının ön şartıdır.

Devletin Yaptırım Gücünün Kullanılması

Raporlar, 1925 Şeyh Said İsyanından sonra, özellikle Dersim bölgesinde Cumhuriyet otoritesinin kurulmasına öncelik vermektedirler. Devletin askerî güç kullanarak, aşiret reislerinin zorbalık ve soygun düzenine son vermesi, kilit mesele olarak ele alınmaktadır. Ağaların silahlı örgütlenmesi tasfiye edilmeden toprak reformu yapılması mümkün görülmemiştir. Raporlara göre, derebeylik sisteminin temizlenmesi için, ağalar ve beyler devletin silahlı gücüyle bastırılacak ve başka yörelere yerleştirilecektir. Yoksul köylünün ve genel olarak halkın kazanılmasına ilişkin uygulamalar, ancak bu koşullarda gerçekleştirilebilir.

Genelkurmay'ın 1930 Plümer Harekâtı sonrası hazırladığı raporda, "Dersimli okşanmakla kazanılamaz" değerlendirmesinden sonra, "Silahlı kuvvetle müdahalenin Dersimliye daha çok etkide bulunacağı" belirtilmektedir. Bu nedenle kuvvet kullanma "işlahın esası" sayılmaktadır.¹¹⁸ Korg. Halis Paşa (Ömer Halis Bıyıktay) ise, istenen sonucun "sırf kılıç kuvvetiyle" kazanılamayacağı kanısındadır.¹¹⁹

¹¹⁸ *Dersim* içinde, s.184.

¹¹⁹ Halis Paşa Raporu, *Dersim* içinde, s.186.

Bastırma harekâtının hedef alacağı unsurların kapsamı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. "Aşiret reislerinin, ağaların, beylerin ve şeyhlerin güçlerinin kırılması ve bastırılmaları" kuşkusuz esas hedef olarak görülmektedir. Ancak bazı raporlarda, aşiret reisleri ile aşiret halkı arasındaki birlik nedeniyle, genel bir bastırma harekâtının zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, dağlara çekilebilecek silahlı halkı, kara ve hava kuvvetleriyle baskı altına almak, "sadakat ve harekâta katılma önerilerine" kesinlikle güvenmemek, tedipi (edeplendirme, uslandırma) umuma yaymak gerektiği görüşündedir.¹²⁰

1930 ve 1931 yıllarındaki Birinci Umumi Müfettişlik raporları da aynı görüşü savunuyor. İbrahim Tali (Öngören) Bey, bölgenin dışla ilişkisini kesmek, böylece aşiretlerin saldırılarını ve ticaretlerini engellemek, aç kalacak halkı sığınmaya zorlamak, fena unsurları boşaltmak, önemli vakalar yapan ve hükümetin bildirmine karşı koyan aşiret köylerini bombalamak, ziraat ve hayvanlarını yok etmek, rahatça oturmalarına engel olmak gibi önlemlere yer veriyor.¹²¹ Bu raporlarda, dağ başında veya hakim noktalarda tek başına bulunan evlerin yakılması ve ahalisinin yurdun Batı bölgelerinde dağlık olmayan yörelere yerleştirilmesi bile önerilmektedir.¹²²

Devletin silahlı güçleriyle Dersim'e müdahalesi, aşiretlerin çevre halkına karşı yaptıkları çapul seferlerine ve öldürmeye kadar varan zorbalıklara son vermek için de zorunlu görülmüştür. Birinci Umumî Müfettişliğin 1930 yılı raporu, özellikle Haziran ve Aralık aylarında çapul yollarının geçtiği geçitleri, "kuvvetli askeri müfrezelerle kapatmak gerektiğini" belirtmektedir.¹²³

120 Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.169.

121 *Dersim* içinde, s.173 vd.

122 İbrahim Tali Bey'in Birinci Umumî Müfettişlik Raporu (1931), *Dersim* içinde, s.179.

123 Birinci Umumî Müfettişlik Raporu (1930), *Dersim* içinde, s.174.

Devletin Dersim'e kuvvet kullanarak müdahalesinin en önemli gerekçelerinden biri, Dersim aşiretlerinin ellerindeki silahların toplanmasıdır. Bu silahlar, bölgedeki yerel aşiret iktidarlarının zorbalık aracıdır. Dersim'in silahlı olması, ayrı bir "Dersim hükümeti" bulunması anlamına gelmektedir. Bu silahlı güçler karşısında, Cumhuriyetin yerel yönetimi aciz durumlara düşmekte, jandarma dahi bu silahlı güçle birlikte yaşamının çarelerine bakmaktadır. Aşiretler silahlı olduğu sürece, vergi toplanması, askere alma, suçluların yakalanması, özet olarak devlet işlevlerinin uygulanması ve güvenliğin sağlanması mümkün görülmemektedir.

Silahların toplanması konusunda raporlarda ağır basan çözüm, devletin Dersim'de büyük güç kullanarak çok kapsamlı ve etkili bir askerî harekât yapmasıdır. Cumhuriyet otoritesinin kurulması için, silahların toplanması şart görülmektedir. Bu harekâta silah taraması yapılacak ve bulunacak silahlara elkonacaktır. Özellikle askerler tarafından yazılan raporlarda, silahların toplanması için yapılacak askerî harekâta ilişkin ilke ve planlar görülüyor.

Silah toplanmasında farklı çözüm öneren, Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı olmuştur. Bardakçı, Şeyh Sait İsyanından sonra 1926 yılında yazdığı raporunda, Dersim'i "silahtan tecrit etmenin bir iki fırka (kolordu) ile mümkün olduğunu" belirtmektedir. Ancak bu uygulamanın bedeli de vurgulanmakta, "Türk kanı ve Türk parası ziyan olur" denmektedir. Dahası "uzun sürececek bir gerilla savaşı da mümkündür" uyarısı yapılmaktadır. Vali Cemal Bardakçı, önerdiği tedbirler uygulanırsa, Dersimlilerin askerî bir harekât yapılmaksızın, silahlarını kendiliklerinden teslim edecekleri kanısındadır. "Bunun için de hükümete karşı olan itimatsızlığı ve güvensizliği gidermek ve hükümetin niyetleri ve amaçlarının hayırlı olduğuna Dersimlileri ikna etmek lâzımdır."¹²⁴

124 Cemal Bardakçı Raporu, *Dersim* içinde, s.171.

Ağalığın Tasfiyesi ve Köylüye Toprak Dağıtılması

Bütün raporların oybirliği halinde önemle vurguladığı temel çözüm, topraksız ve yoksul köylülere toprak dağıtılmasıdır. Topraklar, topraksızlara bedelsiz olarak dağıtılacak ve mülkiyetlerine geçirilecektir.¹²⁵ Raporların çoğu, toprak dağıtımı yoluyla derebeyliğin temizlenmesini bir devrim görevi olarak saptıyor. Toprak reformu şu gerekçelerle zorunlu görülüyor:

- Derebeylik sistemini ortadan kaldırmak,
- İrticanın kökünü kazımak,
- Bölücülüğü etkisiz kılmak ve millî bütünlüğü sağlamak,
- Güvenliği sağlamak,
- Millî savunmayı güçlendirmek,¹²⁶
- Esir halkı, köle haline getirilmiş köylü kitlelerini seyyit ve ağaların zalimane tecavüzlerinden, aşiret reisleri ve ağaların tahakkümlerinden ve kışkırtmalarından kurtarmak.¹²⁷
- Ortaçağdan kalma sınıfsal farkları ortadan kaldırmak ve Türk Devrimini "sınıflaşmamış bir millet bünyesi içinde" ilerletmek,¹²⁸
- Çiftçinin toprak talebini karşılamak, köylüleri üretici haline getirmek,¹²⁹ özgürleştirmek ve çağdaşlaştırmak,
- Halkı Cumhuriyet yönetimine kazanmak,
- Kadının erkek ile eşit olarak çağdaş toplumdaki yerini almasını ve kız çocuklarının okutulmasını sağlamak,
- Toprağı verimli işletmek ve üretimi geliştirmek.

125 Hamdi Bey, Cemal Bardakçı, İbrahim Tali, Genelkurmay, Şükrü Kaya ve bütün raporlar, *Dersim* içinde, s.169, 179, 182, 194.

126 Vedat Nedim (Tör), "Devletçi Bir Ziraat Siyasetinin Ana Prensipleri", *Kadro*, sayı 20, Ağustos 1933, s.14.

127 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, s.185; Hamdi Bey, Halis Paşa, Şükrü Kaya raporları, *Dersim* içinde, s.169, 184, 196.

128 *Kadro*, sayı 20, Ağustos 1933, s.19; İsmail Hüsrev (Tökin), "Millet İçinde Sınıf Meselesi I-II", *Kadro*, sayı 25, İkinci Kanun 1934; s.34 vd; sayı 26, Şubat 1934, s.20 vd.

129 Hamdi Bey ve Şükrü Kaya raporları, *Dersim* içinde, s.169, 200.

Derebeyi düzeninin tasfiyesi, "ancak derebeyi topraklarının köylüye bedelsiz dağıtılması ve derebeylerinin varlığının bütünüyle yok edilmesi şeklinde olabilirdi. Bu düzen bütün olarak ortadan kaldırıldığı takdirdedir ki, Türk Devrimi daima yanı başında cerahat fişkıran ve dış müdahalelerle desteklenen bir irtica kaynağını kökünden temizlemiş olacaktır."¹³⁰

Toprak dağıtımının amacı, aynı zamanda "millî bütünlüğün kurulmasına engel olan ve ilerde bu bütünlüğün varlığını tehdit edecek bir gelişme seyri takip eden toplumsal kutuplaşmanın etkilerini kaldırmak"tı. İsmail Hüsrev, Kürt meselesinin kesin çözümünün derebeylik sisteminin tasfiyesiyle mümkün olduğunu vurguluyordu. Bugün doğruluğu çok daha açık görülen görüşünü şöyle anlatmıştı:

"Şark vilâyetlerinde derebeyliğin toptan tasfiyesi ve toprağın bedelsiz olarak köylüye dağıtılması, millî bütünlüğün sağlanması bakımından özellikle zorunludur. Orada özellikle Kürtçe konuşulan alanlarda için için kaynayan gayri millî hareketlerin, irticaî cereyanların beslendiği toplumsal zümreler köylüsü ile beraber geniş topraklara sahiplenmiş beylerdir. Toprağın köylüye doğrudan doğruya dağıtılması demek, bey ismini taşıyan irtica kaynağı bir sınıfın ve bu sınıfla beraber Kürt meselesinin kökünden tasfiyesi demektir."¹³¹

Derebeylik sisteminin belini kıracak devrimci bir reform için, toprakların köylüye bedelsiz dağıtılması özellikle vurgulanmıştır:

"Beyden toprağı satın alarak köylüye satmak tarzındaki ıslahatın olumlu bir sonuç vereceğini ümit etmiyoruz. Bu usul adeta derebeyini finanse etmekte ve toprak satın alan köylü, eskiden beye hukuken bağlı iken toprağa kavuştuktan sonra borç yo-

130 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, s.185 vd.

131 İsmail Hüsrev (Tökin), "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı, Fakat Nasıl", *Kadro*, sayı 23, İkinci Teşrin (Ekim) 1933, s.33, 36.

luyla iktisaden tâbi olmaktadır. Dolayısıyla beyin etki ve nüfuzu devam eder. Mesele toprağı bedelsiz köylüye dağıtmakta, toprağı kavuşan köylünün kredi ve üretim araçları ihtiyacının devlet tarafından sağlanmasında ve beylerin bulundukları alanlardan topraklarıyla hiçbir ilgileri kalmamak şartıyla uzaklaştırılmasında, mukavemet edenlerin de imha edilmesindedir. Şark vilâyetlerinde yapılacak toprak reformunun ilk hedefi, bu itibarla toplumsal-siyasal bir karakterde olacaktır."¹³²

Toprak reformu, Ortaçağdan kalma sınıfsal farkların kaldırılması ve Kemalist Devrim'in "Sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitleyiz" parolasının gerçekleşmesi açısından da ele alınmıştır. *Kadro* dergisi, bu parolayı şöyle açıklıyor:

"Türk milleti, devrimine sınıflaşmamış bir millet bünyesi içinde başladı ve bu devrimi sınıflaşmamış bir millet bünyesi içinde ilerletecek ve derinleştirecektir."¹³³

İsmail Hüsrev, *Kadro*'da yayımlanan "Millet İçinde Sınıf Meselesi" başlıklı yazı dizisinde, bu görüşten hareketle, "Sınıf hâkimiyetinin tasfiyesi, millî kurtuluş hareketlerinin ileri prensiplerinden biridir" saptamasında bulunmaktadır. Topraksız köylüyü topraklandırmak, özel mülkiyeti yaygınlaştırdığı için eşitliğe hizmet edecek ve "köylerde toplumsal farklılığı kaldıracaktır".¹³⁴

Naşit Hakkı Bey (Uluğ) de, İskân Kanunu'nu hararetle desteklerken, Cumhuriyet Devriminin "Vatan üzerinde sınıf ve çelişki yaratmamak" ilkesine vurgu yapmıştır.¹³⁵

Raporlar, Ortaçağdan kalma sömürü biçimleri uygulayan toprak ağalığı ile çağdaş tarım işletmeciliği yapan çiftlik sahiplerinin bü-

132 Aynı yazı, s.36.

133 *Kadro*, sayı 20, Ağustos 1933, s.19.

134 İsmail Hüsrev, *Kadro*, sayı 25, İkinci Kanun 1934; s.34 vd; sayı 26, Şubat 1934, s.20 vd, s.25.

135 *TBMM Zabut Ceridesi*, 7 Haziran 1934, İ:65, c.I, s.67-68.

yük özel mülkiyetini birbirinden ayırmaya özen gösteriyorlar. Ortaçağ kalıntılarının tasfiyesi devrimin zorunlu görevi olarak kabul edilmektedir.¹³⁶ Buna karşılık kâr için üretim yapan kapitalist çiftlik sahipleri ve tarım alanındaki girişimcilerin mülkiyetine dokunulmaması gerektiği üzerinde görüş birliği vardır. Modern işletmeleri parçalamak gereksizdir ve yanlıştır.¹³⁷ Bu tür işletmelerin sahipleri, üretimi örgütlemektedirler.

Çağdaş tarımı geliştirmenin ancak toprak devrimiyle mümkün olacağı görüşünde bütün raporlar birleşmektedir. Marabayı çağdaş teknik araçlara kavuşturacak bir "teknik devrim" için, "önce bölgede derebeyliğin sınıfsal olarak tasfiyesi ve ikinci olarak ucuz ulaşım araçlarıyla millî ve milletlerarası pazarlara sımsıkı bağlanması lâzımdır."¹³⁸

Köylüye dağıtılan toprakları verimli olarak işletebilmesi için,

- Köylüye elverişli koşullarda sermaye, kredi, tohumluk, ziraat aletleri vb verilmesi,¹³⁹

- Köy yardım sandıkları kurulması,¹⁴⁰

- Çağdaş yöntemlerle üretim yapması için köylünün desteklenmesi,¹⁴¹

- Köylünün örgütlenmesi, özellikle kooperatifleşme,¹⁴² önerilmektedir.

Köylüye kredi verilmesi, yalnız toprağın verimli işlenmesi açısından değil, derebeylik sisteminin tasfiyesi için de zorunlu görülmüştür. "Tüccar ve faizciye borçlanan köylünün borcuna karşılık arazisini elinden çıkararak kendi toprağında alacaklısı hesabına or-

136 İsmail Hüsrev, *Kadro*, sayı 25, İkinci Kanun 1934; s.34 vd; sayı 26, Şubat 1934, s.20 vd, s.25.

137 İsmail Hüsrev, *Kadro*, sayı 23, İkinci Teşrin 1933, s.33.

138 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, s.194.

139 Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.169.

140 Cemal Bardakçı Raporu, aktaran: Serkan Tuna, "1930'lu Yıllarda Toprak Reformuna Yönelik Çabalar", *Bilgi ve Bellek*, sayı 6, Yaz 2006, s.120.

141 Aynı yerde.

142 Aynı yerde.

takçı" durumuna düşmesi, feodal ilişkilerin geri gelmesi anlamını taşıyacaktı. Bunu önlemek için, devlet köylünün borçlarını ödemeli ve ayrıca toprağı işleyebilmesi için kredi vermeliydi. Toprak reformu kanununa, yoksul köylünün dağıtılan toprak ve üretim araçlarının mülkiyetinden vazgeçmesini önleyecek hükümler konmalıydı. Ortakçılık sistemi, şehirlerde oturan paralı kimselerce de yürütül-mekteydi. Bu sistem yüzünden elde edilen rantlar şehirlerde belli el-lerde toplanmakta ve tekrar tefeci sermayesi olarak köylünün sömü-rülmesinde kullanılmaktaydı. O nedenle şehirlerde tarımla ilgisi ol-mayan faizcileri besleyen ortakçılık sistemi tasfiye edilmeliydi. O zaman toprağın işlenmesinden elde edilen gelir, çiftçide kalacak ve tarımın gelişmesi sağlanacaktı.¹⁴³ Bütün bunların başarılması için, "millî kurtuluş devletçiliğine" ihtiyaç vardı. Devlet, yoksul ve orta köylünün elinden tutmazsa, derebeylik sistemi geri gelirdi.¹⁴⁴

Güneydoğu ve Doğu'da derebeylik sisteminin tasfiyesi, kadının çağdaş toplumdaki yerini alması ve özellikle kız çocuklarının eği-tilmesi açısından da kuvvetle savunulmuştur. Bütün raporlarda kız çocuklarının eğitilmesine, toplumun çağdaşlaşması açısından önemle değinilmektedir.¹⁴⁵ Jandarma Umum Kumandanlığı'nın raporu, kadın konusunda bağnazlığın çok ötesine geçen tavrıyla gerçekten çok dikkat çekicidir. 1932 yılında yazıldığı anlaşılan bu raporda, Dersim'in Zaza kadınının toplum içindeki yerine ve ya-şam sevgisine Türkmen kadınıyla benzerlikleri anlatılarak değinil-mektedir.

143 İsmail Hüsrev (Tökin), "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı, Fakat Nasıl", *Kadro*, sayı 23, İkinci Teşrin (Ekim) 1933, s.37.

144 İsmail Hüsrev, "*Millî Kurtuluş Devletçiliği I-II*", sayı 18, Haziran 1933, s.25 vd; sayı 19, Temmuz 1933, s. 23 vd; s.31. Vedat Nedim de, *Kadro*'da yazdığı köylü ve tarım meselesine ilişkin yazılarda, Türkiye'de başarılı bir toprak dev-rimi için devletçiliğin şart olduğunu anlatmaktadır.

145 Bu konuda Dersim harekâtından sonra Elazığ'da kurulan Kız Enstitüsü'nde 1939'dan 1959'a kadar yirmi yıl çok önemli bir deneyimi yaşamış olan Cum-huriyet öğretmeni Sıdika Avar'ın anıları için bkz. *Dağ Çiçeklerim*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1986.

Raporlar, toprak dağıtımının amacına ulaşabilmesi için, köylünün kooperatiflerde örgütlenmesinin önemi üzerinde de durmaktadır. İsmail Hüsrev, kooperatiflerin tarım üretimini çağdaşlaştırmak ve verimli kılmak yanında, köylünün özel mülkiyetini güvenceye bağlamak açısından da zorunlu olduğunu belirtmektedir. Özellikle büyük üretim araçlarının kullanılmasının zorunlu olduğu işler "anonimleştirme" yoluyla örgütlenmeliydi. O zaman köylü, tarlasını ve üretim araçlarını borç karşılığında elinden çıkarmak durumuna düşmeyecekti. Kooperatif böylece köylünün mülkiyeti için bir sigorta işlevi görecekti.¹⁴⁶

Şark raporlarında, toprak dağıtılabilmesi için, yukarda açıklanmış üzere, öncelikle ağaların ve aşiret reislerinin otoritesine, askerî harekâtla ve başka yerlere yerleştirilmeleri yoluyla son verilmesi zorunlu görülmektedir. Halkın güvendiği bir yönetimin kurulması da, toprak dağıtımı uygulamasının ön şartıdır.

İdarenin Yeniden Örgütlenmesi

Halkın Güvendiği Bir Yönetim Kurulması

İdarenin yeniden örgütlenmesi, hem halkın kazanılması, hem de bölgede sağlanacak güvenliğin kalıcı kılınması için önemle ele alınmıştır.

Raporlarda, idare en yukardan en aşağıya kadar eleştirilmektedir. Bizzat İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, idare teşkilâtının yeniden düzenlenmesinde yol gösterici ilkeyi şöyle saptamaktadır:

"Halk, hükümet teşkilâtının tahakküm aracından ibaret olmadığını ve iyilik isteyen bir teşkilât olduğunu gözü ile görmelidir."¹⁴⁷

Fevzi Çakmak Raporu diye anılan Genelkurmay raporunda ise, karışık bir anlayış ifade edilmiştir:

146 Aynı yazı, s.39.

147 Şükrü Kaya Raporu, *Dersim* içinde, s.195.

"Yüksek idare memurlarına adeta bir koloni idaresi yetkisi verilmelidir."¹⁴⁸

Raporlarda, idarenin yenilenmesine ilişkin şu öneriler dile getirilmektedir:

- Yönlendirilmiş, idealist, yiğit, pişkin ve en iyi memurlar Dersim'e tayin edilmelidir.¹⁴⁹

- Yerli memurları o çevreden uzaklaştırılmalıdır.¹⁵⁰ Nahiye müdürleri, ilin uygun bulmasıyla yerliler arasında bağlılık ve itaati tecrübe edilmiş kimseler olabilir. Yüzbaşı ve binbaşılıktan emekli, namuslu, idealist subaylardan da kaymakam ve nahiye müdürü yapılması yeğlenebilir.¹⁵¹

- Dersim il yapılmalıdır.¹⁵²

- Adliye makinası mutlak surette adilâne ve hızlı bir surette işletilmelidir.¹⁵³

Başka Yörelere Yerleştirme

Hemen her raporda önerilen uygulamalardan biri de, başta ağalar, beyler ve şeyhler olmak üzere bir kısım halkın başka yörelere yerleştirilmesidir. Bilindiği gibi bu önlem, Osmanlı zamanında olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de sık sık uygulanmıştır.

Başka yörelere yerleştirme konusunda öncelikli hedef, "reis, şeyh, bey, ağa namılı şahıslar ve mütegalibe ve akrabaları"dır.¹⁵⁴ Raporlar, genellikle halkın ağaların ve halk ile ağaların birbirinden ayrılması anlayışını paylaşıyorlar. 1926 yılında Diyarbakır'da Vali Cemal Bardakçı'nın bu anlayışla gerçekleştirdiği uygulamada, 104

148 Genelkurmay Raporu, *Dersim* içinde, s.183.

149 Şükrü Kaya, *Dersim* içinde s.195; Genelkurmay, s.183; Halis Paşa, s.188.

150 Şükrü Kaya, *Dersim* içinde, s.195; Genelkurmay, s.183; Halis Paşa, s.188.

151 Halis Paşa Raporu, *Dersim* içinde, s.188.

152 Halis Paşa Raporu, *Dersim* içinde, s.188.

153 Şükrü Kaya, *Dersim* içinde, s.195.

154 Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.169 ve İbrahim Tali Bey Raporu, *aynı eser*, s.179.

ağının sürülmesinden, köylülerin memnun kaldığı belirtilmektedir.¹⁵⁵

Ancak bazı raporlara göre, "Yalnız ağaları nakletmek, yeni ağa ve seyitler doğurur."¹⁵⁶ O nedenle ağalara ve halka farklı uygulamalar yapmakla birlikte, kapsamlı bir yerleştirme önerilmiştir. Örneğin Halis Paşa, ağaların ve seyitlerin Beyşehir gölündeki adalara naklini uygun görmektedir.¹⁵⁷ Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ise, reisler Batı'ya nakledilirken, bir kısım halkın ise Dersim çevresinde ki ovalara indirilerek toprağa bağlanmasından yanadır.¹⁵⁸

Yerleştirilecek bölgeler konusundaki görüşler farklıdır. Kimi raporlarda, Türkiye'nin Batı bölgelerine yerleştirme yeğlenirken, kimilerinde Dersim'e yakın bölgeler uygun bulunmaktadır. Genellikle ovalara yerleştirme yoluyla toprak sahibi yapma eğilimi ağır basmaktadır.

Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı, bu nakil işinin ikna yoluyla olabileceği görüşündedir. "Seyit Rıza dahil, reislerin ve ağaların pek çoklarını Elazığ'a hane nakline razı ettiğini" belirtmiştir.¹⁵⁹

Cumhuriyet yönetiminin, reisleri ve ağaları çeşitli yörelere yerleşmeye ikna konusunda, büyük çabalar gösterdiği çeşitli kaynaklarda belirtiliyor. Bu çabalar, 1937 yılındaki Dersim harekâtına kadar sürmüştür. Hatta Atatürk'ün ağaları razı etmek için Dolmabahçe Sarayı'na davet ettiği bile yazılmaktadır. Bu arada geziler düzenlenerek ağalara yerleşecekleri yöreler ve koşullar dahi gösterilmiştir. Ancak bu çabalardan pek sonuç alınamadığı da bir gerçektir.

Çeşitli İskân Kanunu uygulamaları ise kısmen başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Örneğin Jandarma Umum Kumandanlığı Raporuna göre, bazı ağalar ve maiyetleri, 1928 yılı sonrasında, Elâziz ovası-

155 Aktaran: Mehmet Doğan, "Türkiye'de Toprak Meselesi", *Tarih ve Toplum*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, s.197 vd.

156 Halis Paşa Raporu, *Dersim* içinde, s.187.

157 Aynı yerde.

158 Şükrü Kaya Raporu, *Dersim* içinde, s.195 ve 197.

159 Cemal Bardakçı Raporu, *Dersim* içinde, s.171,

na yerleşme talebinde bulunuyorlar ve ovaya indiriliyorlar. 1931 yılında 198 Dersim'li ailenin gelmesinden, ovadaki kamu arazisini işgal eden mütegalibe rahatsız oluyor. Bunlar, "Türk köylerinin Kürtleşeceği, ovanın hırsızlarla doldurulacağı propagandasına başlıyorlar. İstenen etkiye ulaşamayınca, bu kez Dersim'den gelenleri, "Devlet sizi birer birer imha edecek, ağalar yakalanıp sürülecek" diye dolduruyorlar. Özellikle devletin onları askere alacağı şeklindeki telkinler Dersimlileri yıldırıyor. Bu yüzden ovaya iniş talebi azalıyor, hatta duruyor. Elâziz ovasına yerleştirilenlerin bir kesimi geri dönüyor. 160 aile ovada kalıyor. Bu uygulama, yüzde 71 oranında başarılı oluyor. Yerleşenlerin ev bark sahibi olmaları, iyi giyinmeleri, Dersimliler üzerinde olumlu etki yapıyor ve ovaya iniş talepleri yeniden başlıyor.¹⁶⁰

Yobazlığın Tasfiyesi ve Mezhep Ayrılıklarının Giderilmesi

Şark raporlarında, toprak ağaları ve aşiret reislerinin dayanağı olan dinsel yobazlığın tasfiyesi ve mezhep ayrılıklarının giderilmesi üzerinde de durulmuştur. Özellikle Dersim'de aşiret ağalarının mezhep ayrılıklarını bir araç olarak kullanmalarını önlemek için eğitimin işlevine dikkat çekilmiştir. "Gayrılıkları gidermek" için, mezhep inançları yerine millet sevgisinin yerleştirilmesi görevi, idealist öğretmenlerden ve genel olarak eğitimden beklenmektedir.¹⁶¹

Türkleştirme

Şark raporlarında, Dersimlilerin aslında Türk kökenli oldukları tezi işlenmiştir. Hemen her raporda, bu konuda uzun tarihsel açıklamalara rastlanmaktadır. Dersim halkının Celalettin Harzemşah'la birlikte Horasan'dan geldikleri ve onun ordusunun kalıntısı oldukları, Aleviliğin Türk karakteri, Dersimlilerin Türkmenlerle antropo-

160 Jandarma Umum Kumandanlığı'nın *Dersim* başlıklı raporu, s.50 vd.

161 Hamdi Bey ve Cemal Bardakçı raporları, *Dersim* içinde, s.171, 172.

lojik benzerlikleri, Dersim halkı kültürünün Türkmen kültürüyle aynı olduğu, gelenek ve göreneklerin benzerliği, aşiret adlarının Türkçe oluşu, mezarlardaki koyun başlarının Türk geleneğine işaret ettiği, Dersimlilerin daha sonra Zazalaştıkları veya Kürtleştikleri yönündeki bilgiler, raporlarda tekrar edilmektedir.¹⁶² Genelkurmay Başkanı'nın 16 Mart 1946 günlü önemriyle yayımlanan kitapçıkta, üç bin yıllık tarihinin kısaca gözden geçirilmesinden sonra, "Kürt diye bir millet yoktur, asılları Turanlı olan bu halk, Doğu-Batı istila yolları üzerinde yerleşmiş bulunması yüzünden birçok el değiştirmiş, sahipsiz kalmış ve asıllarını da kayıp etmişlerdir" sonucuna varılmıştır.¹⁶³ Aynı kitapta, Kürt halkının cesareti övülmektedir: "Aslen Türk olan ve dağlı bulunan bu bölge halkı bütün hayatı süresince tabiatla savaşmak zorunda olduklarından cesurdurlar."¹⁶⁴ Harp Akademileri Komutanlığı tarafından basılan Jnd. Alb. Nazmi Sevgen'in yazdığı "Doğu'da Kürt Meselesi" başlıklı kitapta da, Kürtlerin kökeni, Yenisey ırmağındaki Elegeş Yazıtı'na dayanılarak, "Altı Oğuzlarla komşu Kürt isimli İskit Saka uruğuna" bağlanmaktadır.¹⁶⁵

Kürtlerin aslında Türk olduklarının sürekli vurgulanmasına rağmen, Kürt nüfusun Türklerden daha hızlı artması da kaygıyla izlenmektedir. Örneğin Abidin Özmen raporunda, "Türkün 20 bin kadar artmasına karşılık Kürt'ün 250 bin kadar artmış olması önemli" görülmektedir.¹⁶⁶ 1927 yılı nüfus sayımı esas alınarak Türkiye'de 1 milyon 350 bin Kürt olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁷

162 Jandarma Umum Kumandanlığı, Cemal Bardakçı, Halis Paşa raporları, *Dersim* içinde, s.43 vd, 170, 185.

163 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.3, s.53.

164 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.3, s.55.

165 Nazmi Sevgen, *Doğu'da Kürt Meselesi*, *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.3 içinde, s.15 vd.

166 Saygı Öztürk'ün yayımladığı *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu* kitabında Abidin Özmen raporu da yer alıyor. Bkz. s.90-115.

167 Aynı yerde.

"Dersim Alevilerinde Türkten başka bir millet oldukları kanısının" yerleşmesinde, devlet memurlarının sorumluluğuna da işaret edilmektedir.¹⁶⁸

Çözüm olarak önerilen şudur: 1927 nüfus sayımına göre 16 Doğu ilinde yaşayan 1 milyon Kürt "tamamıyla asimile edilerek cennet kadar güzel olan oturdukları ülke Türk vatanının ayrılmaz parçası haline getirilecektir."¹⁶⁹ Zazalaşmış veya Kürtleşmiş olan Dersimlilerin "Türklüklerine dönmelerinin" sağlanması,¹⁷⁰ yeniden Türkleştirilmeleri için çeşitli önlemler düşünülmüştür:

- Kürtlük, Türk topluluğu içinde eritilmeli, bunun için önce koloni gibi göz önüne alınmalı, sonra ve derece derece öz Türk hukukuna mazhar kılınmalı,¹⁷¹

- Dersimlilere Türklük telkin edilmeli,¹⁷²

- Okullarda Türk oldukları öğretilmeli,¹⁷³

- Türkleştirme için idealist memurlar gönderilmeli ve bunlara "misyonerlik" görevi verilmeli,¹⁷⁴

- Kürtlere Türkçe öğretilmeli, bu amaçla köy çocuklarına eğitim verecek köy okulları, özellikle yatılı okullar kurulmalı,¹⁷⁵ Kürtçe yerine Türkçe geçirilmesi için bilimsel ve yönetsel önlemler alınmalı, büyük kız çocukları okutulmalı,¹⁷⁶

168 Cemal Bardakçı Raporu, *Dersim* içinde, s.170.

169 Abidin Özmen raporu için bkz. Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, s.90-115.

170 Halis Paşa Raporu, *Dersim* içinde, s.185.

171 Genelkurmay Raporu, *Dersim* içinde, s.184.

172 Genelkurmay Raporu, Halis Paşa Raporu, *Dersim* içinde, s.183, 184.

173 Halis Paşa ve Şükrü Kaya raporları, *Dersim* içinde, s.185 vd, 195, 201.

174 Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.169.

175 Abidin Özmen Raporu, bkz. Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu* içinde, s.90-115. Bazı yöneticiler ise Kürtlerin yaşadığı bölgelerde okul kurulmasına karşıdır. Bu acı gerçeği, Celal Bayar, yakınlıkla belirtmekte ve son verilmesini istemektedir. Bkz. Celal Bayar, *Şark Raporu*, s.64

176 Genelkurmay Raporu, *Dersim* içinde, s.183.

- Kültür merkezlerinin Türk kültürünü a ılama kabiliyeti artırılmalı,¹⁷⁷

- Van gölü çevresine, Mu  ovasına, Bulanık ve Malazgirt ilçelerine, trenlerin ve  oselerin u radı ı yerlere Türk göçmenler yerle tirilmeli,¹⁷⁸

- Asimilasyonu sağlayacak Türklük merkezleri kurulmalı,¹⁷⁹

- Köy köy gezerek ticaret yapan Kürt seyyar satıcıların yerini Türkler almalı, Türklerin kuracakları fabrikalarda Türk i  ba ıları görevlendirilmeli,¹⁸⁰

- Türk, Kürt ve Alevî ailelerin birbirlerinden kız alıp vermeleri teşvik edilmeli, Batı halkından asker ve memur olarak bölgeye gelip Kürt kızlarıyla evlenip yerle ecek olanlara arazi verilmeli.¹⁸¹

Kamu Hizmeti Sağlama

Bütün raporlarda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu halkına kamu hizmeti götürülmesi önemle ve ısrarla belirtilmektedir. Ba lıklar halinde belirtecek olursak:

- Halka her ilçede sağlık hizmeti verilmeli ve ilaç sa lanmal ; bölgede idealist ve nefsinden feragat eden doktorlar görevlendirilmeli,¹⁸²

- Okullar açılmalı, bölge çocuklarına, özellikle kız çocuklarına eğitim verilmeli,

- Devlet, demiryolu ve karayolları tamamlamal ,¹⁸³

- Madenler i letilmeli, fabrikalar açılmalı, halka iç ve geçim kaynağı sağlanmalıdır.¹⁸⁴

177 Abidin  zmen Raporu, bkz. Sayı  zt rk, * smet Paşa'nın Kürt Raporu* içinde, s.90-115.

178 Aynı yerde.

179 Aynı yerde.

180 Aynı yerde.

181 Aynı yerde.

182   kr  Kaya Raporu, *Dersim* içinde, s.201.

183 Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.169.

184 Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.169.

Bütün bu hizmetleri önerdikten sonra, bunları başarmanın "olmayacak hâyâl" olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.¹⁸⁵

"Derebeylik Sistemi Böyle Yıkılır mı?"

Cumhuriyet yöneticileri, rapor ve araştırmalarının sonuç bölümlerinde, ciddi tehlikelere işaret ediyor ve köklü çözümlerin derhal uygulanmasını öneriyorlardı. Doğu ve Güneydoğu'daki derebeylik sistemi "Şark çıbanı" olarak adlandırılıyordu. Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in diliyle, "Dersim hükümeti Cumhuriyet için bir çıban"dı, ve "bu çıban üzerinde kesin bir ameliyat yapmak farz"dı.¹⁸⁶ İsmail Hüsrev'e göre, derebeylik bir "yara" halini almıştı. İrticayı kökünden kazımak ve toprağı verimli işletmek için bu yara kesilip atılmalıydı.¹⁸⁷

Devrimci Cumhuriyet kadrolarının Şark kaygılarını en ateşli sözlerle dile getiren Naşit Hakkı (Uluğ) olmuştur. "1925 ilkbaharında Şark vilayetlerini saran irtica havası içinde tuttuğu notlar", o sırada derebeyliğe karşı devrimci bir kararlılığın geliştiğini gösterir. Naşit Hakkı Bey, Kurtuluş Savaşı'nın ölüm kalım günlerinde *Hâkimiyeti Milliye*'deki gazeteciliği ve 1931 sonrasındaki Kütahya Milletvekilliği dönemleri boyunca hep Atatürk'ün yakınında bulunmuş ve O'nun görüşlerini ifade etmiştir. Cumhuriyet Devriminin bu kararlı aydını, 1925 yılında Doğu bölgesinde gördüğü manzaraları cumhuriyetle bağdaştırmaz. Duyduğu isyanı heyecanla açıklıyordu. Belki bu isyan, derebeyliğe karşı devrimci uygulamalar için elverişli bir iklim yaratırdı. Onun raporu, devlet yönetiminden başlayarak derebeylik ilişkilerinin tırpanla biçilmesi talebini dile getiren devrimci bir bildiridir:

185 Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.168.

186 Hamdi Bey Raporu, *Dersim* içinde, s.168.

187 İsmail Hüsrev (Tökin), *Kadro*, sayı 26, Şubat 1934, s.24.

"Cumhuriyet nazarında;

"Köylü beyin eşyasından sayılmaz.

"Bey, istediğini astırıp kestiremez.

"Bey, istediğinin ırzına sahip değildir.

"Bey, köyün sahibi, köyün bütün ürününün, bütün emeğinin, içinde yaşayanların ve hatta doğacakların sahibi değildir.

"Bey vergi verecektir.

"Beyzade askere gidecektir.

"Bey kanunu tanıyacaktır.

"Bey, memurları elinde maymun gibi oynatamayacaktır.

"Bey, hükümet dairesinde masanın başında çöküp istediği şeyi yaptırmak için Jandarmayı kullanamayacaktır.

"Bey, devlet merkezinde tesis ettiği vaziyete güvenerek önüne geleni tedhiş edemeyecektir [terör uygulayamayacaktır]."

"Artık şeyh biliyor:

"İstiklâl Mahkemesi ve Büyük Millet Meclisi kendisinin resmî ticarethanesi olan tekkesini kapamıştır.

"Artık bir üfürüğe karşılık bir koyun alamayacaktır.

"Artık tekkesi feyz almaya gelen cahil karılarla dolup boşalmayacaktır.

"Artık bütün millet kendisine haraç hediyesi taşımayacaktır.

"Artık müritler ayağını görmek için bir altın, dizini görmek için üç altın, kınalı sakalını görmek için beş altın, peçeli yüzünü görmek için on altın vermeyecektir.

"Beyefendi hazretleri, şeyhefendi hazretleri, Cumhuriyetin süpheli birer vatandaşdırlar.

"Cumhuriyet onlara, onlar cumhuriyete düşmandırlar!"¹⁸⁸

Naşit Hakkı (Uluğ) Bey'in her cümlesi somut bilgi yüklüdür; çünkü 1925 yılında Doğu bölgesinde yaşanarak yazılmıştır:

188 Naşit Hakkı Uluğ, *Derebeyi ve Dersim*, 1932 basımı, s.6 vd; 2. basım, Kaynak Yayınları, s.10.

"Dersimli ağanın biri, birkaç kadehten sonra doğrusunu söyledi:

"- Vali Paşa bizi aldatıyor, biz de Vali Paşayı..."¹⁸⁹

Artık söylenecek tek söz kalmıştır:

"Dersimli ağa, Munzur suyunun öbür yüzünden ayağını çekmemiştir. Haftanın üç günü vilayette ise, dört günü Dersim'in içindedir. Dersim sistemi böyle yıkılır mı?"

Cumhuriyet Devriminin toprak ağalığı ve Kürt meselesinde görevini tamamlayamamış olmasının sırları işte bu soruda gizlidir:

"Derebeylik sistemi böyle yıkılır mı?"

1930'larda derebeyliğin üzerine gitmek isteyen bütün Cumhuriyet yöneticileri, hep bu soruyu sormuşlardır. Mahmut Esat Bozkurtların, Şükrü Kayaların, Naşit Hakkı Uluğların feryatlarından bu yana 85 yıl geçmiş. Bismil'e gidiniz, Harran ovasına gidiniz, Van'a gidiniz, Mardin'e, Siirt'e varınız, yazacağınız bildiri, yine o bildiridir. Ve yine o bildiriye yazıyoruz. Ancak daha vahim olanı, "Derebeylik sistemi böyle yıkılır mı" diye sorabileceğimiz bir Cumhuriyet hükümeti yoktur. Hükümetler, artık o derebeylik sisteminin arkasındadırlar.

Yeniden Toprak Reformu

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1927 yılında, Meclis kürsüsünden Ortaçağ'la hesaplaşmanın bir medeniyet savaşı olduğunu dile getirmişti. Atatürk'ün İçişleri Bakanına göre, "Cumhuriyet, şeyhler ve seyitlerin direnciyle karşı karşıyadır. Onlar, Osmanlı idaresi yüzünden kanunsuzluğa alışmışlardır ve her biri tahakküm eden bir sultan vasfındadırlar. Medeniyet ile ilkelik arasındaki mücadeleden medeniyet galip çıkacaktır."¹⁹⁰

¹⁸⁹ Aynı eser, s.75; 2. basım, Kaynak Yayınları, s.70.

¹⁹⁰ Aynı Tarihi, No 45, Kânunuevvel 1927, c.15, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, Ankara 1927, s.2860.

Aslında Cumhuriyet, 1930'lara "medeniyet savaşı"ndan galip çıkma isteğiyle girmişti.

Atatürk, 1928 yılında, Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasında, çiftçiye toprak dağıtılmasını Doğu'da güvenlik ve huzur sağlamakla bağlantılı olarak ortaya koymuştu:

"Doğu vilayetlerimizin bir kısmında meydana getirilen Umumi Müfettişlik isabetli ve faydalı olmuştur. Cumhuriyet kanunlarının emniyetle sığınılacak yegâne yer olduğunun anlaşılması, bu havalide huzur ve gelişme için esaslı bir başlangıçtır. Yeni faaliyet devrimizde gerek bu havalide, gerek memleketin diğer kısımlarında, toprağı olmayan çiftçilere toprak tedarik etmek meselesi ile ehemmiyetli olarak meşgul olacaksınız (Alkışlar)."191

Atatürk, Meclisi 1929 yılındaki açış konuşmasında da çiftçiye toprak dağıtılması görevini hatırlatmaya devam ediyordu:

"Çiftçiye arazi vermek de hükümetin devamlı takip etmesi lazım gelen bir keyfiyettir. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak temin etmek, memleketin üretimini zenginleştirecek başlıca çarelerdendir (Alkışlar)."192

Büyük Devrimci Önder, 1930 ve 1931'deki üç aylık uzun yurt gezisi sırasında da, toprak dağıtılması konusuyla ilgilendi ve bu konudaki yakınmaları dinledi.¹⁹³

1935 yılı Meclisi açış konuşması ise, özellikle "Dersim'de ıslahat" gereğine vurgu yapıyordu.¹⁹⁴

191 Atatürk'ün *Bütün Eserleri*, c.22, s.279; Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, c.I, s.355.

192 Atatürk'ün *Bütün Eserleri*, c.22, s.361.

193 Atatürk, *Seyahat Notları (1930-1931)*, Yayına haz. Gürbüz Tüfekçi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998, s.97 vd, 105 vd. Aynı gezi notları için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.25, s.43 vd, 48 vd.

194 Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, I, s.384, 393, 406.

1930'ların öncesinde başlayan toprak dağıtımı tartışmalarında, en önemli konu kuşkusuz, kamulaştırılacak topraklardı. Dağıtılacak toprakların iki gruptan oluşacağı belliydi: Devlete ait araziler ve kamulaştırılacak olan büyük özel mülkiyet. Büyük toprak sahipleri arasında hangi kesim hedef alınacaktı? Kamulaştırılacak araziler konusunda, yukarda raporları incelerken gördüğümüz gibi, Ortaçağ kalıntısı büyük toprak ağalığı ile modern çiftlik sahipleri arasında bir ayrım yapılıyordu. İnönü, 1929 yılında yaptığı konuşmada büyük çiftlik işletenlere güvence veriyordu:

"Büyük çiftlik işletmekte olan gayret ve servet sahiplerine dokunmak şöyle dursun, aksine onların daha iyi çalıştıklarını ve kazandıklarını görmekten memnun oluruz."¹⁹⁵

Arazileri kamulaştırılacak olanlar ise, "üretim katkısı olmayan toprak sahipleri" idi. İktisat Vekili Celal Bayar, bu unsurların "korunmaya layık olmadıklarını" belirtiyordu."¹⁹⁶ Aynı ölçütü Kemalizmin düşünürlerinden Tekinalp de, dile getirmiştir: "Fena işletilen büyük çiftliklerin, büyük arazinin kamulaştırılarak dağıtılacağını" belirtir.¹⁹⁷

Kütahya Mebusu Naşit Hakkı Uluğ da, İskân Kanunu'nun Meclis görüşmelerinde 1075 kadar büyük çiftliğin işletilmediğini, bu yüzden üretim kaybı olduğunu vurgulamıştır.¹⁹⁸

Halil Menteş ve Emin Sazak gibi büyük toprak sahibi milletvekilleri ise, büyük çiftçilerin gözardı edilmesinden yakınıyorlar ve

195 Aktaran: Prof. Dr. Ümit Doğanay, *age*, s.367.

196 Celal Bayar, bu ölçütü Ziraat Bankası'nın yeniden yapılandırılmasına ilişkin yasanın görüşmelerinde açıklıyor. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre V, c.18, s.68-71'den aktaran: Serkan Tuna, *Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)*, Derlem Yayınları, İstanbul, Eylül 2009, s.78.

197 Tekinalp, *Kemalizm*, 1936 basımı, s.186 vd; Çetin Yetkin'in sadeleştirmesiyle yeni basımı, s.189 vd.

198 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre IV, c.23, İnikat 65, TBMM Matbaası, Ankara 1934, s.68-69.

toprağın arazi sahiplerinden alınarak çiftçiye dağıtılmasına itiraz ediyorlardı.¹⁹⁹

Köylü meselesinde, Kemalist Devrim yöneticileri arasında en köktenci tavır, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'ta görülür. Yazı ve konuşmaları gerçekten yürektendir ve ateşlidir.²⁰⁰

1935 Kurultayı'nda Toprak Dağıtımının CHP Programına Alınması

Cumhuriyet yöneticileri, yoksul çiftçiye toprak dağıtma konusunda bu kadar çok konuşmuşlar, yazmışlar, çizmişler, fakat 1935

199 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre V, c.18, s.68-71'den aktaran: Serkan Tuna, *Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank*, s.78.

200 Mahmut Esat Bozkurt'un çiftçilerin özgürleştirilmesine ilişkin görüşlerini içeren kitabı Kaynak Yayınları'nın Mahmut Esat Bozkurt'un Eserleri dizisinde yayınlanacak. Ayrıca bkz. Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli I-II*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003. Bozkurt'un köylü meselesine ilişkin görüşlerinin yer aldığı yazıları, *Atatürk'ün Bütün Eserleri* araştırmacıları saptadılar. Tarih sırasıyla veriyoruz: Kuşadalı Mahmut Esat, "Köylü Emmilerle Bir Derdleniş, Ormanlar", *Köylü*, 3 Ağustos 1326 (1910); Kuşadalı Mahmut Esat, "Köy Yolları", *Köylü*, 11 Ağustos 1326 (1910); Kuşadalı Mahmut Esat, "Köylü Çocukları Neden Okuyamıyor", *Köylü*, 19 Ağustos 1326 (1910); Kuşadalı Mahmud Esat, "Koruculuk", *Köylü*, 31 Ağustos 1326 (1910), Kuşadalı Mahmut Esat, "Deştibanlık", *Köylü*, 31 Ağustos 1326 (1910); Kuşadalı Mahmut Esat, "Çiftlik Mektupları-1", *Köylü*, 7 Teşrinisâni 1326 (7 Ekim 1910); Kuşadalı Mahmut Esat, "Çiftlik Mektupları-2", *Köylü*, 9 Teşrinisâni 1326 (9 Ekim 1910); Kuşadalı Mahmut Esat, "Çiftlik Mektupları-3", *Köylü*, 12 Teşrinisâni 1326 (12 Ekim 1910); Kuşadalı Mahmut Esat, "Çiftlik Mektupları-5", *Köylü*, 26 Teşrinisâni 1326 (26 Ekim 1910); Kuşadalı Mahmut Esat, "Mehmet Çavuş", *Anadolu*, 2 Kanunuevvel 1327 (2 Aralık 1911); Mahmut Esat, "Büyük Millet Meclisinde Halkçılık", *AYG*, 28 Teşrinievvvel (Eylül) 1920; Mahmut Esat, "Bugünkü Anadolu Köylüsü", *AYG*, 10 Kanunuevvel (Aralık) 1920. Mahmut Esat, "Devletimizin 1336 (1920) Senesi Bütçesi", *AYG*, Mahmut Esat Bey'in 17 Ocak 1921 tarihinde TBMM'de Mesleki Temsil Hakkında Yaptığı Konuşma, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İktima Senesi: 1, c. 7, Ankara, 1944; Mahmut Esat, "Türkiyeli Çiftçinin Siyasi İktisadi Hakkı", *AYG*, 17 Haziran 1921; Mahmut Esat, "Türkiye Devletinin Çiftçilik Siyaset ve Hukuku", *AYG*, 19 Haziran 1921; 14 Kanunusani (Ekim) 1921, Mahmut Esat, "Büyük Millet Meclisinde Mesleki İhtihab", *AYG*, 24 Teşrinisani 1920 (24 Ekim 1920). Mahmut Esat Bozkurt, "Kim-sesizler", *Yeni Sabah*, 26 İkinciteşrin 1943 (26 Ekim 1943).

yılına kadar CHP Programı'na bu konuda herhangi bir hüküm koymamışlardı.

Halk Fırkası'nın 1923 Nizamnamesi, feodalizme karşı büyük bir mücadele başlatıyor, fakat toprak dağıtımını öngörmüyordu.²⁰¹

CHF'nin 1927 yılındaki 2. Büyük Kongresi'nde kabul edilen 'Program Beyannamesi'nde de toprak reformu yoktu.²⁰²

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 yılı Mayıs ayında toplanan 3. Büyük Kongresi, Altı Ok'u temel alan bir program kabul ediyordu. Ancak bu programda bile çiftçiye toprak dağıtımına yer verilmiyordu.²⁰³

İşte 1930'lara böyle gelinmişti. Konuşmalarda toprak dağıtımına değiniliyor, uygulamada zaman zaman hazine arazileri topraksız köylüye dağıtılıyordu. Ancak köylük alanda Ortaçağ ilişkilerinin mülkiyet temelini kökünden kazıyacak bir toprak devrimi programı yapılmamıştı.

Demek ki, Şeyh Sait İsyanının uyarısı yeterli olmamıştı. Arkasından 1930'ların uyarıları geldi. 1930 Ağrı İsyanından sonra Dersim bölgesinde eşkıyalık ve soygun olaylarının yoğunlaşması ciddi bir güvenlik ve huzur meselesi olduğunu gözler önüne serdi. Dersim, sürekli kaynaşma içindeydi. Cumhuriyet otoritesi kurulamamıştı. Aşiret kavgaları ve yağmacılık, Dersim'in günlük hayatının bir parçasıydı. Dahası kalkışmalar bekleniyordu. Kemalist yönetimin Şark kaygıları 1930'lu yıllarda ağırlaştı.

İşte bu ağalar ve şeyhler önderliğindeki Kürt isyanları ortamında, topraksız çiftçiye toprak dağıtmak, devrime önderlik eden partinin yakıcı görevi haline geldi.

1930'lu yılların ortalarına doğru, Kemalist Devrim önderliğinde, Şarkta derebeyliğe son vermek için harekete geçme yönünde bir kararlılığın oluştuğu görülmektedir.

201 Bkz. Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim-6 / Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri*, 1. basım, Kaynak Yayınları, Mayıs 2008, s.32, 65 vd.

202 Aynı eser, s.32 vd, 103 vd.

203 Aynı eser, s.35 vd, 131 vd.

CHP'nin 9-16 Mayıs 1935 günlerinde toplanan 4. Büyük Kurultayı, toprak dağıtımını ilk kez Parti programına aldı; hem de "ana gayelerden biri" vurgusuyla.²⁰⁴ Programda yapılan en önemli yenilik buydu. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, "köylüyü toprak sahibi yapma" hükmünün konmasını, 4. Büyük Kurultay'ın "en büyük vasfı" olarak saptıyordu:

"Dört senede bir kurulan kurultayımızın her birisinin büyük birer vasfı vardır. Falan kurultaydan sonra bu kanun çıktı. İkinci Kurultay şunu, Üçüncü bunu yapmıştır. Benim naçiz kanaatime göre bu Kurultayın da en büyük vasfı, Türk köylüsünü toprak sahibi yapmak üzerinde aldığınız karar ve yaptığınız programdır. Dördüncü Büyük Kurultay, tarihte bununla övünebilir. Çok garibdir, Türkiye ziraat memleketidir ve geniş toprakları vardır. Fakat burada diğer memleketlerde olduğu gibi toprak meselesi ve ağrar bir derd yoktur görüşü vardır. Hayır arakadaşlar bu yerinde bir görüş değildir. Türkiye'de ağrar meselesi vardır ve bu mesele Kamutayımıza (Meclisimize) kadar gelmiştir. Daha dün hayâl gibi söylenen lakırdı bugün Kamutayımızın meselesi olmuştur. Diğer memleketler bunu zamanında kabul ettiler. Kabul etmeyenler de büyük zararlara uğradılar ve zorla yaptılar. Fakat her şeyi vaktinde görüp hadisata ön alarak meseleyi halletmeyi bilen Türk inkılâbı, Türk Cumhuriyeti bunu da tam zamanında gördü ve tam zamanında kararını aldınız. Bu itibarla diyorum ki, aldığınız bu karar, sizin, Büyük Kurultayımızın güzel bir yafta ve damga gibi daima tarihlerde ve vicdanlarda kalacak ve bir eser olacaktır. (Alkışlar)."²⁰⁵

204 Köylüyü toprak sahibi kılmayı öngören 34. maddenin CHP Programına alınması önerisinin kabulü için bkz. *C.H.P. 4. Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*, 9-16 Mayıs 1935, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.67.

205 *C.H.P. 4. Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*, 9-16 Mayıs 1935, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.154.

CHP 4. Büyük Kurultayı'nda derebeyliğe karşı öyle bir rüzgâr esmektedir ki, Genel Sekreter Recep Peker, Partinin program taslağını sunuş konuşmasında, "insanlığın hür yaşama devrine feodal devleti yıkarak geldiğini" ateşli sözlerle anlatır:

"İnsanlık, bu esirlik devrinden çıkmak için ihtilaller yaptı. Yer yer ihtilal ateşleri yandı. Bütün bunların neticesinde insanlığa bir hür yaşama devri geldi ve feodal devlet tipi yıkıldı. (...) Feodal devlet battı, onun yerine gelen liberal devlet de kendi içinden tefessüh (kokuşma) neticesinde dünyanın her yerinde çöküyor. (...) Arkadaşlar feodal devletten sonra gelen liberal devletin yıkılışı ulusal devletin doğuşu devrini getirmiştir."²⁰⁶

4. Büyük Kurultay'ın İçişleri Bakanlığıyla ilgili dilekler günde-minde, "Köylüye toprak vermenin, köylüyü kendi emeğinin vasıtasına sahip kılmanın" en önemli yeri tuttuğu belirtiliyordu. Kurultayda okunan Dilek Komisyonu Tutanağı'nda ayrıca şu vurgu göze carıyor:

"Sayın Bakan Şükrü Kaya'nın dediği gibi, 'Toprağa hükmedemeyen bir ulusu toprak yer.'"²⁰⁷

Dilekler Tutanağı, Trakya'da "bütün bir ilçeyi sekiz çiftlik sahibinin toprağa emeksiz tasarrufuna sokan bir duruma son vermeyi, Büyük Kurultay'ın arkalamasına değer büyük bir devrim işi olarak" belirlemektedir.²⁰⁸

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP 4. Büyük Kurultayı'ndaki konuşmasında toprak meselesi ile Şark meselesi arasındaki bağlantılar üzerinde de önemle durmuştur:

206 Recep Peker'in CHP Genel Sekreteri olarak, 9 Mayıs 1935 günü yaptığı Partinin yeni programını sunuş konuşması, *CHP 4. Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*, 9-15 Mayıs 1935, Ankara Ulus Basımevi, 1935, s.46-47.

207 *Aynı eser*, s.158.

208 *Aynı eser*, s.158.

"Bilhassa Şark vilâyetlerimizde Köy Kanunu uygulanmamaktadır. (...) Vaktile nahiyeler komün olarak düşünülmüş ve konulmuş, fakat biz asıl komünü köylere vermiş (Tutulga'da yanlış dizilmiş, *vermeyi* olacak-DP) gaye edindik. Komünün tabiiğ merkezi köydür. Köyler komünleştikçe, bu ikinci taksimat arasında nahiyeye lüzum kalmayacaktır. (...) Bugün köylülerimizin birçoğu topraksızdır. Şarkta ve Garpta bazı vilâyetlerde, birçok yerde köyler başkalarının toprağı içindedir ve köylünün kendi evi ve toprağı yoktur. Köylüyü toprak sahibi kılmak ve köylüyü Türk vatandaşlık ve haysiyetine yakışacak şekilde toprak sahibi etmek ve beslemek bizim ilk vazifemizdir. Partimiz bunu bir madde olarak kabul etti. Bunu ayrıntılandırarak kanunları da yakında Kamutaya (Meclise) getireceğiz."²⁰⁹

CHP 4. Büyük Kurultayı, büyük arazi sahibi feodallerin tasfiyesini öngören böyle devrimci bir hava içinde çalışmıştı. 14 Mayıs 1935 günü kabul edilen programın tarihi önemdeki 34. maddesi şöyledir:

"Her Türk çiftçisini yeter toprak sahibi etmek, Partimizin ana gayelerinden biridir. Topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için özgü istimlâk kanunları çıkarmak lüzumludur."²¹⁰

Bu madde içeriğinde çiftçiyi toprak sahibi kılmak kadar önemli olan, özel istimlâk kanununun gerekli görülmesidir. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, Kurultaya raporunu sunduğu konuşmasında, "Türk köylüsünü topraklandırmak" için, "hususî istimlâk kanunları yapılmasını göz önünde tuttuklarını" vurguluyor ve bu amaçla Anayasa yanında gerekirse diğer kanunların da düzeltilece-

209 Aynı eser, s.140 ve 154.

210 Bkz. Doğu Perinçek, *Kemalist Devrim-6 / Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri*, 1. basım, Mayıs 2008, s.182 vd.

ğini belirtiyordu.²¹¹ Bu somut ve kararlı sözler, Kemalist yönetimin toprak dağıtabilmek için kamulaştırmalara hazırlandığını gösteriyordu. Kamulaştırılacak araziye peşin bedel ödenmesi, toprak reformunu imkânsız hale getiriyordu. İki yıl sonra 1937 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle çiftçiyi topraklandırmak üzere yapılacak arazi ve orman kamulaştırmalarında ödenecek bedel konusu özel kanunlara bırakılacaktır.

İsmet İnönü ve Celal Bayar Raporları

1935 yılında toplanan 4. Büyük Kurultay'da toprak dağıtımının CHP Programı'na alınmasından sonra artık çiftçiyi toprak sahibi kılma konusu, bir uygulama meselesi haline gelmişti. Kurultay'dan hemen sonra, toprak meselesi üzerinde bizzat Başbakanın yoğunlaştığını görüyoruz. Konunun yakıcılığı, elbette Şark meselesinin sıcak gündemiyle bağlantılıydı. Şark raporlarını hazırlayan makam, artık devletin doruklarındadır. Başbakan İnönü, CHP Kurultayı'ndan sonra, Karadeniz ve Doğu illerinde inceleme gezisine çıkıyor²¹² ve 21 Ağustos 1935 tarihli ünlü raporunu hazırlıyor. Bu raporu, Saygı Öztürk *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu* başlığıyla yeniden yayımladı.²¹³

Atatürk, anlaşılan İnönü'nün çalışmasıyla yetinmiyor. Bu kez İktisat Bakanı Celal Bayar'dan yeni bir Şark Raporu isteniyor. Bayar, 1936 yılı sonbaharında 11 Eylül-21 Ekim arasındaki Doğu ge-

211 C.H.P. 4. Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, s.49.

212 İnönü'nün Şark gezisi konusunda bkz. Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.179 vd.

213 Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, İstanbul, Aralık 2007. Öztürk, daha önce 1992 yılında bu rapordan geniş bölümlere yer veren bir gazete dizisi yayımlamıştı. Bkz. "İsmet Paşa'nın Kürt Raporu", *Hürriyet*, 7-10 Eylül 1992. Uğur Mumcu da, Saygı Öztürk'ün bu dizisine gönderme yaparak İsmet Paşa'nın raporu hakkında geniş bilgi veriyor: *Kürt Dosyası*, 16. baskı, s.73 vd.

zisinden sonra yazdığı raporunu Başbakan İsmet İnönü'ye 10 Aralık 1936 günü sunuyor.²¹⁴ Atatürk, raporu inceledikten kısa süre sonra Celal Bayar'a Başbakanlık görevini veriyor. Bayar'ın kızı Bursa E. Milletvekili Nilüfer Gürsoy, yazdığı Önsöz'de, Bayar'ın *Şark Raporu*'nun Atatürk'ün beğenisini kazandığını belirtiyor.²¹⁵ Nitekim Atatürk, 5 Kasım 1937 günü Bayar'a elyazısıyla yolladığı mektupta, raporun "kıymetli bir iş programı" olduğunu saptıyor, "kolaylık ve başarılar" diliyor.²¹⁶ Atatürk, Bayar'ın kurduğu hükümetin programını, Büyük Millet Meclisi'nde övüyor:

"Yepyeni bir program. Milletle beraber takip edeceğiz. Bizim istikametimiz budur."²¹⁷

İnönü ve Bayar raporları, Kemalist Devrim'in gelip Ortaçağ kayasına dayandığının işaret taşlarıdır. Ağırlaşan Şark kaygılarına bağlı olarak, bölgede Cumhuriyetin otoritesini kurma iradesi de yoğunlaşmaktadır. Bir toprak programının uygulanması, hiç olmazsa bir dilek olmaktan çıkmaktadır. İsmet İnönü ve Celal Bayar raporları konusunda, bizim gördüğümüz tek kapsamlı inceleme ve eleştiriyi Bayram Yurtççek yapmıştır. Okunmasını öneririz.²¹⁸

İnönü Raporu

İnönü'nün raporu, yer yer açık yürekli özeleştirici niteliğindedir. Başbakanlığının son yılındaki saptamaları bugün için de yaşamsal önemdedir:

214 Celal Bayar, *Şark Raporu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2006. Kitabın başında Bayar'ın *Şark Raporu* üzerine, kızı Bursa E. Milletvekili Dr. Nilüfer Gürsoy'un geniş bir incelemesi bulunmaktadır. Bkz. s.9-59. Dr. Nilüfer Gürsoy, Bayar'ın *Şark Raporu*'ndan söz eden kaynakları da özetliyor. Bkz. s.43 vd.

215 Aynı eser, s.57.

216 Aynı eser, s.52.

217 Aktaran Bayram Yurtççek, "İnönü (1935) ve Bayar'ın (1936) Kürt Raporları", *Teori*, sayı 234, Temmuz 2009, s.45.

218 Bkz. Bayram Yurtççek, *agy*, s.27 vd.

- *Halktan kopuk yönetim*: "İdareimiz [Cumhuriyet yönetimi], Arap ve Kürt mıntıkasında köylere ve halka nüfuz etmemiştir. Biz kabuğun üstünde ve halktan ayrı olarak yalnız kuvvetle idare etmeye çalışıyoruz."²¹⁹

- *Halk ağaların elinde*: "[Siirt'te] Şimdiki halde halk daha çok kendi ağaları elindedir."²²⁰

- *Emperyalizmin Kürtleri kullanma hevesi*: "Emperyalizmin [o zaman Fransızlar], Kürtleri kullanmak hevesleri vardır."²²¹

- *Yerleşen Kürde koruma ve tapu*: "Muş ovasında Ermenilerden boşalan verimli topraklara yerleşip tarım yapan Kürtlere dokunulmamalıdır. Yine Ağrı harekâtı sırasında o bölgeden sürülen ve verimli Ermeni köylerine yerleşerek bol ürüne alışan Kürt köylüleri oturdukları yerlerin tapusunu istemektedirler. Iğdır'da da aynı şekilde verimli topraklara yerleşen Kürt köylüsünün yerinden oynatılmasına gerek ve olanak yoktur. Muhtelif ovalara kendiliklerinden gelmiş ve yerleşmiş olan Kürtlere dahi dokunulmayacaktır. Yalnız Erzincan ovası için Dersim ıslahından sonra ayrıca karar vereceğiz. Şarkta iskân kaynağı başlıca Karadeniz halkıdır. Başarının tılsımı ilk muhacirlerin memnun olması ve Karadenizlileri teşvik etmesidir."²²²

- *Askerlikte kaynaştırma ve kazanma*: "Askerlik yapan Kürt köylülerinin Türklüğe ısınması memnuniyet vericidir."²²³

- *Ekonomide verimlilik*: "Doğu illeri verimli bir hale gelmedikçe bütçenin ve devlet kudretinin artması beklenemez."²²⁴

- *Dersim'in ıslahı*: "Tercan, Dersimlilerin ayağı altında çok anlayışlı bir halk olarak senelerden beri Cumhuriyet hükümetini aramaktadır. Erzincan halkı Dersim Kürtlerinin soygunlarından yakınmaktadır. Dersim ıslahına bir program halinde tevessül edeceğiz."

219 Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, s.22.

220 Aynı eser, s.31.

221 Aynı eser, s.27.

222 Aynı eser, s.36, 41, 58.

223 Aynı eser, s.39.

224 Aynı eser, s.54.

Program, hazırlık, silahtan tecrit ve icap ederse iskân safhalarını ihtiva edecektir. Dersim, silahsızlandırılmalıdır. Hazırlık ve silahsızlanma üç senede olacaktır."²²⁵

- *Kürtleri eğitimle Türklüğe çekmek*: "Kürtlere okutma yapılıp yapılmayacağı şimdiye kadar bir politika olarak düşünülmüştür. Bu politikayı halk biliyor. Biz bundan hiç yararlanmadığımız halde yalnız sakıncasını çekiyoruz. (...) Kürtleşmiş ve kolayca Türklüğe dönecek yerleri okutmak, hatta Kürtlere Türkçe öğretmek Türklüğe çekmek için ilköğrenim ve onun iyi hocası çok etkili vasıta. Sonuçta ilköğrenim için ayırma siyasası yapılamaz. Zaten sınırlı olan araçlarımızı daha çok Türk köylerinde kullanmak elimizdedir."²²⁶

İnönü Raporuna damgasını vuran, emperyalizmin müdahalelerine karşı tavidir. Suriye'yi sömürgeleştiren Fransa bir tehdit oluşturmaktadır. Ancak raporda, bu tehdide karşı köklü toplumsal ve ekonomik çözümler bulunmamaktadır; askerî ve idarî önlemlere ağırlık verilmiştir. Halkın derebeylik tahakkümü altında olduğu saptanır, ancak feodalizmi tasfiye edecek tutarlı bir devrimci toprak programı önerilmez. Bölge halkını kazanma anlayışına öncelik verilmemiştir, hatta yer yer bölge halkına güvensizlik görülmektedir. İnönü, daha sonra çıkarılacak Tunceli Kanunu'nun esaslarını öngörmüştür.²²⁷

Celal Bayar Raporu

İnönü'nün raporundan bir yıl sonra 10 Aralık 1936 günü bu kez rapor İnönü'nün kendisine sunulur. Celal Bayar'ın raporu, feodalizme karşı daha köktenci bir içeriğe sahiptir. Büyük olasılıkla Atatürk'le yapılan tartışma ve değerlendirmeler sonucu, Bayar, Cumhuriyet yönetiminin hata ve eksiklerini daha kesin çizgilerle

²²⁵ Aynı eser, s.50 vd, 57.

²²⁶ Aynı eser, s.62 vd.

²²⁷ İnönü Raporu'nun değerlendirmesi için bkz. Bayram Yurtçipek, *agy*.

ortaya koymuş, sınıfsal nedenlere inmiş ve devrimci çözümler belirlemiştir. Rapor, daha ilk cümlesinde meselenin özünü ortaya koymaktadır:

- *Ağalara ve şeyhlere dayanan Osmanlı hükümetlerinden kalma sorunlar*: "Doğu illeri bizim rejimimize gelinceye [Osmanlı dönemi] kadar kesin bir tarzda hâkimiyetimiz altına girmemiştir. Geçmiş hükümetler halk üzerindeki hâkimiyetlerini ağalar ve şeyhler aracılığıyla yürütmek istemişlerdir. Ağalar ve şeyhlerin soyduklarının bir kısmını hükümet erkânına vermeleri suretiyle ortaklaşa idare-i maslahat devri yaşanmıştır.

- *En önemli dayanak Ordu ve jandarma*: "Doğuda bugün için dahi, tamamen yerleştiğimiz iddia olunamaz. Dayanacağımız en önemli kuvvet, ordumuz ve jandarmamızdır. (...) Geçen sene Başvekilimiz İsmet İnönü'nün seyahatinden sonra idari ve mali sahalarda da yapılan yenilikler göze çarpmaktadır."

- *İsyanların yaralarını sarmak için fark gözetmeyen ılımlı yönetim*: "Şeyh Sait ve Ağrı isyanlarından sonra Türklük ve Kürtlük ihtirası karşılıklı şahlanmıştır. İsyân edenleri cezalandırmak için şiddetin manası anlaşılır ve yerindedir, isyandan sonra fark gözetmeksiz idare etmek de, bundan ayrı ve ılımlı bir sistemdir."

- *Boş ve bereketli topraklara yerleşen Kürtlerin canlanmasına vurgu*: "Gözlemlerime göre, Kürtçe konuşan vatandaşlarımızın hayatında da canlılık vardır. (...) Hayatiyetin en kesin bir delili de, buldukları boş ve bereketli yerlere, derhal, hiçbir taraftan yardım görmeden yerleşmiş ve işe başlamış olmalarıdır."

- *Dış müdahaleleri önlemek*: "Hariçten sokulmaya çalışılan politikaların zararlı cereyanlarını kırmak ve bu yurttaşları anavatanına bağlamak için devamlı çalışmak ister."

- *Kürtlere yabancı muamelesine son, eğitim ve yönetime katılım olanağı*: "Kendilerine, yabancı bir unsur oldukları resmî ağızlardan da ifade edildiği takdirde, bizim için elde edilecek netice, bir tepkiden ibaret olabilir. Bugün, Kürt diye bir kısım vatandaşlar okuttu-

rulmamak ve devlet işlerine karıştırılmamak isteniliyor. Ve daha doğrusu bu kısım vatandaşlar hakkında ne gibi bir sistem takip edileceği idare memurlarınca açık olarak bilinmiyor."

- *Köylüye toprak dağıtımı ve zorbaların iç vatana taşınması*: "Köylüyü toprak sahibi yapmak, köylüyü hükümete bağlayacak çok tesirli bir tedbirdir. Bu tedbirin tam semere verebilmesi için de ikinci bir şart vardır: O da çevredeki nüfuz sahibi zorbaların aileleriyle birlikte iç vatana nakledilmesi keyfiyetidir. Bu hareket, devlet nüfuz ve kudretini göstermekle beraber halkın zorbalıktan fiilen kurtulmasına yardım etmektedir."

- *Kredi, üretim olanağı, satış koşulları ve ağaların yerini hükümet otoritesinin alması*: "Gayemiz sadece bunları toprak sahibi yapmakla yetinmek de değildi. Mümkün olduğu kadar kredi vasıtalarını, üretim imkânlarını da aynı zamanda vermek lâzımdır. Ürünlerinin satışlarını da sağlamak icap eder. Bu suretle hükümet, ağaların yerini alır ve bu hareket tarzı halkla hükümeti birbirine bağlar."

- *Toprak dağıtımında eşit işlem*: "Vaktiyle yapılmış olan arazi dağıtımının bir kısmında bazı yolsuzluklar olduğu iddia ediliyor. (...) Farklı muamele yapıldığı anlaşılıyor."

- *Özel idarelere devletçiliği sokmak*: "Halkın iyiliği için devleti temsilen ve idareler tarafından kurulacak ve örnek oluşturacak ekonomik işler vardır. Bunların yapılabilmesi için Özel İdarelere genel devlet programlarında olduğu gibi belli ve sistemli bir programla ve yerel karakteriyle devletçiliği sokmak zamanı gelmiştir."

- *Dersim meselesini kan dökmeden çözmek*: "Dördüncü Umumi Müfettiş General Abdullah Alpdoğan'ın (...) kan dökülmeden bu meselenin halli ve Dersim halkının diğer vatandaşlardan farklı olmayarak birer vatandaş haline gelebilecekleri hakkındaki ümidi başlı başına bir hadisedir."²²⁸

228 Celal Bayar, *Şark Raporu*, s.63-68. Raporun geniş değerlendirmesi için bkz. Bayram Yurtçipek, *agy*.

IV DEREBEYLİĞE KARŞI YASALAR VE UYGULAMALAR

1934 İskân Kanunu

CHP 4. Büyük Kurultayı, Mayıs 1935'te toprak ağalığına karşı tarihî kararı aldığı sırada, uygulama Doğu bölgesinde başlamıştı bile. Hükümet, daha 1932 yılında İskân Kanunu'nu hazırlamış ve Meclis gündemine getirmişti. Kanun 27 Nisan 1932 günü Bakanlar Kurulunda görüşülmüş, beş gün içinde büyük bir hızla 2 Mayıs'ta TBMM'ye sunulmuş, ancak iki yıldan uzun süre Mecliste bekletilmişti.

14 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen 2510 sayılı İskân Kanunu, Kemalist yönetimin feodalizme karşı sınıfsal bakış açısını yansıtıyordu. Kanun, Doğu bölgesinde güvenliğin, toprak ağalığını ve aşiret reisliğini etkisiz kılmakla sağlanacağı anlayışıyla hazırlanmıştı. Özellikle aşiret ağalığına karşı köktenci hükümler vardı. Yoksul ve topraksız köylü ise, toprak dağıtılarak kazanılacaktı.¹

Yasanın en önemli hükmü, 10. maddedir. "Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ve bunların herhangi bir belgeye veya görgü ve göreneğe dayanan her türlü teşkilat ve organları" kaldırılıyordu. Yasa, bu hükmüyle "Aşiretlerin şahsiyetlerine veya onlara gönderme yapılarak reis, bey, ağa ve şeyhlere ait olarak tanınmış, kayıtlı ve ka-

¹ İskân Kanunu ve genel olarak göç ve iskân siyaseti ve uygulamaları üzerine geniş ufuklu bir inceleme için bkz. Fikret Babuş, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, Ocak 2006, s.135-294. Yine aynı konuda Fikret Babuş'un *Teori* dergisinde kapsamlı bir yazısı yayımlandı. Bkz. "Türkiye'de İskân ve Toprak Sorunu", *Teori*, sayı 218, Mart 2008, s.46 vd. Yine bkz. Serkan Tuna, "1930'larda", s.127 vd.

*Cumhuriyet Devrimi Döneminde
Zorunlu İskânla İlgili Başlıca Kanunlar*

- 10 Kanunuevvel (Aralık) 1925 tarih ve 675 sayılı Mahallî İskânlarını İzinsiz Terk Eyleyen ve Mültecilerle Aşiretler Hakkında Kanun.
- 1925 yılında çıkartılan 716 sayılı topraksız köylüye toprak dağıtımını öngören kanun.
- 30 Haziran 1926 tarih ve 885 sayılı İskân Kanunu.
- 19 Haziran 1927 tarih ve 1097 sayılı Bazı Eşhasın Şark Mıntıkalarından Garp Vilâyetlerine Nakline Dair Kanun.²
- 5 Aralık 1927 tarih ve 1178 sayılı 1095 sayılı Kanunun Hükümlerinin Kaldırılmasına Bakanlar Kurulu'nun Mezun Olduğuna Dair Kanun.
- 11 Haziran 1929 tarih ve 1505 sayılı Şark Menatıkı Dahilinde Muhtaç Zürraa Tevzi Edilecek Araziye Dair Kanun.
- 11 Haziran 1933 tarih ve 2263 sayılı, 885 Sayılı İskân Kanununun 3. Maddesine Bir Fıkra İlâvesi Hakkında Kanun.
- 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı İskân Kanunu (Bu kanuna 2848, 2650, 3657, 3667, 3683, 4062, 5098, 5227, 5420, 5826 sayılı kanunlarla bazı eklemeler ve değişiklikler yapılmıştır).
- 26 Aralık 1934 tarih ve 2650 sayılı, 2510 sayılı Kanunun 44. Maddesine Bir Fıkra İlâve Edilmesi Hakkında Kanun.
- 29 Aralık 1934 tarih ve 2644 sayılı Tapu Kanunu.
- 21 Kasım 1935 tarih ve 2849 sayılı İskân İşlerinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na Devrine ve Ayrı Bir Bütçe ile İdare Edilmesine Dair Kanun.
- 25 Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı Tunceli Vilâyetinin İdaresi Hakkındaki Kanun.
- 2885 sayılı Bazı İdarî Teşkilatların Yapılanmasına Dair Kanun.
- 2887 ve 3204 sayılı Tunceli Vilâyeti Halkından Olup Nüfus ve Askerlik Kanunlarına Göre Kendilerine Ceza Verilmesi Lâzım Gelenlerin Affına ve Nüfus Yazımı ile Askerlik İşlerine Dair kanunlar (3204 sayılı kanun, 13 Ocak 1936 günü Resmi Gazete'de yayımlandı ve yürürlüğe girdi).

2 Bazı kaynaklarda 1095 sayılı kanun diye geçiyor.

yıtsız bütün taşınmazların tazminatsız kamulaştırılıp göçmenlere, mültecilere, göçebelere, naklolunanlara, topraksız ve az topraklı yerli çiftçilere dağıtılıp tapuya bağlanmasını" öngörüyordu."³

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, İskân Kanunu'nu Meclis kürsüsünden savunurken, ayrıca bir topraklandırma kanunu hazırlandığı haberini de verir. Yaptığı konuşma, Kemalist yönetimin üç önemli işi başarma amacını ortaya koyar:

Birincisi, "tek dille konuşan, bir düşünen, aynı duyguyu taşıyan bir memleket yapmak."

İkincisi, başka bölgelere yerleştirerek ağaların Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki egemenliğini kırmak ve köylüyü ağalardan kurtarıp toprağa kavuşturmak.

Üçüncüsü, komşu ülkelerden gelen göçmenleri yerleştirmek.⁴

Üç amacın birleştiği eksen, feodalizmden kurtularak özgürleşme ve militleşme devrimidir.

Kütahya Mebusu Naşit Hakkı Uluğ, ağaların başka bölgelere naklini, "devrim tedbirlerini alıyor" diye yorumlar ve yasanın önemini "Devrim kanunlarının başlıcası yüceliğindedir" sözleriyle belirtir. Uluğ, düzenlemenin amacını, "vatan üzerinde sınıf ve çelişki yaratmamak" diye açıklar ve derebeylik güçleriyle savaşın "çok sert" olduğunu vurgular:

"Çeşitli silahlı başkaldırmalar, irtica hareketleri, dağ başlarında soygunculuk ve tecavüzler genellikle aşiret ruhundan beslendi. Devrim idaresi, halk ile devlet arasında nüfuz ticareti yapan, halkın kanını emen, ırzına, malına ve hayatına hükmedenlerle korkusuzca çarpıştı ve bu devletin ortaklık kabul etmez varlığını hepsine tanıttı."⁵

3 Doğu Perinçek, "Cumhuriyet Devrimi'nde Kamulaştırma", *Teori*, sayı 134, Mart 2001, s.32 vd.

4 İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Meclis konuşması için bkz. *Zabut Ceridesi*, 14.6.1934, İ:68, c.4, s.140 vd.

5 *TBMM Zabut Ceridesi*, 7 Haziran 1934, İ:65, c.I, s.67 vd.

Uluğ, yasanın yoksulları "ekip biçeceği bir toprağın sahibi" yapma amacına da dikkat çekiyordu. Böylece halk devrime kazanılacaktı, kendi deyişiiyle "yığınlar devrimin tadını tadacaklardı":

"Birincisi, Aşiret beyliğı, ağalığı ve şeyhliğinin kalkmasıyla, isyanları ve irtica eylemlerini besleyen, halkla devlet arasında nüfuz ticareti yapan, halkın kanını emen, ırzına, malına ve hayatına kıyan ve Ortaçağ'dan kalan son sosyal kurum kökünden kazanacaktır. İkincisi, halka yuvasını kuracağı, ekip biçeceği ve vergisini ödeyeceğı mülk verilerek çalışma ve kazanma hırsı kamçılanacak, devlet geliri artacak ve böylece toprak sorunu çözülecektir. Ülkemizde tapu değeri 7 milyon lira tutarında 5 780 000 dönüm sulak ve verimli arazi 1075 çiftlik sahibinin tasarrufundadır, ulusal gelire katkısı olamayan bu toprakların yanı başındaki çiftçi toprak sıkıntısı çekmektedir, bu sorun çözülrse yığınlar devrimin tadını tadacaklardır."⁶

Çanakale Milletvekili Ziya Gevher de, büyük toprak mülkiyetine cepheden tavır alıyor ve yoksul köylüye dağıtılacak toprakların kaynağını saptıyordu:

"Bakan Bey [İçişleri Bakanı Şükrü Kaya] güzel ifade etti. Öyle insanlar vardır ki, arazisinin sınırını 'filan dağdan filan dağa kadar' diye biliyor. Medeni Kanun diye, tasarruf hakkı diye bir fatihi doyuracak kadar ellerinde arazi bulunduranlara bu kadar toprağı bırakamayız."⁷

Samsun Mebusu Rûşenî Bey ise, çeşitli etnik kökenlerden yurttaşların tek bir millet içinde kaynaştırılması açısından, yasayı "şa-

6 Aynı yerde.

7 TBMM Zabıt Ceridesi, Altmış sekizinci inikat, s.140-163'ten özetleyerek ve sadeleştirerek aktaran Fikret Babuş, aynı yazı, s.57 vd. İskân Kanunu'nun Meclis görüşmeleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. *Türk Parlamento Tarihi 1931-1935*, c.I, s.343 vd.

heser" olarak niteliyor ve "ülkenin en büyük derdine neşter vurulduğunu" dile getiriyordu:

"İmparatorluğun yanlış siyaseti yüzünden asırlardır Türk'ü kardeş sayan topluluklar ayrılmışlardır. Çarların sıkıştırması sonucu 840 bin Çerkez anavatana gelmiş, fakat Osmanlılar onları kendi dillerinde bırakmış, Memed'i paşa yapıp Çerkez Memet, ötekine Gürcü, berikine Abaza demiş, köylerini de Çerkez köyü, Gürcü köyü diye anmıştır. Dünya yüzünde Lazistan yokken, Osmanlılar bir de Lazistan yaratmıştır. (...) Artık tüm Türklerin dili, duygusu, kültürü ve ülküsü bir olacaktır."

Kuşkusuz yasanın köktenci özelliklerini budamak isteyenler de vardı. Tasarının iki yıl Meclis gündeminde bekletilmesi onların gücünü gösteriyordu. Devrimci özellikteki İskân Kanunu'nun çıkışındaki duraksamalar, uygulamasındaki kararsızlıkları da açıklar. Eskişehir Mebusu Emin Sazak, toprak ağalarının kanuna itirazını şöyle dile getirmiştir:

"Yavaş yavaş büyük emval [mallar] sahibi olmak, çok para sahibi olmak fena telâkki edilmeye başlanırsa, bunun sonu ne-reye varır?"⁸

Bütün bu direktmelere rağmen, İskân Kanunu çıktı ve 1944 yılı sonuna kadar toplam 4.606.059 dönüm arazi topraksız köylüye dağıtıldı.⁹ Rumeli'den gelen bir kısım göçmenler, bu yasaya dayanarak Doğu illerine yerleştirildi. Ancak bu göçmenlere dağıtılan toprakların tapuları verilmedi. Bu yüzden on beş-yirmi yıl sonra yeniden Batı Anadolu'ya göç ettiler.¹⁰

8 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, c.23, İnikat 68, s.159.

9 Orhan İzzet Kök, "Toprak, Toprak Reformu, Hukuk", *Toprak Reformu Kongresi 1978* içinde, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 1978, s.111.

10 Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.73.

İşkân Kanunu konusundaki cepheleşme, bugünlere kadar gelmiştir. Gericilik ve ağalara dayanan bölücülük, aynı 1934 yılındaki yasaya ve uygulamasına karşı çıkmıştır. Gerekleşmeler, hep emperyalist sistemin ve 1945'ten sonra "demokrasi" maskesi takan gericiliğin cephesinden üretilmiştir:

"Batılılaşmaya doğru giderken, demokrasiyle bağdaşmıyor."¹¹

İsmail Beşikçi de, Kemalist iktidarı, "aşiretleri, şeyhleri, ağaları, ailelerini, mallarını ve mülklerini de ellerinden alıp çocuklarıyla çocuklarıyla jandarma dipçığı altında sürgüne gönderdiği için" yermektedir. Beşikçi, İşkân Kanunu'nu, Kürtleri eritme siyasetinin bir uygulaması olarak millî baskı kapsamı içinde saymıştır.¹²

Türkiye'de 1945'ten sonra "demokrasi" adına demokrasinin önündeki en büyük engel olan ağalık şeyhlik savunulagelmıştır. Mafyalaşan işbirlikçi sermaye, Haçlı irtica ve Batı güdümlü Kürt ayrılıkçılığı burada buluşmaktadır.

Yasanın ve uygulamasının doğru eleştirisi ise, Cumhuriyet Devrimi cephesinden yapılmıştır. Ömer Lütfi Barkan, Erdoğan Başar (Berktaş), Doğan Avcıoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Uğur Mumcu, Fikret Babuş, Taner Timur, Tului Sönmez ve bir zamanların İlhan Tekeli'si; Ortaçağ ilişkilerini temizlemek, millî devleti kurmak ve demokratik devrimi tamamlamak açısından kesin sonuç alıcı bir uygulama olmasa bile, İşkân Kanunu'nun önemine değinmişlerdir.¹³

11 A. Atabek, *Demokrasi Devrinde İşkân Kanunu ve Haksızlıklar*, İktisadi Yürütüş Matbaası, İstanbul, 1946, s.4.

12 İsmail Beşikçi, *Bilim Yöntemi Türkiye'deki Uygulama Kürtlerin Mecburi İşkânı*, Komal Yayınevi, İstanbul, 1977.

13 Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınevi, İstanbul 1980, s.454 vd; Erdoğan Başar, "Tarih Toprak Reformunu Haklı ve Mümkün Kılıyor", *Sosyal Adalet*, sayı 2, 1963, s.9 vd; Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s.235 vd; Şevket Süreyya Aydemir, aktaran Fikret Babuş, *agy*, s.68; Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.63 vd; Fikret Babuş, *agy*, s.66 vd; Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Doğan Yayın-

İskân Kanunu, aslında o güne değin yapılamayan toprak devrimini bölge çapında gündeme getirdi. Bu uygulama, Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki ağaların ve şeyhlerin iktidarının kırılması yoluyla vatani bütünleştirmek ve milleti birleştirmek doğrultusunda dikkate değer bir ataktı. Yasanın köylüyü ve aşiret mensuplarını özgürleştirmek ve toprağa kavuşturmak açısından Doğu halkını kazanmayı amaçlayan yönü de önemlidir. Ne var ki, uygulamadan kısa süre içinde vazgeçilmiş, ağalar ve şeyhler yerlerine geri dönmüş ve elkonan topraklar da kendilerine geri verilmiştir.¹⁴

İskân Kanunu deneyiminin en büyük zaafı, yoksul köylü kitlesine dayanmayışydı. Kemalist yönetim, Kurtuluş Savaşı'nda yaptığı gibi yoksul köylülere seferber etseydi, Doğu'daki feodal ilişki ve kurumları temizleyebilirdi. Oysa yönetim raporlarını incelediğimiz zaman, Doğu köylüsüne güvensizlik görüyoruz. Hatta köylüye Cumhuriyet eğitiminin götürülmesinde bile kuşkular vardır. Yukarda özetlediğimiz ve değerlendirdiğimiz İnönü ve Celal Bayar raporları, bölgede okul açılmaması yönündeki politikayı eleştirmişlerdir. Nitekim 1930'lu yıllardan sonra okullar açılması hem çağdaşlaşma, hem de eşitlik ve kaynaşma açısından olumlu sonuçlar getirmiştir.

1935 Vakıflar Kanunu

1930'ların devrimci atılımında toprak mülkiyeti alanındaki ikinci önemli uygulama, 5 Haziran 1935 tarihinde çıkarılan Vakıflar Kanunu'dur. Bu kanunla vakıf topraklarının eylemli olarak tasfiyesine

nevi, Ankara, 1971, s.200 vd; İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", *Toplum ve Bilim*, sayı 50, Ankara, 1990, s.104.

- 14 Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, s.454 vd; Erdoğan Başar, *agy*, s.9 vd; Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın*, s.235 vd; Şevket Süreyya Aydemir, aktaran Fikret Babuş, *agy*, s.68; Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.81 vd; Fikret Babuş, *agy*, s.66 vd; Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s.200 vd; İlhan Tekeli, *agy*, s.104.

gidilmiştir. Feodal dinsel kurumların temelini oluşturan büyük vakıf toprakları, devlet denetimi altına alındı ve daha sonra satış yoluyla özel mülkiyete geçirildi. Ancak topraklar varlıklı ailelerin eline geçmiş ve vakıf toprağını kiracı veya yarıcı olarak işleyen köylü, bu kez yeni toprak sahibinin yarıcısı veya kiracısı durumuna düşmüştür.¹⁵

Tunceli Kanunları

Başbakan İsmet İnönü'nün 1935 baharındaki Şark gezisinden sonra başlatılan uygulamanın ilk önemli adımı, Tunceli Kanunları diye anılan üç yasadır. İsmet Paşa'nın 21 Ağustos 1935 tarihli raporunu yukarda özetlemiştik. Bu raporla birlikte başlayan çalışmaları, Naşit Hakkı Uluğ yazmıştır. İnönü, Şarktan dönünce, memleket çapındaki kararlarını uygulamak için yeteneklerine güvendiği "vatan çocuklarına" görevler veriyor. Zamanın iki önemli generali Kâzım Orbay ve Abdullah Alpdoğan, Dersim'i baştan başa dolaşıyor ve "Dersim'in medeniyete açılması için" gereken önerileri hazırlama görevini yerine getiriyorlar. İki komutan, 1. Umumî Müfettişle görüşüyorlar, halkı dinliyorlar, kasabaları, köyleri, yolları yeni baştan inceliyorlar ve Ankara'ya dönüp, görüşlerini Başbakan İnönü'ye sunuyorlar.¹⁶ Anlaşılan İnönü, generallerin önerilerini de değerlendirdikten sonra, 21 Ağustos 1935 tarihli raporunu Atatürk'e veriyor. Rapor doğal olarak Bakanlar Kurulu tarafından da inceleniyor.¹⁷ Bütün bu inceleme ve değerlendirmelere dayanılarak alınan kararı Uluğ şöyle özetliyor:

15 Muzaffer Erdost, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal Ekonomik ve Siyasal Yapısındaki Yeri", *Toprak Reformu Kongresi 1978* içinde, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 1978, s.210. Kemalist Devrim'in vakıflar konusundaki uygulamasını mülkiyetteki dönüşüm açısından inceleyen esaslı bir çalışma için bkz. Yıldırım Koç, "Atatürk'ün Millileştirme ve Devletleştirmeleri, Günümüzün Özelleştirmeleri", *Teori*, sayı 134, Mart 2001.

16 Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.180.

17 Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, 16. basım, s.83.

"Dersim'de bir vilâyet kurulacaktır. Vali aynı zamanda bu vilâyetin komutanı olacaktır. Dersim ve yöresi bir umumî [genel] müfettişliğe bağlanacak ve bu vali ve komutan aynı zamanda umumî müfettiş olacaktır. Dersim imar edilecek ve medenileştirilecektir."¹⁸

Atatürk'ün önderliğinde oluşturulan hükümet görüşü, kanun tasarıları haline getirilerek Meclise sunuluyor ve yasalaştırılıyor. "Tunceli Kanunları"¹⁹ diye anılan bu yasalar şunlardır:

- *Bir*: Tunceli Vilâyetinin İdaresi Hakkındaki 25 Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı kanun. Bu yasanın Bakanlar Kurulu tarafından Meclise verildiği 6 Kasım 1935 tarihindeki adı, "Munzur Vilâyeti Teşkili Hakkındaki Kanun"dur.

- *İki*: Bazı idarî teşkilatların yapılanmasına dair 2885 sayılı kanun.

- *Üç*: Tunceli vilâyeti halkından olup nüfus ve askerlik kanunlarına göre kendilerine ceza verilmesi lâzım gelenlerin affına ve nüfus yazımı ile askerlik işlerine dair 2887 ve 3204 sayılı kanunlar (3204 sayılı kanun, 13 Ocak 1936 günü *Resmî Gazete*'de yayımlandı ve yürürlüğe girdi).

Başbakan İnönü, Tunceli Yasası'nın gerekçesini Meclise açıklarken, "Kendilerini birtakım ağaların ve mütegalibenin nüfuz tesirlerinden korumaya muktedir olmayan cahil ve zavallı halkı" hükümet cihazlarıyla koruma amacını dile getirmiştir.²⁰

Tunceli Yasasının 1. maddesine göre, Tunceli vilâyetine kolordu komutanı rütbesinde bir general Vali ve Komutan olarak atanacaktır. Böylece vali, Ordu ile bağlantısını koruyacaktır ve rütbesinin yetkilerine sahip olacaktır. Vali Komutan, aynı zamanda

18 Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.180.

19 Geniş bilgi için bkz. Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.181 vd; bkz. İsmail Beşikçi, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, Belge Yayınları, İstanbul 1990. Yine bkz. Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, s.83 vd.

20 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:5, İçtima:1, c.7, s.1, sıra sayısı 58.

yeni oluşturulan Dördüncü Umumî Müfettişliğin de başında bulunacaktır.

2. madde, Komutan Valiye ilçe sınırlarını ve merkezlerini değiştirme yetkisini vermiştir. Millî Savunma Bakanlığı'nın izniyle kaymakam ve nahiye (bucak) müdürlerini atama yetkisi de yine ondadır. Yasa, Komutan Valiyi bazı savcılık ve yargı yetkileriyle bile donatmıştır. Tunceli ilinde ceza yargılamasını hızlandıran hükümler yanında Valiye soruşturmayı veya cezayı erteleme yetkileri veren hükümler de yer almaktaydı. Ceza hükümlerinde temyiz hakkı ortadan kaldırılmaktaydı. Vali Komutan, Tunceli halkından yurttaşları ve aileleri il sınırları içinde bir yerden başka bir yere nakletme ve il sınırları içinde oturmalarını yasaklama yetkisine de sahip oluyordu.

Mecliste, yasaların genel olduğu, bu nedenle bir ile özgü yasa çıkarılamayacağı yönünde eleştiriler oldu ve yasanın anayasaya aykırı olduğu belirtildi. Ancak Kanun Meclisten geçti ve 1935 yılının son günü Atatürk tarafından onaylandıktan sonra 2 Ocak 1936 günü *Resmî Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Tunceli Kanunları, özetle Dersim'de Cumhuriyet otoritesini kurma harekâtına hazırlık kapsamındaki olağanüstü düzenlemelerdir.

İçişleri Bakanlığı'nın 1935 Toprak Kanunu Tasarısı

Toprak Kanunu tasarılarının Tarım Bakanlığı'nca değil, İçişleri Bakanlığı'nca hazırlanması, konunun öncelikle Cumhuriyetin güvenliğini sağlama kapsamında ele alındığını göstermektedir.

1935 tasarısının hedefinde, işletilmeyen veya verimsiz işletilen büyük arazi mülkiyeti bulunmaktadır. Gerekçede, çiftçinin verimini artırma amacına dikkat çekilmiştir.²¹

21 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya 19366, Fon Kodu 30.10.0.0, Yer No 21.123.10, Tarih 16.11.1938, Ek 79'dan aktaran Serkan Tuna, "1930'lu Yıllarda", s.125.

Tasarı, tarım yapılan toprağın miras veya başka yollardan parçalanmasını ve şehirlere göçü önlemeyi de amaçlıyordu. Köylü ailesinin somut bir tanımı yapılarak "çiftçi ocağı" kavramı getiriliyordu. Bir çiftçi ailesinin yaşamına yetecek toprakla birlikte, hayvan, alet, tohum yanında ailenin barındığı ev, ambar, ahır gibi yerleşim unsurlarının hepsi, "çiftçi ocağı" kapsamındaydı.²²

Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, toprak sahiplerine arazi miktarlarını bir yıl içinde bildirmeleri zorunluluğu konuyordu. Bilidirime yazdıkları topraklar dışında hak iddia edemeyeceklerdi. İskân haddinin iki katından fazla toprağı olanların, bu toprakları dağıtım kapsamına alınacaktı. Elverişsiz veya ekim yapılmayan yerleri tarıma uygun hale getirenler, bu toprakları tapularına alabileceklerdi. Ancak iskân sınırları aşılsa, devletin kamulaştırma hakkı saklı tutulmaktaydı. Yasa tasarısında, istimlâk edilecek toprakların bedelleri için, öncelikle 1914 yılı vergi kayıtları esas alınıyordu. Bu kayıt yoksa, kamulaştırma bedeli olarak tapu değerinin dört katı ödenecekti. Ancak belirlenen bedel o günün değerini aşarsa, geçerli değerden işlem yapılacaktı.²³

Tasarı kanunlaşmadı. Çiftçinin toprağı kavuşması, başka bahara kaldı.

İçişleri Bakanlığı'nın 1937 Toprak Kanunu Tasarısı

Dahiliye Vekâleti, 1937 yılında Rusya, Balkan ülkeleri ve Avrupa'daki deneyimleri de dikkate alarak, yeni bir tasarı hazırladı.

Tasarı, hükümete, işlenmeyen toprakları işlenecek duruma getirme, işlenenleri daha verimli kılma ve işlenecek yeni topraklar

22 Serkan Tuna, "1930'lu Yıllarda", s.126, 131. "Çiftçi ocağı" kavramı, 1945 yılında yasalaşan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun içeriğinde hatta başlığında da yer alıyordu. Ancak daha sonra başlıktan çıkarıldığı gibi yasadan da çıkarıldı. Bkz. Erdal İnce, *Türk Siyasal Yaşamında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*, Libra Kitap, Ağustos 2009, s.48, 52 vd.

23 1935 tasarısı konusunda bkz. Serkan Tuna, "1930'lu Yıllarda", s.130.

bulma görevi yüklüyordu. 1935 tasarısında olduğu gibi, öngörülen bir yıllık süre içinde tapuya tescil edilmeyen topraklarda, devletin istimlâk hakkı doğuyordu. Hükümet, 2000 dönümün üzerindeki topraklar ile işletilmeyen toprakları yapılarıyla birlikte isitimlâk edebilecekti. Ödeme tahville yapılacaktı ve yüzde 6 faiz verilecekti. Tasarıda, 1935 tasarısında bulunan "çiftçi ocağı" kavramından vazgeçiliyordu.²⁴

Sağlık Bakanlığı'nın 1937 Toprak Kanunu Tasarısı

1937 yılında Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti [Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı] de bir toprak dağıtımı tasarısı hazırlamıştır. Bu tasarıda, mülkiyet hakkı için tapu kaydı öne çıkarılmakta, tapu kaydı olmayan topraklar üzerinde hak iddia edenlere iki yıl süre tanınmaktaydı. Tapusu olmadan sadece vergi ödeyenlere mülkiyet hakkı tanınmamakla birlikte, aralıksız on yıl işleten ve düzenli vergi ödeyenlere, asgarî iskân haddi dahilindeki miktarın bedelsiz olarak verilmesi öngörülmekteydi. Arta kalan kısmın da istenirse, borçlanma yoluyla alınması olanağı sağlanmaktaydı. Tasarıya göre, toprak dağıtılacak olanlarda, bizzat çiftçilik yapacağı taahhüdü aranıyordu. Dağıtılacak toprak, eğer üç yıl işlenmezse geri alınacaktı. İstimlâk edilecek arazinin miktarını belirlemede, en az beş yıldır sahiplerince işletilmeyen topraklar ile kısmen işletilen topraklar için farklı düzenleme getirilmişti. Bedellerin ödenmesinde 1915 vergi kayıtları esas alınıyordu. Kayıt yoksa tapu değerinin dört katı ölçüsü getiriliyordu. 25 yıl vadeli tahvillere yüzde 4 faiz verilecekti.²⁵

24 1937 tasarısı konusunda geniş bilgi için bkz. Serkan Tuna, "1930'lu Yıllarda", s.131 vd.

25 Sağlık Bakanlığı'nın 1937 tasarısı konusunda daha geniş bilgi için bkz. Serkan Tuna, "1930'lu Yıllarda", s.132 vd.

Tarım Bakanlığı'nın 1938 Toprak Kanunu Tasarısı

1935 ve 1937'de hazırlanan üç tasarının yasalasmaması üzerine 1938 yılında Ziraat Vekâletinin önderliğinde yeni bir komisyon oluşturulmuş ve 165 maddelik yeni bir tasarı hazırlanmıştır. Ancak bu tasarının sonu da öncekilerden farklı olmamıştır.²⁶

Hayata geçirilemeyen dört tasarı, 1945 yılında çıkarılacak Toprak Kanunu için bir deneyim birikimi yaratmıştır.

Kamulaştırma ve Toprak Dağıtımını İçin 1937 Anayasa Değişikliği

1935'ten sonra hazırlanan toprak kanunu tasarıları hayata geçirilememiştir. Ancak 1937 yılında yapılan Anayasa değişikliği, toprakların kamulaştırılmasının önündeki en önemli engeli kaldırdı.

1930'ların ortalarında bir yandan İskân Kanunu ve Vakıflar Kanunu çıkarılırken, bir yandan da Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarıları hazırlandı. Ancak başarıya ulaşabilmek için, kamulaştırmada ödemelere ilişkin Anayasa hükmünün değişmesi şarttı.

1937 yılının 13 Şubat günü gerçekleştirilen Anayasa değişikliğiyle Altı Ok devletin nitelikleri olarak Anayasa'nın 2. maddesine konu ve çiftçiye toprak dağıtılması Anayasa emri oldu. Anayasa'nın 74. maddesine 13 Şubat 1937 tarihli kanunla eklenen fıkra şöyledir:

"Çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları devlet tarafından idare etmek için istimlâk olunacak arazi ve ormanların istimlâk bedelleri ve bu bedellerin ödenmesi sureti, özel kanunlarla tayin olunur."

1937 Anayasa değişikliği, Türkiye'nin feodalizme karşı mücadele tarihinin yasama alanındaki en önemli devrimci atılımıdır.

26 Serkan Tuna, "1930'lu Yıllarda", s.134 vd.

Böylece çiftçinin topraklandırılmasına ilişkin kamulaştırmalar, diğer kamulaştırmalardan ayrıldı. Toprakların kamulaştırılması bedeline ilişkin düzenleme özel kanunla yapılabilecekti. Geniş zamana yayılmış çok düşük tazminatla kamulaştırmanın yolu açılmıştı. Bu değişiklik sayesinde büyük toprak sahiplerinin arazilerini kamulaştırmanın koşulları yaratılmış oldu.²⁷

Amaç, toprak sahiplerine yapılacak ödemeleri devletin kaldırabileceği tutarlara indirmekti. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, bu zorunluluğu içten bir dille ortaya koymuştur:

"Yapılan iş, topraklandırmadaki ödeme usul ve şekillerini, Anayasa'nın kamulaştırma hakkındaki genel hükümlerinden ayırmaktır. Yoksa bu işe normal yoldan para vermek yalnız Türkiye'nin değil, devlet niteliğinde hiçbir varlığın dayanamayacağı bir zor sıkıntıdır. Yüksek amacı da işlemez yapar. Bunu açıkça söyleyerek bir kanun tasarısıyla Büyük Millet Meclisi'ne gelmek, hem pratik hem de esaslara bağlılık bakımından doğru olur."²⁸

İşte devrimci çözüm budur.

Atatürk'ün son zamanlarındaki toprak reformu kararlılığı, meseleye pratik bakma zorunluluğunu da doğurmuştur. Kemalist Devrim'in önde gelen kadrolarından, daha sonra başbakanlık yapacak olan Recep Peker'in belirttiği gibi, göstermelik olmayan bir toprak reformu yapılacaksa, tazminat koşulları da buna uygun olarak düzenlenecektir.

Anayasada yapılan kamulaştırmaya ilişkin değişiklik, toprak ağalığına açık ve kararlı bir meydan okumaydı. Cumhuriyet kılıcını çekmişti. Nitekim bu kararlılık, hemen değişikliğin yapıldığı

27 Yıldırım Koç, "Atatürk'ün Millileştirme ve Devletleştirmeleri, Günümüzün Özelleştirmeleri", *Teori*, sayı 134, Mart 2001, s.41.

28 TBMM Zabıt Ceridesi, 5 Şubat 1937'den aktaran: Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet*, s.224.

günlerde ve sonrasında, hükümet yetkililerinin ve kamuoyu yapıcılarının açıklamalarına da yansdı.

Başvekil İnönü, şöyle diyordu:

"Çiftçilerimizi ötekinin berikinin toprağında çalışmaktan kurtarmalı, kendisini kendi topraklarına hâkim kılmalıyız."²⁹

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya da, köylüyü ağalardan kurtarma kararlılığını dile getiriyordu:

"Arkadaşlar 18 milyon Türkün 15 milyonu çiftçidir. Bu 15 milyonun bir çoğu kendi toprağında çalışmaz. Çiftçiyi, Türk çiftçisini toprak sahibi yapmak demek, Türk çiftçisini, yani Türk çoğunluğunu kendi ekonomik mukadderatına sahip kılarak bu memleket için hayırlı ve aktif bir eleman yapmak demektir. Bu büyük kütleden eğer büyük bir menfaat bekliyorsak, ötekinin, berikinin toprağında çalışmaktan kurtarmalı; kendisini, kendinin olacak topraklara hakim kılmalıyız."³⁰

Yine Şükrü Kaya, TBMM kürsüsünden, Kemalist Devrim'in yerleşmesini köylünün kazanılmasına ve refaha kavuşturulmasına bağlamıştı.³¹

Necip Ali Küçüka, *Ulus* gazetesinde yazdığı yazıda, toprak dağıtımının demokratik devrimle bağlantısını işliyordu:

"Köylüye toprak verilmesi ve her köylünün toprak sahibi olması, rejimimizin toplumsal hayatımızda yaratacağı en radikal hareketlerden biridir. İnkılâpçı Türkiye vatandaşlarının bir kısmı daha artık serf halinde yaşayamazdı. Toprak sahibi olan köylümüz, kendi toprağına sevgisi içinde yurt sevgisini daha

29 *Ülkü* mecmuası, sayı 9/49, Mart 1937, s.57.

30 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre V, c.16, İnikat 33, Ankara, TBMM Matbaası, 1937, s.61. Aktaran: Serkan Tuna, "1930'lu yıllarda...", s.122.

31 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre V, c.16, İnikat 64, Ankara, TBMM Matbaası, 1937, s.224. Aktaran: Serkan Tuna, "1930'lu Yıllarda...", s.123.

kuvvetli duyacak ve cemiyetimiz daha demokratik bir varlık olacaktır."³²

Yunus Nadi ise, köylünün güçlenmesinin devletin güçlenmesi anlamına geldiğini belirtirken, Kemalist Devrim'in köylüyü özgürleştirmeyi esas alan demokratik devrim anlayışını dile getirmekteydi.³³

Bu hava içinde, 1937 yılı sonlarında Atatürk'ün isteği üzerine İsmet İnönü başbakanlıktan istifa etti ve Celal Bayar hükümeti kuruldu. Celal Bayar'ın 8 Kasım 1937 günü TBMM'ye sunduğu Hükümet Programında toprak dağıtımına da yer verilmişti:

"Topraksız çiftçi bırakmamak prensibi Parti Programımızın 34. maddesine dayanır. Her Türk çiftçisini toprak sahibi etmek ve topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için hususi istimlâk kanunları çıkartmak, bu maddenin hükmüdür. Bir Türk çiftçi ailesinin çalışarak geçineceği bir toprağa malik olmasını, vatan için sağlam bir manevî imar esası saymaktayız."³⁴

Görüldüğü gibi Bayar hükümeti, programına düğümü açacak çözümü koymuştu. Büyük ağa topraklarının kamulaştırılabilmesi için, Anayasanın öngördüğü özel istimlâk kanunu çıkartılması şarttı. Böylece ağaların ödenemeyecek tazminatlar öngören yasalara dayanarak topraklara elkonmasını önleme olanakları ellerinden alınacaktı. Atatürk, Celal Bayar'ın okuduğu hükümet programını "yepyeni" vurgusuyla Meclis kürsüsünden övdü.³⁵ "Yepyeni" olan, kamulaştırma için "özel" kanun idi.

32 *Ayın Tarihi*, sayı 39, 1-28 Şubat 1937.

33 Yunus Nadi, "Türkiyemizde Ziraat Kalkınmanın Temini Meselesi", *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1937.

34 Nuran Dağlı-Belma Aktürk, *Hükümetler ve Programları 1920-1930*, TBMM Yayınları, Ankara 1988, s.57.

35 Aktaran: Bayram Yurtçipek, *agy*, s.45.

Dersim İsyanı ve Bastırılması

Cumhuriyet Devrimi ile Aşiret Ağaları Karşı Karşıya

Dersim İsyanını ve bastırılmasını burada uzun uzun anlatmaya-
cağız. Çünkü bu kitabın konusu değil. Ancak Dersim olayının gel-
diği, daha 1930 öncesinden bellidir. Kemalist yönetim açısından
orada, Şeyh Sait İsyanından sonra, eşkıyalığı ve çevreye yönelik ta-
lanı önlemek, aşiretleri dağıtmak ve özetle Cumhuriyetin otoritesi-
ni kurmak meselesi vardır.

1930'ların başında bir "İslah Harekâtı" yapılması kararlaştırıldı-
ğı görülmektedir. Reform harekâtı, aynı zamanda "Tedip Harekâ-
tı"dır. Tedip karşılığı, "Uslandırma" kavramının kullanılması o yıl-
larda başlıyor. Genekurmay Başkanlığı'nın 1930 Plümer Harekâ-
tı'ndan sonra hazırladığı raporda, bu harekâtın esasının silahlı kuv-
vet kullanmak olduğu da belirtilmektedir.³⁶ Dersim'in aşiret reisle-
ri ise kendi düzenlerini devam ettirmek peşindedirler. Halk, çok
yoksuldur; aşiret ağalarının esiridir.

Dersim İsyanı ve bastırılması bu tablo içinde yaşandı. Bu bir is-
yan mıdır, yoksa Kemalist yönetimin tenkil (bastırma) hareketi mi-
dir? Her ikisi de doğrudur. Dersim hükümeti, kendi derebeylik dü-
zeninden vazgeçmemiştir; üstelik silahlıdır. Cumhuriyet hükümeti
ise oraya kendi düzenini yerleştirme kararındadır. Silahlı güce ku-
manda eden merkezi otorite ile yerel derebeylik otoritesinin çarpış-
ması kaçınılmazdı ve olmuştur.

Kemalist yönetim, daha 1925 Şeyh Sait İsyanından sonra Der-
sim'de Cumhuriyet düzenini kurmak için asker kullanmak başta ol-
mak üzere çok yönlü hazırlıklara başlamıştı. Atatürk, 1935 yılında
Meclisi açış konuşmasında Dersim'de ıslahata ilişkin programı şö-
yle açıkladı:

³⁶ *Dersim*, s.184.

"Yeniden iki genel ispektörlük ve yeniden bazı vilayetlerin kurulması da lüzumlu görülmektedir. Bu arada Dersim bölgesinde esaslı bir islahat programının tatbiki de düşünülmüştür."

"Milletimizin lâıyk olduğu yüksek medeniyet ve refah seviyesine varmasını alkoyabilecek hiçbir engel düşünmeye yer bırakılmadığını ve bırakılmayacağını huzurunuzda söylemekle bahtiyarım (bravo sesleri, alkışlar).

"Tunceli'ndeki icraatımız neticeleri, bu hakikatin yakın ifadesidir.

"İleri hükümetçiliğin şıar, halkı, kudretine olduğu kadar şefkatine de samimiyetle inandırabilmesidir. Büyük, küçük bütün Cumhuriyet memurlarında bu zihniyetin, en geniş ölçüde inkişafına önem vermek, çok yerinde olur."³⁷

"Uzun yıllardan beri devam eden ve zaman zaman hâd bir şekil alan Tunçeli'ndeki toplu şekavet hâdiseleri muayyen bir program dâhilindeki çalışmaların neticesi olarak kısa bir zamanda bertaraf edilmiş, o mıntakada bu gibi vakalar bir daha tekerrür etmemek üzere tarihe devrolunmuştur (bravo sesleri).

"Cumhuriyetin feyzinden yurdun diğer evlatları gibi oradaki ler de tamamiyle istifade edeceklerdir."³⁸

Atatürk'ün kararlılığına ve hükümetin hazırlıklarına dikkat çekenler, "Dersim'in isyan etmediğini", fakat bastırıldığını öne sürmüştür. Örneğin Baskın Oran'a göre, "Türk Ulus-Devletinin" üzerine gelmesi karşısında, direnme kararı alınarak, Harçık köprüsü yakılmış ve telefon hatları kesilmiştir.³⁹ Başka deyişle, Cumhuri-

37 Atatürk'ün 1 Kasım 1935 ve 1 Kasım 1937 tarihli TBMM'yi açış nutukları için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.I, 2. baskı, s.384, 393.

38 Atatürk'ün 1 Kasım 1938 tarihli TBMM'yi açış nutku için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.I, s.406.

39 Baskın Oran, "Dersim İsyan Etmedi", *Radikal*, 29 Kasım 2009.

yet Devrimi'nin Dersim'e müdahale hazırlığı bir kalkışmayla karşılanmıştır.

Ayaklanmanın büyümesi üzerine, 4 Mayıs 1937 tarihinde Ankara'da Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın da katıldıkları bir Hükümet toplantısı yapılıyor. Bu toplantıda "Gayet gizlidir" başlıklı bir Bakanlar Kurulu kararı alınıyor. Bu karar şöyledir:

"Son günlerde Tunceli'de vukua gelen hadiselere dair raporlar 4.5.1937 tarihinde, Atatürk'ün ve Mareşal'in huzurları ile incelenerek ve görüşülerek aşağıdaki sonuca varılmıştır:

"1. Toplanan kuvvetlerle Nazımiye, Keçizeken (Aşağı Bor), Sin, Karaoğlan hattına kadar, şiddetli ve etkili bir taaruz hareketi ile varılacaktır.

"2. Bu defa isyan etmiş olan bölgedeki halk toplanıp başka yere nakil olunacaktır. Ve bu toplanma işi de köylere baskın edilerek hem silah toplanacak, hem de bu suretle elde edilenler nakledilecektir. Şimdilik (2000) kişinin nakli tertibatı hükümetçe ele alınmıştır.

"Değerlendirme:

"Sadece taarruz harekâtıyla ilerlemekle yetinildikçe isyan ocakları daimî olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki, silah kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar veremeyecek hale getirmek, köyleri bütünüyle tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür."⁴⁰

Aynı gün, Genelkurmay Başkanlığı, Atatürk önderliğinde yapılan toplantıda alınan kararları yansıtan bir bildiri yayımladı. Bu bildiri, 4. Genel Müfettişlik tarafından Türkçe ve Osmanlıca harflerle ve yerel dile göre (Dersim halkının Kırmancı dediği Zazaca) çoğaltılarak, uçakla atıldı. Bildiri, halka şöyle sesleniyordu:

40 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.2, s.316.

"Cumhuriyet Hükümeti, sizi şefkat ve merhamet kucağına almak, sizi mesut etmek istiyor. İçinizde bunu anlamayanlar çoktur ki, ona hürmetsizlik ediyor veyahut içinizde bazıları şahsî menfaatleri için sizi kurban vermek istiyor. Cumhuriyet Hükümeti bu gerçeği bildiği içindir ki, sizlere son ihtarını yapıyor. Onun size son şartları şudur: Sizi ayaklandırmaya çalışan zavallıları Cumhuriyet Hükümetine teslim ediniz veyahut onlar kendileri teslim olmalılar. Bu takdirde cümleniz masum kalacaksınız. Teslim edilenler ve kendilerinden teslim olanlar dahi Cumhuriyetin adil muamelesinden başka hiçbir şey görmeyeceklerdir. Bu suretle siz kıymetli vatandaşlarımızdan hiçbirinin burnu kanamayacaktır. Aksi takdirde, yani dediklerimizi yapmazsanız her tarafınızı sarmış bulunuyoruz. Cumhuriyetin kahredici orduları tarafından mahvedileceksiniz. Cumhuriyet Hükümetinin bu son şefkat ve merhametini bildiren bu bildirisini 24 saat çoluk çocuğunuzla beraber okuyun, düşünün ve çabuk cevap verin. Yoksa hiç istemediğimiz halde sizi mahfedecek olan kuvvetler harekete geçeceklerdir. Devlete itaat gerekir."⁴¹

4. Genel Müfettişliğin, bu Genelkurmay bildirisinden başka bildiriler de yayımladığını, Genelkurmay Başkanlığı'nın "Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar" kitabından öğreniyoruz. Bu kitapta, iki ayrı 4. Genel Müfettişlik bildirgesine yer verilmiş.⁴² Hükümetin siyasetini ortaya koyması açısından, her iki bildirinin tam metnini çerçeveli olarak yan sayfalarda bulacaksınız.

41 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.2, s.187. Aynı bildiriye Altınur Kılıç, Günerkan Aydoğmuş'un *Şark Çıbanı* kitabından aktarıyor. Ancak Aydoğmuş'un kitabındaki metin Genelkurmay bildirisini bire bir vermiyor. Anlaşıldığına göre, akıldaki kalan haliyle yazıya geçirilmiş veya Zazaca metinden Türkçeye çevrilmiş. Bkz. Altınur Kılıç, "Dersim Kürt İsyanı Hezimetini Unutamayınlar Atatürk'e Olan Kinlerini Kusuyorlar", *Yeni Çağ*, 29 Kasım 2009, s.12.

42 Bildirgelerin tam metinleri için bkz. *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.2, s.318 ve 319 vd.

İkinci Tunceli Tenkil Harekâtı Sırasında

4. Genel Müfettişlikçe Yayınlanan Bildirge

Ovacık Kazasının Lertik, Mercan ve Birman
Mintikalarında Oturan Kalanlı Halka

1. Halkı fukaralıktan ve cahillikten kurtarmak için hükümetin Tunceli'de yapmakta olduğu iyi işleri her gün öğreniyorsunuz. Bu güzel ve hayırlı işleri kendi menfaatleri için zararlı sanan bazı boş kafalı zalimler içinizden bir kısım cahilleri yalan ve iftiralarla kandırarak Mansuluşağı köyünde ve diğer askere tüfek sıkmak ve masum halkın mal ve davalarını zorla almak gibi suçlar yaptırıldılar. Bu suç yüzünden cahilleri hükümetten uzak bulundurmamak suretiyle fakir fukaranın canını, ırzını ve malını kendi keyifleri için istedikleri gibi kullanmak istediler. Bu sebeple hükümet zalimlerin zulümlerine son vermek ve masum halkı onların elinden ve şerrinden kurtarmak için asker getirmiş bulunuyor. Görüyorsunuz ki, dört tarafınızı asker sarmıştır ve harekete geçecektir. Maksudımız yalnız suçluları ve bilhassa elebaşlıları uslandırmaktır.

Bunun için:

a. Zorla ve cahillikle düşünmeden suç yapmış olanlar, canlarını, çoluk çocuklarını kurtarmak için hükümetin adaletine güvenerek gelip teslim olsunlar. Bunlar kendileri gelip teslim olmazlarsa gönülleri ile suç yapmış sayılacaklarından behemahal takip edilecek ve ele geçirileceklerdir. O zaman çok ağır ceza göreceklere.

b. Bu suçlular kendilerini zorla felâkete sürükleyenleri ölü veya diri yakalayıp hükümete veya askere teslim ederlerse cezadan kurtulmakla beraber mükâfat da alırlar.

2. İçinizde suçsuz olanlar çoktur. Asker suçluları ararken, bu suçsuz halkın zarar görmemesi için suçlulardan ayrılıp çoluk çocukları ile beraber Pülür'deki kaza merkezine gelsinler. Hükümet, geçen senelerde olduğu gibi bunlara da şefkatini esirgemeyecektir.

3. Hükümetin bu son sözünü yerine getirmeye mani olanların günah ve vebali kendi boyunlarında kalır.

4. Genel Müfettişliğin Diğer Bildirisi

Gözünüzle görüyorsunuz ki, askerlerimiz Bobyezbaba, Koz dağı, Dolu baba, Azizabdal ve Zel dağını tutmuş, her taraftan ve yakından sizi çember içine almıştır. Teyyarelerimiz de üstünüzde dolaşüyor ve ne yaptığınızı görüyor. Birkaç akılsızın yalan sözlerine aldanarak onlara uydunuz. Evinizden, tarlanızdan ayrılarak korku, heyecan, zahmet ve ızdırıp içinde, sefil ve aç bir halde çukur yerlere ve havasız karanlık mağaralara çoluk çocuk ve hayvanlarınızı götürdünüz. Açlık ve sıcaktan bunlar arasında hastalık çıkacaktır. Bu yerlere sığınmakla takipten kurtulacağınızı mı sandınız. Kahraman askerlerimiz güvendiğiniz dağları aştı ve her tarafa girip çıktı, en son sığındığınız yerlere girmek için hazırdır. Fakat devlet evlâtlarına kıymaz. Onlara hiçbir zaman fenalık yapmak istemez. İtaatsizlik yapan evlâdını döğerken de yüreği acır. Sizin de yaptığınıza nedamet ettiğinizi ve pişman olduğunuzu biliyoruz. Sizi felâkete sürükleyenlere kızdığınızı ve beddua ettiğinizi işitiyoruz. Size ve çoluk çocuğunuza çok hem pek çok acıyoruz. Bu azaptan ve felâketten kurtulmak için yegâne çare devletin kucağına dehalet edip gelmektir. Akıllı olanlar bu işe hemen giriştiler ve şimdi Erzincan'da, Pülümür'de, Nazımiye'de, Mazkirt'te ve Ovacık'ta rahat ve huzur içinde oturuyorlar. Hükümet kendi sözünü dinleyen evlâtlarına daima iyilik yapar. Bugünkü perişan halinize son verip takipten ve ağır cezadan kurtulmak istiyorsanız, işte size son nasihatımızı ve şefkatli sözümüzü tekrarlıyoruz. Eğer çoluk ve çocuğunuza acıyorsanız siz de bizim gibi düşünürsünüz ve yaparsınız. Gelip dehalet edenler ızdırıp ve zahmetten kurtulurlar. Gelmeyenlerin üzerine askerimiz yürüyecek ve teyyarelerimiz uçacaktır. Bunların hepsi yakalanıncaya kadar arama devam edecektir. Takipten kimse kurtulamayacaktır.

Kurtuluş ve selamet yolu devletin kucağına iltica edip şefkat istemektir. Hükümete ve askerlere çabuk dehalet ediniz ve sefaletinizle son veriniz. Dehalet edenlere iyi bakılması için merkezlere emir verilmiştir.

Koçuşaklılar birkaç cahilin yaptıklarından çabuk pişman oldular ve hükümetin şefkatine dehalet ettiler ve takipten kurtuldular. Şimdi köylerinde rahat oturuyorlar. Eşkıyalığa karışmamış olanlar köylerinde iş ve güçleri ile meşgul bulunuyorlar. Bu akıllı Tunceliililerin hali size örnek olsun.

Aşiret reisleri önderliğinde yürütülen silahlı eylemleri ve hükümetin bastırma harekâtını ayrıntısıyla işlemek, bu kitabın konusu değil. 4. Umum Müfettişlik Raporu'na göre, bu harekât sırasında 13 160 sivil ölüyor. 2 258 haneye mensup 11 818 yurttaş sürgüne gönderiliyor.⁴³ 4 Ekim 1937 gününe kadar, Tunceli'den 4076 tüfek, Erzincan'dan 786 tüfek ve Bingöl'den 126 tüfek olmak üzere toplam 4991 tüfek ele geçiriliyor.⁴⁴ Silah tarama faaliyetinin bu tarihten sonra da "aynı ciddiyetle devam ettirildiği" belirtildiğine göre, bütün harekât boyunca toplanan tüfek sayısı 5 binin üzerindedir. Direnen ve silah atan köylerin yakıldığı askerî raporlarda açıkça belirtilmiş ve Genelkurmay tarafından yayımlanmıştır. Birkaç örnek verecek olursak:

"15 Ağustos 1938: ...Deşt bölgesindeki Zımbık mezarası, Halvâri, Kırmızı Mezria köylerinde yapılan taramada ise bu köylerden silahla karşı koyan haydutlar da imha edildi ve köyleri yakıldı."⁴⁵

"18 Ağustos 1938: 15. Tümen de, aynı şekilde bölgesindeki birçok köylerde yaptığı arama sonunda 150 haydutu daha imha etmiş, köy ve tarlaları yakmıştır."⁴⁶

"6 Eylül 1938: Haydutların direndikleri köyler, münferit evler, komlar ve hatta tarla ve meşelikler yakıldı."⁴⁷

Genelkurmay Başkanlığı'nın 16 Mart 1946'da Genelkurmay Başkanı Org. Kâzım Orbay imzalı önemriyle yayımladığı "Doğu

43 4. Umum Müfettişlik Raporu'ndan aktaran: Hasan Saltık, *Sabah*, 19 Kasım 2009. Biz bu raporu görmüş değiliz. Dersim harekâtının sonuçları üzerine sayılar verildiğine göre, 1937 veya 1938 yılına ait olmalı. Hasan Saltık, Mayıs 2010'da Alev Er ile birlikte yayımlayacağı *Dersim 38* başlıklı kitapta, bu rapora da yer vereceğini belirtmektedir.

44 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.2, s.211.

45 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.2, s.278.

46 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.2, s.285.

47 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.2, s.301.

Bölgesinde Geçmiş İsyancılar ve Alınan Dersler" başlıklı 3 bin adet basılan kitapçıkta, "Köyde eşkıya aranması" başlığı altında şöyle yazılıdır:

"Müfrezenin yanında top varsa askere ateş eden köy top ile tahrip edilir. Silah atan köy yakılmalıdır."⁴⁸

Dersim harekâtından sonra Başbakan İnönü, Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada hükümetin siyasetini ve uygulamasını şöyle açıklamıştır:

"Hükümet iki seneden beri Tunceli bölgesinde özel ıslahat programı takip etmektedir. Bu program bu bölgeyi medenileştirmek için bütün vasıtalarla ve özel hükümler dahilinde orada geniş bir çalışma ayrıntılarını içermektedir. Bunu, şimdiye kadar orada kanuna muhalefetten kuvvet ve zevk almış bazı reisler iyi karşılamadılar. Islahat programına mukavemet ve muhalefet etmek istediler. Bu bizim özel askerî tedbirler almamızı icap ettirdi. Orada şunu düşündük: Mukavemet eden ve hükümet programına muhalefet eden bölgede ne yapmalıyız? Şimdiye kadar olan Dersim tecrübeleri, orada hükümetin bir emrine karşı muhalefet olunca mühim bir kuvvet toplayarak o bölgede ciddi cezalandırmalar yapmak ve bırakmak... Biz buna 'sel seferleri' dedik. Ve memleketin bir tarafında bir hadise çıkınca onun üzerinden kuvvetli bir surette ve sel halinde gelip geçmekten bir fayda çıkmayacağı kanaatinde bulunduk. Biz muhalefet edenlerin mukavemetlerini bertaraf ettikten sonra, kendi programımızın –hiçbir şey olmamış gibi– takip olunmasını esaslı vazifeden saydık...

"Tunceli'de ıslahat programı olarak düşündüğümüz tedbirler ara girmeksizin devam etmektedir. Yol yapıyoruz, mektep yapıyoruz, karakol yapıyoruz.

48 Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları, c.3, s.64.

"...Oradaki vatandaşlarımızın işitmelerini isterim ki, Cumhuriyet hükümeti oraya ıslahat programını süs olarak, heves olarak götürmedi. Zorluklara uğrasa da, yaz ve kış bu programı biz orada uygulayacağız."⁴⁹

Tunceli'ye iki yıl içinde toplam 480 kilometre yol yapıldı. Bu yollar sayesinde Dersim, Türkiye'ye bağlandı ve ticarete açıldı.⁵⁰ Sağlık ocakları ve halkevleri yapıldı. Naşit Hakkı'nın deyişiyle "azametli binalar", hükümet konakları, kırsallar inşa edildi. Dersimli, "bu varlıklar karşısında", yine Naşit Hakkı'nın deyişiyle "devletin kudretini anlıyor"du. Köylü aşiret hayatından uzaklaşıyor ve vatandaş oluyordu. Elazığ'da yatılı bölge okulu olarak hizmete giren Kız Enstitüsü'nde Elazığ, Tunceli ve Bingöl köylerinden getirilen kız öğrenciler yetiştirildi. Bu okulun başarılarını, örnek Cumhuriyet öğretmeni Sıdika Avar'ın anılarından öğreniyoruz. 1939 yılından 1959'a kadar 20 yıl bu okulda öğretmen ve müdür olarak çalışan, at sırtında köylere giden Sıdika Avar, binlerce kız öğrenciyi şefkatle ve bilimle aydınlatıp yetiştiren çok önemli bir deneyime büyük emek vermiş.⁵¹

49 İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, c.1, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, no: 56, Ankara 1992, s.423 vd. İnönü'nün 1937 yazında yaptığı bu ÖNEMLİ konuşmayı Naşit Hakkı Uluğ DA aktarıyor, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.185 vd.

50 Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.191, 205 vd, 208, 230 vd.

51 Ayhan Sarıhan ve Nural Güran arkadaşlarımızın yıllardan beri önermelerine rağmen, Sıdika Avar'ın *Dağ Çiçeklerim* başlığıyla yayımlanan anılarını okumamış olmam, bu kitabın önemli eksiklerindendir. İkinci basımda gidereceğim. Kitabı okuyan koğuş arkadaşım Emcet Olcaytu'nun anlattıklarına göre, Öğretmen Sıdika Avar, Elazığ Enstitüsü'nde kız çocuklarının yetiştirilmesinde, 1939'dan 1959 yılına kadar 20 yıl örnek bir çalışma yürütmüş. Devlet bürokrasisinin engellemeleri ve kayıtsızlıklarıyla da mücadele ederek, büyük başarılar kazanmış. Anılarında kendisini en çok anlayan ve yardımcı olan yöneticinin Dördüncü Umumi Müfettişi Korg. Abdullah Alpdoğan olduğunu belirtiyormuş. Bkz. Sıdika Avar, *Dağ Çiçeklerim*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1986.

İlerici ve Gerici Güçlerin Değerlendirmesi

Dersim olayına, Türkiye'deki ve dünyadaki ilerici güçler ile gerici ve liberal güçlerin bakışları elbette farklı olmuştur. Örnekler verecek olursak, Cumhuriyet yönetiminin bakış açısını Naşit Hakkı Uluğ şöyle özetliyor:

"Dersimli, aşiret reisinin esiri idi. Onu kurtarmak için aşiret hayatını yıkmak lazımdı. İşte Dersim'de bu yapıldı. (...)

"Dersim halkını kurtarmak için onu ağadan, seyitten kurtarmak lazımdı. Devlet Türk tarihinde, Kemalist nesle şeref verecek olan kurtarıcı hamlesiyle Dersim'de hürriyet ve hak devrini açmış bulunuyor. Başkasının sırtından, başkasının emeğinden geçinme zihniyetini kökünden kaldırmak bu inkılâbın Dersim'de gerçekleştirdiği en büyük fazilettir. Bunu sürdürmek için devletin tam kadrosu ile Dersim'de yerleşmesi ve ancak böylelikle yeni yeni ağa ve reislerin türemesinin önüne geçmesi lazımdı. Dersim için devletin aldığı karar ve tedbirler de aslında bu istikamette gelişmektedir."⁵²

Dersim İsyanı, dünya güçleri tarafından da dikkatle izleniyordu. Dünya yeni bir savaşa gidiyordu ve Devrimci Türkiye'nin konumu önemliydi. Stalin yönetimindeki Sovyetler Birliği hükümetinin ve Komünist Enternasyonal'in tahlili, Kemalist yönetimle aynıdır. Komünist Enternasyonal'in organı olan *Rundschau* dergisinde Dersim İsyanı üzerine yayımlanan yazıda şu saptamalar göze çarpıyor:

"İki ayı aşkın bir zamandan beri Ankara Hükümeti, *Dersim* bölgesindeki Kürt aşiretlerin yeni bir gerici ayaklanmasını bastırmakla uğraşiyor. Feodal unsurlar, Kemalist parti tarafın-

52 Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.112, 119. Yine Kemalist yönetimin Dersim İsyanı hakkındaki değerlendirmesi için bkz. Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali I-II*, 3. basım tam metin, Kaynak Yayınları, s.377. Kâzım Karabekir'in görüşü için bkz. *Kürt Meselesi*, 2. basım, Emre Yayınları, İstanbul 1994, s.79 vd.

dan gerçekleştirilen reformlara rağmen, bugüne kadar ülkenin bu sapa bölgesinde barınmayı başarmışlardır. Bu bölgeye, geçtiğimiz yıl *Tunceli* adı verilmişti. Dersim'in hakim katmanları, yürürlükteki yasalara rağmen, kendi yasadışı ayrıcalıklarını koruyabilmişlerdir.

"Halk Partisi (Kemalistler), iç pazarın genişletilmesini isteyen ulusal burjuvazinin baskısıyla, geçen yıl cumhuriyetçi devletin bütün ağırlığını ortaya koyarak bu çağdışı duruma bir son vermeye karar verdi. Özel bir yasa çıkartarak, ölüm cezalarını onaylamak da içinde olmak üzere geniş olağanüstü yetkilerle donatılmış askeri bir yönetimi, bu kendi başına buyruk vilayette Büyük Millet Meclisi'nin yerine, iş başına geçirdi. Amacı, göçebelige son verme ve aşiret reisleriyle (şeyhler, beyler, ağalar ve seyyitler) onların kiralık adamlarının Batı Anadolu'nun modernleşmiş vilayetlerine sürme hedefini güden bir reform planını zorla uygulamaktır.

"Basında çıkan haberlere ve Başbakan İnönü'nün Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmaya göre, başlangıçta, yani Nisan ayında, nüfusu en az yüz bini bulan halkın aşağı yukarı 25-30 bin kadarı hükümetin aldığı bu önlemlere karşı isyan etmiştir. Ancak isyancıların büyük bir kısmı, gelen baskılar karşısında geriledi ve askeri yönetime teslim olmayı yeğledi. Bugün hükümetin askeri kuvvetlerine karşı koyanların sayısının, ancak on bin civarında olduğu sanılmaktadır. (...)

"Bugüne kadar Dersim, Türkiye'nin ulusal ekonomisinin dışında kalmaktaydı. Az gelişmiş olan ticaret, tamamen aşiret reislerinin ve onların adamlarının aracılığıyla yürütülüyordu. Öyle ki, başka bir vilâyetten hiçbir tüccar, Dersim'de iş yapmayı göze alamazdı, çünkü mahalli mütegalibenin silahlı çeteleri tarafından haraca kesilmesi veya yağmaya uğraması kesin gi-

bi bir şeydi. Bu çeteler bununla da kalmaz, barışçı komşu köylere yağma seferleri düzenlerdi.

"Dersim'de devlet otoritesi sadece kâğıt üzerinde kalıyordu. Feodal aşiret reisleri, her fırsatta, devleti hiçe sayarlardı. Devletin Dersim'de askerlik yükümlülüğünü gerçekleştirmesi ve yasal vergileri toplaması bugüne kadar mümkün olmamıştır. Bu iki sorun, daima, şeyhler ve ağalar tarafından toptan hallediliyordu. Ağalar, kendi yönetim ve yargı yetkileri altında bulunan ahaliden işlerine geldiği gibi vergi alıyor ve bunun ancak küçük bir kısmını hazineye devrediyorlardı. Bölge gençlerinin büyük bir kısmı, askere gidecek yerde, aşiret reislerinin muhafız birliklerine fedai olarak giriyor, yani aslında eşkiya çeteleri oluşturuyorlardı. (...)

"Bugün, Kemalist hükümetin enerjik reformları nedeniyle kendi iktidarlarını tehdit altında hisseden feodal unsurların ümitsiz bir direnişiyle karşı karşıya bulunuyoruz. (...)

"İsyanın arifesinde tapu kadastro idaresi, feodal aşiret reislerinin elinde bulunan halka ait malların incelenmesi ve saptanmasına ilişkin hükümet önlemlerini uygulamaya başlamıştı. Bu durumda feodalizm, kendi yasa dışı egemenliğinin iktisadi temellerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu hissetti. İşte, özellikle bu önlem, isyana yol açan neden olmuştur.

"Kitleleri kendi peşlerinden sürükleyebilmek için feodal unsurlar, hükümetin silahlı kuvvetinin zayıf olduğu lafını yaydılar. Yayıdıkları söylentiye göre, hükümet, ayaklanmayı bastırmak için silahlı birliklerini göndermeye cüret ettiği takdirde, İngilizlerle Fransızlar Türkiye'ye hemen savaş açacaklardı. Ayrıca Arapların da isyancılar da yana olduğu şeklinde haberler çıkardılar.

"Feodal unsurlar kamuoyunu bir şekilde hazırladıktan sonra, birçok aşiret kendi arasında ittifak yaptı ve 'Genel Müfettişe' yazılı bir açıklama göndererek, idari makamlarla anlaşma temeli olmak üzere utanmazca şartlar ileri sürdü. İstedikleri şey hükümeti, feodal yöneticilerin zorbalığa dayanan keyfi rejimlerini tasfiye yolunda aldığı tüm tedbirlerden vazgeçmeye zorlamaktı.

"Şu anda askeri harekât bütün hızıyla sürmektedir. Çok sayıda uçak filosu bu harekâta katılıyor. Mücadelenin nasıl sonuçlanacağı, şimdiden bellidir."⁵³

Yazıda devamla, "Kürt bölgelerini çok gezmiş olan Türk gazetecisi *Naşit Haleki* ("Naşit Hakkı" olacak -DP)'nin *Haber* gazetesinde çıkan yorumundan şu alıntıya yer verilmiştir:

"Bugün on binlerce vatandaşımızın, sayıları birkaç yüzü geçmeyen reislerin, seyyitlerin ve bunların akrabalarının kuşaktan kuşağa, elden ele geçen oyuncuğu olma bahtsızlığına uğramış durumdadır. Bu vatandaşlara uygarca yaşamının, onların şimdiki yaşayışlarından tamamen farklı bir şey olduğunu anlatabilmek için, her şeyden önce onları, bu bir avuç eşkiyanın kölesi olma durumundan ve egemenliğinden kurtarmak ve bu vatandaşlara özgür olma hakkını ve hayatlarını kazanma hakkını vermek gerekir."⁵⁴

Komünist Enternasyonal'in yazısı, Naşit Hakkı'nın bu saptamalarının "doğru" olduğunu belirttikten sonra, Dersim halkının Kemalist yönetimce kazanılması için kendi görüşünü açıklıyor:

53 Rasim Davaz, "Yeni Bir Kürt Ayaklanması", 29 Temmuz 1937, *Rundschau*, Basel 1937, sayı 32, s.1162. Yazının tam metninin Türkçe çevirisi için bkz. Doğu Perinçek (Derleyen), *Kürt Sorunu / Komintern Belgelerinde Türkiye Dizisi-3*, çevirenler: Fatma Artunkal-Şule Perinçek, Yeniden düzenlenmiş 2. basım, Kaynak Yayınları, s.66 vd.

54 Aynı yerde.

"Dersim'in on binlerce nüfuslu halkıyla ilgilenmek ve bu halka sistemli bir şekilde yardım etmek gerekir. Bu halkı yerinden oynatmak ve ülke içinde dağıtmak yanlış olur. Ancak bu şekilde, bu yüz bin insanı, Türkiye'nin ulusal bağımsızlık davasına kazanmak ve ülkenin iktisadi bağımsızlığının inşası ve sağlamlaştırılması için seferber etmek mümkün olabilir."⁵⁵

Komünist Enternasyonal organının yazısında, aşiret reis, bey ve şeyhlerinin yetki ve mülkiyetlerine son veren kanunlar da özetlenmekte, özellikle 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu'ndan alındığı anlaşılan hükümler sıralanmaktadır.⁵⁶

Yukarda Şeyh Sait İsyanı dersleri bölümünde de Komünist Enternasyonal organlarının görüşlerini belirtmiştik. Emperyalizme ve Ortaçağ gericiliğine karşı Kemalist Devrimi destekleyen bu tavır, Dersim İsyanında da devam ediyor. Komünist Enternasyonal'in görüşlerini uzun uzun aktarmamızın nedeni, o zaman dünya ölçeğinde geçerli devrimcilik, ilericilik ve özgürlük kavramları konusunda herkesin berraklaşması içindir. Türkiye'deki ilericilik ile uluslararası ilericiliğin mücadelesi ve görüşleri, Ortaçağa karşı birleşiyor. Türkiye'de bugün ilericilik, hatta sosyalizm adına, Doğu isyanlarının başında bulunan ağaları, şeyhleri ve seyitleri bayrak edinen tavırlara rastlanıyor. 2009 yılı sonlarındaki Dersim tartışmaları bu açıdan ibret verici olmuştur.

ABD ve AB işbirlikçisi Neoliberal çevreler, AKP iktidarı, Fethullah Hoca takımı, Haçlı irticanın diğer tarikat ve cemaatleri yanında Batı güdümlü bölücüler, Atatürk Devrimi'ne karşı Şeyh Sait ve Dersim isyanlarını olumlayan bir kampanya yürüttüler. Dersim olayında, Kemalist yönetime karşı aşiret ağalarını destekleyen görüşler, başlıca şu gerekçelere dayandırılmaktadır:

⁵⁵ Aynı yerde.

⁵⁶ Aynı yerde.

- Dersim İsyanı millî bir hareketti. Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkı geçerlidir. Hiçbir güç, millî hareketleri herhangi bir gerekçeye dayanarak silah zoruyla bastıramaz.

- Dersimlilere uygulanan kırım, Yavuz Sultan Selim'den beri Sünnî yönetimlerin Alevî halka karşı yaptıkları zulmün bir devamıdır.

- Dersim harekâtı sırasında yoğun ve yaygın şiddet kullanılmış, halk kitlelerinin canına kıyılmıştır. Hatta bu bastırma harekâtı bir soykırımdır.

- Kemalist yönetimin kendisi emperyalizm işbirliğisidir, gericidir, faşisttir. O nedenle gerçekleştirdiği harekâtın sınıfsal olarak da ilerici karakterde olduğu söylenemez.

- Sovyetler Birliği'nde o zaman Stalin yönetimi vardı. Stalin'in, kendisi gibi diktatör olan Atatürk'ü desteklemesi doğaldır. Kaldı ki Sovyetler Birliği, Türkiye komünistleri tarafından yanlış bilgilendirilmiş ve yanıltılmıştır.

Dersim Dersleri

Dersim olayları, bir yönüyle Atatürk önderliğindeki Cumhuriyet devrimciliğinin Ortaçağ sınıflarına karşı mücadelesidir. Konunun aynı zamanda Kürtlük ve Alevilik boyutlarının bulunması da çok önemli bir gerçek. Çünkü Ortaçağ sınıflarına karşı mücadele, bu durumda milliyet ve mezhep çelişmeleriyle iç içe geçiyor ve çok nâzik bir hal alıyor.

Ağalık ve aşiret reisliğinden şeyhliğe kadar derebeylik ilişkilerinin temizlenmesi, 1930'ların önemli göreviydi. Ancak derebeylik, Dersim'de silahlı bir güçtü. Bölgede Cumhuriyet hükümetinin değil, ağaların yerel iktidarının hükmü geçiyordu. Devrimci millî devletin yaptırım gücünü temsil eden memurlar ve jandarma bile, bizzat hükümet raporlarında saptandığı gibi, ağalarla birlikteydi. Bu durumda, Cumhuriyetin köylü programının uygulanması, önce-

likle bölgedeki derebeylik iktidarının yıkılmasını gerektiriyordu. 1920 ve 1930'larda hazırlanmış olan bütün raporların, bunu yakıcı ön mesele olarak gündeme getirmesi kuşkusuz gerçekçiydi.

Dersim'de aşiret reislerinin silahlı gücünü etkisiz hale getirmeksizin, özgürlük, çağdaşlık, barış ve huzur adına hiçbir iş yapılamazdı. Bu, elbette, yalnız Cumhuriyet hükümetinin değil, aşiret ilişkileri altında ezilen yoksul Dersim halkının da meselesiydi. Hükümet, konuya güvenlik açısından bakıyordu. Ancak halk açısından ortada insanca yaşama sorunu vardı. İşte bunu anlayabilmek, o zaman da bugün de Kürt meselesinin çözümünde kalıcı sonuçlara ulaşmanın koşuludur.

Demokratik devrimin önündeki soru her zaman şudur: Derebeylerinin yerel iktidarını hangi güç yıkacaktır?

Burada Atatürk cumhuriyeti, iki sorunla karşı karşıya kalmıştı:

Birincisi, Dersim derebeylerinin iktidarı silahlıydı. Çevreyi talan eden silahlı aşiret mensupları, ağanın yaptırım gücüydü ve muhafızlığını da yapmaktaydı. Aşiretler arasındaki çatışmalar da bu silahlı kuvvetlerle yürütülmekteydi. Raporlarda, aşiretlerin ellerinde toplam 8-10 bin silah bulunduğu belirleniyor. 1937 harekâtı sırasında Ekim ayına kadar toplanan silahların 5 bin kadar olması,⁵⁷ bu tahminleri doğrulamıştır. Mesele şuydu: Cumhuriyet, devlet iktidarını ve çağdaş toplum ilişkilerini bu silahlı güç karşısında nasıl kurabilecekti?⁵⁸

İkinci mesele, aşiret ağası da Zazadır, aşiret mensubu da Zazadır. Cumhuriyet Devrimi, aşiret reisi ile onun esiri olan aşiret mensubunu birleştiren aşiret bağlarını nasıl parçalayacaktı? Yine ağa ile zulmü altında inleyen marabasını yan yana getiren bağnaz etnik bağlantılar nasıl aşacaktı? Cumhuriyet, topraksız yoksul Kürt köylüsünü derebeylerinin kulluğundan nasıl kurtaracaktı?

⁵⁷ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, c.2, s.211.

⁵⁸ İbrahim Tali Bey'in 21 Aralık 1931 tarihli raporu, *Dersim* içinde, s.175.

Öte yandan aşiret reisi ile mensubu arasında, ikinci bir bağ vardır ki, o da Aleviliktir. Yavuz Sultan Selim zamanına kadar uzanan kırımlar ve zulümler, sürekli olarak bu bağı beslemekteydi. Tarih-ten kalan acı hatıraların aşiret mensubunu aşiret reisine bağlayan olumsuz etkileri nasıl giderilecekti?

Olumlu etken ise, Aleviliğin tarihte bir halk hareketi olması ve Türk kökenli karakteriydi. Ayrıca Aleviler, laiklik konusunda Cum-huriyet yönetimini desteklemişlerdi. Alevilik, bir bakıma bölge hal-kını laik Cumhuriyet yönetimine yaklaştıran bir rol de oynamıştır. Nitekim Dersim İsyanında Alevilik etkeni arka planda kaldı.

Cumhuriyet hükümeti için milliyet ve mezhep sorunları karış-ısında, kâğıt üzerinde iki seçenek bulunmaktaydı: Ağaların silahlı gücü, ya Cumhuriyetin silahlı gücüyle etkisiz hale getirilecekti ya da köylünün harekete geçirilmesi yoluyla. Veya her ikisi, yani Cumhuriyetin yaptırım gücü ile köylünün gücü birlikte seferber edilecekti.

Birinci seçenek, yukardan aşağıdır; yani Rusya'da Büyük Pet-ro'nun uyguladığı çözümdür.

İkinci seçenek, Büyük Fransız Devrimi'nin ve Çin'de Mao ön-derliğindeki köylü ayaklanmalarının gerçekleştirdiği seçenektir.

Kemalist Devrim Türkiyesi, kuşkusuz ne Deli Petro döneminin Rusyası idi; ne 18. yüzyıl Fransası veya 20. yüzyıl Çini.

Ancak sonuç olarak bütün demokrasi, özgürlük ve çağdaşlaşma devrimleri, Ortaçağ'dan kurtulma sorununu çözmüştür. Demokratik devrimlerin özü, köylünün feodalizmden kurtulması ve özgürleş-mesidir.

20. yüzyıl Türkiyesinde derebeylik ilişkilerinin Doğu ve Gü-neydoğu bölgelerinde yoğunlaşması ve orada geniş ölçüde Kürt yurttaşlarımızın yaşaması, sorunu çetrefil hale getirmiştir. Köylü meselesi ile Kürt meselesi iç içe geçmiştir. Dersim'de ise, ayrıca Alevilik gerçeği de vardır.

1920'ler ve 1930'larda Atatürk'ün başına geçebileceği bir köylü hareketi ne Batıda vardı; ne Doğuda. Atatürk, köylüye dayanarak bir İstiklâl Savaşı vermişti; özellikle Sakarya boylarında "Mehmetçiğin savaşı kabul etmesi"nden sonra savaş, Türkiye için bir köylü savaşı idi. Atatürk ve Cumhuriyetin diğer yöneticileri önderlik ettikleri devrimin bir köylü devrimi olduğunu belirtmişlerdi. Dünya devrimcileri de, Kemalist Devrim'in bir köylü devrimi olduğunu saptamışlardı.⁵⁹ Atatürk'ün "Köylü memleketin efendisidir" parolası, kırsal alandaki iktidar meselesinde demokratik çözümü yansıttıyordu. Ama Kurtuluş Savaşı'ndan sonra toprak ve özgürlük için bir köylü hareketi yoktu. Hiçbir sınıf yukardan eli tutularak iktidar yapılamıyor, sorun buradaydı.

Peki otoritesi tartışılmaz bir devrim hükümeti olarak, Kurtuluş Savaşı zaferine dayanan büyük saygınlıktan aldıkları güçle köylüyü ayağa kaldıramazlar mıydı? Köylüleri esaret altında inleyen derebeylerine karşı mücadeleye seferber edemez ve örgütleyemezler miydi?

Sesleri duyuyorsunuz değil mi, "çok zor iş" denmektedir.

Ancak İstiklâl Savaşı daha mı kolaydı?

Çok daha zordu.

Ama İstiklâl Savaşı'nın zorluğunu yenmek için güçlü bir yurtseverlik birikimi vardı; Osmanlı'nın yıkım döneminde eşsiz deneyimlerde sınanmış devrimci milliyetçi bir kadro ve ideolojik miras vardı.

Köylüyü ayağa kaldırmak için devrimci ve halkçı olmak gerekiyordu. Yurtseverliğin bir yüzü de halkçılık değil midir? Türk Devrimi'nin halkçılığı, köylere koşan Rus halkçılığından (Narodnizm) esinlenmemiş miydi? "Halka doğru" ve "köylere" sloganları, Namık Kemallerden İttihat Terakki'ye uzanan devrim sürecinde de filizlenmemiş miydi?⁶⁰

59 *Komintern Belgelerinde Türkiye Dizisi-3 / Kürt Sorunu*, 2. basım, s.44.

60 *Türk Yurdu* dergileri bu konuda zengin malzeme sunmaktadır. Yeni harflere çevrimyazısı yapılarak 25 cilt halinde yayımlandı.

Bu soruların cevapları açık. Ancak bir de, halkçılığın sınıf mücadelesini red eden yorumu vardı. Kemalist devrimciler, bir yandan padişahlık ve derebeylik kalıntılarına karşı sınıf mücadelesi programları yapıyor ve uyguluyorlardı. Bu tutumlarını elbette öğreti düzeyine de yansıtıyorlardı. Ancak bu sınıf mücadelesini kimin yapacağı konusunda bulanıklıklar vardı. Daha doğrusu iki eğilim kendisini göstermiştir. Biri köylüyü harekete geçirme eğilimidir ki, kitabımızın başlarında Atatürk'ün Bulgar köylüsü örneğindeki gibi direnen bir Türk köylüsü özlemi içinde olduğuna değinmiştik. İkinci eğilim ise, derebeyliğe karşı mücadelenin yalnız hükümet eliyle yürütülmesidir. Bu iki eğilim, Cumhuriyet Devriminin "Sınıfsız, ayrıcalıksız, kaynaşmış bir kitleyiz" parolasını farklı yorumlamıştır. Mahmut Esat Bozkurt gibi köktenci önderler ve *Kadro* dergisi çevresinde toplananlar, derebeylikten kaynaklanan sınıf farklarının kaldırılması ve kapitalist topluma ait sınıfsal ilişkiler açısından da yeni sınıf farkları yaratılmaması yönünde bir yorumu benimsiyorlardı. Bir kısım tutucu denebilecek kesim ise, aynı ilkeyi sınıf karşıtıtlıklarının üzerini kapatmak için kullanıyordu. İşte bu sağ anlayış, derebeyliğe karşı savaş açan Kemalist devrimciliğin ayağına prangalar bağlamıştı. Derebeylikle mücadele bir sınıf mücadelesiydi. Ancak kafalarda bulanıklıklar vardı. Dahası Kürde kuşkuyla bakan dar milliyetçilik, demokratik devrimciliğin önüne duvarlar çekiyordu ve sağ eğilime kuvvet kazandırıyordu.

Bu nedenlerledir ki, Kemalist yöneticilerin Şark raporlarında, halkı kazanma düşüncesi bulunmakla birlikte, köylünün gücünü seferber etme önerisine pek rastlanmıyor. Büyük olasılıkla gerçekçi bulunmadığı için. Ama aynı zamanda, ideolojik dağarcıkta aşağıdan yukarı bir köylü devriminin olmayışı da önemli bir etkendi. Doğu ve Güneydoğuda o zaman ağalara karşı bir köylü mücadelesinin görülmeşi ve aşiretlerin reislerin denetiminde bulunması, kuşkusuz Kemalist yönetimin elini kolunu bağlıyordu. Bu nesnel bir durumdur. Ancak bir başka gerçeklik de, o yoksul insanların ağa

ve reis zulmü altında yaşamalarıdır. Cumhuriyet elini uzatıp onları ayağa kaldıramaz mıydı? Böyle bir görev yok muydu?

Cumhuriyetin Doğuda derebeylik sorununu köylüyü harekete geçirerek çözme davası, ayrıca milliyet sorunuyla da cephe cepheye gelmişti. Derebeyleri de Kürttür; toprağa kavuşacak ve özgürleşecek köylü de çoğunlukla Kürttür. Ağa, derebeylik düzeninin tasfiyesini Kürtlüğe karşı bir uygulama olarak gösterebilmekteydi.

Cumhuriyet yönetimi, Kürt isyanlarının bastırılmasında tıpkı Osmanlı gibi, aşiretler arası kavgalardan ve mezhep farklarından yararlanmış, fakat köylüyü ağaya karşı seferber etme yolunu pek düşünmemiştir. Bu, çok önemli bir olgudur. Demek ki, göze alamadıkları olay, silahların konuşması değil, köylü girişimidir.

Köylülerin harekete geçirilmesinde, aşiret yapısının direnci, kuşkusuz en büyük sorundur. Ancak Doğu ve Güneydoğu köylüsünün ve yoksullarının yer yer ağalara karşı mücadele ettiği ve huzursuzluk içinde olduğu da bir gerçektir. Bu gerçek üzerine eğilmemesi, Kemalist yönetimin en büyük zaafını oluşturmuştur.

Soruna yalnızca halk hareketlerinin nesnelliği boyutunda bakmak, yeterli değildir. Doğrudur, halk hareketleri yapay olarak yaratılamaz. Ancak Kemalist iktidar, derebeylik sorunu ile Kürt sorununu, hiç olmazsa Şeyh Sait İsyanından sonra, yoksul köylü kitlelerini seferber ederek çözme yoluna girseydi, yapabileceği çok iş vardı. Cumhuriyeti savunan özellikle Kürtçe bilen aydınlardan ve halk önderlerinden oluşan propagandacı ve örgütçü birlikleri köylük alanlara yollanabilir, bunlar yerel aydınları ve köylüleri derebeyliğe karşı örgütleyebilir ve harekete geçirebilirdi. Cumhuriyetin yaptırım gücünün de desteğiyle derebeyliğe karşı bir köylü hareketi yaratılabilirdi. Bunun başarılabilmesi için zemin vardı. Maraba ve yavaşmalar üzerindeki ağır baskı ve zulüm, köylünün kazanılması olanağını veriyordu. Sabırlı ve dirençli bir çalışmayla bir toprak devrimi ve demokratik devrim yürütülebilirdi. O zaman bölgede, olabildiği kadarıyla Cumhuriyetin dayanabileceği bir halk oluşur,

derebeylik sistemi aşığdan yukarı köylü hareketi ve yukardan aşağı Cumhuriyet yönetiminin işbirliği sayesinde tasfiye edilebilir ve bölücülük ve yıkıcılığın zemini Kürt köylüsüne ve halkına dayanılarak ortadan kaldırılabilirdi. En azından bu yolda bazı başarılar kazanılabilirdi.

Bu konuda, Elazığ Kız Enstitüsü'nde 1939'dan 1959'a kadar yirmi yıl öğretmenlik ve müdürlük yapan Sıdika Avar'ın anıları dikkatle incelenmelidir. Cumhuriyet Devriminin, toprak ve özgürlük mücadelesine seferber edilebileceği Sıdika Avar gibi binlerce aydını vardı. O dönem Cumhuriyet öncülerinin çalışmaları, hem aydınlarımız hem de Kürt halk kitleleri açısından başarı örnekleri yaratmıştır. Bu deneyimler bugün de incelenmelidir. En azından onlardaki devrimci coşkuya, fedakârlığa ve halk sevgisine bugün çok hem de çok ihtiyaç vardır.

Türkiye'de Fransız ve Çin Devrimi'ndeki gibi aşığdan yukarı köylü devrimi yaşanmadı. Cumhuriyet yönetimi, böyle bir köylü hareketi geliştirme çabasına da girmede. Öte yandan Türkiye, Rusya'da Büyük Petro örneğindeki gibi, yukardan aşağı bir toprak reformunu da başaramadı. Türkiye, toprak meselesinde, ne Fransız ve Çin yolunu, ne de Rusya yolunu izledi. Bu nedenle demokratik devrim tamamlanamadı. Çağ farkları, sık sık itiraf edildiği üzere kapanamamıştır. Türkiye millî demokratik devrimini tamamlayamadığı için, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalist sisteme bağlandı. Türk Devrimi'nin yetersizliklerinin ve bugün yaşanan sorunların nedeni buradadır.

Bu yetersizlikleri ideolojik düzlemde ele alacak olursak, iki nedenden görülebilir. Biri, Kemalist devrimciliğin köylüye dayanan aşığdan yukarı demokratik devrim felsefesinin cılız kalmış olmasıdır. Atatürk, köylüyü efendi sayarken içten duygulara sahipti. Ancak şunu da görmek gerekir. İstiklâl Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin bütün illeriyle ilişkilerini ordu komutanları, valiler ve halk önderleri aracılığıyla kurarken, Doğu ve Güneydoğu ile ilişki-

lerini aşiret reisleri ve beyler üzerinden yürütmek durumunda kalmıştır. Bu, kuşkusuz derebeylik sisteminin dayattığı bir zorunluluktur ve bugünden yarına değiştirilemezdi. Oysa köylü, ancak kendi devrimci eylemiyle efendileşebilirdi. Köylü kendi ayakları üzerinde doğrulup kalkarak efendi olabilirdi; yoksa yukardan bir güç köylüyü yakasından tutup çekerek ayağa kaldıramazdı. Atatürk, köylüyü "memleketin efendisi" ilan etti ama önderlik ettiği devrim, köylüyü efendi yapamadan karşıdevrimle yüz yüze geldi.

İkinci neden, dar milliyetçiliktir. Kemalist devrimcilerin derebeylik sorununa sınıfsal bakışları, Kürt yoksuluna duyulan kuşkuyla gölgeleniyordu. Kürt halk kitlesini kendisi olarak göremeyen dar milliyetçi anlayışlar, Kemalist yönetim içinde kuvvetle vardı. Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" anlayışı, sindirilememiştir ve derinlemesine uygulanamadı. Derebeyliğe karşı demokratik devrimcilik, ne yazık ki dar milliyetçiliğin çelmesini yedi ve sorunlar bugünlere kadar yığılarak geldi.

Bugün durum o zamanla karşılaştırılamayacak kadar büyük tehditleri içermektedir. O zaman Cumhuriyet yönetimi, emperyalizme karşı zafer kazanmış ve bölünme tehdidini, doğuda Kafkas dağlarına sürmüş; güneyde Antep ve Maraş cephelerinde perişan etmiş ve İzmir'den denize dökmüştü. Bugün yakın geçmişimizde böyle bir zafer yok; tersine yıkımlar var.

1930'lardaki hükümet, devrimciydi ve derebeylik sistemine karşıydı. Kemalist Devrim'in yükseliş dönemlerinde, Kürt köylüsünün ağalara karşı kendiliğinden mücadeleleri olsa, Atatürk önderliği bu mücadelelerin başına geçer, en azından onların ezilmesi gibi bir uygulamaya girişmezdi. Oysa İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD güdümlü iktidarlara, bölgede bütünüyle ağalara ve aşiret reislerine dayandılar ve köylü hareketlerini ezdiler; hâlâ ezme gayreti içindeler.

Cumhuriyetin gücü, ağalar ve şeyhler değil, ancak köylüler ve halk olabilir. 1945 sonrasında devleti, Doğu ve Güneydoğuda ağa-

lara ve aşiret reislerine dayanmıştır. Cumhuriyet Devrimini tamamlama davasını terk eden iktidarlar, Kürt yurttaşlarımızı ağaların ve şeyhlerin pençesinde bırakmışlardır. Hatta ağalar ve şeyhlerle birlikte köylünün sırtına binmişlerdir. Böylece derebeylik ve aşiret ilişkileri zeminine dayanan feodal bölünmüşlük devlet otoritesiyle derinleştirilmiştir.

Ağalığa ve şeyhliğe dayanan bir yönetim, bölücülüğün zeminini kuvvetlendirir. Nitekim böyle olmuştur. Bölgede yoksul köylüye dayanan ve Türkiye'nin birliğinden yana olan Solun 1960'lı yıllardan beri bastırılmasının sonuçları ortadadır. İşçi Partisi'nin Kürt emekçilerini örgütleme çabasına karşı, ağalık ve şeyhliğin sınıfsal çıkarları uğruna terör uygulanmıştır. Elbette bu çıkarların arkasında ABD'nin bulunması belirleyici olmuştur. 1980 öncesinde Kontrgerilla, PKK'yi solun üzerine sürmüştür; Partimizin bölgedeki önderleri ve sol örgütlerin yöneticileri, PKK aracılığıyla katledilmiştir. 1990'larda ise, bu uygulamayı doğrudan doğruya Kontrgerilla yürütmüştür. Böylece ABD, bölgeyi PKK bölücülüğüne açmıştır. 2000'li yıllarda aynı uygulama devam etmektedir. Güneydoğu bölgesinde İşçi Partisi önderliğinde yürütülen köylü mücadeleleri, ağa ve devlet terörüyle karşılaşılıyor; köyler ağır silahlarla basılıyor ve köylü önderlerimiz öldürülüyor. "Millete birlik, vatana bütünlük, köylüye toprak" sloganıyla ve Türk bayraklarıyla yürütülen mücadele, devlet terörüyle bastırılıyor. Bu mücadelede, yalnız devlet güçleri değil, PKK da ağaları desteklemektedir.

ABD işbirlikçisi iktidarlar, ağalara ve şeyhlere dayanarak, yoksul köylü gençlerini PKK'nin kucağına itmişlerdir. Bugün gelinek noktada, çok güvendikleri ağaları ve şeyhleri de bölücülüğe kaptırmaktadırlar. Bölgenin bir kısım ağa ve şeyhleri, Kuzey Irak'ta ABD silahlarının gölgesinde Kukla Devletçik kuran Barzani ve Talabani'nin güdümüne girmektedir. Bir kısmı da, 1990'dan sonra işgalci ABD ile işbirliğine ve din sömürüsüne yönelen PKK ile bütünleşmektedir.

Cumhuriyet, Atatürk'ün deyişiyile "Kimsesizlerin kimsesi" olacaktı. O zaman Cumhuriyet, köylüye ve emekçilere dayanmak zorundaydı. Cumhuriyet, ağalara ve şeyhlere dayanarak ayakta kalamazdı. Cumhuriyet, ancak halkın cumhuriyeti olabilirdi. Milletin birliği ve vatanın bütünlüğü, ağalar ve şeyhlerle korunamazdı ve korunamadığı artık günışığına çıkmış bulunuyor.

Kemalist yönetimin Şark raporları, haklı çıkmıştır. O raporları yazanlar, ağalık ve şeyhliğe dayanarak birlik ve bütünlük sağlanamayacağını yana yakıla anlatıyorlardı. O raporlardan, 'Eğer Cumhuriyet derebeyliğe kılıcını vurmazsa, onlar Cumhuriyete kılıçlarını indirecekler' feryatları yükseliyordu. Haklı çıkmadılar mı?

1920'ler ve 1930'larda önerilen toplumsal programın en başında, toprak dağıtımı bulunuyordu. Böylece topraksız köylüler toprağa kavuşturulacak ve ağa baskısından kurtarılacaktı. Raporlar, bu görevi, öncelikle o sırada yakıcı bir hale gelen Cumhuriyetin güvenliği açısından ele alıyorlardı. Yurttaşın yoksulluktan kurtarılması ve çağdaş bir yaşama kavuşturulması, güvenlik sorunundan sonraki ikinci meseleydi. Burada da Kemalist yönetimin köy emekçisine dayanan köktenci bir demokratik devrim yürütememiş olması sorunuyla karşı karşıyayız.

Bizim Kemalist Devrimimiz ile Mao Zedung'un başında bulunduğu Çin Komünist Partisi önderliğindeki demokratik devrim arasındaki fark buradadır. Çin'in millî demokratik devrimi, köylü ayaklanmalarına dayanarak derebeyliği tasfiye etti ve köklü bir toprak devrimiyle köylüyü toprağa kavuşturup özgürleştirdi. Çin, o temelde bugün dünya uygarlığının öncülüğüne yönelen büyük mucizesini gerçekleştiriyor. Türkiye ise, derebeyliği tasfiye edemediği için, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin denetimi altına girmiş, Cumhuriyetini kaybetmektedir. Ülkemiz bugün bir Gladyo-Mafya-Tarikat diktasının pençesi altında çırpınmaktadır. Atatürk Devrimi'nin kaleleri yıkılmış, çağdaş toplum karanlıklara boğulmuş, vatanın bütünlüğü ve milletin birliği tehdit altında! Bugün

herkesin geleceğe kaygıyla bakmasına neden olan bu manzara karşısında, Atatürk'ün toprak reformu diye diye giderken yaptığı tarihsel uyarı üzerinde düşünmek gerekmiyor mu?

Bu konuyu ele alırken, Komünizm düşmanlığının paslanmış parmaklıkları arasından, devrimci halkçı çözümlere yan bakmaya devam edilecek midir?

Karşılaştığımız tehdidin boyutları, aklımızı başımıza getirmeyecek midir?

Kemalist Devrim'in, köylü meselesini ve Kürt meselesini çözmedeki yetersizliklerini görmemize engel olan böbürlenmelerden kurtulmanın zamanı gelmedi mi?

Kemalist Devrim'in yıkımla karşılaştığı gerçeğine gözlerimizi kapatmak yerine, bu yıkımın nedenlerini araştırmak gerekmez mi?

20. yüzyılda büyük çözümler üreten devrim tecrübelerini niçin incelemiyoruz?

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da Atatürk'ün önderliğinde yayımlanan, başyazılarını bizzat Atatürk'ün kaleme aldığı *Hâkimiyeti Milliye* yazılarını niçin okumuyoruz?⁶¹

Kurtuluş Savaşımıza ışık tutan devrimci ideolojiyi, emekçi dünyasının düşünce birikimini niçin araştırmıyoruz?

Çözumsuzlüklerde düğümlemek için mi?

Dünyanın sayılı bilim adamları, Çin Devrimi'nin başarısını, dünyada eşi az görülmüş bir toprak devrimine bağlarlar. O devrim, Çin köylüsünü ayağa kaldırmış, derebeylik zincirlerini kırmış, halkı özgürleştirmiş, sanayileşme için muazzam bir işgücü kaynağını ortaya çıkarmış, aynı zamanda kapalı pazarları dağıtarak sanayi üretimi için yüz milyonlarca köylünün talep hacmini yaratmış, köylük alanlarda bile kadın erkek eşitsizliğine ağır darbeler indirmiş, milliyetler arasında birleşme eğilimlerini güçlendirmiş, bilimsel ve teknolojik atılımı milyonlarca insanı kucaklayacak bir alana yay-

61 *Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi / Hâkimiyeti Milliye Yazıları*, 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.

mıştır. Çin mucizesi denen olayın kaynağı, işte toprak ağalığını yerle bir eden o köklü köylü devrimidir.

Geçenlerde kıdemli gazeteci Rahmi Turan'ın *Hürriyet*'te bir haberi yayınlandı. Çin Büyükelçisi, "Beni Kemalist yaptınız" demiş.

Peki, o mucizeleri gerçekleştiren Çin Halk Cumhuriyeti'nin Büyükelçisi Kemalist olabiliyor da, biz niçin onların gerçekleştirdiği mucizenin temelindeki deneyimleri incelemiyoruz?

Çin Büyükelçisi Kemalist olmayı becerebiliyor da, biz niçin Mao'nun toprak devriminden dersler çıkarmıyoruz?

Türkiye, içine düştüğü bağnazlık girdaplarında çırpınıp dursun diye mi?

Çin Halk Cumhuriyeti hükümeti, 1949 yılında millî demokratik devrimi zafere ulaştırdığı günlerden beri Ortaokul üçüncü sınıf tarih dersinin kapağına, Lenin ve Gandi'nin resimlerinin yanına Atatürk'ün resmini de koyuyor. Çin genci, okulda Fransız Devrimi, Sovyet Devrimi gibi büyük devrimlerin yanında Türk Devrimi'ni de öğreniyor.

Peki biz, niçin okullarımızda Fransız Devrimi'ni, Amerika'nın İstiklâl Savaşı'nı ve demokratik devrimini, Sovyet Devrimi ve Çin Devrimi'ni, Hindistan'ın ve Cezayir'in kurtuluş savaşlarını öğretmiyoruz da, gençlerimize devrimlere sövmeyi öğretiyoruz?

Atatürk zamanında böyle değildi. Açınız *Tarih* kitaplarını ve *Medeni Bilgiler* kitaplarını, oralarda Sovyet Devrimi ile Türk Devrimi'nin amaçlarının aynı olduğu öğretiliyordu.⁶²

Biz bugün Çinlilerin okul kitaplarının kapağına Atatürk resmi koymalarındaki engin bakış açısını övüyoruz. Ama bir zamanlar biz de o geniş ufka sahiptik. Atatürk, 1928 yılında Taksim Abide-

62 Örneğin Lise son sınıflarda okutulan *Tarih* kitabında aynen şöyle yazar:

"Anadolu'da ortaya çıkan silahlı millî ayaklanma hareketi, siyasal konum ve hedeflerde Sovyet Rusya'yla tam benzerlik arz ediyordu." (*Tarih IV*, 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 2001, s.59).

si'ne kendisinin ve İsmet Paşa'nın omuzlarının hemen arkasına Sovyet devrimcisi Aralov'un heykelini koymuştu. Hâlâ orada duruyor. Yurttaşların görmesi ve bağnazlığın karanlık ağlarında çırpınıp kalmaması için. O Atatürk ve İsmet Paşa'nın omuzları başındaki Aralov heykeli, bir toplum için ne kadar derin bir eğitim!

Atatürk'ün ayakları Türkiye toprağına basıyordu. Ama aynı zamanda Türk Devrimi'nin "Büyük Cihan İnkılâbının bir parçası olduğunu" da biliyordu. Türkiye devriminin ideolojisi, "Dünyadaki büyük fikir cereyanları içinde" gelişmişti. Devrimin programını özetleyen Altı Ok, Fransız ve Sovyet devrimlerinin birikimini Türkiye zemininde özetliyordu.

Milliyetçilik dahi, uluslararasıdır ve Türkiye'ye İsmail Gaspıralıların, Yusuf Akçuraların, Ziya Gökalplerin de saptadıkları gibi dünyadan gelmiştir. Toplumlar, Sumer uygarlığından bu yana, dünya ölçeğinde tek olan uygarlığı (Atatürk de böyle söylüyor) komşularından, zamanla kıtaların ötesinden alarak yeni ufuklara açıldılar. Başka uygarlıkların birikimini alabilmek, dünya uygarlığına katkılarda bulunmanın da şartıdır.

Kemalist Devrim, 20 yılda olağanüstü işler yaptı. Bu işlerin başarısı, dünya ölçeğindedir. Ancak köylü meselesini ve Kürt meselesini çözemedi. Bu gerçeği bugün bilimsel olarak saptamamız gerekir. Belki de çözmeye zaman bulamadı demek daha doğru olacaktır. Veya dünya gericiliği, Türkiye gericiliği ile birleşip o fırsatı vermedi.

1930'ların sonlarına doğru, Kürt isyanlarından çıkarılan derslerin de etkisiyle, toprak devrimini yapmak için bir devrimci irade oluşmuştu. Büyük toprakların kamulaştırılmasında tazminatı kaldırmaya olanak sağlayan Anayasa düzenlemesi, köklü bir toprak devrimine gitme kararlılığını yansıtıyordu. Atatürk Türkiye'si, 1937'nin başında ağa topraklarına tazminatsız el koymanın hukukî koşullarını oluşturmuştu. Ancak devrim önderini kaybetti ve arkasından İkinci Dünya Savaşı geldi. Sonra ABD tepemize oturdu. Za-

ten kendi ağalarımızın karşı koymalarını bir türlü bozguna uğratabamıyştık. 1945'ten sonra bu gerici güçler bir de ABD emperyalizminin desteğine kavuştular.

Siz devrim yapamazsanız, size karşıdevrim yaparlar.

Atatürk, CHP'nin toprak dağıtımını programına aldığı 4. Büyük Kurultayı'nda, "Arasız devrimler" diyerek aramızdan ayrılmıştı.⁶³ *Büyük Nutuk*'un adı sık sık anılır, içeriği devrimi kararlılıkla sürdürme bildirisi. Ancak devrimi sürdüremediğimiz için, ABD geldi milletimizi devrimden sürdürdü. Sonuç olarak Atatürk Devrimi de, dünya devrimi içindeki yerinden, kaynaklarından, özetle gerçekliğinden koparıldı ve birçoğunun ağzında içi boş bir böbürlenmeye dönüştürüldü.

Türkiye, toprak devrimini başaramadığı için bugün bir yıkımla karşı karşıyadır. Millet etnik gruplara ve mezheplere bölünmekte, vatan topraklarında belediyeler ve yerel örgütler üzerinden ayrı derebeylikleri kurulmaktadır. Türkiye'nin bölünmüş haritaları NATO toplantılarında bile gözümüze sokulmaktadır.

Bağnazlığa son vermenin ve büyük çözümlere yönelmenin zamanıdır. Bu kitap onun için yazılmıştır.

1920 ve 1930'ların Bilançosu

Mahmut Esat Bozkurt, Atatürk'ün ölümünden bir yıl sonra Kasım 1939'da, "İhtilal çiftçi için şimdiye kadar ne yaptı" sorusunu ortaya atar ve devrimin "temel meselesi" olarak gördüğü köylünün özgürleştirilmesine ilişkin uygulamaların bir bilançosunu yapar. Mesele, en sonunda mülkiyet meselesinde düğümlenmektedir:

63 *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı'nda Genel Başkan Kamâl Atatürk'ün Söylevi*, 9.5.1935, Ankara, s.3-12; *Ulus*, 10 Mayıs 1935; *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1935; *Nafia İşleri Mecmuası*, Mayıs 1935, sayı 12, Nafia Vekâleti Neşriyat Müdürlüğü, s.5 vd; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s.365.

"Şüphe yok ki bir şey yapılmadı denemez. Askerlik birbuçuk seneye indi. Aşar kaldırıldı. Kooperatifler günden güne köylere doğru yayılıyor. Mektepler açılıyor. Büyük çiftlikler yavaş yavaş halka dağıtılıyor. Bunlar mühim işlerdir. Fakat şüphe yok ki her şey değildir. Köylü meselesi bundan ibaret değildir. (...) Köylü başkalarının hesabına çalıştığı gibi emeğinin de değerini alamıyor. (...) İşe kaba taslak bakınca köylü arazi sahibidir. (...) Ekip biçiyor gibi görünür. Fakat hakikat biraz deşilince anlaşılır ki, köylünün elindeki üretim vasıtaları başkasınındır. Hatta köylünün kendisi bile. (...) Bu adam bütün dikebilmek için bankalardan para bulamaz. Tefeciden yüzde yüz faizle para kaldıracaktır. (...) Ürün satıldığı günlerde köylünün avucunda kalanını tefecilerle satışa aracı olanların ceplerinde arayınız. (...) Tapu bir kâğıt parçasıdır. Bunun köylünün elinde bulunması, onun hakiki mülk sahibi olmasına değil, fakat üstelik tefecinin hesabına işletilen arazinin vergisini de zavallı köylünün ödemesine yarar. O kadar!!"⁶⁴

Mahmut Esat Bozkurt'un bu Cumhuriyet bilançosu gerçekten çok özlüdür. Başarılar ve yapılanlar gösterilmiştir; ama çok daha önemlisi, demokratik devrimin temel görevinin tamamlanamadığı vurgulanmıştır.

Bu kitabın II. bölümünde açıklandığı üzere, Cumhuriyet yönetimi, 1920'lerde Osmanlı hanedanının, tekke ve zaviyelerin mülklerini kamulaştırmış, yer yer toprak dağıtımı yapmıştı. 1930'larda topraksız köylüye toprak dağıtımı konusundaki belli başlı uygulamalar ise şunlardır:

Üçüncü Müfettişlik alanındaki Iğdır bölgesinde toplam 5112 kişiye ev ve dükkânları dışında 47.026 dekarlık arazi verildi. Yine ay-

64 Mahmut Esat Bozkurt, "Öz Türk Köylüleri", *Anadolu dergisi*, İkinciyeşrin (Kasım) 1939. Yeniden basımı için bkz. *Teori*, sayı 218, Mart 208, s.74 vd.

nı Müfettişlik bölgesinde bulunan Artvin, Çoruh ve Ardanuç'ta ev, dükkân ve toprak dağıtımı yapıldı.⁶⁵

1934 yılı Haziran ayında İskân Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra 1938 yılına kadar dağıtılan toprak miktarını, Prof. Dr. Ömer Lütfü Barkan saptamış bulunuyor:⁶⁶

1934-1938 Yıllarında Dağıtılan Toprak

	<u>Aile sayısı</u>	<u>Dekar</u>
Göçmen ve sığınmacılara	28.536	1.151.690
Naklolunan kimselere	2.426	149.021
Yerli çiftçilere	48.411	1.517.235
Göçebelere	7.886	129.388
Çeşitli doğal felaketlere uğrayanlara	1.436	52.491
<i>Toplam</i>	<i>88.695</i>	<i>2.999.825</i>

Görüldüğü gibi, 1934-1938 uygulamasıyla, toplam 90 bin kadar aileye 3 milyon dönüm kadar toprak dağıtılmıştır. Ancak işin gerçeği, bu uygulama çok yetersizdir. Kemalist Devrim, ağaları tasfiye görevini yerine getirememiştir. Bunun nedenini, Meclisin önde gelen hatiplerinden Hamdullah Suphi Tanrıöver çok yalın sözlerle belirtmiştir: "Ağalara yenik düşülmüştü."⁶⁷

Devrim önderliği, bu yenilgiyi kabul etmedi. Kemalist yönetimin, son bir atakla 1937'de Anayasaya yeni hüküm koyarak tazminatsız kamulaştırmanın koşullarını yaratması, Cumhuriyetin ağalığa meydan okumasını yansıtır. N. Hakkı Uluğ, 1939 yılında "Dere-

65 Serkan Tuna, "1930'lu Yıllarda...", s.135.

66 Prof. Dr. Ömer Lütfü Barkan, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Ziraî Bir Reformun Ana Meseleleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.6, No:1-2, Ekim 1944-Ocak 1945, s.62. Toplamları biz ekledik.

67 Wilson ve Başgöz, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk*, s.87'den aktaran Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3. basım, Remzi Kitabevi, c.IV, İstanbul, 1978, s.1404 vd.

beylik rejimini tasfiye edecek bir toprak reforması"nı yakıcı bir devrim görevi olarak saptıyordu.⁶⁸

Atatürk Toprak Reformu Diye Diye Aramızdan Ayrıldı

Atatürk, son yıllarındaki Meclisi açış konuşmalarında, çiftçiye toprak dağıtılmasındaki ısrarını sürdürmüştür. Büyük Devrimci Önder, 1 Kasım 1936 günü yaptığı açış konuşmasında Meclise tarihi görevini hatırlatmaktadır:

"Toprak kanununun bir neticeye varmasını Kamutay'ın yüksek himayesinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması, behemahal lâzımdır (alkışlar). Vatanın sağlam temeli ve imarı bu esastadır. Bundan fazla olarak, büyük araziyi modern vasıtalarla işletip vatana fazla istihşâl temin edilmesini teşvik etmek isteriz (alkışlar, bravo sesleri)."⁶⁹

Atatürk, Anayasa değişikliğinden sonra, 1937 yılı 1 Kasım günü yaptığı Meclisi açış konuşmasında da, toprak dağıtım gereğini bu kez büyük çiftçileri de hedef alarak vurgulayacaktır:

"Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olan ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle, bölünemez bir mahiyet alması (alkışlar). Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlamak lazımdır."⁷⁰

68 Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939, s.203 vd; Kaynak Yayınları'nın yeni basımında (İstanbul, Mayıs 2007) ne yazık ki, kitabın çok önemli olan son dört sayfasına yer verilmemiş.

69 Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, c.I, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1961, s.389.

70 Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, c.I, s.394.

Büyük Önder, aynı konuşmasında, Doğu'daki kalkışmalara gönderme yaparak, "ileri hükümetçiliğin şiarını" da belirler: Hükümet, halkı "kudretine olduğu kadar şefkatine de" samimiyetle inandırebilmelidir.⁷¹

Atatürk, büyük çiftlik sahiplerinin mülkiyetini "işletebilecekleri arazi genişliğiyle sınırlama ve çiftçiye toprak dağıtma" görevini tamamlayamadan aramızdan ayrılmıştır.

Birçokları, Atatürk'ün son vasiyetini arıyor.

Son vasiyetlerinden biri, Sovyetler Birliği ile dostluğun özenle sürdürülmesiydi. Bunu Başbakan Celal Bayar'a, Dışişleri Bakanı Tefrik Rüştü Aras'a ve arkadaşı Kılıç Ali'ye birlikte oldukları bir görüşmede belirtmişti. Ayrıca İsmet Paşa ve Ali Fuat Paşa'ya (Cebe-soy) da son özel görüşmelerinde dile getirmişti. Hepsî anılarında ve kitaplarında doğruluyorlar.⁷² Atatürk'ün bu stratejik uyarısını hayat doğruladı. Sovyet dostluğundan vazgeçenler, ABD emperyalizminin kucacağına atladılar ve Kemalist Devrim'in yıkımı orada başladı.

Atatürk'ün sonuçlandıramadan bıraktığı devrimci işi, elinizdeki kitabın konusudur: Özellikle Şarkta toprak ağalığı ve şeyhliğe son vermek, topraksız toprak sahibi yapmak, çiftçiye araç gereç sağlamak, ürünlerinin satışını temin etmek, halkı iş sahibi yapmak.

İkinci Dünya Savaşı Yılları

Atatürk'ü kaybetmemizin ardından İkinci Dünya Savaşı geldi. Dış tehdit koşullarında iç cephede mücadele açılmadı ve toprak reformu ertelendi. Ancak Cumhuriyet'in toprak ağalığına karşı tavrı, yabancı tehdide karşı mücadeleyle aynı cephede birleşmişti. İnönü, 1942 yılında TBMM'yi açış konuşmasında bu tutumu şöyle dile getiriyordu:

⁷¹ *Aynı eser*, s.393.

⁷² Bu konuda bkz. Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, "Atatürk'ün Vasiyeti" bölümü, s.234-236.

"Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakcı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metai yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan bir kaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar (Bravo sesleri, sürekli alkışlar). Üç, beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır."⁷³

Yine Mahmut Esat Bozkurt, 1943 yılı sonunda, Türk İhtilali'nin köylük alanlarda "istenilen yenilikleri başaramadığını", "yapılan azametli işlerden köylünün nasibini alamadığını" belirtir ve temel görevi bir kez daha vurgular:

"Türk köylüsünün toprak ve kooperatif işi halledilmelidir."⁷⁴

Nihayet Dünya Savaşının sonu gelir. Ertelenen iç mücadele cephesi, yeniden ısınır. Cumhurbaşkanı İnönü, 1945 yılında, toprak ağalığına savaş ilan edencesine açıklamalarda bulunur:

"Batakcı toprak ağalığının kökünü kazıyacağız."⁷⁵

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Cumhuriyet, toprak ağalığına karşı gecikmiş atağını Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'yla yapar. TBMM, 11 Haziran 1945 günü kanunu kabul ederken aldığı Genel Kurul Kararında, köylünün toprak sahibi kılınmasını "bir devrim hareketi" olarak nitelemiştir.⁷⁶

73 *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920-1973)*, İkinci Cilt (1939-1960), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1983, s.33.

74 Mahmut Esat Bozkurt, "Örnek Nahiyeler 1 Toprak İşi", *Yeni Sabah*, 26 Aralık 1943'te yayınlanan yazısı için bkz. Dr. Hakkı Uyar, *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt*, 1. basım, Büke Yayınları, İstanbul, s.241 vd.

75 Aktaran: *Yankı*, 10 Nisan 1972, s.6.

76 *Resmî Gazete*, 15 Haziran 1945; *Düstur*, 3. Tertip, c.26.

Kanunun gerekçesinde, büyük arazi mülkiyeti eleştiriliyordu. Devlet ile kişiler arasında anlaşmazlıklarda "çığır açabilecek" olumsuzluklara dikkat çekiliyordu. Cumhuriyetin deneyimleri bu açıdan öğreticiydi:

"Büyük arazi mülkiyetine dayanan mahallî nüfuzların devlet otoritesinin zayıflatılmasını doğurduğu çok görülmüştür."⁷⁷

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, kanun tasarısını TBMM'ye sunarken, Cumhuriyet rejiminin ilk temellerinin atılışında, "köylü memleketin efendisidir" parolasının verildiğini hatırlattıktan sonra şunları vurgular:

"Köylünün gerçek efendi olabilmesi, kendi iktisadi hayatını bağımsızlık içinde kendisinin yürütebilmesine bağlıdır. (...) Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, memleketimizde hakiki hürriyetin ve demokrasinin kökleşmesi yollarını genişleten bir kanundur."⁷⁸

Emperyalizme ve gericiliğe özgürlük sağlayan bir sahte demokrasi anlayışı Türkiye'ye girerken, Kemalist Devrim'den kalan son yöneticiler, hakiki demokrasiyi ve hürriyeti, "Ortaçağdan kurtulmak" olarak işte böyle tanımlamışlardı.

Kanunun kabulünden dört gün sonra Meclis, bir de Toprak Bayramı Kanunu çıkarmıştır. Köylü henüz toprağa kavuşamamıştır, ama Toprak Bayramı'na kavuşmuştur.

On yıllık hazırlıklardan sonra çıkarılan "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu", 1937 yılında Anayasa'da yapılan değişikliklere uygun düzenlemeler getiriyordu:

"Madde 21- Kamulaştırılacak arazinin:

⁷⁷ Çetin Yetkin, *Karşı Devrim*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003, s.213'ten aktaran: Okan Gökay Emgengil, *Türkiye Devrimi'nin Yol Haritası ve Avrasya Rotası*, Asya Şafak Yayınları, Ekim 2009, s.571 vd.

⁷⁸ Aynı eser, s.572 vd.

"a) Beş bin dönümden fazla kısmında 1833 ve 2901 sayılı kanunlar gereğince takdir edilip 1944 bütçe yılı arazi vergisine metrah olan değer;

"b) Beş bin dönümden aşağı olan arazide aynı değer in iki katı;

"c) İki bin dönümün aşağısında yapılacak kamulaştırmalarda aynı değerin üç katı; kamulaştırma karşılığına esas olur."

"Madde 45- Kamulaştırma bedeli, eşit taksitlerle ve kamulaştırmayı takip eden yıldan başlayarak yirmi yılda ödenecek 'Toprak Tahvilleri' adlı Hazine tahvilleriyle ödenir. Her taksitde senelik yüzde 4 faiz yürütülür."⁷⁹

1945 yılındaki yasa, neredeyse tazminatsız kamulaştırmayı ön-
görüyor, fakat bunun adını açıkça koymuyordu. "Arazi vergisine
matrah olan değer" in kabul edilmesi, toprağın çok düşük bir bedel-
le kamulaştırılması demekti. Türkiye'de arazi vergilerine matrah
olarak bildirilen değerlerin miktarı bilinmektedir.

Yasayı çıkaranlar, bununla da yetinmemişti. Ödeme 20 yılda
eşit taksitle yapılacaktı. Ödenecek miktar, zaten çok düşüktü. Bunu
20 yılda eşit taksite bağlamak, enflasyonun etkisi de hesaba katılır-
sa, tazminatı en aza indirmek anlamına geliyordu. Yasada, toprak
büyüdükçe, tazminatın azaltılması da, hiç şüphesiz Cumhuriyetin
toprak ağalarının mülkiyetini aslında yasal görmeyen felsefesinden
ve aynı zamanda zorunluluktan kaynaklanmaktaydı. Toprak refor-
mu yapılacaksa, ancak böyle yapılabilirdi.

Toprak Ağalarının Karşı Koyuşu

Toprak ağaları ise, Ortaçağ'ın asıl kalesinin büyük toprak mülki-
yeti olduğunu çok iyi biliyorlardı. Cumhuriyet Devriminin her ata-

⁷⁹ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu konusunda yeni bir çalışma için bkz. Erdal İn-
ce, *age*.

ğına katlanabilirlerdi ama çağdışı ilişkilerin topraktan temizlenmesini kabul edemiyorlardı. Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'ın onlar adına TBMM kürsüsünden söylediği şu sözler unutulmamıştır:

"Padişahı devirdik, Halifeyi kovduk, şapkayı giydik, Latin Harflerini kabullendik, tekkeleri kapattık, bazı gerekçelerle Varlık Vergisini bile kabul ettik. Fakat bunu kabul edemiyorum."⁸⁰

Niçin kabul edemiyorlardı? Ağaların meselesi, toprak mülkiyetini korumanın ötesinde, üzerine oturdukları düzeni korumaktı. O düzenin bozulması, toprak ağalığının yıkılması anlamına geliyordu. Toprak sahipleri, 1945 yılında hangi düzeni savunduklarını çok açık ifadelerle ortaya koydular. İşte Meclisten bir sahne:

"Emin Sazak Komisyonunda zamanın Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'na şöyle bağırır:

"- Tasarıyı geri al, sen bunu İnönü'nün emriyle yapıyorsun. Tasarı geri alınırsa, Beylikköprü'deki 30 bin dönümü hibe ediyorum.

"Ş.R. Hatipoğlu: Kanunla alsak ne olur?

"Sazak: Kanunla olmaz. Devlet araziye zorla alırsa, Eskişehir havalisinde Emin Sazak ölür. Bu düzeni bozarsınız."⁸¹

Toprak ağalığı, Emin Sazak'ın deyişiyle bütün devrim uygulamalarını sineye çekebilmişti, ama topraktaki düzenin değişmesini kabul edemiyordu. Çünkü meselenin özü oradaydı.

Ve ne yazık ki, toprak ağalığı Kemalist Devrim'e bu en kritik mevzide inatla karşı koyabilmiş ve başarılı da olmuştur.

80 TBMM Tutanakları, aktaran: Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s.27. Meclisteki Toprak Kanunu görüşmelerinin geniş bir özeti için bkz. Erdal İnce, *age*, s.6 vd.

81 TBMM Tutanakları'ndan aktaran: *Yankı*, sayı 56, 10 Nisan 1972, s.6.

1947 yılında başbakanlığa getirilen Hasan Saka, 13 Ekim günü Hükümet Programını TBMM'ye sunarken, Cumhuriyetin toprak ağalığına bir kez daha yenildiğini açıklıyordu:

"Başlamış olan çiftçiyi topraklandırma işine, adalet dairesinde devam edilecek ve devlete ait arazinin ilk önce dağıtılması göz önünde tutulacaktır."⁸²

Bir zamanlar köylüyü memleketin efendisi ilan eden Cumhuriyet, ABD ile tanışınca, toprak ağalığının efendiliğinde karar kılmıştı. Adalet de, artık köylüye toprak ve özgürlük vermek değil, ağaların büyük mülklerine bekçilikti.

Toprak Reformu Niçin Yapılamadı

1936 yılı sonunda devrimci bir toprak dağıtımını savunan Celal Bayar, 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na muhalefet edenlerin başını çekiyordu. İnönü ise, ilan ettiği meydan okumayı hayata geçirmemiş, en sonunda Atlantik sistemi içinde kendisine yer açan bir çizgiye yönelmişti. "1945 konsensusu" (uzlaşması) diye adlandırılan Küçük Amerika rejimi böyle kuruldu. Kurucuları, Cumhuriyetin eski yöneticileridir. Cumhuriyet kireçleniyor, gide-rek taşılaşıyordu. Taş çürür mü? 1980 sonrasında o da oldu.

Aslında Atatürk'ün ölümüyle birlikte "Arasız Devrimler" kararlılığının zaafa uğradığı bir gerçektir. İsmet İnönü de, devrimlerin 1939 yılından sonra devam etmediğini, 1945 yılında belirtmiş ve bu durumu "Cihan Harbi"yle açıklamıştır:

"Bütün büyük devrimlerin 1923 ve 1939'a kadar meydana geldiği; ve altı seneden beri de bir cihan harbi içinde bulduğumuz unutulmamalıdır."⁸³

⁸² Okan Gökay Emgengil, *age*, s.574.

⁸³ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, c.2, Ankara, 1983, s.60.

ABD, İkinci Dünya Savaşı zaferinden sonra, Emperyalist sistem içinde yükselen güç olarak ortaya çıkmıştı. Bu konumu sayesinde Türkiye'de Kemalist Devrim rotasında kararsızlık içine giren iktidarı da muhalefeti de etki alanı içine çekebildi. Türkiye yönetimi, bu koşullarda Komünizm düşmanı soğuk savaş cephesinin ön mevzilerine itildi. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Kemalist Devrim'in kırılma noktası oldu. Böylece "Küçük Amerika" süreci, daha İnönü zamanında başladı. İnönü'nün genç bakanı Nihat Erim, "Küçük Amerika olma" hedefini ilan etmişti. Arkasından bu programın bayraktarlığı, Bayar-Menderes'lerin eline geçti. Böylece Kemalist Devrim, feodal kurum ve ilişkilere, mülkiyet düzeni dahil her alanda ağır darbeler indirmekle birlikte, toprak devrimi görevini yarım bırakarak önce durgunluğa, sonra inişe geçti.

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu, devrimin bocaladığı koşullarda güdük doğmuştu. Hayat göstermiştir ki, toprak meselesi, tazminat konusunda açık ve kesin bir tutum almadan ve toprak ağalığının direncini kırmadan çözülemez. Yasa, "gerekli" miktarda toprağın kamulaştırılmasını öngördüğü halde, 25 yıl boyunca ancak 1 milyon 500 bin dönüm toprak kamulaştırılabilmıştır. Bunun da önemli bir kısmı, toprak ağalarına ait değildir; vakıf, özel idare ve belediye topraklarıdır.

V KÜÇÜK AMERİKA SÜRECİNDE TOPRAK REFORMU MÜCADELESİ

1961 Anayasası'nda Toprak Reformu

Toprak reformu talebi, 27 Mayıs 1960 Devrimi'yle birlikte yeniden yükseldi. 27 Mayıs Devrimi, Küçük Amerika sürecinde bir kesinti yaratmış ve Kemalist Devrim'i canlandırmıştı. Bu ortamda yapılan 1961 Anayasası, toprak reformunu emrediyordu. Daha önemlisi, 1961 devrimcileri, kamulaştırmalarda, özel düzenlemele-re gidilmesinin zorunlu olduğunu saptayarak, toprak reformunu gerçekleştirmenin anayasal koşullarını hazırlamışlardı.

1961 Anayasası'nın 38/3. maddesi, "çiftçinin topraklandırılması vb amaçlarla" yapılan kamulaştırmaları, genel hükümlerden ayırmış ve bu konunun düzenlenmesini yasaya bırakmıştı. Aynı maddenin 4. fıkrası, 20 yıla kadar taksitle ödemeyi mümkün görmekteydi.

5. fıkra ise, kamulaştırılan toprağın bedelinin küçük çiftçiye peşin ödenmesini emretmekteydi. Büyük toprak sahipleri ile küçük çiftçi arasında ödeme koşulları açısından ayırım yapılması yerindeydi.

Görüldüğü gibi, 1937 Anayasa değişikliğindeki irade canlandırılmış ve Atatürk'ün son yıllarındaki kararlılığına dönülmüştü. Ancak 27 Mayıs Devrimi'yle oluşturulan Kurucu Meclisin, başka de-yişle Anayasa koyucunun iradesi, hükümet ve Meclis iradesine dö-nüşemedi. 1961 seçimlerinden sonra kurulan hükümetler ve mec-

lisler, Anayasa emrini yerine getirmediler. 1945'te başlayan Küçük Amerika süreci kısa süren bir sarsıntıdan sonra devam etti.

1960-1971 yılları arasında sekiz Toprak veya Tarım Reformu tasarısı, iki ilkeler ve öneriler listesi hazırlandı. Bunlar sırasıyla 1960 (iki kez), 1961, 1962, 1963, 1964, 1965 (iki kez), 1969 ve 1970 yıllarındadır. Bunlardan yalnız İsmet İnönü hükümeti zamanında Tarım Bakanı Cavit Oral'ın 1962 yılındaki 4. Toprak Reformu Tasarısı Meclise geldi, ancak hükümet değiştiği için yasalaşmadı.¹ İnönü, Tarım Bakanlığı'na toprak ağalarının temsilcisi olan Cavit Oral'ı getirerek bir bakıma bu kanunun içerik ve sonucunu da belirlemişti.

1970'lerdeki Toprak Reformu Başarısızlığı

TBMM'nin 1972 yılının 26 Ekim günü kabul ettiği "3. Beş Yıllık Kalkınma Planı"nın önsözünde şöyle deniyordu:

"a) Türkiye modern bir devlet olmak zorundadır. (...)

"b) Artık Türkiyemizin bu yüzyılın sonuna yaklaşırken varmış bulunması gereken hedef, ekonomik ve sosyal yapı değişikliği önümüzdedir, açıktır ve müşahhastır. Türkiye yeni yüzyıla sanayileşmiş bir toplum yapısı ile girecektir. Bu sonuca ulaşabilmek için toprak ve tarım, hukuk, adalet, vergi ve maliye, petrol ve maden ile eğitim reformları mutlaka yapılmalıdır."²

Ecevit hükümeti, 1973 yılında 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu'nu Meclisten geçirdi. Kanun, 25 Haziran 1973 günü yürürlüğe girdi; ancak dört yıl dayanabildi. Anayasa Mahkemesi, 19 Ekim 1976 tarihinde toprak ağalarının istediği kararı verdi. Demokratik Parti'nin başvurusu üzerine kanun biçim yönünden iptal edildi.

1 Toprak ve Tarım Reformu tasarılarının listesi için bkz. İcen Börtüçene, "Toprak Reformu", *Toprak Reformu Kongresi 1978* içinde, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 1978, s.80.

2 Önsöz, s.IV.

Bu karar, 10 Mayıs 1977 günü *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. İptal kararı, Anayasa Mahkemesi'nin kararına göre yürürlükten bir yıl sonra uygulanacaktı. Bu süre içinde yeni bir kanunun çıkarılması gerekiyordu. Ecevit hükümeti, kanunu çıkarmadı.

Toprak reformunu imkânsız hale getirmek isteyen güçler, her zaman rayiç bedel üzerinden tazminat noktasına yığınak yapmışlardır. Oysa Türkiye'de büyük toprak mülkiyetinin oluşması sürecine baktığımız zaman, şunu görüyoruz: Mirî toprak düzeninde, arazinin sahibi olan devlet, Tanzimat'tan sonra geniş toprakları önce ağalara kaptırmış ve onların üzerine tapulamış, sonra da aynı toprakları büyük bedel ödeyerek kamulaştırmak durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

1973 sonrasında Urfa reform bölgesinde tapulaması yapılan 16 milyon 620 bin dönüm toprağın, 8 milyon 525 bin dönümü, zilyedlik yoluyla toprak ağaları adına tapulanmıştır. Bu gerçeği, Toprak ve Tarım Reformu eski Müsteşarı Prof. Dr. Saim Kendir, şöyle dile getirmiştir:

"Yıllarca devletin arazileri gaspedilirken, özel mülkiyete şu veya bu yolla geçilirken, hiç kimse gasptan söz etmedi.

"Ama ne zaman ki, devlet verdiği vergi üzerinden ödemeyele gaspedilen toprakları geri alıp da gerçek sahiplerine yöneldi, bu bedelin düşüklüğü öne sürülerek toprakların gaspedildiği savı öne atıldı. Hiçbir ciddiyeti yoktur. Devletten hangi bedelle alınmıştır ki, devletin ödeyeceği bedel üzerinde tartışılabiliyor."³

1978 yılında, Ecevit hükümetinin Devlet Bakanı Ahmet Şener de, Toprak Reformu Kongresi'nde yaptığı konuşmada, toprak ağalarının toprakları nasıl "bedava" ele geçirdiklerini belirtmiş ve bu toprakların "Rayiç bedel üzerinden alınmasını" eleştirmiştir.⁴

³ *Toprak Reformu Kongresi 1978*, s.66.

⁴ *Aynı eser*, s.31.

Toprak Reformu Kanunu'nun dört yıllık yürürlük döneminde, Bakanlar Kurulu'nun 1 Kasım 1973 günü aldığı kararla, Urfa uygulama bölgesi olarak kabul edilmişti. Urfa'da yapılan uygulamanın sonucu, tek sözcükle fiyasko oldu.

Bu fiyaskoyu Cüneyt Arcayürek'ten dinleyelim:

- "Urfa reform bölgesiydi, toprak reformu... Parasını verip kamulaştırdığı araziyi devletin eski sahibine kiraya verip işletmekte olduğunu söylediklerinde doğrusu gülmekten Urfa kebabını yutamaz oldum."⁵

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği bir yıllık sürenin dolmasına bir hafta kala, 3 Mayıs 1978 günü, TMMOB Harita Mühendisleri Odası'nın düzenlediği Toprak Reformu Kongresi'nde, Türkiye İşçi Köylü Partisi Genel Başkanı olarak, Devlet Bakanı Ahmet Şener ve Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı Ali Topuz'un da bulunduğu toplantıda Partimizin Toprak Devrimi Programı'nı kamuoyuna açıkladım.⁶

Temizlenemeyen Aşiret Yapısı

1973 yılında çıkarılan Toprak Reformu Yasası'nın tek bir ilde (Urfa) uygulanması girişimi bile başarısızlıkla sonuçlandı. Bu olay, ağa, şeyh ve aşiret reislerine cüret kazandırdı; toplum içinde karamsarlığı ağırlaştırdı. Ağaların üstüne oturdıkları düzen yıkılmazdı, böyle gelmişti böyle gidecekti. Gerçi Ortaçağ ilişkilerinde ağır ağır cereyan eden ve yoksullar açısından sancılı bir çözülme süreci yaşanıyordu. Ancak yarı-feodal zorbalık ve sömürü, bugüne kadar temizlenebilmiş değildir.

Önce bölgedeki aşiretlerin durumuna bir göz atacağız. Gerçekleri devletin hazırladığı bir rapordan öğreniyoruz. 113 sayfasına tek

5 Cüneyt Arcayürek, "Bir Dokun da Bak Doğu'dan Seslere", *Hürriyet*, 24 Nisan 1979, no. 11147, s.1,6.

6 *Toprak Reformu Kongresi 1978* içinde, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 1978, s.50 vd. Yapılan tartışmalar için bkz. s.160 vd; 167 vd.

tek "çok gizli" damgası vurulmuş olan bu rapor, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden 23 ili kapsıyor. Raporun üzerinde devletin hangi makamının hazırladığı yazılı değil. Basıldığı yeri ve tarihi de gözleriniz boş yere arıyor. Ancak 2000'e *Doğru* dergisi, Rapor'un 1970'li yılların ilk yarısında hazırlandığını saptamıştı.⁷

Devletin Aşiretler Raporu, ülkemizin Ortaçağ kalıntılarını barındıran halini ayrıntılarıyla saptamıştır. Tek tek her aşiretin nüfusu, dili, mezhebi, reisi ya da ileri gelenleri, oturduğu yerler belirtiyor. Bu bilgilerin önemli bir kesimi bugün de geçerlidir.

Rapora göre Kürtçenin Zaza ve Kırmanç lehçelerini konuşan toplam aşiret nüfusu, o zaman (1970'li yılların başı) 1.996.972 kişidir, yuvarlak sayıyla 2 milyon. O zaman nüfusumuz 45 milyon kadardı. Bugün yetmiş milyonu geçti. Kürtçe konuşan aşiret mensuplarının Türkiye nüfusuna oranı, o zaman neredeyse yirmide bir kadardı. Asıl önemli olan, aşiret mensuplarının bölge nüfusuna oranıdır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan aşiret mensupları, bölge halkının dörtte birini oluşturmaktadır. Aşiret mensuplarının tamamına yakını Kürtçenin lehçelerini konuşmaktadır. Raporda az sayıda Türkçe konuşan aşiret de var. Gümüşhane'de oturan Hormekli, Kureyşan, Lolanlı ve Şeyhhasanlı aşiretlerinin "Dili" bölümünde Kürtçe yazıyor, ancak, "Düşünceler" bölümünde "yeni nesil Kürtçeyi tamamen terk etmiş olup, ancak yaşlılar konuşur" değerlendirmesi yapılıyor. Lolanlı ve Şeyhhasanlı aşiretleri için ayrıca "Atatürk inkılaplarına bağlıdır" diyor. Bu bilgiler, Ortaçağ ilişkileri ile Kürt nüfus arasındaki örtüşmeyi ortaya koyuyor.

7 Aşiretler Raporu, 2000'e *Doğru* dergisinin 13 Aralık 1987 tarihli, 51. sayısında kamuoyuna açıklanmıştı. O zaman Raporu sunarken yazdığım *Devletin Kısır Döngüsü* başlıklı yazı nedeniyle Fatma Yazıcı ile birlikte "Cumhuriyeti tahkir ve tezyif ettiğimiz" iddiasıyla yargılandık. İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesi, 1988/82 Esas, 1990/33 Karar sayılı ve 23 Şubat 1990 günlü kararıyla "suçun oluşmadığını" saptadı ve aklanmamıza hükmetti. Raporu Kaynak Yayınları daha sonra kitap olarak da bastı. Bkz. *Aşiretler Raporu*, 2. basım, İstanbul, 2003.

AŞİRETİN (veya kabilesinin)						DÜŞÜNCELER
Adı	Nüfus	Dili	Mezhebi	Reisi ya da ileri geleninin adı ve soyadı, varsa ilâkâhı, genellikle oturduğu yer	Oturduğu ya da konaklandığı yerler	
Beyler	1250	Türkçe	Hanefî	Cuma Selçuk Oymaklı köyü.	Gerger ilçesi: Oynaklı, Seyit Mahmut köyleri ve Yağmurlu köyünün Beybostan mezası.	İsyanlara katılmamıştır. Yurdumuza bağlıdır. Yerleşiktir.
Bezük	3396 9996 (Toplam)	Kürtçe (Kırmanç)	"	Yusuif Taş Kâhta ilçesi: Sardana köyü.	Kâhta ilçesi: Sardana, Büyükbey, Köşeler, Çakırçepme, Belören, Malk ve Dardağan köyleri.	Dört kabilesi vardır. Başka illerdeki yurt dışındaki aşiret ve kabilelerle ilgisi yoktur. Kabileler arasında kan davası vardır. Kuştepelerin eski reisi Şeyh Hanik Ağa Dersim İsyanına katılmış. diğerleri herhangi bir isyana katılmamışlardır. Yurdumuza bağlıdır. Yerleşiktir.
Aslanlar (Kabile)	600	"	"	Yusuif Taş Samsat ilçe merkezi.	Samsat ilçesi: Öntaş ve Yarımbağ köyleri ile Ayno, Ümülhayır mezarları	
Çetimler (Kabile)	1700	"	"	Seydi Vakkas Balçılar köyü.	Samsat ilçesi: İlçe merkezinin bir kısmı, Balçılar, Sütlüak köyleri.	
Kuştepeler (Kabile)	2500	"	"	1- Bekir Kuştepe 2- Falk Kuştepe	Samsat ilçesi: Kumluca köyü ve buna bağlı Birincik, Kızıllöz mezarları ile Ovacık ve Bayırkı köy ve mezarları	
Topraklar (Kabile)	1800	"	"	Nazif Toprak Samsat ilçe merkezi.	Samsat ilçesi: İlçe merkezinin bir kısmı ile Bağarası, Goltarla, Tekesönü ve Güllünar köyleri.	
Çambyer	500	"	"	Mehmet Arslan Bağöze köyü.	Gerger ilçesi: Merkez Bucacı, Bağöze, Korulu, Kılıç, Güzelso ve Gümüşkaşık köyleri.	İsyanlara katılmamıştır. Yurdumuza bağlıdır. Yerleşiktir.
Çıkkan	1186	Kürtçe (Zaza)	"	Haniti Beyhan Gerger ilçesi: Gözpınar köyü	Gerger ilçesi: Merkez bucacı, Eskikent, Kaş yazı, Alanıcık, Gönen, Göyütlü, Gözpınar ve Gözpınarın Büzme, Gıgındak mezarları. Topraklı Bucacı, Önevler ve Dallarca köyü.	Yürüci ve dışındaki aşiretlerle ilgisi yoktur. İsyanlara katılmamıştır. Yurdumuza bağlıdır. Yerleşiktir. Başka aşiretlerle düşmanlıkları ve idare bakımından sakıncalı durumları yoktur.
Culur	2389	Kürtçe (Kırmanç)	"	1-Ahmet Öznürk 2- Hasan Karatekin Gerger ilçe merkezi.	Gerger ilçesi: Merkez bucacı, Çamcı, Dağıdeviren, Aşağı Dağlica, Burçaklı, Kesertaş, Arpa köyleri.	İsyanlara katılmamıştır. Yurdumuza bağlıdır. Yerleşiktir. Aşağı Dağlica ve Burçaklı köyleri yazın kendi yaylalarına çıkarlar.
Çetkezan	400	Kürtçe (Zaza)	"	Ali Doğan Önevler köyü.	Gerger ilçesi: Taralsu bucacı, Önevler köyü ve bu köyün Gölani, Kozgağ mezarları.	İsyanlara katılmamıştır. Yurdumuza bağlıdır. Yerleşiktir.

"Çok gizli" Aşiretler Raporu'nun ilk sayfası.

Raporun son altı sayfasında İran, Irak ve Suriye'de Türkiye sınırına yakın bölgelerde yerleşmiş aşiretler sıralanıyor. Sınır boyu aşiretlerinin sınırın öbür tarafı ile ilişkileri de ele alınıyor. Güneydoğu halkımızın akrabaları sınırın ötesinde yaşamaktadır.

Raporda önem verilen bir diğer konu, Cumhuriyet tarihinde çıkan Kürt isyanlarına karşı aşiretlerin tutumudur. Bazıları, "isyana katılmışlar", bazıları ise "katılmamışlar" olarak sınıflandırılmıştır.

Raporu hazırlayanlar aşiretleri vergi ve askerlik ölçütlerine göre de değerlendiriyorlar. Birçok aşiret vergi vermemekte, hatta bazıları asker de vermemektedir. Aşiret yapısı, millî devletin ve genel askerlik uygulamasının önünde bir engel oluşturmaktadır.

Aşiretlerin eğitim durumları da Raporda ele alınmıştır. Aşiretler, millî eğitim hizmetine karşı duvarlar örmüşlerdir.

Rapor, nesnel bilgiler dışında, "Düşünceler" hanesinde hazırlayan kamu makamlarının yorumlarını içeriyor. Aşiretlerin birbirleriyle ilişkileri, devlet yönetimi tarafından değerlendirilmiştir. Örneğin Bingöl Kığı ilçesinde konaklayan Zimtek aşireti, aynı ilçedeki Butukan aşireti ile "geçinemez" deniyor. Mardin Nusaybin'de oturan Göcikan aşireti, Atmanki ve Temikan aşiretleriyle "arazi ve kan davası yüzünden düşman" gösteriliyor. Diyarbakır Silvan'da oturan Narik aşiretinin Halikan aşireti ile "dost" olduğu saptanmıştır. Aşiretlere bölünme, kan davalarının ve kanlı aşiret kavgalarının zeminini oluşturmaktadır. Aşiretler varsa, toplumsal barış yoktur veya tehdit altındadır.

Raporun ikinci önemli özelliği, işbirlikçi iktidarların geleneksel Kürt politikasını açıklayan önemli bir belge olmasındadır. İki milyondan fazla yurttaş, bağlı oldukları aşiretlere göre, dört ana grupta toplanmış: "Güvenilmez", "Yurda bağlı görünürler", "Kürtçülük faaliyetlerini destekler", "Yurdumuza bağlıdır."

"Güvenilmez" sınıflamasına sokulan aşiretlerin toplam nüfusu o zaman 502.921 kişidir, yani yarım milyon. Raporu hazırlayanlara

göre, "Yurdumuza bağlı olanlar" ise 671.184 kişi. "Yurda bağlı görünenler" 14.533; "Kürtçülüğe destek olanlar" 182.014 kişi. Bazı aşiretler ise, bu açıdan değerlendirilmemiştir. Rapora göre, "güvenilmez" ve "Kürtçülüğe destek olanlar" sınıflamasına girenlerin toplamı ile "yurdumuza bağlı olanlar"ın sayısı denktir.

1980 öncesinde, "güvenilmez" ve "yurda bağlı" aşiretlerin nüfusları toplandığında devletin güvenmediği illerin sıralaması ortaya çıkıyor. Bunların başında Tunceli var. "Güvenilmez" aşiretlerin daha kalabalık olduğu diğer iller sırasıyla Siirt, Hakkâri, Van, Mardin, Kars ve Ağrı. Batıya doğru geldikçe devletin güvendiği iller çoğalıyor. Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep ve Gümüşhane illerinde, Raporun "güvenilmez" saydığı aşiret yoktur.

Rapor, devletin aşiretler politikasını uygulayan makamlar için temel kaynak işlevi görmüştür. İşbirlikçi ve gerici yönetim, Doğu bölgesinde en yetkili memurların eline onyıllar boyunca bu önyargı listesini tutuşturmuştur. Önyargılar, haliyle devletin uygulamalarına yansdı. Milliyetleri, aşiretleri yüzünden eşitsiz işlemlerle karşılaşanlar, baskı görenler, devlete güven duymadılar. İşbirlikçi yönetim, yaptığı haksızlıkların yarattığı tepkileri, yurttaşların bir bölümünü damgalamak ve cezalandırmak için kullandı. Böylece devlet, "güvenilmez" damgasını vurduğu büyük bir yurttaş kitlesini, kendi uygulamasıyla daha da "güvenilmez" hale getirdi. Devleti temsil eden yönetim, yurttaşına güvenmeyince, yurttaş da devlete güvenmiyor. Böylece devletin kendisi, yurttaşın gözünde "güvenilmez" durumuna düşürüldü. "Güvenilmez" yargısı, devletin kısır döngüsü oldu.

Aşiretlerin kökeni ta ilkel topluma kadar uzanıyor. Ancak Ortaçağ'da feodal sistemin bir parçası haline gelmişler. Peki, kendi yurttaşını aşiretine göre damgalayan kamu makamları, hangi çağın kalıntısıdır? Aşiret ilişkilerine dayandıklarına göre, onların Cumhuriyet Devriminin ürünü oldukları elbette söylenemez.

Bir kaymakam, Rapor'un düzenlenmesindeki mantığı şöyle açıklıyor: "Aşiretler sosyolojik bir gerçekliktir. Devlet pratik davranmalıdır."⁸ Pratik davranmak şöyle oluyor: Aşiretler sınıflandırılmalı, aralarındaki kan davaları, anlaşmazlıklar bulunmalı ve hatta bunlardan yararlanılmalıdır. Devletin otoritesi, bölgede aşiretler arasındaki anlaşmazlıklar kullanılarak sürdürülmüştür.

Devletin "çok gizli" Aşiretler Raporu, herkesin bildiği çok açık bir gerçeği resmen doğruluyor: Hükümetler, Doğu bölgesinde aşiretler arası bölünme ve çatışmalara muhtaç olduklarını düşünmüşlerdir. Daha önemlisi, uygulama böyle süregelmiştir. Bu durumda, yetkililerin "iç barış", "yurt bütünlüğü" ve "demokrasi" sloganları, ikiye bölünmüşlüğü ifade ediyor.

Türkiye'nin Batı emperyalizmiyle işbirliği yapan ve Ortaçağ ilişkilerine dayanan hâkim güçleri, Doğudaki varlıklarını iç barışa değil, düşmanlıklara dayandırdılar. Aşiretler arasındaki kan davaları, arazi anlaşmazlıkları ve çeşitli geçimsizlikler, onlar için ortadan kaldırılması gereken sorunlar değil, devlete lüzumlu "sosyolojik gerçeklikler"dir. Yönetim, kendi ülkesinin insan unsurunu birbirine kırdırarak ayakta durma politikası izlemiştir. Hele Ortaçağlı karakteri daha da güçlü olan AKP iktidarı döneminde bu politika daha da geçerlidir.

Aşiret için yurt, otlağıdır, yaylasıdır. Aşiret ilişkilerinin kendisi, yurt kavramıyla çelişir. Devlet, aşireti, toprak ağalığını, şeyhliği kısacası Ortaçağ ilişkilerini kendi varlık temeli olarak kabul edince, aslında yurt bütünlüğünden de vazgeçmiş oluyor. Çünkü dayandığı toplumsal yapı, Ortaçağ parçalanmışlığıdır. Aşiret üyesinin kültüründe değer taşıyan biricik "bütünlük", aşiretin bütünlüğüdür. Bu değer, başka aşiretlerle ilişkide her an düşmanlık doğuran ideolojik unsurları içerir. Aşiret içinde kandaşların dayanışması nasıl kaya gibi bir kurala, aşiretler arasında anlaşmazlıklar ve düşmanlıklar da, o toplumsal hayatın doğasıdır. İşte emperyalizme bağlı ikti-

darlar, devlet "bütünlüğü" kavramlarını bu parçalanmaya dayandırmış, hâkimiyet sistemlerini, halkın bölünmesi zeminine oturtmuşlardır.

Devlet kurumlarının araştırmalarını, Doğu bölgesinde düzenlenen sözümona bilimsel sempozyumlarda okunan bildirimleri ve devlete sunulan raporları incelediğimiz zaman, 1950'lerden beri hep aynı sözde "millî birlik ve beraberlik" reçetesiyle karşılaşırız: Doğu ve Güneydoğu bölgesinde Ortaçağ kalıntısı toplumsal ilişkileri ve ideolojiyi korumak, "devletin bekasını" bu temele dayandırmak! Doğu bölgesinde ordunun ve polisin özellikle 12 Eylül döneminde, yıllarca "Allah'a itaat" ve "Allah uğruna cihat" bildirimleri dağıtmaları da bu stratejik tavrın başka bir uygulamasıdır. Kültürel olarak özgür bireyler haline gelmiş yurttaşların değil, aşiretlerin binlik, on binlik oylar kullandığı bir toplumun ne kadar "demokratik" olduğu da ortadadır.

Devletin aşiret raporları, aslında birer itirafnamedir. Cumhuriyet, neresinden bakarsanız bakınız, Doğu'yu toplumsal, ekonomik, siyasal ve hukukî yapısıyla cumhuriyet haline getirememiştir. Sonuç olarak, "Cumhuriyeti korumak ve kollamak" adına yapılan uygulamalar, orada cumhuriyet olmayan her şeyi korumak ve kollamak anlamını kazanmıştır.

Rejim, önemli ölçüde Doğu'da bulduğu toplumsal zemin üzerinde yapılanmış ve kurumlaşmıştır. Üstelik kendi koyduğu hukuksal çığneyerek, 1934 yılında çıkarılmış olan İskân Yasası, bütün organ ve kurumlarıyla aşiretleri kaldırmayı öngörüyordu. Hatta bu devrimci kanun, daha önce incelendiği üzere, aşiretlerin tapuya kayıtlı veya kayıtsız bütün mülklerini kamulaştırdığını ilan etmiştir. Cumhuriyetin gençlik çağı olan 1930'larda yasayla kaldırdığı ama gerçekte bütünüyle kaldıramadığı aşiret ilişkilerini, Küçük Amerika döneminin iktidarları, kendi varlık nedenleri olarak benimsemiş ve korumuşlardır. Böylece Cumhuriyet olma kararı, düzeni koruma politikasına yenilmiştir.

PKK'nin izlediği politika da devletten farklı olmadı. Bu örgüt de, devletle aynı zeminde biçimlendi. Devletin aşirete karşı aşiret politikasını tersten okuyunuz, PKK'nin politikası çıkıyor: Aşirete karşı aşiret. Değişen, yalnız aşiretlerin adlarıdır.

Aşiret ilişkileri ve kurumları da göstermektedir ki, 20. yüzyılın başlarında gerçekleştirdiğimiz Cumhuriyet Devrimini henüz tamamlamış değiliz. Dahası, Cumhuriyet Devriminin birçok kurumu ve ilişkisi, son elli yılda emperyalizm ve işbirlikçileri tarafından yığma uğratıldı. Kemalist Devrimi tamamlamak, toplumumuzu Ortaçağ kalıntılarından arındırmak, yaşadığımız 21. yüzyıla kalmıştır.

12 Eylül 1980 Türkiye'sinden Güneydoğu ve Doğu Manzaraları

İşte Türkiye, 1980'li yıllara, Doğu ve Güneydoğu bölgesinde ağaları, şeyhleri ve aşiret reislerini tepesinde taşıyarak böyle geldi. Şimdi size bölücü teröre çeyrek kala 1980'ler Türkiye'sinden manzaralar sunuyoruz. 1980'li yılları özellikle seçtik. Bölücü terör, hangi toplumsal zemin üzerinde yükseldi, iyi saptamak gerekiyor.

Kendimizden tek kelime eklemiyoruz, gazete haberlerini aynen aktarıyoruz:

- "715 köy hala tek kişinin mülkiyetinde."⁹

- Çeşitli gazetelerden derlenmiş Doğu bölgesi hanedanları: Bitlis'te Paşolar, Şerefhanogulları; Hizan'da Şeyh Selahattin; Hakkâri'de Mahmudiler; Patnos'ta Kör Hüseyin Paşalar; Diyarbakır'da Cemil Paşalar, Kepoğlu Mahmutlar; Hazro'da Budaklar; Siverek'te Bucaklar, Şeyh Halitler; Ağrı'da Küfreviler; Doğu Beyazıt'ta Beyazıt Beyleri...

- Köyleri ve silahlı kuvvetleriyle derebeyleri: "Türk ailesi, 54 bin dönüm, 9 köy, 400 silahlı adam. Necimoğulları, 15 bin dönüm, 600 silahlı..."¹⁰

⁹ *Günaydın*, 13 Ağustos 1981.

¹⁰ *Hürriyet*, 1 Aralık 1973.

- "Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı Ali Topuz: 'Ağalar, Hayat'da 1094 aileyi köylerinden atmak istiyor.'"11

- "Devlet Bakanı Öztrak: 'Topraksız köylüleri köle gibi yaşamaktan kurtarmalıyız.'"12

Köylünün Feryadı

Hükümetler, Doğu ve Güneydoğu halkını kazanma siyasetini sakız gibi çiğnerler. Ağalara, şeyhlere ve aşiret reislerine yaslananlar, acaba köylüye ne vermişlerdir? Şimdi de köylünün o yıllardan 21. yüzyıla kadar yankılanıp gelen feryatlarına kulak verelim.

- Kars'ın Selim ilçesi Yılanlı köylüleri: "Köyümüz toprak ağaları tarafından işgal edildi, bin kişi açıkta kaldık."13

- "Muş'ta bir köy halkı ağalık düzeninden şöyle yakınıyor: 'Bu beylik iddiasında bulunan ve bizi yerimizden yurdumuzdan eden kişilerin, bölgemizde ortaya koydukları kötülüklerle, istedikleri adamı öldürmek ve istedikleri yaktırmakla ve vatandaşları yurtlarından etmekle beyliklerini ispat etme çabaları ve zorbalıkları, Muş ilinde yaptığımız tüm başvurulara ve Elazığ Sıkıyönetim Komutanlığı'na yaptığımız başvurulara karşın süregelmektedir. Köyümüzün yakılması üzerine başvurumuzla keşif için gelen hükümet yetkilileri, ancak köyün yakınına kadar gelebilmişlerdir.'"14

- Beritan Aşireti'nin 10 bin dönümlük topraklarının Şeyh Vahdettin tarafından işgal edilmesi dolayısıyla köylülerin Bingöl Sıkıyönetim Komutanlığına verdiği dilekçe: "Topraklarımız işgal altında."15

11 *Aydınlık*, 14 Haziran 1979.

12 *Cumhuriyet*, 30 Mart 1982.

13 *Hürriyet*, 21 Eylül 1981.

14 *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1981.

15 *Günaydın*, 2 Haziran 1981.

"Toprak kanunu dedin, toprak işleyenin su kullananın" dedin... Ne oldu? Gene toprağın sahibi ağa!... O ağa da gene senin partinden mebus! (...)

"Cumhuriyet kuruldu kurulalı Devlet bize baksaydı, bizi gözetseydi, bize el uzatsaydı, bugün bu üç beş maceracı halkın bu duygularından yararlanabilir miydi?"¹⁶

Apocular İddianamesi'nin Saptadığı Acı Gerçekler

1970'li ve 80'li yılların olgularının gösterdiği üzere, 1925 yılında Naşit Hakkı, Doğu'da hangi manzaraları betimlediyse, elli yıl sonra hâlâ aynı görüntüler vardı. Toprak ağalığı ve aşiret reisliği, bu kez Apocu bölücülüğün ve terörün toplumsal zeminini oluşturuyordu. Sözü Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı'na bırakıyoruz:

"Bölgede toprak ağalarının çok kuvvetli olması, aşiret ilişkilerinin ve aşiret içindeki bağların çok kuvvetli olması sebebiyle, toprak ağalığı etrafında bulunan halkın ağaya sonsuz bağlılığı, bölgedeki toprak ağalarının birbirleriyle uzun yıllardan beri süregelen çatışmaları, örgütün [PKK] bu bölgede yerleşip yaygınlaşmasına etken olmuştur. Zamanla bir kısım toprak ağaları, diğer toprak ağalarına karşı kendilerini korumak veya karşı ağaya karşı üstün duruma geçebilmek için örgüt mensuplarına destek sağlamışlardır. Bunların dışında kalan topraksız ve gelir seviyesi çok düşük olan, toprak ağalarının arazisinde işçilik yapan, oturduğu evi de ağaya ait olanlar, örgütün propagandaları neticesinde, kendilerini koruyup himaye edecek zannettikleri örgüte sempati duyup, bu örgütün

16 Necmi Onur'un Röportajı, "Artık Yetti... Ne olacaksa Olsun", *Hürriyet*, 24 Ağustos 1979.

faaliyetleri içine girmişlerdir. Örgüt bu gibi insanları kendi saflarına çektiği gibi, ağaların ve aşiretlerin arasındaki rekabetten dolayı, bu zaafılardan da istifade ederek, birkaç toprak ağasının desteğini de sağlamışlardır. Bunun karşısında bulunan bir kısım toprak ağaları ise, kendi etraflarında silahlı adamların sayısını artırarak karşılıklı silahlı çatışma içine girmişler ve bu çatışmalarda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir."¹⁷

Toprak Reformu Masallarına Devam

Toprak Reformu, 12 Eylül'den sonra bölücülük ve terörle mücadele kapsamında bir kez daha gündeme geldi. 12 Eylül yönetiminin lideri Org. Kenan Evren, önlerine konan raporlardan hareketle, toprak reformunun Apocular gibi cinayet örgütlerine set çekeceğini belirtiyordu.¹⁸

12 Eylül 1980 darbesinden sonra, Milli Güvenlik Konseyi, Toprak Reformu konusunda bir rapor hazırlattı.

Rapor, Türkiye tarihinin "çağdışı yapısını" sergiliyor, köylülerin giderek "topraksızlaştığı"nı hatırlatıyor, 743 köyün hâlâ bir kişinin ya da ailenin mülkiyetinde olduğunu belirtiyordu.¹⁹

Rapor, büyük toprak mülkiyetinin bir kısmının yasal olmayan yollardan ele geçirildiğini saptayarak düşük bir tazminatın gerekçesini de belirliyordu.

Raporda, son 38 yılda 13 toprak reformu tasarısı hazırlanmasına rağmen, köklü bir reform yapılmadığı saptanmakta ve bunun nedeni şöyle açıklanmaktaydı:

¹⁷ *Milliyet*, 11 Temmuz 1981.

¹⁸ *Milliyet*, 21 Ekim 1981.

¹⁹ *Günaydın*, 19 Eylül 1981.

"Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana toprağa ilişkin yasal düzenlemeler yapılmak istenmiş, ancak bunlardan yürürlüğe konulanlar, çıkar çevrelerinin siyasal güçlerle bütünleşmeleri sonucunda etkinliği sağlanamadan ve arkalarında ayrıca çözüm bekleyen sorunlar bırakarak yürürlükten kaldırılmıştır."²⁰

Varılan sonuç bir tarih dersidir:

"Türkiye'nin çehresini değiştirmek için toprak reformu kaçınılmaz bir zorunluluktur."²¹

Toprak sahiplerine ödenecek tazminat, 12 Eylül'den sonraki toprak reformu tartışmalarının da merkezine oturmuştu. Ağalar, rayiç bedel üzerinden tazminatı kabul ettirdikleri an, toprak reformu fiilen imkânsız hale geliyordu. Millî Güvenlik Konseyi'nin yukarıda anılan raporu, kamulaştırma bedelinin vergi bildirim değeri üzerinden ödenmesini kabul etmişti. Yine rapor, "zilyetlik ve benzeri yollarla ve muvazaa ile devletten edinilmiş topraklara ödenecek karşılıkların ayrı koşullara bağlanmasını" önermişti.²²

Vergi bildirim değerinin, toprağın rayiç bedelinin çok altında olduğu ve çok düşük bir bedelle kamulaştırma anlamına geldiği herkes için açıktı.

Bundan sonraki mücadele, vergi bildirim değeri mi, rayiç bedel mi ekseninde cereyan etti.

Milli Güvenlik Konseyi'nin gündemine gelen tasarı, vergi bildirim değerinin esas alınmasını kabul etmişti.²³ Tutucu çevrelerin karşı koyuşu sonucu, tasarı tasarı olarak kaldı.

²⁰ *Arayış* dergisi, 4 Nisan 1981, sayı 7, s.12.

²¹ *Günaydın*, 19 Eylül 1981.

²² *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1981.

²³ *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1981 ve *Tercüman*, 4 Mart 1982.

Milli Güvenlik Konseyi'nin hazırlattığı Rapor, 5 milyon dönüm toprağın kamulaştırılmasını öngörmekteydi.²⁴ 1982 yılında Bakanlar Kuruluna sunulan tasarıda da aynı miktar düşünülmüştü.²⁵

Aslında 5 milyon dönüm, toprak ağalarının elinde bulunan toprağın küçük bir bölümünü ifade etmekteydi. Buna rağmen, kamulaştırma için o zamanın parasıyla 1-2 trilyon lira arasında bir ödeme gerekiyordu.²⁶ Toprak ve Tarım Reformu Eski Müsteşarı Saim Kendir ve İmar ve İskan Bakanlığı Eski Müsteşarı Cevat Geray, devletin o zamanın parasıyla 100 milyarlarla ifade edilebilecek bir kaynak ayırmak durumunda olduğunu, bu nedenle reformun ancak dar bölgelerde uygulanabileceğini veya hazine topraklarının dağıtılması ile sınırlı kalacağını belirtmişlerdi.²⁷

Bu rakamlar, devletin bütçesi ile karşılaştırıldığı zaman, tazminat ödenerek toprak reformu yapılması olanağının bulunmadığı ortaya çıkıyordu. Devlet, memurunu birkaç yıl aç bırakmadan, askere tayin ve orduya benzin vermeyi kesmeden, bütün yatırımları ve cari giderleri durdurmadan toprak reformu yapamayacaktı. Başka bir deyişle ağalara yüklü tazminat ödenerek reform uygulaması imkânsızdı.

Bütünüyle rakamlara dayanan bu gerçeği, İran Şahı bile görmüş ve Türkiye'yi ziyareti sırasında devlet yetkililerimize şunu söylemişti:

"Bu kanunu çıkaramazsınız. (...) Toprak sahiplerinin milyonlarca hektar arazisini taksitle bile olsa satın alıp köylüye dağıtmanın yükü çok ağırdır. Altından kalkılabilir mi bilmiyorum?"²⁸

Bu durumda, ya toprak reformu yapmaktan vazgeçilecekti, ya da toprak ağalarına tazminat ödemekten. Köylü ise nefesini tutmuştu, ha çıktı, ha çıkacak!

²⁴ *Günaydın*, 20 Şubat 1981.

²⁵ *Günaydın*, 23 Şubat 1982.

²⁶ *Milliyet ve Tercüman*, 6 Nisan 1983.

²⁷ *Milliyet*, 6 Nisan 1983.

²⁸ Zamanın Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş aktarıyor. Bkz. Sadi Koçaş, *12 Mart Anıları*, s.389-391.

Gelişmenin seyrini gene gazetelerden izliyoruz:

Kenan Evren: "Toprak tarım reformu kanun tasarısı son şeklini almıştır. Yakında MGK'da görüşülerek çıkarılacaktır."²⁹

Hazırlanan ilk tasarı, tutucu güçlerin direnişiyle karşılaşmış ve hükümet tarafından geri çekilmiştir. Gazeteleri okumaya devam ediyoruz:

"Yeni bir toprak tarım reformu kanunu tasarısı hazırlanıyor."³⁰

Devlet Bakanı İlhan Öztrak: "Toprak Reformu Anayasadan önce çıkartılır."³¹

Ne var ki, toprak reformundan önce Anayasa çıkmış, toprak reformunun ise dibi çıkmıştır.

Gazetelerde şu tür haberlere rastlanmıştır: "Toprak Reformuyla kamulaştırılan topraklar sahiplerine geri veriliyor."³²

Bu arada dağıtım için ayrılan 2 milyon dönüm toprağın "kaybolduğu" haberleri herkesi şaşkınlık içinde bırakmıştır. 1973 yılında çıkarılan Toprak Reformu Kanunu'na göre, dağıtım için ayrılan, ancak kanunun iptalinden sonra dağıtımı durdurulan 2 milyon 865 bin dönüm arazinin (...) 2 milyonluk bölümünün, kimlerin elinde bulunduğunun bilinmediği belirtilmiştir.

Toprak ve Tarım Reformu Eski Müsteşarlarından Saim Kendir ise, "kayıp olduğu söylenen toprakların, eski sahiplerinin elinde bulunduğunu" açıklamıştır.³³

Ve gazete başlıklarında yeni vaatler: "Başbakanlık yeni 'toprak ve tarım reformu yasa tasarısı' hazırladı. Topraksızlara yılda 375 bin lira getiren arazi verilecek."³⁴

Yine toprak ağalarının karşı koyuşu: "Ziraat Odaları Birliği, Toprak ve Tarım Reformu Kanunu taslağını bir raporla değerlendirdi: 'Hazırlanan reform Anayasaya aykırı'.³⁵

29 *Milliyet*, 21 Ekim 1981.

30 *Tercüman*, 24 Mart 1982.

31 *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1982.

32 *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1981.

33 *Güneş*, 21 Mayıs 1982.

34 *Milliyet*, 4 Nisan 1983.

35 *Tercüman*, 7 Nisan 1983.

Kamuoyunda yine kaygılar, yine umutsuzluk: "Toprak reformu uyutuluyor mu?"³⁶

12 Eylül 1980 Sonrasında Gladyo-Mafya-Tarikat Rejiminin Kurulması

Amerikancı 12 Eylül rejiminin görevi, toprak reformunu uyutmaktı, hatta bastırmaktı. 12 Eylül, toprak ağalığına hayat aşısı yaptı. 1960'lardan beri toprak ağalığı itibar kaybediyordu. Feodal ilişkiler, acılı da olsa, özellikle Doğu ve Güneydoğu'da çözülüyordu. Aşiretler ve derebeylik dağılıyordu. Köylünün toprak mücadelesi yükseliyordu. Doğuda ayrılık değil, özgürlük ve birlik eğilimi güçleniyordu. Gericilik ve şeyhlik değil, aydınlanma hareketi geliyordu. 12 Mart Amerikancı askeri rejimi bu süreci birkaç yıl kesintiye uğratsa da, Ortaçağ zorbalığına karşı mücadele 1973'ten sonra da yükselmeye devam etti. Ancak 12 Eylül 1980'den sonra bu eğilim, tersine döndü. Devlet, Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı ve Turgut Özal'ın başkanlığı altında Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu kararıyla Türk-İslam sentezini kabul etti. Doğu ve Güneydoğu'da bu kültürel karşıdevrimin anlamı, Kürt-İslam sentezi olabilirdi ve öyle oldu. İstenen buydu. Kürtlerimizin yaşadığı bölgelerde, feodalizme karşı mücadele eden sol, bastırıldı; PKK'nin önü açıldı.

12 Eylül sonrasında Turgut Özal, Çiller, Tayyip Erdoğan yönetimleri altında, Güneydoğu iki gerici akım arasında paylaştırıldı: Toprak ağalığı ve şeyhlerin gericiliği ile PKK bölücülüğü. Böylece feodalizmi güçlendirme süreci, bir kez daha bölücülüğün yükselişini getirdi. Dahası, feodal ağalar ve aşiret reisliği, devlet eliyle silahlandırıldı. Cumhuriyet'in milis gücü olması gereken koruculuk, büyük ölçüde ağaların ve şeyhlerin silahlı gücü olarak örgütlendi ve geliştirildi. Silahlı derebeylikler artık devlet eliyle kuruluyor ve güçlendiriliyordu. ABD'nin Gladyosu ve gerici iktidarlar, Güney-

³⁶ *Güneş*, 14 Mart 1982.

doğu bölgesini Barzanileştirdiler ve Kuzey Irak feodalitesiyle bütünleştirdiler.

12 Eylül 1980'de başlayan süreçte, feodalizm 1940'lardan, 1950'lerden çok daha güçlü hale getirildi ve iktidarın asli ortağı yapıldı. Bugün Türkiye'de bir Gladyo-Mafya-Tarikat rejimi geçerlidir. Bu rejimin efendilerinden biri de, ağalar ve tarikat şeyhleridir. Tarikat ve derebeylik rantları, hâkim sınıf sömürüsünün çok önemli bir payını oluşturuyor. Cemaat ve tarikat liderleri, şeyhler ve ağalar, devlet katında ve ekonomide, Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir konuma yerleştiler. AKP'nin BOP Eşbaşkanlığı yönetiminde çok büyük bir ağırlık kazandılar. Irak'ı işgal eden ABD askeri güçlerinin de desteğiyle Gladyo'nun merkezine yerleştiler. Polis içinde büyük bir güç oluşturdular, hatta polis örgütlenmesinin tepelerini ele geçirdiler. Feodalizmin silahlı gücü, 1920'ler ve 1930'larda derebeyliğin silahlı gücüydü ve 1937 Dersim harekâtıyla büyük ölçüde silahsızlandırılmıştı. Bugün cemaatler, devletin polis örgütünün silahlı gücünü ele geçirmiştir ve her türlü tertibin merkezindedir. Ergenekon tertibinden uyuşturucuya kadar, her türlü kirli işin başındadır.³⁷

Bulgaristan Dersi

20. yüzyıldan ne kadar ders alınmıştır, ortada. Aslında Türkiye'yi 20. yüzyılda yönetenlerin arkasında 19. yüzyıl dersleri vardı. Yararlanmamışlardır. Cumhuriyet Devriminin 1937'deki son devrimci kararlılığını aktardık. Ancak İkinci Dünya Savaşı gelmiş ve sonuç alınamamıştır. 1945 sonrasının tarihi ise, ABD emperyalizmine artan bağımlılık tarihidir. Küçük Amerika sürecinde ülkemizi yöneten işbirlikçi sermaye ve toprak ağalığının politikalarını, Türkiye'yi karanlıklarda tutma ve hatta bölme pahasına da olsa, kendi sınıfsal tahakküm ve çıkarları belirliyordu.

37 Bu bölümü Bayram Yurtçipek arkadaşımın yolladığı notlardan yararlanarak yazdım. Kendisine teşekkür ederim.

20. yüzyılda bunlar yaşandı. Oysa arkada önemli dersler vardı. 19. yüzyılın Bulgaristan dersini, Prof. Dr. Halil İnalıcık hocamızdan aktaracağız. Prof. Dr. İnalıcık, 1940'larda doktora tezini hazırlarken, Dolmabahçe Sarayı'ndaki 10 ciltlik Bulgaristan belgelerini inceliyor. Özellikle 1849-50 yıllarında Vidin'deki Bulgar ayaklanmasından çok etkilenmiş. Ayaklanmayı Rus Çarlığı ve Avusturya konsoloslukları kışkırtıyor. Osmanlı devleti o sırada borç batağına saplanma sürecine yeni girmiş. İnalıcık hocamızın çıkardığı dersleri kendi dilinden dinleyelim:

"O raporlarda gördüm ki, Bulgarların isyanındaki esas mesele komitecilerin tahriki değil... Tımar sistemi kalktığı için miri toprakları oradaki Müslüman ağalar ufak paralarla kapatmışlar ve Bulgar köylüsünü bir nevi yarıcı olarak işletiyorlar. (...) Bulgar köylüsü de niçin devlet topraklarını bize, çalışanlara vermiyor da ağalara veriyor, diyor. Onu fark ettim, burada bir sosyal mesele var, dedim. (...) 19. yüzyıl Balkan isyanlarının, kitle isyanlarının asıl sebebi eski Osmanlı rejiminden kalan ağalık rejimiyle, köylünün, yani yerli hristiyan köylünün topraklara sahip olma mücadelesidir."³⁸

Osmanlı devleti, Bulgaristan'da ağalığa dayandığı için, köylüyü ayrılıkçılığın yanına itiyor ve Müslümanların çoğunluk olduğu toprakları bile kaybediyor.

Prof. Dr. Halil İnalıcık'ın 1960'ların başında Milli Birlik Komitesi'nin isteği üzerine Güneydoğu'da Kürt meselesi üzerine yaptığı incelemelerin sonuçları da, 19. yüzyıl derslerini hatırlatıyor:

"Fırat Nehri akıyor gürül gürül, fakat içecek su yok köyde, köylünün toprağı yok, ağanın toprak. (...) Her gittiğimiz yerde şikâyetlerini aktaran köylüler iki şeyi soruyordu: Toprak dağıtımı, toprak reformu ne zaman yapılacak? İkincisi seçimler ne zaman yapılacak?"³⁹

38 *Tarihçilerin Kutbu/Halil İnalıcık Kitabı*, İş Bankası Kültür Yayınları, s.79 vd.

39 *Aynı eser*, s.197 vd.

VI GÜNÜMÜZDE DURUM VE ÇÖZÜM

Diyarbakır'ın Bismil Köylerinde Cumhuriyet

Cumhuriyet neredeyse yüzyılı dolduruyor, Güneydoğumuzda durum nedir?

Diyarbakır Bismil ilçesi Arslanoğlu (Cumhuriyet) köyünden 2007 yılı sonunda aldığım mektup, Cumhuriyetimizin köy manzaranı anlatıyor:

"Selam,

"Cumhuriyet (Arslanoğlu) köylüsü ağanın ve yandaşlarının zulmüne maruz kalmışlardı. Bir nevi köleliği yaşıyorlardı. Köylünün hakkı olan devletin hazine arazisini, köylü değil de 70 bin dönüm arazi sahibi olan ağa arkasına bazı yetkilileri de alarak zulmen ve cebren işliyordu. Bir de yetmemiş gibi köye baskın yaparak köylüleri öldürüp silahlarla köyü ablukaya almıştı. Köyü darmadağın etmişti. İki insanın ölümüne, üç insanın da yaralanmasına sebep olmuştu. Yetmiyormuş gibi köylülere ambargo uygulayıp sindirmeye çalıştı ve halen de devam ediyor. Bu köylülerden hem adam öldürmüş hem de 10'a yakın kişi tutuklatmıştı.

"Ağa ve adamları dokunulmazlıkları olduğu için kimsenin onları tutuklamaya gücü ve yetkisi yokmuş gibi halen serbestçe istediklerini yapmaya devam ediyorlar.

"Ancak İşçi Partisi ve Sayın Genel Başkan Perinçek bu mazlum ve mağdur köylüye sahip çıkıp yürekten kucaklamıştır.

"Köylüsünün hakkı olan devletin hazine arazisi için mahkeme köylüyü haklı bulmuştur. Cumhuriyet köylüsünün adına İşçi Partisi ve bütün emeği geçen dostlara ve sayın başkanımız Perinçek'e kamuoyu önünde teşekkür ediyoruz."

Bu mektupta dile getirilenler, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun yaygın gerçeğidir.

Ne Kadar Cumhuriyetiz?

Şu soruları yeniden ortaya koymamız gerekiyor: Cumhuriyetimiz ne kadar cumhuriyet olabilmıştır? Ve ikinci bir soru: Son 60 yıllık yıkım sürecinde, Cumhuriyetimizin kalelerinden hangileri ayakta kalabilmiştir? Cumhuriyeti yeniden kurabilmek için, elimizde ne kadar Cumhuriyet var?

Cumhuriyet, millî demokratik devrimdir; bizdeki adıyla Kemalist Devrim'dir. Demokratik devrimin özü, ağalık, beylik, şeyhlik gibi Ortaçağ kurum ve ilişkilerinden kurtulmaktır; özellikle köylünün özgürleşmesidir.

Atatürk'ün, "Türkiye, şeyhler, müritler, çelebiler ve mensuplar ülkesi olamaz" sözü bu devrimi özetler. İstenildiği kadar her dört yılda bir sandıklar konsun, eğer ülkeyi Ortaçağdan arındırmamışsak, yaşanan rejim demokrasi değildir ve olamaz. Hele bir de bunun üzerine, millî hâkimiyetin yabancılara devrini koyarsanız, bugün Türkiye'de "demokrasi" adı verilen rejim bir maskaralıktır. Irak'ta bu maskaralığın son perdesi yaşanmaktadır. ABD işgalcileri, orada Türkiye'den daha dürüst davranıyorlar. Hiç olmazsa, sandıkların içindeki oyları değiştirme işlemini daha açık yapıyorlar. ABD'nin en saydam demokrasisi, ABD işgali altında oluyor. Ab-

dullah Gül'den Hilmi Özkök'e kadar Türkiye'deki Batı işbirlikçileri de, ABD'nin Irak'a demokrasi götürdüğünü söylemiyorlar mı?

Diyarbakır Bismil'in Arslanoğlu ve Sinan köylüleri, Urfa Akçakale'nin Öncül ve çevresi köylüleri, Erzurum Çat'ın Elmapınar ve Muratçayırı köylüleri, Diyarbakır'ın Gürpınar köylüleri, Cumhuriyetimizi cumhuriyet yapmak için mücadele ediyorlar. Talepleri, Kemalist Devrim'i tamamlama programını özetliyor: Köylüye toprak, millete birlik, vatana bütünlük! Elleri ay yıldızlı al bayrağımızla ve Atatürk posterleriyle, "Yıkılsın Ağalık, Yaşasın Cumhuriyet" diye haykırarak yürüdüler Bismil, Diyarbakır ve Akçakale meydanlarında.

2 Kasım 2004 tarihinde Sinan köylülerinin Diyarbakır yürüyüşünde, bir Emniyet yetkilisi gözyaşları içinde şöyle diyor:

"Bayrağımıza hasret kalmıştık. Yirmi yıldır buralarda kimse Türkiye bayrağı ile yürümemişti."

Arslanoğlu köylüsü, olayı ağalığa karşı mücadele içinde meselenin özünü derinliğine anlamış bulunuyor, köyün adını Cumhuriyet köyü olarak değiştirdiler. Bu bir iktidar olma kararıdır. Köyün adını köylü veriyor. Köylü, ben varım diyor; kendimi yönetebilirim diyor, ağalıktan kurtulmak, özgür olmak istiyorum diyor.

Sen misin ağalığa boyun eğmeyen!

Sen misin Bismil ovasında Cumhuriyet bayrağını kaldıran!

Sen misin, Türkiye'nin birlik ve bütünlüğüne sahip çıkan!

12 Eylül 2005 günü ağanın adamları, köyü basıyor, ağır biksi silahlarıyla evlerin duvarlarını deliyor, 12 yaşında bir çocuğu öldürüyorlar.

Ağaların silahlı saldırıları yetmiyor, 9 Kasım 2005 günü Arslanoğlu köyünü bir tabur jandarma basıyor.

Hükümet, Cumhuriyeti cumhuriyet yapmak isteyen köylünün yanında değil, hazine arazilerini gaspeden, köyü ağır silahlarla basan, köylüleri katlettiren ağaların yanındadır.

Jandarma, ağanın adamları 12 yaşında çocuğu ve köylüleri öldürdüğü zaman köye gelmemiş, elini kolunu sallayarak dolaşan kattilleri yıllardır yakalamamış, ağaların hazine topraklarını kanunsuz olarak sürmesini sağlamak için panzerlerle gelmiştir.

Köylülerin köyü tamamen terk edip gitmesi için yıllardan beri her baskı uygulanmaktadır. Baskı ne kelime! Ağalara köylüyü öldürtme özgürlüğü verilmiştir. 17 Temmuz 2008 günü Ağa Nevaf Kahraman'ın adamları, İşçi Partisi Arslanoğlu Köyü Temsilcisi Muhyettin Öksün'ü ve yeğeni Ömer Öksün'ü Bismil yolu üzerinde, çok sayıda insanın gözleri önünde uzun namlulu silahlarla şehit ediyolar.

Köylüleri öldürenler, aynı zamanda devletin korucusudur; silahlarını devletten almaktadırlar. Tansu Çiller-Tayyip Erdoğan yönetimi, Ağa Nevaf Kahramanları korucu yapmış ve silahlandırmıştır. Ağanın silahlı adamları köy baskınında birbirlerini vurdukları zaman, başsağlığı ziyaretine PKK yöneticileri gelmektedir. Buna karşılık PKK, elinde Türk bayraklarıyla toprak mücadelesi veren Arslanoğlu (Cumhuriyet) köylüsüne karşıdır.

Zulme siper olmak, Cumhuriyet köylüsü için bir hayat tarzıdır. Muhtar Mehmet Tanrıku televizyonlardan şöyle haykırıyor:

"Ergenekon Örgütü'nün 1 numarasını mı arıyorsunuz. İşte o 1 numara biz. Ergenekon'un 1 numarası, biz Diyarbakır, Bismil'in Cumhuriyet köylüleriyiz."

Bu olayların hepsi, 21. yüzyılda yaşanmaktadır. Arslanoğlu köyü tek değildir. Bugün Doğu ve Güneydoğu'da yüzlerce, hatta binlerce köyümüz bu tür Ortaçağ zulmü altında yaşamaktadır.

Bismil'li Muhyettin Öksün'ün Demokrasi Destanı

Kahpe Dünya!

Muhyettin ve Ömer Öksün'ler Diyarbakır, Bismil, Arslanoğlu köyünde, toprak ve özgürlük istedikleri için katlediliyorlarsa, bu düzen kahpelerin düzenidir!

Hem topraksız köylü!
Hem ağalığa baş kaldırmış!
Hem de elinde Türk bayrağı ve Atatürk'le!
Üstelik Türkiye'nin Kürdü! Birlik ve kardeşlik için ayakta!
Hem de İşçi Partili! Parti'nin Arslanoğlu Köy Temsilcisi!
Muhyettin ve Ömer Öksün'leri vurmak için sebep çok!
İşte bu da Ergenekon operasyonunun Bismil ayağı, köylü ayağı,
Kürt ayağı!
Muhyettin Öksün, destan gibi yaşadı; başı dik!
Destan yazarak vuruldu. Zırhlı arabalarla onu kuşatan ağanın
adamlarına boyun eğmedi, vuruşa vuruşa...
Muhyettin ve Ömer bize bir destan bıraktılar!
Vatan nasıl birleştirilir?
Millet Kürdü ve Türküyle nasıl bütünleştirilir?
Toplum nasıl özgürleşir?
Demokrasi nasıl kurulur?
Muhyettin'lerin destanı bu sorulara kesin cevaplar veriyor.
Ve kapkara bir örtü!
Muhyettin Destanı'nın üzerine örtülüyor.
Vurulan en sonunda bir topraksızdır.
Vurun ulan vurun!
Beni eşimin gözleri önünde vurun! Beni dokuz çocuğumun ba-
kışları önünde vurun!
Susun, kimseler duymasın!
Örtün karanlıklarınızı!
Vurulmuş alnından yerde yatan Muhyettin ve Ömer'in üzerine
örtün!
Vurulan Kopenhag kriterlerine uymayan bir Kürt yoksuludur;
üstelik İşçi Partisi yöneticisidir!
Demokrasi destanıdır Bismil köylüsünün mücadelesi!
Ağasız, şeyhsiz, zalimsiz bir dünya için!
Güzelim dünya!

Sorosgillerin, Fethullahçı takımının ABD markalı kahpe "demokrasisi" değil.

Bağımsız ve egemen bir milletin,

Özgür köylünün,

Ortaçağ karanlığından kurtulmuş bir halkın

Güzelim demokrasisi!

Muhyettin'lerin, Hrant Dink'in binde biri kadar değeri yok mudur bu kahpe dünyada?

O da kardeşimizdi, ama ölümün de adaleti yok mu?

Bu Avrupa standartları bu kadar mı kahpeymiş!

Toprak istemek, haksızlığa, zulme baş kaldırmak ne kadar büyük suçmuş!

Türkiye'nin birliği için ölmek bu kadar mı önemsizmiş!

Muhyettin'lerin, Ömer'lerin katledilmelerinin haber değeri olması için ellerinde mavi bayraklar, turuncu flamalar ve CIA düdükleri mi olmalıydı!

Toprak hasretiyle vurulup toprağa düşünce böyle mi olurmuş!

Muhyettin'ler hâlâ Yunus Emre'ler gibi mi ölmüş?

Bir garip öldü diyeler

Üç günden sonra duyalar

Soğuk su ile yuğalar

Şöyle garip bencileyin

Muhyettin'in Türkiye için, özgürlük için, vatan bütünlüğü için, milletin birliği için öldürüldüğünü üç gün sonra bile duyurmadılar.

Vurulan bir Muhyettin, bir Ömer değildir yalnızca!

Ağlayan bir Arslanoğlu köyü değildir!

Milyonlarca Muhyettin'in, milyonlarca Fatma'nın geleceği vurulmaktadır!

O kahpe kurşunlar, Türkiye'nin birliğine sıkılmıştır!

Yerde yatmış kanayan Türkiye'dir!

Ağıtlarınızı Türkiye'mize yakın!

Çözümü vuruyorsunuz!

Çözümün vuruluşunu seyrediyorsunuz!

Bismil Arslanoğlu Köyü, Kürt meselesi nasıl çözüldü gösterdi; modeli kurdu.

Teröre nasıl son verilir, barış nasıl getirilir, vatan nasıl bütünleştirilir, millet nasıl birleştirilir?

Cevaplar Bismil Arslanoğlu modelinde!

Cevap, Güneydoğumuzun ve Doğumuzun ağalıktan, şeyhlikten kurtulmasında!

Arslanoğlu modelini uygulamazsak Güneydoğu, ya Fethullah ya PKK çatalçıkmaındadır.

Çatalçıkma! Ama ikisinin de sapı aynı! O sap, ABD'nin elinde, Haçlı'nın elinde!

"Millî irade" nasıl olur?

ABD'nin, ağanın, şeyhin, mafyanın, cemaat liderinin iradesi değil, egemen bir ülkede, özgür insanın iradesi!

İşte o irade Arslanoğlu köyündedir. Özgürleşen 158 seçmenin 158'i de İşçi Partisi'ne oy vermişti.

Karşıda ağaların marabalarının mezrası, orada da 54 oyun 54'ü ağaya, AKP'ye!

Samimi olalım!

Türkiye'mizin birliğini istiyor muyuz, samimi olalım!

Muhyettin'ler kim vurduya gidiyorsa,

Hükümetler, valiler, kaymakamlar, jandarma komutanları, Muhyettin'in hasret duyduğu toprakta tertemiz yatan bedenini gamsız gamsız seyrediyorsa, kimse yalan söylemesin "birlik ve bütünlük" üzerine!

Kimseler nutuk atmasın, Türkiye Türkiye diye!

Kimse şehit cenazelerinde kara gözlüklerle saklamasın ikiyüzlü bakışlarını!

Bir avuç toprak hasretiyle yanan Muhyettin ve Ömer'imizi kah-pe dünyanın bağına verdik!

Ama güzelim bir dünya için!

Herkesin toprağa, işe sahip olduğu, Muhyettin'lerin kahpece vurulmadığı, el ele kardeşçe yaşadığımız güzelim bir dünya için!

İro roja vane

Evé bi béjin.

Sibé roja meye

Emé bi béjin.

Bugün onların günüdür

Onlar konuştu.

Yarın bizim günümüzdür.

Biz konuşacağız.

Jandarma Memet ve Topraksız Memo

Bölücü terörle mücadelede şehit düşen jandarmalarımız için, gazetelerde, "Mehmedim tabutta" başlıkları atılıyor. Bu başlıkları okuyunca, yüreğimize bütün Mehmetlerin ateşi düşüyor. Tabuttaki Jandarma Mehmet ile toprak mücadelesinde şehit düşen köylü Memo, aynı Cumhuriyet savaşının şehitleri. Ne var ki, Bismil'in topraksız Memoları eşleri önünde alçakça kurşunlanırken, beş kilometre ötedeki Jandarma Mehmet imdadına yetişmiyor; katilleri yakalamıyor. Büyük Ortadoğu Projesi böyle ferman buyurmuş. Jandarma Mehmetlerim, dağlarda ve yollarda BOP mayınlarına basarak can verirken, Bismil'deki Jandarma Mehmedim ise, BOP'un jandarmalığını yapıyor. BOP Eşbaşkanları ağalarla şeyhlerle tarikat ağları örüyor. Cumhuriyetin "yurttaşları" Fethullahların, Hizbullahların ağlarında çırpınıyor. Köyünde aç kalan insanlarımız büyük şehirlerin varoşlarına yığılırken, BOP'un sözleşmeli personeli, Fet-

tahların yatlarında, Riksos hotellerinde yan gelip yatıyorlar. Görgüsüz hanımlar, sarayların eşyalarına bile göz koyuyor. Parmaklarda 50 milyarlık yüzükler, ama bilinçlerde bir ışık, bir parıltı yok.

Ne yaman çelişkiler bunlar!

Mehmet ile Memo'yu birbirine vurduran BOP planlarında görev alanların, piyasa gözü doymazlarının, borsa vurguncularının, saltanat ve şatafat düşkünlerinin, ağalığa ve şeyhliğe yaslananların yönetimi altında, millet de bölünür, vatan da parçalanır.

Cumhuriyet, Güneydoğu ve Doğu köylümüzü toprağa ve özgürlüğe kavuşturarak, onları ağanın marabası, beyin yanaşması, şeyhin müridi, tarikatın mensubu olmaktan kurtararak gerçek cumhuriyet olur.

Özgür cumhuriyet yurttaşı, öncelikle özgür köylüdür.

SONUÇ

BİR: TARİH VE DEVRİM DERSLERİ

1. İstiklâl Savaşı, köylü sayesinde kazanıldı. Ancak savaştan sonra toprak talep eden güçlü bir köylü hareketi yaşanmadı. Bu nedenle aşağıdan yukarı bir toprak devrimi gündeme gelmedi. Marx'ın belirttiği gibi, devrim olması için, devrimci bir sınıfın bulunması gerekir. Bu, her deneyimde yeniden doğrulanmıştır. Devrimci bir sınıf yoksa, öncünün iradesi herhangi bir devrimci uygulamayı gerçekleştirmeye yetmiyor.

2. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kemalist yönetimin dikkati, toprak dağıtımından çok nüfusun çoğalması ve boş arazilerin işlenmesi üzerinde yoğunlaşmıştı. Çünkü ülke nüfusu azdı ve toprakların önemli bir bölümü ekilmiyordu.

3. Atatürk, "Köylü memleketin efendisidir" sloganıyla meselenin iktidar meselesi olduğunu ortaya koymuştu. Halk iktidarı, köylünün ezici çoğunluk olduğu bir ülkede, yerel zeminde esas olarak köylünün iktidarındır. Köylü, ağanın, beyin ve şeyhin tahakkümünden kurtularak iktidar olabilirdi. Gerçek demokrasi, ancak bu temelde kurulabilirdi. Millî hâkimiyet, genel seçimler, seçmenin oyu, sandıktan çıkmak, ancak bu toplumsal devrimle gerçek içeriğine kavuşturulabilirdi. Bugün bu kavramların içi tamamen boşaltılmıştır. Demokrasi, Gladyo'nun, mafyanın, tarikatların ve ağaların elinde bir maskaralık haline getirilmiştir.

4. Ağalığa karşı güçlü bir köylü hareketinin bulunmadığı koşullarda, Cumhuriyet yönetimi, yukardan aşağı memurlar eliyle yaptığı uygulamalarla Ortaçağ kurum ve ilişkilerini köklü olarak tasfiye edemedi. Bu durumda köylü meselesi ve Kürt meselesi çözülemedi ve bugünlere kadar geldi. Dahası, köylü öz-gürleşemediği ve Türkiye Cumhuriyeti halkının milletleşme süreci tamamlanamadığı için; millî devlet sağlam bir temele oturtulamadı ve gerçek bir demokrasi kurulamadı. Demokrasi ancak millî devletle kurulabilir ve millî devlet de ancak Ortaçağ ilişkilerinden kurtulmuş, özgür bir toplumda sağlam bir zemine dayanır.

5. Cumhuriyet yönetiminin, Ortaçağ gericiliğine karşı mücadeledeki yetersizliğinin esası, köylüyü seferber eden bir mücadeleye yürütememiş olmasıdır. Atatürk önderliğindeki devrimci cumhuriyet yönetiminin toprak reformu düşüncesi olmakla birlikte başlangıçta toprak programı yoktu. Köylüyü örgütlemeye ve seferber etmeye yönelik bir örgütlenme çizgisi ve eylem programı da bulunmuyordu. Toprak ağalığını ve Ortaçağ kurumlarını köklü olarak tasfiye etmek için, Kemalist yönetimin köylüyü uyandıracak ve ağalığa karşı harekete geçirecek bir aydınlatma ve örgütleme çabasına girmesi gerekirdi. Buradaki yetersizlik, kuşkusuz ideolojik ve siyasal zaafılardan kaynaklanıyordu. Bu nedenle yukardan aşağı uygulamalarla dağıtılan toprakların önemli bir kesimi, yeniden ağaların, aşiret reislerinin ve şeyhlerin eline geçti.

6. Kürt beylerinin yönetimindeki coğrafyada feodal mülkiyet sistemi, daha güçlü ve daha dayanıklıydı. Yavuz Sultan Selim, 16. yüzyılın başında, İran Safevî devletiyle hâkimiyet mücadelesinde, Kürt beylerine özerklik tanımıştı. Bu nedenle Kürt feodallerinin yönetimi altındaki topraklar mirî arazi düzeninin dışında kalmıştı. Kürt köylüleri ve aşiretleri, yüzyıllarca kendi beylerine bağlı olarak yaşadılar. 19. yüzyılda merkezileşmeye yönelik ıslahlatlara karşı en katı direnç, Kürt derebeyliklerinden geldi. Bu yüz-

yıldaki Doğu isyanlarının temelinde bu feodal karşı koyma vardı. Sultan II. Abdülhamit, Hamidiye Alayları'nı kurarak, silahlı derebeylik sitemini daha da güçlendirdi. Nitekim Hamidiye Alayları'nın eski komutanları, Cumhuriyet Devrimine karşı ayaklanmalarda öne plandaydılar.

7. 1914 yılında Cihan Harbiyle başlayan Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nda Kürt beyleri ve halk kitleleri, yabancı istilacılara karşı vatan savunmasına katıldılar. Böylece İngiliz emperyalizminin ve Çarlık Rusyası'nın Kürt beylerini ve halkını Türkiye'ye karşı kullanma çabaları sonuçsuz bırakıldı. Kürtler, Kurtuluş Savaşı'na katılarak yeni devletin kuruluşunda asli unsur olarak yer aldılar. İsmet Paşa, Lozan'da bu gerçeği vurgulayarak, Türkiye hükümetinin "Türklerin ve Kürtlerin hükümeti" olduğunu belirtti.

8. Savaşın sonra Cumhuriyet yönetimi ile Doğu ve Güneydoğudaki Kürt ağa ve beylerinin silahlı derebeylik sistemi karşı karşıya geldi. 1925 Şeyh Sait İsyanı, gerici bir ayaklanma idi. Arkasından 1930 Ağrı İsyanı geldi. 1930'larda Dersim bölgesinden çevreye yönelen talan ve huzursuzluklar Cumhuriyetin en önemli güvenlik sorunuydu. Bölgede Cumhuriyet yönetiminin değil, derebeylerinin hükmü geçiyordu. Doğu ve Güneydoğudaki bölücü isyanlar ve yağma olayları karşısında, derebeylik sisteminin tasfiyesi zorunlu hale geldi. Hükümet, Cumhuriyet otoritesinin kurulması, ülke bütünlüğü, iç barış ve çağdaşlaşma amacıyla, ağaların yerel iktidarını yıkma ve toprak dağıtma görevini önüne koydu.

9. Derebeylik, Dersim'de silahlı bir güçtü. Cumhuriyetin kendi programını uygulayabilmesi için, öncelikle bu silahlı gücü tasfiye etmesi gerekiyordu. Bütün mesele bu uygulamanın nasıl yürütüleceğindeydi. Köylü ile birleşemeyen cumhuriyet, aşiret reisleri önderliğindeki isyanı bastırırken halk kitlelerini de hedef aldı. Yaşanan büyük acılar, Türkiye'de bölünmeyi besleyen bir tarihsel tortu oluşturdu.

10. Cumhuriyet yönetiminde, halkı kazanma düşüncesi bulunmakla birlikte, köylünün gücünü seferber etme girişimine pek rastlanmıyor. Doğuda derebeylik sorununu köylüyü harekete geçirerek çözüme görevi, aşiret, milliyet ve mezhep bağlarından kaynaklanan sorunlarla karşılaşıyordu. Ağa, derebeylik düzeninin tasfiyesini aşirete, Kürtlüğe ve Aleviliğe karşı bir uygulama olarak gösterebilmekteydi. Cumhuriyet yönetimi, Kürt isyanlarının bastırılmasında tıpkı Osmanlı devleti gibi, aşiretler arası kavgalardan ve mezhep farklarından yararlanmış, fakat köylüyü ağaya karşı seferber etme yolunu pek düşünmemiş ve bu yönde bir uygulamaya girişmemiştir. Eğer Kemalist iktidar, derebeylik sorunu ile Kürt sorununu, yoksul köylü kitlelerini seferber ederek çözüme yoluna girseydi, yapabileceği çok iş vardı. Cumhuriyet öncülerinden, özellikle Cumhuriyeti savunan Kürt aydınlarından ve halk önderlerinden oluşan öncüler köylük alanlara yollanabilir, bunlar yerel önderleri ve köylüleri derebeyliğe karşı örgütleyebilir ve harekete geçirebilirdi. Maraba ve yanaşmalar üzerindeki ağır baskı ve zulüm, köylünün kazanılması olanağını veriyordu. Cumhuriyetin yaptırım gücünün de desteğiyle derebeyliğe karşı bir köylü hareketi yaratılabilir. O zaman bölgede Cumhuriyetin dayanabileceği bir halk oluşturulur, derebeylik sistemi aşağıdan yukarı köylü hareketi ve yukardan aşağı Cumhuriyet yönetiminin işbirliği sayesinde tasfiye edilebilir ve bölücülük ve yıkıcılığın zemini Kürt köylüsüne ve halka dayanılarak ortadan kaldırılabilirdi.

11. Cumhuriyet Devriminin köylü ve Kürt meselelerini köklü olarak çözememiş olmasının ideolojik nedeni, halkı seferber etme anlayışının zayıflığı ve Kürt yoksuluna karşı dar milliyetçi kuşkulardır. Kemalist devrimciliğin köylüye dayanan aşağıdan yukarı demokratik devrim felsefesi yeterince köklü ve güçlü değildi. Kemalist devrimciler derebeylik sistemine düşman olmakla birlikte, Kürt yoksuluna kuşkuyla bakıyorlardı. Kürt halk kitlesini ken-

disi olarak göremeyen dar milliyetçi anlayışlar, Kemalist yönetimin halka dayanan girişimciliğini zaafa uğrattı. Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" anlayışı, sindirilmemişti ve bütün kapsam ve derinliğiyle uygulanamadı.

12. 1930'ların ortalarında, Cumhuriyet'in devrimci önderliğinde, toprak ağalığını, aşiret reisliğini ve şeyhliği ortadan kaldırmayı amaçlayan bir toprak reformu kararı oluştu. 1934 ve 1935 yıllarında İskân ve Vakıflar Kanunları çıkarıldı. 1935 yılı Mayıs ayında toplanan CHP 5. Büyük Kongresi, toprak dağıtımını Parti Programına koydu. Çiftçiye toprak dağıtılması, 1937 yılı başında Anayasa emri oldu. Daha önemlisi, Anayasa'nın kamulaştırmaya ilişkin hükmü değiştirilerek, ağa topraklarına neredeyse tazminatsız elkonmasını olanaklı kılan özel kanun yolu açıldı. Böylece toprak reformu için zorunlu adım atıldı.

13. Köylüyü memleketin efendisi yapacak toprak devrimi, 1938 yılının 10 Kasım günü önderini kaybetti. Arkasından patlayan İkinci Dünya Savaşı koşullarında, dış tehditleri göğüsleme görevi öne çıkınca, toprak reformu ertelendi.

14. Kemalist Devrim'in kireçlenmeye başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrası koşullarında, Türkiye adım adım ABD denetimine girdi ve toprak ağalığı büyük koruyucusunu buldu. İsmet İnönü, devrimlerin 1939 yılından sonra devam etmediğini 1945 yılında belirtmiş ve bu durumu "Cihan Harbi"yle açıklamıştır. Bu açıklamada kuşkusuz doğruluk payı bulunmaktaydı. Ancak Atatürk'ün son zamanlarında hem Başbakan Celal Bayar'a, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a ve yakın arkadaşları Kılıç Ali'ye öğütlediği, hem de İsmet İnönü ve Ali Fuat Cebesoy Paşa'ya tembihlediği Sovyetler Birliği ile dostluk siyasetinden, Cihan Savaşı öncesinde vazgeçildi. Böylece Batılı emperyalist sisteme bağlanma yoluna, daha İkinci Dünya Savaşı eşliğinde girildi. 1945'ten sonra Tür-

kiye, adım adım Atlantik kampına bağlandı. Artık toprak ağaları ve şeyhlerin büyük bir koruyucusu vardı. Dünya ölçeğindeki gericilik ile iç gericilik birleşti ve Cumhuriyet Devriminin tamamlanmasına ket vurdu. Atatürk, 1935 yılında CHP 4. Büyük Kongresi'nde "Arasız devrimler" vurgusu yapmıştı. Bu devrimci tavrın ne kadar yerinde olduğunu hayat gösterdi. Siz devrim yapmazsanız, size karşı devrim yaparlar!

15. Çiftçi Topraklandırma Kanunu, uygulama olanağı bulamayacağı koşullarda çıkmıştı. Toprak ağaları, 1945 sonrasında sırtlarını Atlantik emperyalistlerine dayayarak toprak reformunu önediler. Sonuç olarak Cumhuriyet, Türk Devrimi'nin düşünürlerinin de kabul ettiği gibi, ağalığı, beyliği ve şeyhliği bütün toplumsal ve ekonomik temeliyle kökünden temizleyemedi. Başka deyişle Cumhuriyet, köylüyü efendi kılma programını tamamlayamadı.

16. Devrimle ilerleyen birleşme süreci, karşıdevrim döneminde tersine döndü. İstiklâl Savaşımızı da kapsayan Kemalist Devrim, Türkleri ve Kürtleri tek bir millette kaynaştırma sürecini başlatmıştı. Cumhuriyet öncesinde Kürt kitlesi, Osmanlı topraklarında yaşayan etnik gruplardan biriydi; ancak Müslümandı ve tarih boyunca Türklerle birlikte yaşamıştı; Türklerle kaynaşmış ve aynı feodal kültür içinde yoğrulmuştu. Osmanlı devletinin dağılma sürecinde diğer etnik gruplar emperyalist devletlerin desteklediği savaşlar sonucu birer birer ayrılırken, bir tek Kürtler, İstiklâl Savaşı'nda birleşme yönünde bir irade ortaya koydular ve Cumhuriyetin kuruluşuna "aslı unsur" olarak katıldılar. Böylece "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkının Türk milletini oluşturması" süreci en büyük atılımını gerçekleştirdi. Cumhuriyet'in Ortaçağ ilişkilerine indirdiği her darbe, Kürt yurttaşlarımızın Türk milleti içinde kaynaşma sürecini ilerletti. Cumhuriyet döneminde, etnik anlamda Türk kimdir, Kürt kimdir, birbirine karıştı ve kaynaşma süreci devam ediyordu. Etnik kimliğin yerini Türkiye Cumhuriyeti yurttaş-

larından oluşan Türk milleti kimliği alıyordu. Ne var ki, Cumhuriyetin her alanda inşasıyla yürüyen kaynaşma, devrimden vazgeçilmesiyle ayrılma sürecine döndü. Geldiğimiz noktada Türkiye, ya Kemalist Devrimi tamamlayarak kaynaşma sürecini kesin sonuca götürecektir ya da emperyalizme ve Ortaçağa boyun eğerek bölünme planına teslim olacaktır.

17. Kürtlerin Türkiye halkının bütünüyle millî kaynaşma süreci, aynı zamanda bir demokratik devrim ve aydınlanma sürecidir. Türkiye'nin 19. yüzyılda başlayan millî demokratik devrimi, Kürtler açısından yalnız bir millî kaynaşma süreci değil, aynı zamanda bir demokratik devrim ve aydınlanma sürecidir. Türkiye halkı, iki yüzyıldır bütün etnik gruplarıyla bu devrimi ve aydınlanmayı yaşamaktadır. Bütün Türkiye halkının devrim süreci, Türk ve Kürdüyle iç içe geçmiş ve birbirine bağlanmıştır.

İKİ: BÖLÜNME VE TERÖRÜN ZEMİNİ

18. Türkiye'yi bölmek isteyen güç, Okyanusun ötesinden gelmiş ve Irak'ı işgal ederek güney "komşumuz" olmuştur. Bugün Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu tehdit, milletlerarası boyutlardadır. ABD, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'ni uygulayarak, içlerinde Türkiyemizin de bulunduğu 24 ülkenin "sınırlarını ve rejimlerini değiştireceğini" ilan etmiştir. NATO toplantılarında duvarlara yansıtılan haritalarda, Hakkâri-Gaziantep-Artvin üçgeni içinde yer alan vatan topraklarımız, Kuzey Irak'ta fiilen kurulan İkinci İsrail devletinin sınırları içinde gösterilmektedir. Diyarbakırımız ise, bu kukla devletin merkezi olarak işaretlenmiştir.

19. Türkiye'yi milleti ve devletiyle bölmeye yönelik "açılımlar", ABD planları kapsamında, sözleşmeli personel tarafından uygulanmaktadır. Başbakanlık koltuğunu işgal eden Tayyip Erdoğan

ğan, kimliğini "BOP Eşbaşkanı" olarak tanımlamakta ve görevinin de "ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi içinde Diyarbakır'ı merkez yapmak" olduğunu itiraf etmektedir. Çankaya köşkünü işgal eden Abdullah Gül ise, 2 Nisan 2003 günü Ankara'da ABD Dışışleri Bakanı Powell ile "2 sayfa 9 maddelik gizli anlaşma" yaptığını kendi ağzıyla itiraf etmektedir.¹ Gizli Anlaşmanın içeriğini 2003 yılı 13 Temmuz günü yaptığımız basın toplantısıyla madde madde kamuoyuna açıkladık. Bu maddeler, arkada kalan yıllarda, bir bir hayata geçirildi. Gizli Anlaşmanın içeriği, Tayyip Erdoğan-Abdullah Gül iktidarının yedi yıllık uygulamalarıyla doğrulanmıştır. Bugün gündeme getirilen Kürt Açılımı, Ermeni Açılımı, Alevi Açılımı ve Kıbrıs Açılımı, Gizli Anlaşmanın 2003 yılı yazında açıkladığımız hükümleridir.

20. Türkiye'nin bölünmesi fiilen başlamıştır. Güneydoğu'da PKK'nin denetimindeki belediyeler, ayrı bir özerk bölge oluşturmuşlardır ve Kuzey Irak ile bütünleşme sürecini fiilen yürütmektedirler. İşgalci ABD ordusunun himayesinde kurulan Kukla devletin hukuken ilanı aşamasına gelinmiştir. Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi ile Irak'ın kuzeyini bütünleştirme, toplumsal ve ekonomik açıdan da geçerlidir. Güneydoğumuzda hüküm süren toprak ağalığı, aşiret reisliği ve şeyhlik, Irak'ın kuzeyindeki Ortaçağ yapısıyla bir bütünlük göstermektedir.

21. Bölücü terör, 1991'den beri ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin aletidir. ABD tarafından AB kapısına bağlanmış olan Türkiye, kendisini savunamadığı bu koşullarda, terörle zayıflatılmakta ve parçalanmaya itilmektedir. ABD, Irak'ın kuzeyinde kurduğu İkinci İsrail devletini Diyarbakır, Kerkük ve Telafer'e doğru genişletme planını uygulamaktadır. ABD'nin PKK'yi tasfiye edeceği haberleri, Türkiye'yi ABD planına teslim almak içindir. Tam tersine ABD, Türkiye'ye karşı bir tehdit aracı olarak kullandığı PKK'yi ya-

¹ *Vatan*, 24 Mayıs 2003.

sallaştırmakta ve Gladyo-Mafya-Tarikat rejiminin iktidar ortağı haline getirmektedir. ABD güdümünde ve AB kapısında teröre çare yoktur. ABD'nin PKK bölücülüğüne son vereceği türünden hayaller terk edilmelidir.

22. Terörün toplumsal ve ekonomik zemini, Türkiye'nin emperyalizme bağımlı, yarı Ortaçağlı yapısıdır. Bu koşullarda emperyalizme bağımlılığın ve toprak ağalığının bedeli, terör, anarşi ve bölünmedir. O nedenle toprak reformu, ülkemizde basit bir toprak dağıtımı meselesi değildir. Toprak bütünlüğümüzün, demokrasinin, iç barışın ve çağdaş ilişkilerin gerçekleşmesi ve güvence altına alınması için, Güneydoğumuzu Cumhuriyet Türkiyesinin bir parçası haline getirmek zorundayız. Hayatın önümüze getirip koyduğu soru çok açıktır. Ya toprak ağalığından vazgeçilecektir, ya da Türkiye'nin toprak bütünlüğünden, halkın birliğinden ve iç barıştan.

ÜÇ: SEÇENEKLER VE HALKIN ÇÖZÜMÜ

23. Çözülmekte ve dağılmakta olan devleti ele geçiren Gladyo-Mafya ve Tarikat yönetimi acz içindedir. ABD emperyalizmine bağımlılık ve tarikatlaşma sürecinde çözülen devlet, bugün Gladyo-Mafya-Tarikat güçlerinin eline geçmiştir ve teröre karşı hoşgörü politikası izlemektedir; terör örgütüyle işbirliği halindedir; yurttaşının yoksullaşmasına, birbirine yabancılaşmasına, terör içinde heder olup gitmesine hiçbir çözüm getirememektedir. Çünkü ABD güdümünde ve AB kapısında eli kolu bağlanmıştır. Dağılan rejimin sahipleri, cenaze törenlerinde kara gözlüklerini takıp sahte gözyaşları dökmektedir.

24. Türkiye'nin birliği ve bütünlüğü, bugün yeniden bir devrim sorunu haline gelmiştir. Millî demokratik devrimi tamamlamak, yalnız özgülleşme ve çağdaşlaşma sürecini değil, aynı zaman-

da kaynaşma sürecini tamamlamaktır. Türkiye, feodalleşerek değil çağdaşlaşarak Kürtler için bir çekim merkezi olur. Kürdü kurtaracak olan, ABD güdümlü Barzaniler, Abdullah Öcalanlar, Fethullah Hocalar veya Tayyip Erdoğanlar değil, halk hükümetidir.

25. Kürtlerimiz açısından gerici seçenek, ABD güdümünde Barzani Ortaçağı ile birleşmektir. İlerici seçenek ise, Türkiye'nin büyük devrimci atılımında yer alarak hep birlikte özgürleşmek, eşitleşmek, kaynaşmak ve çağdaşlaşmaktır. Bölünme, Türkiye'de yaşayan herkes için, boyun eğme, yoksullaşma ve gericileşme yoludur. Başı dik yaşama, zenginleşme ve aydınlanma, birleşerek olur. Kürtler için Türkiye devrimine katılmak dışında bir özgürleşme ve çağdaşlaşma yolu yoktur. Ortaçağa dönüş seçeneği ise, Barzani ve PKK'dir. Barzani seçeneği, Türkiye Kürtleri için de, Kuzey Irak Kürtleri için de, milletleşme değildir. Kuzey Irak'ta Barzani ve Talabani beylikleri bulunmaktadır. PKK ise, üçüncü bir beylik kurma gayretindedir. O nedenle Kuzey Irak'la bütünleşme, Türkiye Kürtleri için on yıllarca sürececek bir iç ve dış savaşlar girdabıdır. ABD'nin Kukla Devleti resmileştirmesi, Kürtler arasında iç savaşlardan ve Kürtleri ateşe sürececek bölge savaşlarından başka bir şey getirmeyecektir. ABD, bu savaşlarda Kürtleri Türkiye, İran, Irak ve Suriye'ye karşı kullanmayı planlamaktadır. Silopi'den arkadaşımız Guri Benzer, Kürtlerin 10 yıl Kuzey Irak'ta yaşamaktansa, bir gün Türkiye'de yaşamayı yeğleyeceğini söylüyor. İşte bu tercihe el uzatmak gerekir. Türkiye, kendi Kürdünü Tayyip Erdoğanlar üzerinden Barzanileştirerek değil, özgürleştirerek meseleyi çözer.

26. Milletın birliğı, vatanın bütünlüğü ve halkın esenliğı için, ABD denetiminden ve Avrupa kapısından kurtulmak, yakıcı görevdir. Türkiye, terörü bitirmek için ABD denetiminden kurtulmak ve AB aday üyeliğinden derhal çekilmek zorundadır. Irak'ı işgal ederek bölen ABD, oradan Türkiye'ye terör ihraç etmektedir. ABD planlarına boyun eğmek, bugün teröre kucak açmak an-

lamına gelmektedir. Öte yandan AB üyeliği "sevdası", Kürt yurttaşlarımız arasında Türkiye Cumhuriyeti devletinin tasfiye edilmekte olduğu kanısını perçinlemekte ve Türkiye'yi öncelikle yurttaşlarımızın zihninde bölmektedir. Halkımızın ve özellikle Kürt yurttaşlarımızın beklentilerinin Washington ve Brüksel'e yönlendirilmiş olması, bugün en tehlikeli bölücülüktür. Türkiye Cumhuriyeti, kendi yurttaşının bilincinde umut olmaktan çıkarılmaktadır. Oysa bağımsız, halkçı ve devrimci Türkiye, özgürleşmenin ve zenginleşmenin ve aydınlanmanın biricik siyasal çerçevesi ve aracıdır.

27. Köklü bir toprak reformuyla hazine toprakları, mayınlı araziler, aşiret ve ağa toprakları köylüye dağıtılmalı, bölgedeki ağalık ve şeyhlik düzeni tasfiye edilmelidir. Dağıtılan toprakların tekrar ağaların ellerine geçmemesi için, toprağa kavuşan köylü ayakları üzerinde yaşar hale getirilmelidir. Tarım üreticisi, ucuz mazot, ucuz gübre, ucuz tarım ilacı, ucuz tohum ve faizsiz krediyle desteklenmelidir. Kooperatifleşme yoluyla elbirliği güçlendirilmeli, çağdaş ve verimli tarım geliştirilmeli, köylü özgürleştirilmeli ve zenginleştirilmelidir.

28. Herkese iş, çarşıya bereket, bölgeler arası denge, vatana bütünlük programı uygulanmalıdır. ABD güdümlü büyük faizcilerin, dolar ve borsa vurguncularının, hortumcuların ve tarikat şeyhlerinin sülük gibi ülke kaynaklarını emdiği koşullarda, halk işsiz kalmakta ve yoksullaşmakta, terör gittikçe azgınlaşmaktadır. Dört Sülük Ekonomisinde teröre çözüm yoktur. Kamu yatırımlarıyla Güneydoğu'da herkese iş sağlanmalıdır. Türkiyemizin varlığını tehdit eden dış ve iç güçlere karşı bir millî direnme ekonomisi yapılandırılmalı, bölgeler arasında dengesizlikler giderilmelidir. Güneydoğu esnafı, zenaatkârı, sanayicisi ve tüccarı, devletin özel teşvik ve destekleriyle güçlendirilmeli ve Güneydoğu üretici ve tüketicisinin Türkiye ekonomisiyle bağları geliştirilmelidir.

29. Teröre ve bölünmeye özgürlük tanınamaz. İkiz İhanet Yasaları kaldırılmalıdır. Geldiğimiz aşamada Kürt sorunu, demokratik haklar açısından esas olarak çözülmüştür. Kürt dili üzerindeki yasak ve baskılar kaldırılmıştır. Kürtçe öğrenim kurumları açılabilmekte, Kürt kültür kurumları faaliyet gösterebilmektedir. Televizyonlarda Kürtçe yayın başlamıştır. Kürtçe gazete ve dergiler on yıllardan beri yayınlanmaktadır. Yurttaşlarımızı daha eşit, daha özgür kılacak, halkımızın birliğini güçlendirecek hakların sağlam güvencelere kavuşturulması ve daha önemlisi ekonomik ve toplumsal koşullarıyla uygulanması, halkımızın elindedir. Emperyalizmden özgürlük ve eşitlik gelmez. Türkiyemize, AB kapısında, "insan hakları" yaftası altında terör ve bölünme özgürlüğü dayatılmaktadır. 2001 yılında DSP-MHP-ANAP Hükümetinin Bakanlar Kurulu kararıyla kabul ettiği ve 2003 yılında AKP ve CHP oylarıyla yasalaştırılan İkiz İhanet Yasaları derhal kaldırılmalıdır. Ortaçağ'dan kalan etnik grup, tarikat, cemaat, din ve mezhep temelinde siyasal örgütlenmeye olanak tanınmamalıdır. Anayasada güvenceye alınmış Devrim Kanunları uygulanmalıdır. Halkın, bağımsızlık, birlik, özgürlük ve barış içinde yaşaması, en büyük insan hakkıdır.

30. Büyük millet felsefesi benimsenmeli ve hayata geçirilmelidir. Bölücü terörden kurtulmak için, öncelikle doğru felsefe gerekir. Ülkemize hükmeden anlayışa göre, yurdumuzun Güneydoğu bölgesi "başka bir coğrafya"dır ve orada yaşayan insanlarımız "başka bir sosyolojik yapıda"dır. Bu görüş, PKK'nin görüşüyle aynıdır. Türk kavramını bir etnik gruba, bir ırka indirgeyen bağnazlık, Kürt yurttaşlarımızı kucaklayamamakta, onları itmektedir. Bölücülüğe yardımcı olan bu anlayış, öncelikle devlet katından ve elbette toplumdan temizlenmelidir. Türk milletinin tanımı, tarihsel temeline oturtulmalıdır. Türk milleti, bir etnik grup veya ırk değildir. Türk milletinin tarihsel kökleri, binlerce yıllık bir imparatorluklar geleceğine, kıtalararası ticaret yolları üzerindeki egemenliğe ve Türk

dilinin gücüne dayanır. İmparatorluk kültürü, halkları birlikte yaşatma kültürüdür. Türk milleti, farklı etnik grupları kaynaştıran bu tarihsel mirastan da beslenerek çağdaş bir devrimle meydana gelmiştir. Bu tarihsel ve devrimci birikimle, her etnik kökenden yurttaşımızı öz kardeş, tek millet anlayışıyla birleştirmek öncelikle bir felsefe sorunudur. Türkiye'de "biz ve onlar" ayrımı kabul edilemez. Türk ve Kürt birbiri için başkası değildir. Türk de biziz, Kürt de biziz; hepimiz Türk milletiyiz. Atatürk'ün 1930 yılında *Medeni Bilgiler* kitabında tanımladığı üzere, Türkiye Cumhuriyetini devrimle kuran Türkiye halkı, Türk milletini oluşturmaktadır. Bu sürecin tamamlanması gerekir.

31. Cumhuriyetin sahibi ve dayandığı güç, bütün ülkede ve Güneydoğu'da ancak halk olabilir. Devrimle kurduğumuz Cumhuriyet, Güneydoğu ve Doğu illerimizde toprak hasretiyle yanan köylüye, iş isteyen yoksul insanlarımıza, insanca yaşama özlemindeki işçiye, esnaf ve zanaatkâra ve zaten Türkiye piyasasında iş yapan tüccar ve sanayiciye, özetle halka dayanacaktır. Türkiye, Güneydoğu'da bölücülüğe karşı ağalara şeyhlere dayanamaz. Çünkü bu güçlerin kendileri Ortaçağ bölücülüğünü temsil ediyorlar ve Barzani'ye benzemektedirler. Topraksız köylü, kırsal alanda bölücülüğe karşı Türkiye'yi savunabilecek temel kuvvettir.

32. Halkı kazanan savaşı kazanır. Irak'ın parçalanması ders olmalıdır. Kürdümüzü kaybetmek, bölünme tehdidiyle karşı karşıya gelmek anlamını taşır. PKK, bölgede şu veya bu yoldan bir kısım halkımızı, özellikle işsiz ve yoksul kesimleri yönlendirebilmektedir. Öte yandan bölgede, Tayyip Erdoğan iktidarı sayesinde Barzani, Fethullah Hoca ve Haçlı güdümündeki tarikatlar gelişmektedir. ABD'nin bölücü örgütlerine karşı, Türkiyemizin her yerinde Kürdümüzü kazanmak, Cumhuriyet Kürdünü örgütlemek ve Güneydoğu illerimizde Cumhuriyetin gerçekten demokratik yerel yönetimlerini kurmak durumundayız. Bu görev, gericilikten medet

umarak değil, ancak devrimci bir tavırla ve halkla birleşerek yerine getirilebilir.

33. Doğu ve Güneydoğu illerimizde, binlerce gönüllüyü harekete geçirerek, bir Halk Seferberliği yürütülmelidir. Bu seferberlikte, özellikle Kürt kökenli gönüllülerin harekete geçirilmesiyle dağın başındaki mezraya kadar ulaşılmalı, yurttaşlarımızın dertleri dinlenmeli, talepleri sorulmalı, gönülu kazanılmalı, bölücülüğün ve terörün nelere malolacağı ve Millî Hükümetin birlik ve kardeşlik çözümü anlatılmalı, özetle halk kucaklanmalı ve örgütlenmelidir.

34. Millete birlik, vatana bütünlük, köylüye toprak şiarıyla mücadele eden köylü hareketi geliştirilmelidir. "Yıkılsın Ağalık Yaşasın Cumhuriyet" diye haykıran Bismil'in Arslanoğlu (Cumhuriyet) ve Sinan köylerinden, Urfa Akçakale köylerinden, Diyarbakır merkez Gürpınar köyünden, Erzurum Çat ilçesinin Elmapınar ve Muratçayırı köylerinden filizlenen köylü mücadelesi geliştirilmeli ve yayılmalıdır. Güneydoğu'nun geniş alanlarındaki köylü kitleleri, harekete geçmek için bu mücadelelerin başarılarını gözlemektedir. Bugüne kadar aşiretler, ağalar ve mezhepler arasındaki çatışmaları kullanan gerici politika kesinlikle terk edilmeli, dış tehdide ve bölücülüğe karşı örgütlü halk gücü oluşturulmalıdır. Demokratik yerel yönetimler ancak bu halk gücüyle kurulur.

35. Köylüye dayanan Cumhuriyet Koruculuğu sistemi kurulmalıdır. Aşiret reislerini ve ağaları devlet destekli bir silahlı güç haline getiren bugünkü koruculuk sistemi değiştirilmelidir. Koruculuk, bir geçiş süreci içinde, ağaların ve aşiret beylerinin silahlı örgütlenmesi olmaktan çıkarılıp, köylüye dayanan Cumhuriyet Koruculuğuna dönüştürülmelidir. Cumhuriyet Koruculuğu, toprak reformuyla birlikte yeniden örgütlenmelidir. Toprağa kavuşturulan topraksız köylü, aynı zamanda Cumhuriyet Korucusu olmalıdır. Böylece geniş köylü kitleleri, ülke bağımsızlığının, vatan bütünlü-

ğünün, millet birliğinin ve bölge güvenliğinin etkin yaptırım güçlerinden biri haline getirilebilir. Bunun öncü örnekleri bugün toprak mücadelesi veren köylerde görülmektedir.

36. Irak'ın toprak bütünlüğü Türkiye'nin toprak bütünlüğüdür. Irak halkı ve bölge ülkeleriyle işbirliği yapılarak, Irak'ın toprak bütünlüğü sağlanmalıdır. Irak Kürtlerinin ve Türkmenlerinin eşitlik, özgürlük ve ekonomik gelişmelerinin Irak'ın bütünlüğü içinde sağlanması için, Irak yönetimine ve halkına yardımcı olunmalıdır.

37. Bölge ülkeleriyle ve halklarıyla Batı Asya Birliği'ne uzanan işbirliği geliştirilmelidir. Türkiyemizin ve bölge ülkelerinin bağımsızlığı, egemenliği ve bütünlüğü için ve bölge halklarının zenginleşmesi ve barış içinde elbirliğiyle yaşaması amacıyla, Suriye, Irak, İran ve Azerbaycan ile ittifak kurulmalı ve geliştirilmelidir. Bu ittifak, bölge Kürtlerini eşitlik ve özgürlük temelinde kucaklamalıdır. Bu ülkelerle güvenlik dahil her alanda işbirliği yapılmalıdır. Gümrüklerin kaldırılmasından devletler arasında Batı Asya Birliği (BAB)'ne uzanan kapsamlı bir beraberliğin koşulları adım adım geliştirilmelidir.

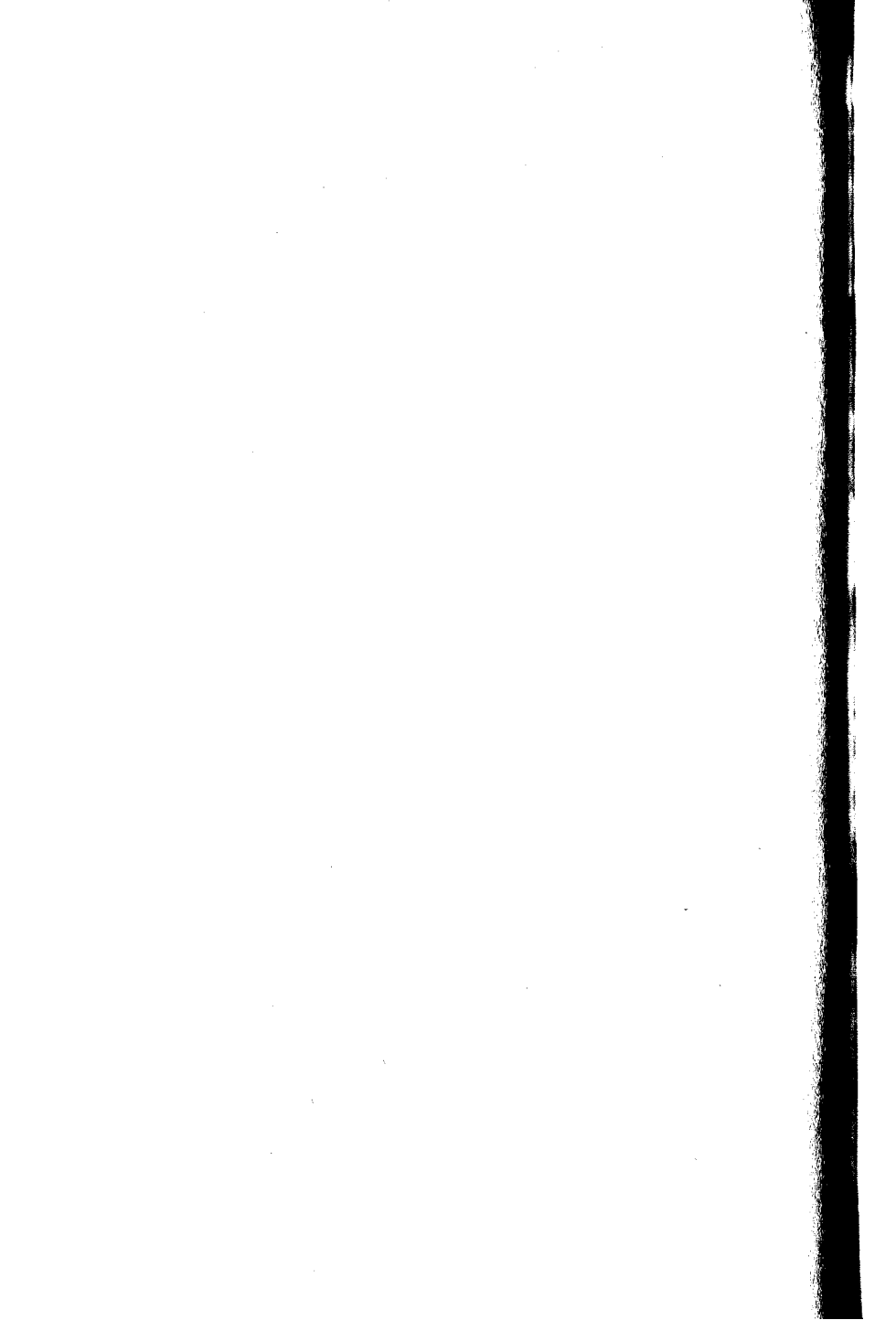
38. Türkiye, Avrasya ittifakında öncüler arasındaki konumunu almalıdır. Türkiye, Asya ve Doğu Avrupa coğrafyasında, Rusya, Orta Asya cumhuriyetleri, Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti ekseninde oluşan Avrasya işbirliğine katılmalı ve yükselen uygarlığın ön cephesindeki onurlu yerini almalıdır.

DÖRT: YAKICI GÖREV

39. Anayasa Mahkemesi hükmüyle yasadışı olduğu saptanmış olan AKP iktidarı indirilmelidir. Millî Hükümet kurularak, halka dayanan, halkı özgürleştiren, halkın esenliğini sağlayan,

halkın güçlü devleti inşa edilmelidir. Ülkenin kanını emen iktidar sahipleri, gizli anlaşmalar yaparak ABD'nin sözleşmeli personeli haline gelmişlerdir. Üstlendikleri BOP memurluğu kapsamında, Türkiye'nin yenilgiye uğratılması planlarına hizmet etmektedirler. Hatta bu amaçla Türkiye'nin millî ordusuna karşı ABD Ordusuyla işbirliği yapmaktadırlar. Bu işbirliği kapsamında tarikatlara dayanan silahlı bir polis gücü kurma ihanetine dahi kalkışmaktadırlar. Anayasa Mahkemesi tarafından "Cumhuriyet yıkıcılığının odağı olduğu" hükme bağlanmış bulunan bu iktidar, yasadışıdır; kesinlikle devrilmelidir ve devrilecektir. Kürdümüzü de kucaklayarak kurulacak Millî Hükümet, halkın hükümeti olacaktır; halkı örgütleyecektir; halka dayanacaktır; halkı örgütleyecektir; halkın esenliğini sağlayacaktır. Böylece örgütlü halkın etkin seferberliğiyle halkın güçlü devleti yeniden inşa edilecektir.

40. Bağımsız ve demokratik Türkiye'yi kuracak olan halkçı hükümet, milletimizin parçası olan Kürt halk kitlelerine bütün Türkiye halkıyla birlikte iktidar olmayı vaat etmektedir. Kürt kökenli yurttaşlarımızı, bağımsız ve demokratik Türkiye'yi elbirliğiyle kurmaya; eşitlik, özgürlük, esenlik, barış ve huzur içinde hep beraber kardeşçe yaşamaya çağırıyoruz. Enerjimizi, cesaretimizi, yeteneklerimizi ve gençliğimizi kin, düşmanlık ve bölünme yolunda harcamak; bize pişmanlıktan başka bir şey getirmez. Oysa Türkiye halkı olarak devrimci beraberliğimiz, Asya burçlarından yükselen yeni toplumcu uygarlığa eşsiz katkılarda bulunacak büyük gücün kaynağıdır.

KAYNAKÇA

- AFETİNAN, *Cumhuriyet'in Ellinci Yılı İçin Köylerimiz*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1978.
- AFETİNAN, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.
- AFETİNAN, İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.
- AFETİNAN, Prof. Dr. A., *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- AKÇURA, Yusuf, "Asrî Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife", *Saçak*, sayı 34/5, Haziran 1984.
- AKSOY, Suat, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1969.
- ALPAR, C. (Yayına Hazırlayan), *Kadro (Tıpkı Basım)*, 1932, 1933, 1934, c.I, II, III, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara 1979, 1980.
- ARAR, İsmail, *Atatürk'ün Halkçılık Programı*, İstanbul, 1963.
- ARAR, İsmail, *Türkiye'de Hükümet Programları (1920-1965)*, Burçak Yayınevi, İstanbul 1968.
- Aşiretler Raporu, *2000'e Doğru*, sayı 51, 13 Aralık 1987.
- AŞİRETLER RAPORU, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- ATABEK, A., *Demokrasi Devrinde İskân Kanunu ve Haksızlıklar*, İktisadi Yürüyüş Matbaası, İstanbul 1946.)

- ATATÜRK, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.1-26, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998-2009.
- ATATÜRK, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I-III, Türk İnkılâp Tarihi Yayınları, İstanbul, 1945.
- ATATÜRK, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, IV, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1991.
- ATATÜRK, *Seyahat Notları 1930-1931*, haz. Gürbüz Tüfekçi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.
- Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları (1923-1938)*, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını, Eylül 1977.
- AVAR, Sıdika, *Dağ Çiçeklerim*, 2. basım, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1999.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 3. basım, Remzi Kitabevi, c.I-IV, İstanbul 1978.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın*, I-III, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, Tek Adam Mustafa Kemal, c. I-III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.
- AYIN TARİHİ, No 45, Kânunuevvel 1927, c.15, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, Ankara 1927.
- AYKUT, Şeref, *Kamâlizm* (C.H. Partisi Programı'nın İzahı), Mualim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1936; 2. basım, Kaynak Yayınları, Mayıs 2008.
- BABUŞ, Fikret, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yayıncılık, Ocak 2006
- BABUŞ, Fikret, "Türkiye'de İskân ve Toprak Sorunu", *Teori*, sayı 218, Mart 2008.
- BARDAKÇI, Cemal, *Devşirmeler'le Sığıntılar'dan ve Mütegalibe'den Neler Çektik?*, Bolu Vilâyeti Matbaası, Bolu 1942.

- BARKAN, Ömer Lütfü, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Ziraî Bir Reformun Ana Meseleleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.6, No:1-2, Ekim 1944-Ocak 1945.
- BARKAN, Ömer Lütfi, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınevi, İstanbul 1980.
- BAŞAR, Erdoğan, "Tarih Toprak Reformunu Haklı ve Mümkün Kılıyor", *Sosyal Adalet*, sayı 2, 1963.
- BAYAR, Celal, *Şark Raporu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2006.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, I-III, 3. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- BERKES, Niyazi, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ağustos 2002.
- BEŞİKÇİ, İsmail, *Bilim Yöntemi Türkiye'deki Uygulama Kürtlerin Mecburi İskânı*, Komal Yayınevi, İstanbul 1977.
- BEŞİKÇİ, İsmail, *Kürtlerin "Mecburi İskan"ı*, Komal Yayınları, İstanbul 1977.
- BEŞİKÇİ, İsmail, *Kürtlerin Mecburi İskânı*, Komal Yayınları, İstanbul 1977.
- BEŞİKÇİ, İsmail, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, Belge Yayınları, İstanbul 1990.
- BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK KONFERANSLARI DİZİSİ, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1986.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, 2. basım, Savaş Yayınları, Ankara 1982.
- BOZKURT, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali I-II*, düzeltilmiş 4. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 2003.
- BOZKURT, Mahmut Esat, "Öz Türk Köylüleri", *Anadolu dergisi*, İkinciyeşrin (Kasım 1939) ve Teori, sayı 218, Mart 2008.

- BÖRÜTECENE, İcen, "Toprak Reformu", *Toprak Reformu Kongresi 1978* içinde, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara 1978.
- C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 9-15 1935, Ulus Basımevi, Ankara 1935.
- C.H.P. Programı, Ulus Basımevi, Ankara.
- CHAILAND, Gérard, *Kurdistan und die Kurden*, Bd I, Pogrom Göttingen und Wien, Maerz 1984.
- CİN, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, 3. baskı, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınları, Konya 1992.
- CÖMERT, Servet, basım için hazırlanan Toprak Reformu adlı kitap çalışması.
- ÇAKAN, Işıl, *Türk Parlamento Tarihinde İkinci Meclis*, Çağdaş Yayınlar, İstanbul, Haziran 1999.
- DAĞLI, Nuran- AKTÜRK, Belma, *Hükümetler ve Programları 1920-1930*, TBMM Yayınları, Ankara 1988.
- DOĞANAY, Ümit, "1923-1938 Döneminde Toprak Reformu Sorunu", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları* içinde, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği Yayını, İstanbul, Eylül 1977.
- DOĞANAY, Ümit, "Olağanüstü Kazandırıcı Zamanaşımı Yoluyla Gayrimenkul Mülkiyetinin Kazanılması", *Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Türk Kalkınma Vakfı Yayınları, No I.
- DOĞU ARAŞTIRMALAR MERKEZİ TARİH ARAŞTIRMALARI GRUBU, "Milli Mücadelede Aşiretlerimiz", Belgelerle Türk Tarihi, 65-72, Temmuz 1990-Şubat 1991.
- DURSUNOĞLU, Cevat, *Milli Mücadelede Erzurum*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ağustos 2000.
- ERDOST, Muzaffer, "Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal Ekonomik ve Siyasal Yapısındaki Yeri", *Toprak Reformu Kongresi 1978* içinde, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara 1978.

- ERTEM, Sadri, *Türk İnkılâbının Karakterleri*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.
- FIRAT, Şerif, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara 1981.
- Genelkurmayde Kürt İsyanları, c.I-III, ak Yayınları,
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar*, Harp Tarihi Başkanlığı Yayını.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, *Doğu Bölgesinde Geçmiş İsyanlar ve Alınan Dersler*, Genelkurmay Başkanı Org. Kazım Orbay'ın Önyazısıyla, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara, Mart 1946 (*Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.3, kitabının da içinde bulunmaktadır, s.47-90).
- GENELKURMAY *Belgelerinde Kürt İsyanları*, c.I. II. III, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1992, Şubat 1992, Nisan 1992.
- GİRİTLİOĞLU, Fahir, *Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, c.I-II, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Ankara 1974.
- GÖKALP, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.
- GÜLTEKİN, Ahmet Kerim, *Tunceli'de Sünnî Olmak*, Berfin Yayınları, Ocak 2010.
- GÜLTEKİN, Mehmet Bedri, "Bölgelerarası Dengesizlikleri Gidermek İçin Kamu Ekonomisi", *Özelleştirme Değil Kamulaştırma* içinde, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1996.
- GÜRSOY, Nilüfer, "Celal Bayar'ın Şark Raporuna Önsöz", Celal Bayar, *Şark Raporu* içinde, 1. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s.9-59.
- HÜSNÜ, Şefik, *Komintern Belgelerinde Türkiye-5 / Yazı ve Konuşmalar*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1995.

- IŞIKLI, Alparslan, *Sosyalizm Kemalizm ve Din*, 1. basım, Tüze Yayınları, Ankara, Eylül 1997.
- IZADY, R. Mehrdad, *Kurds, a Consice Handbook*, Taylor Francis, USA 1992.
- İLSEVER, Ferit, *Cumhuriyet Devrimi Kanunları*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997.
- İNALCIK, Halil, *Tarihçilerin Kutbu/Halil İnalcık Kitabı*, İş Bankası Kültür Yayınları.
- İNCE, Erdal, *Türk Siyasal Yaşamında Çiftçiye Topraklandırma Kanunu*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2009.
- İNÖNÜ, İsmet, *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973*, c. 1-2, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1983.
- İNÖNÜ, *İsmet İnönü'nün Anıları*, Cumhuriyet'in İlk Yılları I, *Cumhuriyet* gazetesi eki.
- JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI RAPORU, *Dersim*, 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 2000.
- KAYMAZ, İhsan Şerif, *Mezopotamya'da Emperyalist Kapışma ve Yerleşme*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.
- KEMALİ, Ali, *Erzincan*, 2. basım, sadeleştiren ve yayına hazırlayan Sadık Perinçek, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 1992.
- KILIÇ, Arslan, "Dersim 1938'in Sorusu: Derebeylik mi Cumhuriyet mi", *Teori*, sayı 241, Şubat 2010, s.3-26.
- KIVILCIMLI, Hikmet, *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)*, Yol Yayınları, İstanbul, Nisan 1979.
- KİLİ, Prof. Dr. Suna-GÖZÜBÜYÜK, Prof. Dr. Şeref, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985; 1. basım, AÜSBF İdari İlimler Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1957.
- KOÇ, Yıldırım, "Atatürk'ün Millileştirme ve Devletleştirmeleri, Günümüzün Özelleştirmeleri", *Teori*, sayı 134, Mart 2001.

- KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Yurt Yayınevi, Ankara 1986.
- KOÇAŞ, Sadi, *12 Mart Anıları*, May Yayınları, İstanbul, 1978.
- Komüntern Belgelerinde Türkiye-3 / Kürt Sorunu*, derleyen Doğu Perinçek, çev. Fatma Artunkal-Şule Perinçek, yeniden düzenlenmiş 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1994.
- KÖK, Orhan İzzet, "Toprak, Toprak Reformu, Hukuk", Toprak Reformu Kongresi 1978 içinde, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 1978.
- Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi -Hâkimiyeti Milliye Yazıları-*, Genişletilmiş 2. basım, çevrimyazı: Hadiye Bolluk, sadeleştirme: Kurtuluş Güran, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 2004.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1978.
- Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*.
- MAO Zedung, *Seçme Eserler*, I-VI, Kaynak Yayınları, I-II, Üçüncü basım, III-V, İkinci basım, İstanbul, Kasım 1989, Nisan 1992, Ekim 1992, Şubat 1993, Kasım 1993.
- MUMCU, Uğur, *Kürt Dosyası*, um:ag Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- MUMCU, Uğur, *Kürt Dosyası*, 16. baskı, um:ag Vakfı Yayınları, Ankara, Ağustos 1996.
- MUMCU, Uğur, *Kürt İslam Ayaklanması*, 1. basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991.
- NAŞİT HAKKI (Uluğ), *Derebeyi ve Dersim*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1932; 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2009.
- NAŞİT HAKKI (Uluğ), *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939; Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Mayıs 2007.

- OLSON, Robert, *The Emergence of the Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion 1885-1925*, University of Texas Pres, Austin 1989.
- ÖKE, Mim Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.
- ÖKÇÜN, Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1971.
- ÖLÇEN, Ali Nejat, "1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sana-yı Planları", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1982.
- ÖLÇEN, Ali Nejat, "1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sana-yı Planları", *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1982.
- ÖLÇEN, Ali Nejat, *Kemalizmin Ekonomisi*, genişletilmiş 2. basım, Güldiken Yayınları, Ankara, Mart 2000.
- ÖZEN, Haldun, *Toprak Reformu Kongres'ne Bildiri, Toprak Refor-mu Kongresi 1978 içinde*, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara 1978.
- ÖZKAYA, Orhan, "Toprak Reformu, Özgürlük Bağımsızlık ve Gerçek Demokrasi Demektir", *Teori*, sayı 237, Ekim 2009.
- ÖZTÜRK, Saygı, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Kitap, İstan-bul, Aralık 2007.
- PEKER, Recep, *İnkılâp Dersleri*, 4. basım, İletişim Yayınları, İs-tanbul, 1984 (ilk basım 1935).
- PERİNÇEK, Doğu, "Burjuva Liberal Tarihçilik ve Kemalizm", *Sa-çak*, sayı 30, Temmuz 1986.
- PERİNÇEK, Doğu, "Cumhuriyet Devrimi'nde Kamulaştırma", *Te-ori*, sayı 134, Mart 2001.
- PERİNÇEK, Doğu, *Kemalist Devrim-1 / Teorik Çerçeve*, 6. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 2000.

- PERİNÇEK, Doğu, *Kemalist Devrim-2 / Din ve Allah*, Geliştirilmiş 6. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 2007.
- PERİNÇEK, Doğu, *Kemalist Devrim-3 / Altı Ok*, 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 2000.
- PERİNÇEK, Doğu, *Kemalist Devrim-4 / Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 1999.
- PERİNÇEK, Doğu, *Kemalist Devrim-5 / Kemalizmin Felsefesi ve Kaynakları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2006.
- PERİNÇEK, Doğu, *Kemalist Devrim-6 / Atatürk'ün CHP Programı ve Yönetmelikleri*, 1. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2008.
- PERİNÇEK, Doğu, "Kemalist Devrim'in Stratejik Kimlik Beyanı", *Teori*, sayı 140.
- PERİNÇEK, Doğu, "Kemalist Devrim'in Halkçılık Programı", *Teori*, sayı 111, Nisan 1999.
- PERİNÇEK, Doğu, *Lenin Stalin ve Mao'nun Türkiye Yazıları*, 3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 1992.
- PERİNÇEK, Doğu, *Osmanlıdan Bugüne Toplum ve Devlet*, Geliştirilmiş 4. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 2009.
- PERİNÇEK, Doğu, *Toprak Reformu Kongresi 1978 içinde*, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara 1978.
- PERİNÇEK, Doğu, *Türk Sorunu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1993.
- PERİNÇEK, Doğu (derleyen), *Komintern Belgelerinde Türkiye 1, Kurtuluş Savaşı ve Lozan*, yeniden düzenlenmiş 2. basım, çev. Fatma Artunkal, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1993.
- PERİNÇEK, Doğu (derleyen), *Komintern Belgelerinde Türkiye 2, Kemalist Cumhuriyet*, çev. Işık Soner, Şule Perinçek, Metin Cengiz; Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1994.
- PERİNÇEK, Doğu (derleyen), *Komintern Belgelerinde Türkiye 3, Kürt Sorunu*, yeniden düzenlenmiş 2. basım, çev. Fatma Artunkal-Şule Perinçek, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1994.

PERİNÇEK, Mehmet, *Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri –Sovyet Arşivi Belgeleriyle–*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2008.

ROTH, Jürgen u.a., *Geographie der unterdrückten, Die Kurden*, Rowolth Taschenbuch Verlag, Hamburg, Maerz 1978.

SEVGİN, Nazmi, *Doğu'da Kürt Meselesi –Doğu Bölgesinde Geçmiş İsyanlar ve Alınan Dersler–*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul 1969 (Genelkurmay Belgelerinden Kürt İsyanları, c.III içinde, Kaynak Yayınları, Nisan 1993).

STALİN, *Milli Demokratik Devrim*, Genişletilmiş 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992.

STALİN, *Proleter Devrimi Çağında Millî Mesele*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992.

ŞAHİNKAYA, Serdar, Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası, 2. baskı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, Kasım 2009.

ŞENER, Ahmet, *Toprak Reformu Kongresi 1978 içinde*, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara 1978.

ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu (1924-1938)*, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara 1975.

ŞİMŞİR, Bilal, *Kürtçülük 1787-1923*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007.

ŞİMŞİR, Bilal, *Kürtçülük 2 (1924-1999)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009.

Tarih, I, 4. tıpkı basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2000.

Tarih, IV, İstanbul 1931, 1934, 4. tıpkı basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2000.

Tarihçilerin Kutbu/Halil İncalcık Kitabı, İş Bankası Kültür Yayınları.

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI, c.I-IV, TBMM Basımevi, Ankara, 1980.

TBMM Tutanak Dergisi.

TBMM ZABIT CERİDESİ.

- TEKELİ, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", *Toplum ve Bilim*, sayı 50, Ankara 1990.
- TEKİNALP, Kemalizm, 1. basım, Cumhuriyet Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1936; Çetin Yetkin'in sadeleştirmesiyle 2. basım, İstanbul 1998.
- TİMUR, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Doğan Yayınevi, Ankara 1971.
- TOPDEMİR, Ramazan, *Atatürk'ün Doğu-Güneydoğu Politikası ve GAP*, Truva Yayınları, İstanbul 2009.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de "Milli İktisat"*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- TOPRAK, Zafer, *İttihat Terakki ve Devletçilik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul 1995.
- TOPUZ, Ali, *Toprak Reformu Kongresi 1978 içinde*, TMMOB Harita Mühendisleri Odası Yayını, Ankara 1978.
- TÖKİN, İsmail Hüsrev, "Millet İçinde Sınıf Meselesi I-II", *Kadro*, sayı 25, İkinci Kanun 1934; s.34 vd; sayı 26, Şubat 1934, s.20 vd.
- TÖKİN, İsmail Hüsrev, "Millî Kurtuluş Devletçiliği I-II", *Kadro*, sayı 18, Haziran 1933, s.25 vd; sayı 19, Temmuz 1933, s.23 vd.
- TÖKİN, İsmail Hüsrev, "Türk Köylüsü Bir Toprak Reformu Bekliyor", *Kadro*, sayı 21, Eylül 1933, s.21 vd.
- TÖKİN, İsmail Hüsrev, "Türk Köylüsünün Topraklandırılmalı, Fakat Nasıl?", *Kadro*, sayı 23, İkinci Teşrin 1933, s.33 vd.
- TÖKİN, Firuzan Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1990.
- TÖR, Vedat Nedim, "Devletçi Bir Ziraat Siyasetinin Ana Prensipleri", *Kadro*, sayı 20, Ağustos 1933, s.12 vd.
- TUNA, Serkan, "1930'lu Yıllarda Toprak Reformuna Yönelik Çabalar", *Bilgi ve Bellek*, sayı 6, Yaz 2006, s.117 vd.
- TUNA, Serkan, *Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)*, Derlem Yayınları, İstanbul, Eylül 2009.

- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.I-III, 2. baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, Ocak 1988, İstanbul, Temmuz 1989.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara 1981.
- Türk Parlamento Tarihi II.Dönem 1923-1927*, c.I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Türk Tarihinin Ana Hatları*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.
- Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, İstanbul 1938.
- ULUĞ, Naşit Hakkı, *Derebeyi ve Dersim*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932; 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2009.
- ULUĞ, Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939; 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2007.
- ULUSOY, Mehmet, "Komintern Belgelerinde Cumhuriyete Karşı Gerici Ayaklanmalar ve Dersim", *Teori*, sayı 241, Şubat 2010, s.54-60.
- UYAR, Hakkı, *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt*, 1. basım, Büke Yayınları, İstanbul.
- VANLY, İsmet Cherif, *Kurdistan und die Kurden II, III*, Pogrom, Göttingen und Wien, Oktober 1986-August 1988.
- WILSON ve BAŞGÖZ, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk*.
- Yakın Tarihimiz*, c.I-IV.
- Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
- YURTÇİÇEK, Bayram, "Dersim İsyanı ve Derebeyliğin Tasfiyesi Üzerine", *Teori*, sayı 241, Şubat 2010, s.27-43.
- YURTÇİÇEK, Bayram, "İnönü (1935) ve Bayar'ın (1936) Kürt Raporları", *Teori*, sayı 234, Temmuz 2009.

İSİM DİZİNİ

- Abalıoğlu, Yunus Nadi, 122.
Akçura, Yusuf, 20, 149.
Ali Kemali, 49, 57, 60, 61, 65, 67, 70.
Ali Rıza, 44.
Alpdoğan, Abdullah, 48, 50, 51, 106, 114, 131.
Aralov, 44, 149.
Aras, Tevfik Rüştü, 42, 154, 194.
Arcayürek, Cüneyt, 164.
Arif Bey, 46.
Arif, Şefik, 58.
Atatürk, 17-20, 27-31, 33, 34, 38, 40, 41, 44, 42-54, 71, 86, 91, 93, 94, 101, 102, 104, 114-116, 120, 122-125, 136-138, 140, 141, 143, 144, 146-150, 153, 154, 159, 161, 165, 182, 183, 185, 190, 191, 194, 195, 202.
Avcioğlu, Doğan, 28, 112.
Aydemir, Şevket Süreyya, 112.
Babaş, Fikret, 36, 112.
Bardakçı, Cemal, 47, 66, 70, 78, 85, 86.
Barkan, Ömer Lütfü, 112, 152.
Barzani, 145, 199, 202.
Bayar, Celal, 18, 20, 28, 50, 53, 71, 89, 95, 101, 102, 104, 113, 122, 154, 159, 160, 194.
Berktaş, Erdoğan Başar, 112.
Beşikçi, İsmail, 112.
Bıyıktay, Ömer Halis, 48, 76.
Bozkurt, Mahmut Esat, 20, 26, 30, 93, 96, 141, 150, 151, 155.
Büyük Petro, 139, 143.
Celal Bey, 46.
Celalettin Harzemşah, 87.
Çakmak, Fevzi, 48, 84, 125.
Çiller, Tansu, 178, 184.
Değmer, Şefik Hüsnü, 43.
Dink, Hrant, 186.
Dirik, Kâzım, 50.
Doğan, Avni, 52.
Düzgören, Seyfi, 50.
Engels, 12.
Erdoğan, Tayyip, 14, 20, 178, 184, 196, 197, 199, 202.
Erim, Nihat, 18, 160.
Ertem, Sadri Ethem, 60.
Evren, Kenan, 174, 177, 178.
Fethullah Hoca, 136, 199, 202.
Gandi, 148.
Gevher, Ziya, 110.
Gökalp, Ziya, 28, 47, 149.
Gül, Abdullah, 183, 197.
Güleç, Fazıl, 50.
Gürsoy, Nilüfer, 53, 102, 103.
Hamdi Bey, 47, 62, 69, 70, 77, 91.
Hatipoğlu, Şevket Raşit, 46, 156, 158.

İnalcık, Halil, 180.

İnönü, İsmet, 18, 20, 26, 29, 34, 50,
52, 53, 71, 95, 101, 102, 104, 105,
113-115, 121, 122, 130, 133, 154,
155, 158-160, 162, 194.

Kahraman, Nevaf, 184.

Karabekir, Kâzım, 51.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, 27.

Kaya, Şükrü, 24, 49, 50, 59, 62, 64,
65, 69, 75, 84, 86, 93, 98, 99,
109, 110, 121.

Kendir, Saim, 163, 176, 177.

Kıvılcımlı, Hikmet, 43.

Lincoln, 12.

Mao Zedung, 139, 146, 148.

Marx, 12, 190.

Menteş, Halil, 95.

Mumcu, Uğur, 49, 50, 53, 112.

Mustafa Kemal Paşa, bkz. Atatürk.

Namık Kemal, 140.

Oral, Cavit, 162.

Orbay, Kâzım, 52, 114, 129.

Öksün, Muhyettin, 184, 185.

Öksün, Ömer, 184, 185.

Öngören, İbrahim Tali, 48, 49, 60,
66, 77.

Özal, Turgut, 178.

Özkök, Hilmi, 183.

Özmen, Abidin, 51, 88.

Öztrak, İlhan, 172, 177.

Peker, Recep, 99, 100, 120.

Perinçek, Doğu, 182.

Perinçek, Mehmet, 45.

Perinçek, Sadık, 49.

Perinçek, Şule, 47.

Rüşenî Bey, 110.

Sazak, Emin, 95, 111, 158.

Sevgen, Nazmi, 52, 88.

Seyit Rıza, 58, 59, 64, 86.

Sezai, Yahya, 50.

Sökmensüer, Şükrü, 50.

Sönmez, Tului, 112.

Stalin, 44, 132, 137.

Şakir Paşa, 46.

Şener, Ahmet, 163, 164.

Şeyh Sait, 41, 44, 45.

Şeyh Vahdettin, 172.

Talabani, 145, 199.

Tanrıkulu, Mehmet, 184.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi, 152.

Tekinalp, 95.

Timur, Taner, 112.

Tinaz, Naci, 50.

Topuz, Ali, 164, 172.

Tökin, İsmail Hüsrev, 41, 50, 54-
56, 60, 68, 69, 71, 73, 74.

Tör, Vedat Nedim, 83.

Turan, Rahmi, 148.

Uluğ, Naşit Hakkı, 20, 47, 48, 51,
56, 57, 59, 61, 63, 67, 74, 81, 91-
93, 95, 109, 114, 131, 132, 135,
173.

Ulutan, Burhan, 52.

Uras, Esat, 51.

Uzer, Tahsin, 50, 51.

Vahdettin, 42.

Yavuz Sultan Selim, 137, 139, 191.

Yurtçiçek, Bayram, 102.

Yusuf Mazhar Bey, 68, 74.

YER VE KAVRAM DİZİNİ

- 12 Eylül 1980 darbesi, 20, 21, 171, 174, 178, 179.
12 Mart 1971 darbesi, 20.
27 Mayıs 1960 ihtilali, 18, 161.
1961 Anayasası, 19, 161.
2000'e Doğru dergisi, 165.
Abaza, 111.
ABD, 18, 20, 21, 136, 144-146, 148-150, 154, 159-162, 170, 178, 179, 182, 183, 186, 187, 194, 196-200, 202, 205.
Afrika, 12.
Ağalık, 40, 46, 57, 71, 112, 137, 145, 146, 172, 180, 182, 183, 187, 200, 203.
Ağrı, 36, 37, 168, 171.
Ağrı isyanı, 41, 43, 45, 52, 97, 103, 105, 192.
Alevilik, 137, 139.
Almanya, 38.
Altı Oğuzlar, 88.
Altı Ok, 97, 119, 149.
Ankara, 114, 125, 147, 197.
Araplar, 134.
Ardanuç, 152.
Arslanoğlu (Cumhuriyet) köyü, 181, 183-187, 203.
Artvin, 152, 196.
Aslanlar aşireti, 166.
Asya, 204, 205.
Aşiret ağaları, 56, 59, 87, 123, 136.
Aşiret reisliği, 20, 32, 61, 107, 137, 173, 178, 194, 197.
Atatürk Devrimi, 14, 136, 146, 150.
Atmanki aşireti, 167.
Avrupa, 117, 186, 199.
Avusturya, 180.
Azerbaycan, 204.
Azizabdal, 128.
Bağdat, 44.
Batı, 18, 19, 43, 112, 169, 183, 194.
Batı Asya Birliği, 204.
Beritan aşireti, 172.
Beyazıt Beyleri, 171.
Beyler aşireti, 166.
Bezik aşireti, 166.
Bingöl, 129, 131, 167, 172.
Birman, 127.
Bismil, 93, 181, 183-185, 187, 188, 203.
Bitlis, 48, 171.
Bobyebaba, 128.
Bolşeviklik, 28.
BOP Eşbaşkanlığı, 121, 179.
Bölücülük, 40, 79, 112, 143, 145, 173, 174, 193, 198, 200-203.
Brüksel, 200.
Bucaklar, 171.
Budaklar, 171.
Bulanık, 90.
Bulgaristan, 31, 179, 180.
Burjuva demokratik devrim, 60.
Burjuvazi, 12, 30, 133.
Butukan aşireti, 167.
Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), 20, 188, 189, 196, 197, 205.

- Cemaat, 21, 32, 136, 179, 187, 201.
 Cemil Paşalar, 171.
 Cezayir, 148.
 Cıkkar aşireti, 166.
 Cizye, 583.
 Culur aşireti, 166.
 Cumhuriyet, 19-21, 24, 26, 27, 36, 38, 41, 42, 46, 47, 52-54, 60, 62-64, 69, 70, 73, 75, 76, 78, 79, 85, 86, 91-94, 96, 102-104, 116, 120, 123, 124, 126, 131, 132, 137-140, 142-144, 146, 151, 152, 154-157, 159, 170, 173, 175, 178, 179, 181-183.
 Cumhuriyet Devrimi Kanunları, 34.
 Cumhuriyet Devrimi, 40, 60, 81, 91, 93, 112, 123, 138, 141, 143, 145, 157, 168, 171, 179.
 Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 18, 52, 60, 96-101, 107, 120, 150, 194, 195, 201.
 Cumhuriyetçilik, 19.
 Çanakkale, 48.
 Çoruh, 152.
 Çemişkezek, 66.
 Çerkez, 111.
 Çerkez aşireti, 166.
 Çetinler aşireti, 166.
 Çiftçi, 27, 30, 32, 33, 35, 36, 79, 83, 94-97, 100, 101, 109, 110, 116-122, 150, 153-155, 159, 161, 194.
 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 23, 119, 155, 156, 159, 160, 195.
 Çin Devrimi, 143, 174.
 Çin Halk Cumhuriyeti, 139, 143, 148, 204.
 Çin Komünist Partisi, 146.
 Demokratik devrim, 17, 18, 26-28, 34, 60, 112, 121, 122, 138, 139, 141-144, 146, 148, 151, 182, 193, 196.
 Demokrat Parti (DP), 18.
 Demokratik Parti, 162.
 Derebeyi, 41, 55, 56, 67, 68, 72, 80.
 Derebeylik, 17, 33, 41, 50, 54-56, 59, 60, 62, 63, 67, 69-71, 74-76, 79, 82, 83, 91, 93, 104, 109, 123, 137-139, 141-145, 147, 150, 152, 178, 179, 191-193.
 Dersim, 58-67, 69, 70, 75-78, 83, 85, 87-89, 91, 93, 94, 97, 103, 104, 114-116, 123-125, 131-139, 192; - olayları, 52, 64, 65, 86, 106, 123, 124, 130, 132, 136, 137, 139, 179.
 Devletçilik, 19.
 Devrim Kanunları, 109, 201.
 Devrimcilik, 19, 136, 144.
 Diyarbakır, 48, 51, 66, 78, 85, 167, 168, 171, 173, 181, 183, 184, 196, 197, 203.
 Doğu Avrupa, 204.
 Doğu Beyazıt, 171.
 Doğu Halkları Kurultayı, 48.
 Dolubaba, 128.
 Edirne, 48.
 Elazığ, 48, 59, 64, 83, 86, 131, 143, 172.
 Eleğüş Yazıtı, 88.
 Elmapınar, 183, 203.
 Emperyalizm, 17-21, 30, 42-45, 103, 104, 112, 136, 137, 143, 144, 150, 154, 156, 160, 169, 171, 179, 192, 194, 196, 198, 201.
 Ergenekon Örgütü, 184.

Ergenekon tertibi, 179, 185.
Ermeniler, 24, 25, 103.
Erzincan, 49, 60, 61, 65, 67, 70,
103, 128, 129.
Feodalizm, 13, 14, 17, 19, 20, 34,
54, 97, 104, 107, 109, 119, 134,
139, 178, 179.
Fransa, 41, 104, 139.
Garp, bkz. Batı.
Gaziantep, 144, 168, 196.
Gerçer, 166.
Gerger, 166.
Gericilik, 112, 178, 195, 202.
Göcikan aşireti, 167.
Gürcü, 111.
Gürpınar, 183, 203.
Haçlı İrtica, 112, 136.
Hâkimiyeti Milliye gazetesi, 91,
147.
Hakkâri, 47, 48, 168, 171, 196.
Halifelik, 18, 32, 34.
Halikan aşireti, 167.
Halkçılık, 19, 60; - Programı, 27.
Hamidiye Alayları, 192.
Hanefî, 166.
Hazro, 171.
Hindistan, 148.
Hizan, 171.
Hozat, 66.
İğdır, 103, 151.
Irak, 17, 21, 45, 167, 179, 182,
183, 196, 197, 199, 202, 204.
İkinci Dünya Savaşı, 18, 20, 143,
144, 146, 149, 154, 160, 179,
194.
İkiz İhanet Yasaları, 201.

İran, 167, 176, 191, 199, 204.
İrtica, 41, 79, 80, 91, 109, 110.
İşkân Kanunu, 24, 35, 36, 38, 52,
81, 95, 96, 107-109, 111-113,
119, 136, 152.
İsrail, 21, 196, 197.
İstanbul, 42, 43, 58.
İstiklâl Mahkemeleri, 11.
İstiklâl Savaşı, 17, 24, 27, 140,
143, 148, 190, 195.
İşçi Partisi, 145, 182, 184, 185,
187.
İtalya, 12.
İttihat Terakki, 27, 140.
İzmir İktisat Kongresi, 32, 33.
Kâhta, 166.
Kamulaştırma, 33-35, 37, 95, 101,
109, 117, 119, 120, 122, 149,
151, 156, 157, 160, 161, 163,
164, 170, 175-177, 194.
Kangal, 65.
Kapitalist sistem, 18.
Kapitalizm, 12.
Kars, 168, 172.
Karşıdevrim, 21, 44, 144, 150, 178,
195.
Kemah, 65.
Kemalist Devrim, 11-15, 17, 18-
21, 26, 30, 31, 33, 35, 46, 81, 96,
97, 102, 114, 120-122, 136, 139-
141, 143, 144, 146, 147, 149,
152, 154, 156, 158, 160, 161,
171, 182, 183, 194-196.
Kemalizm, 19, 95.
Kepoğlu Mahmutlar, 171.
Kerkük, 197.
Kırklareli, 48.
Kırmanç, 165, 166.
Koçkiri, 59.

Komünist Enternasyonal, 43-45,
132, 135, 136.

Komünizm, 147, 160.

Kör Hüseyin Paşalar, 171.

Köylü, 17, 25-35, 37, 38, 40, 54-
58, 60, 66-68, 72, 74-76, 79-84,
86, 92, 94, 96-101, 106-111, 113,
114, 117, 121, 122, 131, 137-
151, 155, 156, 159, 172, 174,
176, 178, 180-186, 188-195,
200, 202, 203.

Kukla Devlet, 21, 145, 196, 197,
199.

Kureyşan aşireti, 165.

Kurtuluş Savaşı, 25, 28, 32, 38, 91,
113, 140, 147, 192.

Kuzey Irak, 145, 179, 196, 197,
199.

Küçük Amerika, 18, 159-162, 170,
179.

Küfreviler, 171.

Küreselleşme, 21.

Kürt, 44, 55, 68; -aşiretleri, 47, 65,
68; -çe, 68, 69, 73, 89, 105, 142,
165, 166; - devleti, 42, 44; -
isyanları, 13, 42, 45, 54, 73, 97,
142, 149, 167, 193; - köylüsü,
68, 74, 103, 138, 143, 144, 191,
193; -ler, 17, 42, 58, 67, 68, 69,
74, 88, 89, 103-105, 112, 178,
192, 195, 196, 199, 204; - mil-
leti, 73, 88; - sorunu, 11, 14, 15,
17, 19-21, 39, 42, 51, 53, 71, 73,
80, 88, 93, 138, 139, 142, 147,
149, 180, 187, 191, 193, 201.

Kütahya, 47, 51, 91, 95, 109.

Laiklik, 19, 43, 139.

Lazistan, 111.

Lertik, 127.

Liberal devlet, 99.

Liberalizm, 19.

Lolanlı aşireti, 165.

Londra, 44, 45.

Mafya-gladyo-tarikat rejimi, 21,
146, 178, 179, 198.

Mahmudiler, 171.

Malatya, 68.

Malazgirt, 90.

Mansuluşağı, 127.

Maraba, 56, 57, 60, 61, 68, 74, 82,
138, 142, 187, 189, 193.

Mardin, 48, 93, 167, 168.

Mazgirt, 66.

Medeni Kanun, 110.

Mercan, 127.

Millî demokratik devrim, 26, 27,
143, 146, 148, 182, 196, 198.

Millî devlet, 17, 112, 137, 167,
191.

Millî hâkimiyet, 182, 190.

Milliyetçilik, 19, 141, 144, 149.

Misakı Millî, 17.

Muratçayırı, 183, 203.

Musul, 42, 45; - meselesi, 42.

Muş, 90, 103, 172.

Mütegalibe, 24, 60, 70, 85, 87,
115, 133.

Narik aşireti, 167.

Nazımiye, 65, 125, 128.

Necimoğulları, 171.

Neoliberal, 136.

Orta Asya, 204.

Ortaçağ, 18, 20, 21, 30, 38, 39, 55,
60, 71, 79, 81, 82, 93, 95, 97,
102, 110, 112, 136, 137, 139,
156, 157, 159, 164, 165, 168-

171, 178, 182, 184, 186, 191,
195-199, 201, 202.
Osmanlı, 11, 12, 23, 25, 33, 34, 36,
46, 54, 55, 67, 71, 85, 93, 105,
140, 142, 151, 180, 193, 195; -
ca, 125; -lar, 23, 111.
Ovacık, 65, 127, 128, 166.
Özel mülkiyet, 23, 24, 81, 82, 84,
95, 114, 163.
Paşolar, 171.
Patnos, 171.
Pertek, 66.
PKK, 21, 145, 171, 173, 178, 184,
187, 197-199, 201, 202.
Proletarya, 12.
Pülümür, 128.
Pülür, 127.
Rumlar, 24, 25.
Sakarya, 140; - Savaşı, 27.
Samsat, 166.
Selanik, 27.
Selçuklu, 54.
Sınıf mücadelesi, 30, 60, 71, 73,
141.
Siirt, 48, 93, 103, 168.
Sivas, 26, 28.
Siverek, 171.
Sovyet Devrimi, 148.
Sovyetler Birliği, 21, 44, 45, 132,
137, 154, 194.
Sultanlık, 18.
Suriye, 104, 167, 199, 204.
Şark meselesi, 53, 71, 99, 101.
Şark raporları, 46, 53, 54, 71, 74,
76, 84, 87, 101, 141, 146.
Şerefhanogulları, 171.

Şeyh, 41, 44, 56, 58, 60, 62, 71, 77,
85, 92, 93, 97, 105, 112, 113,
133, 134, 136, 144-146, 164,
171, 172, 178, 179, 182, 185,
188.
Şeyhlik, 20, 25, 32, 33, 40, 45, 46,
61, 74, 107, 110, 112, 137, 145,
146, 154, 169, 178, 182, 187,
189, 194, 195, 197, 200.
Şeyh Halitler, 171.
Şeyh Sait İsyanı, 36, 37, 40-45, 48,
52, 63, 76, 78, 97, 105, 123, 136,
142, 192.
Şeyh Selahattin, 171.
Şeyhhasanlı aşireti, 165.
Tahran, 44.
Tanzimat Devri, 23.
Tarım Bakanlığı, 116, 119, 162.
Tarikat, 32, 61, 62, 71, 136, 179,
188-190, 198, 200-202, 205.
Tebriz, 44.
Tehcir, 24, 25.
Tekke, 34, 35, 92, 151, 158.
Telafer, 197.
Temikan aşireti, 167.
Terakkiperver Fırka, 44.
Toprak ağalığı, 20, 23, 32, 40, 42,
45, 81, 93, 95, 107, 120, 148,
154, 155, 158-160, 169, 173,
178, 179, 191, 194, 197, 198.
Toprak dağıtımı, 33, 35-38, 46, 52,
76, 79, 80, 84, 95-98, 101, 106,
108, 118, 119, 121, 122, 146,
150-153, 159, 194, 198.
Toprak meselesi, 20, 27, 39, 95, 99,
101, 143.
Toprak mülkiyeti, 23, 61, 110, 113,
157, 158, 163, 174.

Toprak reformu, 18, 19, 25, 28, 32, 38, 76, 79, 81, 83, 93, 97, 101, 120, 143, 147, 153, 154, 157, 159, 161-164, 174-178, 180, 191, 194, 195, 198, 200, 203.

Trakya, 99.

Tunceli, 115, 116, 124, 125, 127, 129-131, 168; - Kanunları, 104, 114-116.

Turuncu Karşıdevrim, 21.

Türbe, 34, 35.

Türk Devrimi, 19, 26, 27, 30, 79, 80, 136, 140, 143, 146, 148, 149, 155, 195.

Türk köylüsü, 29-31, 37, 67, 74, 94, 98, 141, 155.

Türk Silahlı Kuvvetleri, 21.

Türkçe, 88, 89, 104, 125, 165, 166.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 24, 28, 33, 92, 94, 96, 102, 107, 120-122, 130, 133, 154-156, 158, 159, 169.

Türkiye Kürtleri, 45, 199.

Türkiye, 7-21, 25, 26, 30, 34, 36, 38, 42, 43, 45, 55, 86, 88, 98, 112, 119-121, 126, 131-134, 136, 137, 139, 140, 143-146, 148-150, 156, 157, 160, 162, 163, 165, 167, 169, 171, 174-176, 179, 182, 183, 185-187, 191, 192, 194-202, 204, 205.

Türkler, 17, 66-68, 71, 88, 90, 111, 192, 195.

Türkmen, 83, 87, 88, 204; -ler, 87, 204.

Ulusal devlet, 99.

Urfa, 47, 48, 58, 163, 164, 183, 203.

Üretim araçları, 55, 81, 83, 84.

Vakıflar Kanunu, 113, 119.

Van, 47, 90, 93, 168.

Vidin, 180.

Washington, 200.

Zaviye, 34, 35, 151.

Zaza, 83, 88, 89, 138, 165.

Zel dağı, 128.

Zimtek aşireti, 167.

Ziraat Bankası, 33, 95.

Doğu Perinçek'in Varolan Kitapları

DEVİRİM TARİHİ VE DEVLET TEORİSİ

- Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek -Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri-, 5. basım
Orta Asya Uygarlığı, Genişletilmiş 2. basım
Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet, Geliştirilmiş 4. basım
Kemalist Devrim-1 / Teorik Çerçeve, 6. basım
Kemalist Devrim-2 / Din ve Allah, Geliştirilmiş 6. basım
Kemalist Devrim-3 / Altı Ok, 3. basım
Kemalist Devrim-4 / Kuruluş Savaşı'nda Kürt Politikası, 2. basım
Kemalist Devrim-5 / Kemalizmin Felsefesi ve Kaynakları
Kemalist Devrim-6 / Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri, 2. basım
Kemalist Devrim-7 / Toprak Ağalığı ve Kürt Sorunu

TÜRKİYE'DE REJİM VE SİYASET

- Anayasa ve Partiler Rejimi -Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi-, Güncelleştirilmiş 4. basım
Mafyokrasi, -Emperyalist-Kapitalist Sistemin Mafyalaşması ve Türkiye-, 2. basım
Gladyo ve Ergenekon, Geliştirilmiş 13. basım
Ergenekon Savunması, 4. basım
Türk Ordusu'nda Strateji Sorunu, 6. basım
28 Şubat ve Ordu

Çiller Özel Örgütü, 6. basım

Karen Fogg'un Epostalları, 5. basım

Bir Devlet Operasyonu

Tayyip Erdoğan'ın Yüce Divan Dosyası -Haçlı İrtica-, 5. basım

ÖDP'nin Kimliği, 4. basım

Avrasya Seçeneği -Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika-, Genişletilmiş 2. basım

Türkiye Devrimi'nin Stratejisi (yakında çıkıyor)

Doğru Eylem Nedir, Geliştirilmiş 3. basım (yakında çıkıyor)

KÜRT VE ERMENİ MESELESİ

Türk Sorunu

Kemalist Devrim-4 / Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası, 2. basım

Kemalist Devrim-7 / Toprak Ağırlığı ve Kürt Meselesi

Abdullah Öcalan ile Görüşmeler, 7. basım

Ermeni Sorununda Strateji ve Siyaset, 2. basım

BİLİMSEL ŞOSYALİZMİN TEORİ VE PRATİĞİ

Lenin, Stalin, Mao'nun Türkiye Yazıları, 3. basım

Stalin'den Gorbaçov'a, Sovyetler Birliği'nde Kapitalizme Geri Dönüş, Gözden geçirilmiş 4. basım

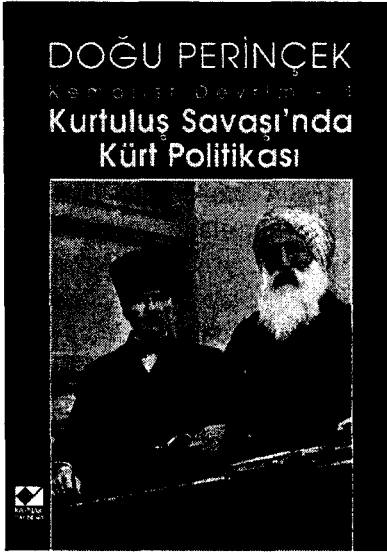
KÜLTÜR VE SANAT

Parti ve Sanat, 2. basım

Aydın ve Kültür, 2. basım

Eşcinsellik ve Yabancılaşma

Memidik Kaptan'a Masallar

Bu kitabın konusu, Kemalist önderliğin Kurtuluş Savaşı'ndaki Kürt sorununa ilişkin anayasal ilkeleri ve politikalarıdır.

İlkokullardan başlayarak öğrendiğimiz, Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin, Amasya Görüşmesi Protokolleri'nin, Misakı Millî'nin Kürt meselesine ilişkin anayasal çözümlerinin üstü örtülmüştür. İlgili belgeler makaslanmış veya değiştirilmiştir. Bu kitapta, Millî Mücadele'nin ve anayasa tarihimizin üzerindeki

örtü kaldırılmakta, çok sayıda yeni belge asıllarına uygun olarak sunulmaktadır.

Kitaptan bazı başlıklar:

Osmanlı'nın paylaşılması süreci... Kemalist önderliğin hedef ve stratejisi, ulusal devlet projesi... Türk ve Kürt tek milleti birleştirmek... Kürtlerin Kurtuluş Savaşı'na katılımı... Doğu'da bir dayanak yaratarak bütün vatani kurtarmak... Türkiye'yi birleştiren prensip... Ortak örgütlenme... Ortak karar... Ortak vatan: Misakı Millî... Atatürk'te Millî Hudutlar kavramı... Cumhuriyet'in kurucu unsurları: Türkler ve Kürtler... Ortak kimlik... Ortak cumhuriyet... Şûralarla özerk idare, 1921 Anayasası'nın Halkçı idare sistemi... Kemalist hükümetin "Kürtlere Mahallî İdare" kararı... Kurtuluş Savaşı belgelerinde ve uluslararası konferanslarda Kürtlerin hak ve hürriyetleri... Ortak Mustafa Kemal... Kürt sorununa Acil Kardeşlik Çözümü...

Cumhuriyet'in Gözüyle Kürt Meselesi dizisi, Kemalist Devrim'in Doğu'ya ve Kürt meselesine bakışını tarihi belgelere dayanarak aktarmayı amaçlıyor. Dizinin ilk kitabı olarak, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Şark Raporu'nu sadeleştirerek yayınlıyoruz. Celal Bayar İktisat Bakanı olduğu dönemde hazırladığı raporda, bölgenin gelişmesi, İstanbul'a ve Türkiye'nin diğer yerlerindeki pazarlara bağlanması için yapılması gerekenleri büyük bir titizlikle inceliyor.

Şark Raporu'nda bölgeyi ve ülkeyi geliştirmek için zamanla yarışan Kemalist Devrim'in, Kürt Meselesi'ne bakışı ile ilgili de son derece önemli ipuçları yer alıyor.

Bayar raporunda, Şeyh Said ve Ağrı isyanlarından sonra bölgede yaşayan Kürtlere karşı ayrımcı politikalar izlenmemesi gerektiğini ifade ediyor. Şark Raporu'nun bir başka önemli yanı ise, Doğu'da Toprak Reformu'nun öneminin üzerinde ısrarla durmasıdır.

Celal Bayar'ın kızı Dr. Nilüfer Gürsoy'un açıklayıcı sunuşu ile birlikte yayımladığımız Şark Raporu, Kemalist Devrim'in Doğu'ya ve Kürt meselesine bakışını anlamak için son derece önemlidir.

Ziya Gökalp'in "Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler" başlıklı bu raporunda, Osmanlı idari yapısının bozularak doğuda feodal bir yapının oluşması

Sultan Selim ve Sultan Süleyman devirlerine kadar götürülmektedir. Ziya Gökalp bu feodal düzenin nasıl yayılıp yerleştiğini "Halkçılık" başlıklı makalesinde yetkinlikle ele alır. İdari yapının bozulma nedenlerini iyi bildiğinden yeni kurulacak milli dev-

letin sınırları içerisinde herhangi bir muhtariyete, aşiret ve cemaat düzenine yer olmadığını ve olamayacağını da biliyordu. Bu nedenle yüzyıllarca kapalı toplum halinde süregelen bu yapının sosyolojik araştırmasını yapma gereği duymuştur. Hazırladığı raporu yalnız sosyolojik bakımdan değil, tarihi, etnolojik ve kültürel malzemeler içerdiği için de değerlidir.

Cumhuriyet'in Gözüyle Kürt Meselesi dizisini hazırlarken Kemalist Devrim'in Doğu'ya ve Kürtlere bakış açısını belgelere dayanarak aktarmayı amaçlamıştık. Bu çerçeve içerisinde, dizinin ikinci kitabı olarak yayımladığımız Naşit Hakkı Uluğ'un *Tunceli Medeniyete Açılıyor* isimli çalışması, bölgedeki ortaçağ kalıntılarına karşı girişilen savaşın canlı ve ilk ağızdan anlatımını içermektedir.

Uluğ kitabında, Kemalist Devrim'in feodalizme ve diğer ortaçağ kalıntılarına karşı duyduğu devrimci öfkeyi ve uzlaşmaz tavrı gözler önüne sermektedir.

Cumhuriyet'in Gözüyle Kürt Meselesi dizimizin dördüncü kitabı olan *Derebeyi ve Dersim*, ancak sosyolojik araştırmalarda ve romanlarda rastlanabilecek somutluk, canlılık ve ayrıntıda ağılık-aşiret reisliği-şeyhlik-seyitlik tasvirleri ile dolu bir çalışma. Ayrıca, Cumhuriyet'in hem köylü ve feodal kalıntılar sorununa, hem de Kürt sorununa 1930'lardaki bakışını net bir şekilde, bütün olumlulukları ve olumsuzluklarıyla birlikte yansıtan bir kitap. Bu yönleriyle, günümüzün Kürt siyasetleri bakımından çok değerli derslerle dolu.

Derebeyi ve Dersim, Cumhuriyet'in köylü, feodal kalıntılar ve Kürt sorunu konusundaki siyasetini ve pratiğini incelemek isteyen araştırmacılar için, çok değerli bir kaynak.

Doğu Perinçek TOPRAK AĞALIĞI VE KÜRT SORUNU

Kemalist Devrim'in köylü felsefesi ve programı...
Cumhuriyet döneminde toprak ağalığı, aşiret ilişkileri ve şeyhlik...
Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim isyanı dersleri...
Şark raporlarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu gerçekleri...
İnönü ve Bayar raporlarının içeriği ve değerlendirmesi...
Cumhuriyet yönetimine göre Kürt meselesinin özü...
Şarkta derebeyliğe karşı sınıfsal çözüm arayışları...
CHP Programı ve Anayasa'da toprak reformu değişiklikleri...
Derebeyliğe karşı yasalar ve uygulamalar...
"Derebeylik Sistemi Böyle Yıkılır mı?"...
Küçük Amerika döneminde toprak reformu masalları...
Bölücü terörün zemini ve nedeni...
Günümüzde toprak ağalığı ve Kürt sorunu...
40 tez: Kürt sorununa ilişkin 40 saptama ve çözüm...

ISBN 978-975-343-577-2

9 789753 435772

